

ธรรมสมบัติ

หมวดที่ ๑

พระปฐมสมโพธิ

แบบธรรมยุดต์

พิมพ์ครั้งที่ ๖๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๓๒

ราคาเล่มละ ๑ บาท ๕๐ สตางค์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

มีกรรมสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ธรรมสมบัติ

หมวดที่ ๑

พระปฐมสมโพธิ

แบบธรรมยุตต์

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุตเทว)

เจ้าคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ทรงรจนา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็น

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ทรงเรียบเรียง

ร.ศ. ๑๒๔

คำนำ

หนังสือแบบเรียนธรรมวินัย ที่พิมพ์ใหม่ในยุคนั้น ข้าพเจ้าได้ยื่น
แปลงแก้ไขวิธีใช้อักษรให้ตรงตามนิยมในบัดนี้จนตลอด เพื่ออนุโลม
ให้ยุคนี้เป็นระเบียบเดียวกัน แม้หนังสือธรรมดัมบศหมวดที่ ๑ พระ
ปฐมสมโพธิ แบบธรรมยุตตพิมพ์ครั้งนั้น ก็นุวัติรตามระเบียบนั้น
ส่วนแก้ความคงไว้ตามฉบับเดิม ๆ

โดยพระกระแสรับสั่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ๆ

พระสาสนโสภณ

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕

คำนำ

เมื่อหนังสือธรรมจักษุได้ออกมาถึงสืบแต่บัดแล้ว ตอนต้น ๆ
หมดลง ผู้ต้องการในชั้นหลังหาไม่ค่อยจะได้ แต่หนังสืออื่น ก็ได้รับ
รวมข้อธรรมไว้เป็นหมวดใหญ่ สักควรจะพิมพ์ซ้ำตามรายชื่อหมดลง
แต่จะพิมพ์ตามแบบนั้นก็เห็นว่า หนังสือที่ออกครั้งก่อน เป็นรายเดือน
ควรต้องมีเรื่องต่าง ๆ ในตอนเดียวกันนั้น เพื่อผู้อ่านจะได้เลือกอ่าน
ตามชอบใจ แต่เรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ก็จะได้ออกพิมพ์เป็นตอน ๆ ไปตาม
ที่แต่งแล้วเพียงไร ส่วนหนังสือที่จะพิมพ์ซ้ำนั้น เป็นหนังสือสำหรับ
เก็บไว้ สักควรรวมเรื่องที่ได้แบ่งพิมพ์ในธรรมจักษุเป็นตอน ๆ นั้น
ให้ติดต่อเป็นหมวดเดียวกัน จึงเป็นอันตกลงว่าจะจัดตามนั้น ๆ เมื่อ
พิมพ์หนังสืออื่น เรื่องที่ยาวก็ควรพิมพ์ในหมวดนั้นด้วย หนังสืออื่นจึง
ควรได้ชื่อใหม่แพะนกันหนึ่ง ซึ่งชื่อนานว่า "ธรรมสมบัติ" ฯ

ก่อนแต่จะคิดพิมพ์พระปฐมสมโพธิ แบบที่วัดธรรมยุติก
ใช้เทศนาในพิธีวิสาขบูชา ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช (ปุด์สเทว) ผู้สถิต
ณวัดราชประดิษฐทรงรจนา ฯ อาศัยความดำริเดิมนี้ จะพิมพ์หนังสือ
ชื่อในธรรมสมบัติ เป็นหมวดแรก ฯ

อันหนังสือพระปฐมสมโพธิ นั้น เป็นเรื่องแต่ดั่งประวัติของ
สมเด็จพระบรมศาสดา จัดว่าเป็นสำคัญ ในหมวดหนังสือว่าด้วยพระ
พุทธศาสนา แต่หาใช้หนังสืออื่นเดิมอันมีมาแต่ครั้งสังคตไม่ เป็นแต่

เรื่องที่เกิดขึ้นความอับจนในตัวในหนังสือครั้งนั้นเป็นแห่ง ๆ บ้าง ใน
 อรรถกถาฎีกาหนังสือ ๆ บ้าง ร้อยกรองขึ้นไว้ในชั้นหลัง ๆ หนังสือครั้ง
 ดังคตินั้น แม้อันถึงพระพุทธรูปประวัติ แต่ก็เป็นคน ๆ ตามข้อความ
 ที่มุ่งจะกล่าวถึง เรียงเป็นคำของพระสังคตกาจารย์บ้าง เรียงเป็นคำ
 เจ้าของกรมเสนาบดีกรมศาลาเองบ้าง แต่ไม่มีสักเรื่องหนึ่ง ซึ่งกล่าว
 ความแต่ต้นจนจบ ๆ เพราะเหตุนี้ หนังสือที่แต่งขึ้นไว้ จึงมีเป็น
 ส่วน ๆ ตามความพอใจของท่านผู้ริเริ่ม ผู้ร้อยกรองตามความนิยม
 ที่เป็นไปในคราวนั้น ๆ แม้หนังสือฉบับหนึ่งเป็นเช่นเดียวกัน ๆ

หนังสือที่แต่งไว้สำหรับเทศนา ข้างต้นมีอารัมภกถาคือคำปรารภ
 ข้างปลายมีคำอุทิศ เป็นคาถากับทั้งความอธิบาย ทั้งสองนี้มีแบบแต่ง
 ขึ้นไว้ เพื่อเปิดอ่านแสดงเป็นวัน ๆ หรือเป็นคราว ๆ สุดแต่ผู้เทศนา
 จะเลือกใช้ ๆ อีกประการหนึ่ง เป็นธรรมเนียมของหนังสือเทศนา
 ไม่มีใครคิดจะรักษาของเดิมให้คงอยู่ เจ้าของหนังสือพอใจจะเพิ่มเติม
 แก้ไขตัดทอนอย่างไร ก็ทำลงไปหนังสือของตน ๆ เพราะเหตุนี้
 หนังสือที่มีผู้สร้างโดยลำดับมาจึงได้ผิดเพี้ยนกันไป ตามหนังสือที่ถือ
 เป็นต้นฉบับ ๆ แต่ชั้นพุทธศักราชที่กล่าวถึงในนี้ หนังสือสร้างใน
 ปีใด ก็เปิดเป็นฉบับนั้น จนต้นรัชกาลนี้ไม่ได้ว่า หนังสือเดิม
 แต่งเมื่อพุทธศักราชได้เท่าไร เช่นหนังสือที่ข้าพเจ้าใช้สอบอยู่ ๒ ฉบับ ๆ
 หนังสือพุทธศักราช ๒๔๓๘ อีกฉบับหนึ่ง ๒๔๔๕ ผิดกันในราวถึง ๒๖ ปี ๆ
 เมื่อเป็นเช่นนี้ยากที่จะตามค้นว่า ฉบับเดิมเป็นมาอย่างไร ต่อมา

ส้มแดงพระสังฆราชทรงแก้ไขเองเพียงเท่าไร ก็หายไปเพราะถูกเติม
 หรือตัดในชั้นหลังเท่าไร จะตรวจให้ละเอียดก็จำจะต้องใช้เวลามาก ที่
 ข้าพเจ้าหาได้เป็นอันยาก ๆ หนังสือฉบับนี้ได้ชำระตามฉบับที่หาได้ ใช้
 อารัมภกถาแต่คำอุทิศที่ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นดี แต่จัดระเบียบให้เข้าวิธี
 เป็นหนังสือสมุดพิมพ์ กับเรียงความสังเขปแห่งกถานั้น ๆ ไว้เบื้อง
 หน้านักกณฯ เพื่ออ่านสะดวกง่ายขึ้น ๆ แต่ช่อกถาของเดิมบางกณฯก็
 ยาวเกิน คือเก็บข้อความที่กล่าวถึงในกถานั้นเรียงไว้โดยทำนองเป็น
 บาณูชเรอง เรียกไม่ตลอดไปได้ ก็เท่ากับไม่มีชื่อ กถาเช่นนั้น ได้
 ขนานชื่อใหม่ เพื่อเรียกได้สะดวก ของเดิมที่เหมาะสมอยู่แล้ว ก็คงอยู่
 ตามเดิม ฯ

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

บาณชเรีอง

ชาติกถา กัณฑ์ที่ ๑

ความสังเขป	หน้า	๑
คาถาปรารภ	”	๒
คำปรารภ สำหรับเทศน์	”	๔
” สำหรับเรีอง	”	๗
เริ่มชาติกถา	”	๑๒
ประสูติ	”	๑๕
มหาปรีดิ์ปลื้ม	”	๑๘
ความเปนไปก่อนบรรพชาสมัย	”	๒๒

อภิสมัโพธิกถา กัณฑ์ที่ ๒

ความสังเขป	หน้า	๒๘
คาถานิกเขป	”	๒๙
บรรพชา	”	๓๐
ทุกกรกิริยา	”	๓๗
ตรัสรู้	”	๔๕

ธรรมเทศนาธิษฐานกถา กัณฑ์ที่ ๓

ความสังเขป	หน้า	๕๘
คาถานิกเขป	”	๕๘
แรกตรัสรู้	”	๖๐
ธรรมเทศนาธิษฐาน	”	๗๓

ธรรมจักรประวัตินสูตร กัณฑ์ที่ ๔

ความสังเขป	หน้า	๗๔
ท้องเรื่อง	”	๗๕
ปฐมเทศนา	”	๗๓

อนัตตลักขณสูตร กัณฑ์การบ ๕

ความสังเขป	หน้า	๘๗
ท้องเรื่อง	”	๘๗
เทศนา	”	๘๘

จาริกากัณฑ์ กัณฑ์การบ ๖

ความสังเขป	หน้า	๑๑๒
ยศบรรพชา	”	๑๑๓
ประกาศพระศาสนา	”	๑๒๑

ราชคหกัณฑ์ กัณฑ์ที่ ๗

ความสังเขป	หน้า	๑๒๖
โปรดภักทวัคคิย	”	๑๒๘
โปรดชฎิตพันหนึ่ง	”	๑๓๐
โปรดพระเจ้าพิมพิสาร	”	๑๓๖
อรรคสาวกบรรพชา	”	๑๔๒

พุทธกิจกถา กัณฑ์ที่ ๘

ความสังเขป	หน้า	๑๔๖
ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ—		
อาการที่ทรงแสดงธรรม	”	๑๔๗
อาการที่ทรงบัญญัติวินัย	”	๑๖๐
บริษัท & ผู้ตั้งอยู่ในเขตที่คคัสถาน	”	๑๖๗

มหาปรินิพพานสูตร กัณฑ์ที่ ๙

ภาคต้น

ความสังเขป	หน้า	๑๗๔
ข่าวก่อนน่านิพพาน—		
ทรงปลงอายุสังขาร	”	๑๗๗
ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์	”	๑๘๗

นายจุนทะถวายเป็นจันนิมบิณฑบาต	หน้า	๑๙๕
ทรงพระประสูติ	”	๑๙๗

ภาคหลัง

ความสังเขป	หน้า	๒๐๕
ข่าวนิพพาน—		
เสด็จจาริกถึงเมืองกุสินารา	”	๒๐๖
ตรัสเหตุการณ์ต่าง ๆ	”	๒๑๓
พวกมัลลกะศรัยเข้าเฝ้า	”	๒๒๒
โปรดสั่งภิกษุปริพาชก	”	๒๒๓
ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์	”	๒๓๓
นิพพาน	”	๒๓๕
เทศนานิฏฐานกถา	”	๒๔๐

ชาตวิภังชนกถา กัณฑ์ที่ ๑๐

ความสังเขป	หน้า	๒๔๗
คาถาปรารภ	”	๒๔๗
คำปรารภ	”	๒๕๑
เริ่มเรื่อง—		
ถวายเป็นเพลิงพระพุทธรูป	”	๒๕๔

แจกพระตำรับรักษาตุ	หน้า	๒๖๒
ประเภทแห่งดัมมาดัมพุททเจดีย์	”	๒๗๐
ความเปนมมาแห่งพระธรรมวินัย	”	๒๗๖
เทศนานิฏฐานกถา	”	๒๘๒

ชาติภคณา กัณฑ์ที่ ๑

มีคำปรารภพรรณนาพุทธรูปคุณ แด่แต่คงความเกิดของพระ
พุทธรเจ้าทั้งหลายมิได้ยากเป็นที่ตั้ง แต่หนเริ่มกถาแต่คงว่าสมยทพระ
บรมศาสดาเกิดชนเป็นกัลป์ยุค แต่ก่อนมาพวกฤษีทั้งหลายได้แต่งตำรา
มหาปริสติกขณะไว้นากันต่อมา พระบรมศาสดาเสด็จลงสู่พระครรภ์
แต่ประสูติ พร้อมด้วยมหาปริสติกขณะ สัมตามตำรามิคำทำนายว่า
จะได้เป็นจักรพรรดิ หรือเป็นพระพุทธรเจ้า พวกพระญาติมีความเอื้อ
เพื่อช่วยกันอภิบาล ทรงได้ปฐมฌานแต่ครั้งยังพระเยาว์ เมื่อทรงพระ
เจริญแล้วได้เสวยสุขสมบัติอยู่จนพระชนมได้ ๒๙ ปี ขอเหต่านเป็น
ประโยชน์เมื่อเวลาดาทรงตั้งสอนเวไนยสัตว์ผู้นิยมในรูปสมบัติแต่มาใน
กามสุข ฯ

มหาทยาตมาโยค-	โพธิ์สมภรณเหหิ โย
เหตุสมุปทาภูเตหิ	นิพพุตติโต นรุตตโม
รูปกายอานุกาเว-	ปหานณณานลิตุชียา
ผลสมุปทาภูตาย	สุสมิทุโช อโนปโม
สัพพโส สุตุชสนุตาโน	ทยาณณณณณวาสโย
โคตเตน โคตโม พุทุโช	ภควา อิติ วิสุสุโต
ปโยคาสยสุตุชหิ	สตุโตปการการโก
วิสาชปุนณณมายิ ว	ชาโต อนุติมชาติยา
ปตุโต จ อภิสุมโพธิ์	อโถปี ปรีนิพพุโต
โดเก ชาโต จ โส สตุถา	กรุณาเวคโจทิตโต
เทวานิ มนุชานณจ	อนเนเกสมเนกชา
ทิฏฐจัมมสมุปราย	ปรมตถบุปเกทโต
ติวิชตเถ อส่าเชลล	ชมนเนน วินเยน จ
สตุชมนิ ติวริ โดเก	สมุมเทว ปวตตุยิ
เอว สุกตিনিพพาน-	สุชปัทท ยถารหิ
โลกยโดกุตตริ มคค	โซเตตวา ปรีนิพพุโต
อุเทตวา โชตยิตวาน	ภาณุ อฏฐังคโต ยถา
สุจิริ นิพพุโต โสปี	ชามตตาวลิตุจโก
ปจันนิมาชนตาภูต-	สตุตานุกมุปมานสา
คุณเหหิ ชรตีเยว	ยตลล จาติ ส่าสนิ

ส่งโฆ ๑ ส่าวโก ตลุต	ทิสต์เต ชมมชารโก
พุทฺธิ อโนมนามนค	ภควนค อนุตฺตร
ลลทชมมารียสงฆ	ลกกจจ นมิตฺนห
ตลุตวารหโต สุมมา-	ลมพุทฺชลล ลีรัมโต
อจฺฉรานี ปวกฺขามิ	อุปฺปตฺตียํ ปวตฺตียํ
อทลุตเน ๑ สงฺเขปา	ปฺพุพาเจรมติพุพสา
ตลุมิ ทพฺพปฺปสาทาย	ปฺพณฺวาริกวทฺตมนาย ๑
ลมาหิตา นิสฺสามนค	ลลชโว พุทฺชمامกา
เอวํ หิ จิรกาโต ล	อาลนฺโน วีย เภลลลติ
ตโต ปสาโท ติวฺเจยฺย	ลมพุทฺชคฺคณนีสลโต
อภิกวทฺตเมยฺย ภียโย ๑	ล สลตฺถโก หิตาวโ
ตโต ปสาทการาปี	อชฺฉตฺตिका ๑ พาหิรา
ตลุตลวาทน ลลิตฺธา	ลมมเทว ปวตฺตยฺนติ ๗

คำปรารภ สำหรับเทศนา

ดมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้อุดมกว่าสัตว์โดยพระคุณสมบัติ
อันพิเศษพระองค์ใด อันมหากรุณาสำโยคประกอบโดยเอื้อเฟื้อด้วยดี
ซึ่งพระกรุณาใหญ่ในหมู่สัตว์มากไม่มีประมาณ แดพระอุทสาห์ที่สามารถ
อาจหาญ ทรงบำเพ็ญโพธิญาณพุทธการกบารมีธรรมยั่งยืนไม่เสื่อม
ถอย เสนไปสิ้นกาลนานนัก อันจะพึงนับด้วยโกฏิแห่งกัปป์เป็นอันมาก
เป็นเหตุสัมปทา บริบูรณ์เกิดขึ้นแล้ว พร้อมบริบูรณ์ครบเสร็จด้วยดี
แล้ว ด้วยสำเรจแห่งรูปกายแดอานุภาพแดปานการตะกิลต์ แดญาณ
พระปริชาทหยิ่งรูประจกษชด & คุณสมบัติ เป็นผลสัมปทา ผลที่
สำเรจมาเพราะเหตุเบองตนทั้งสองนั้น พระองค์พร้อมด้วยผลสัมปทา &
ประการนั้น ไม่มีผู้ใดจะเปรียบปาน มีพระสันดานบริสุทธิ์ด้วยประการ
ทั้งปวงแล้ว แดเป็นที่อยู่แห่งพระกรุณาแดพระญาณอันกว้างใหญ่ ดัง
ห้วงมหาสมุทรชดสาครณนั้น พระองค์ทรงพระปริชาตรัฐอริยสัจ
ทรงพระกรุณาแจกคุณสมบัติแก่เวไนยนิกรตามบุรพูนีคัย พระองค์
ปรากฏโดยพระโคตมว่า โคตโม พระโคตม ดังนี้ ทรงบำเพ็ญ
อุปการแก่สัตว์ด้วยปโยคแดอัสยอันบริสุทธิ์เป็นสัตตูปการสัมปทา จึง
รวมสัมปทาคูณในพระองค์ได้ ๓ ประการ คือเหตุสัมปทา ๑ ผลสัมปทา ๑
สัตตูปการสัมปทา ๑ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาแดเต็มใจของบัณฑิตชน

เทพยตามนุษยจะพึงปรารภว่าพึงเป็นอาภรณ์ แล้วยก่องร่างตั้งสมกุด
ให้ไพบูลย์ในสันดาน ฯ

สมเด็จพระองค์ศรีศกยมนี่โคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นมี
มงคลสัมพัทธ์ ซึ่งบูรพาจารย์เจ้าหากนิยามสังเกตกำหนดไว้ว่า พระ
องค์ประสูติจากมาตุคัพโภทรในปัจฉิมชาติ แด่ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมา
สัมโพธิญาณ แด่เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสถนิพพานชาตุ
๓ สัมยัญ ในวิสาขปุณณมัตถิถีเพญพระเจ้าจักรพรรดด้วยวิสาขนักขัตตฤกษ์
เป็นมหามงคลกาล ฯ แด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์เกิดแล้ว
ณโลก เป็นพระศาสดาผู้ตั้งสอนสัตว์ ให้ดำเนินตามข้อปฏิบัติหนทาง
แห่งสุขประโยชน์ อันกำลังแห่งพระกรุณาหากตักเตือนให้ทรงพระ
อุทสาห์ตั้งสอน ให้ประโยชน์ ทั้ง ๓ คือประโยชน์ชาตินี้ ประโยชน์ชาติ
หน้า แด่ประโยชน์อย่างยิ่งพ้นจากชาติหน้าชาติหน้าดำรงค์แก่เทพยตามนุษย
เป็นอันมาก โดยเทศนาวิธีอนุสาสน์ในบายมีประเภทเป็นอเนกประการ
ผ่อนผันยกย้ายตามจริตแต่อาศัยของเวไนยสัตว์ ทรงแต่ดงธรรมทรง
บัญญัติวินัยให้สัตว์ธรรมทั้ง ๓ ประการ คือปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็น
ไปในโลกโดยชอบ พระองค์ทรงประกาศมรรคาที่เป็นโลกิยะแต่โลกุตตร
หนทางแห่งความสุขในสุคติภพ แด่สุขคือพระนิพพานดับสังขารทั้งปวง
ให้ชัชวาลสว่างเป็นวิสัยแก่ปัญญาของเวไนยสัตว์แล้ว เสด็จดับขันธ
ปรินิพพาน ตั้งดวงภาณูมาสู่สุริยมณฑลอันอุทัยให้โลกสว่างชัชวาล
แล้วอัสตงกตณฺน ฯ

สัมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๕}นั้น แม้ปริณิพพานนานกำหนด
 ศาสนายุกา^๑มาถึงเท่านั้นแล้ว^{๒๖} ยังเหลืออยู่^{๒๗}ส่วนรูปกาย ด้วยสักว่าพระสารี
 ริกธาตุยังทรงอยู่^{๒๘}ส่วนธรรมกาย ด้วยพระเหตุที่ย้อนอนุเคราะห์^{๒๙}ให้^{๓๐} ซึ่ง
 เป็นประชุมชนเกิดณกาลภายหลัง แลยังทรงอยู่^{๓๑}ด้วยพระคุณ^{๓๒}ทั้งหลาย
 ที่เป็นอนันตญะ^{๓๓}สา^{๓๔}ธารณ^{๓๕}ไม่ทั่วไปแก่^{๓๖}ผู้อื่น เพราะเหตุพระศาสดาคำสั่ง^{๓๗}สอน
 ของพระองค์นั้น ยังประดิษฐานดำรงอยู่^{๓๘} ทั้งส่ง^{๓๙}ฆ^{๔๐}สาวก^{๔๑}แห่งพระองค์นั้น
 ที่ทรงธรรมไว^{๔๒}ก็ยังปรากฏ^{๔๓}มีอยู่ ๗ ข้าพเจ้า^{๔๔}นมัสการ^{๔๕}ซึ่งพระผู้มีพระภาค
 พระพุทธเจ้า^{๔๖}อันมีพระนาม^{๔๗}อันไม่ทราบ^{๔๘} ไม่มีผู้ใด^{๔๙}ยิ่งกว่า^{๕๐} พระองค์นั้น
 กับทั้งพระสัตว์^{๕๑}ธรรม^{๕๒}แต่พระอรหันต^{๕๓}สงฆ^{๕๔} โดยเคารพ^{๕๕}แล้ว จักกล่าวเหตุ
 อัจฉ^{๕๖}ร^{๕๗}ย^{๕๘}ทั้งหลาย ในความเกิด^{๕๙}แต่ความ^{๖๐}เป็น^{๖๑}ไป^{๖๒}แห่งพระอรหันต^{๖๓}สัมมา
 สัมพุทธเจ้า^{๖๔}นั้น ข้อความ^{๖๕}ที่ไม่^{๖๖}ได้^{๖๗}เห็น^{๖๘}ในพระชาติ^{๖๙}แล้ว จะกล่าว^{๗๐}แต่^{๗๑}โดย
 ย่อตามอธิบาย^{๗๒}ของบูรพาจารย์^{๗๓} เพื่อให้^{๗๔}ประชุมชน^{๗๕}เต็ม^{๗๖}ใจ^{๗๗}นั้น ใน
 พระบรมศาสดา^{๗๘}สัมมาสัมพุทธเจ้า^{๗๙}นั้น อนึ่ง^{๘๐}จะให้^{๘๑}บุญ^{๘๒}เจริญ^{๘๓}ยิ่ง^{๘๔}แก่^{๘๕}ผู้^{๘๖}สักการ
 บูชา^{๘๗}ด้วย^{๘๘}เต็ม^{๘๙}ใจ^{๙๐} ๗ ขอ^{๙๑}สา^{๙๒}ธุ^{๙๓}ชน^{๙๔}พุทธ^{๙๕}มาม^{๙๖}ก^{๙๗}บ^{๙๘}วิ^{๙๙}ษ^{๑๐๐}ท^{๑๐๑}ค^{๑๐๒}ำ^{๑๐๓}น^{๑๐๔}บ^{๑๐๕}น^{๑๐๖}อ^{๑๐๗}ม^{๑๐๘}ใน^{๑๐๙}พระ
 รัตน^{๑๑๐}ตร^{๑๑๑}ย^{๑๑๒} จง^{๑๑๓}ตั้ง^{๑๑๔}จิต^{๑๑๕}ต^{๑๑๖}พิง^{๑๑๗}ป^{๑๑๘}ว^{๑๑๙}ต^{๑๒๐}ต^{๑๒๑}ก^{๑๒๒}ก^{๑๒๓}ถ^{๑๒๔}า^{๑๒๕}แห่ง^{๑๒๖}พระ^{๑๒๗}สัม^{๑๒๘}มา^{๑๒๙}สัม^{๑๓๐}พุ^{๑๓๑}ท^{๑๓๒}ธ^{๑๓๓}เจ้า^{๑๓๔}นั้น โดย
 เคารพ ๗ เพราะ^{๑๓๕}ว่า^{๑๓๖}เมื่อ^{๑๓๗}ได้^{๑๓๘}ทราบ^{๑๓๙}ความ^{๑๔๐}อ^{๑๔๑}ัจ^{๑๔๒}ฉ^{๑๔๓}ร^{๑๔๔}ย^{๑๔๕}ขอ^{๑๔๖}สา^{๑๔๗}ธุ^{๑๔๘}ร^{๑๔๙}ณ^{๑๕๐}คุณ^{๑๕๑}ธรรม

๑ คำว่าถึงเท่านั้นนั้น ของเดิมฉบับพุทธศักราช ๒๔๖๖ จะเป็นบทแต่ง
 แต่ฉบับที่สร้างภายหลัง ก็ถึงบทสร้างนั้น ผู้เทศน์^๑ก็ว่า^๒เปลี่ยนไป
 ตามฉบับปัจจุบัน จน^๓รู้^๔ไม่^๕ได้^๖ว่า^๗ของ^๘เดิม^๙แต่ง^{๑๐}เมื่อ^{๑๑}พุทธศักราช^{๑๒}เท่าไร จึง
 แก้^{๑๓}ไว้^{๑๔}เป็น^{๑๕}คำ^{๑๖}ก^{๑๗}ถ^{๑๘}า^{๑๙}น^{๒๐}น ๗

อรหันต์สี่มมาสี่มพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นอัคริยมมนุษย์บุรุษรัตนเป็น
อนุตรรัตนังคมนียัตถุ อนุตตติจันที่ตงแห่งความรดกแดศรัทธา
ความเดื่อมไธของสัตวโลกนััน มีคความปรากฏบังเกิดขันในโลกลอนไธ
ด้วยยากยงกว่า ช้างแก้ว ม้าแก้ว นางแก้ว ที่โลกิยชนประสงคนักไธรอย
เท่าพันลั้วน หาไธมีคความปรากฏขันในโลกลอนสัตวจะไธประลบัด้วยง่าย
ดงช้างแก้วเปนนันนัันไม ขอนพงสันนิษฐานด้วยเทศนानัย ในมหา
ปทานลุตฺร เปนทพิหิยาคมลาคโดยพุทธภาษิต ที่ทรงแลดงกำดงแห่ง
บุพเพนิวาสาอนุตตติญาณตามรดกรูกาดนานนบัถอยหลังแดภทรกัปปไนไป
ไธ ๘๑ กัปปว่า เอกนวุโต อีโต กัปโป กัปปถอยหลังแดภทรกัปปไนไป
เปนนที่ ๘๑ พระวิปัสสิอรหันต์สี่มมาสี่มพุทธเจ้า ไธบังเกิดขันแดวในโลก
ลัวงแดนนมาถง ๕๘ กัปป เปนลุตฺรกาถวางจากพระสี่มมาสี่มพุทธเจ้า
เอกคิไล อีโต กัปโป ครนถงกัปปถอยหลังแดภทรกัปปไนไปเปนนที่ ๓๑
พระลธิพระเวสธัญสี่มมาสี่มพุทธเจ้าลองพระองค์ ไธบังเกิดในโลก
โดยลาคับ ณกัปปที่ ๓๑ นบัถอยหลังแดภทรกัปปไนไปนััน แดนนลัวงมา
๓๐ กัปปถวน เปนลุตฺรกาถไมมีพระสี่มมาสี่มพุทธเจ้าบังเกิดในโลก ๑
ครนณภทรกัปปไนพระกกุสนทรพระโกนาคมนพระกัลลปสี่มมาสี่มพุทธเจ้า
๓ พระองค ไธบังเกิดขันแดวในโลก โดยลาคับ พระองคิรสคักยมุนี
โคตมสี่มมาสี่มพุทธเจ้าซึ่งมีพระพุทธลาลโนวาทยงประคิษฐานอยุณบดิน
พระองคไธอุปบตบังเกิดขันแดวในโลกเปนนที่ ๔ ๑ ด้วยพุทธภาษิตในมหา
ปทานลุตฺรซึ่งแลดงว่าใน ๘๑ กัปป มีพระอรหันต์สี่มมาสี่มพุทธเจ้าไธ

บังเกิดแล้วในโลกเพียง ๗ พระองค์เท่านั้น^{๕๕} ก็เป็นลุ่มคั้นตบตาดำชกให้
 บัณฑิตได้ความสันนิษฐานว่า ทุลลภปาตุภาวา โข โลกสัมมิ พุทธา
 ภควุโต อรหุโต สุมมาสัมพุทธา พระพุทธชนะผู้มีพระภาคผู้
 อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย มีความปรากฏบังเกิดขึ้นในโลกอัน
 ล้นจะได้ประสพด้วยยากยิ่งนักด้วยประการฉะนี้^{๕๖} แม้จะดำชกด้วย
 อากศฐานอันอื่นอีกในพระชาติ ก็สืบตามสันนิษฐานนั้น^{๕๗} ในมหา
 ปรินิพพานสูตรลุ่มคั้นตบตาดำชกไว้ว่า ในปริพพชาคมณ
 ชาติได้กล่าวกันสืบ ๆ มาว่า กทาจิ กรหจิ ตถาคตา โดเก อูปปช-
 ชนติ อรหุโต สุมมาสัมพุทธา - องค์พระตถาคตอรหันตสัมมาสัม
 พุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมบังเกิดขึ้นในโลก ฌกาดบางคาบบางครั้งดัง^{๕๘} น^{๕๙}
 หนึ่งในเสนาสนะชนกวินยบาดี^{๖๐} อนาคตบีณฑิกกัตถุก็มีเนื้อความว่า
 ครั้งอนาคตบีณฑิกคฤหบดี ยังมีได้บังลุดพระโศดาบัตติผล ไปยังเมือง
 ราชคฤห์ถึงสำนักราชคหคเระษฐี^{๖๑} ได้เห็นราชคหคเระษฐีชวณชวาย
 ตั้งทาสกรรมกรบุรุษ ให้ตักแต่งภัตตอาหารลุ่มคั้นตบตาดำชกเป็นกา
 ใหญ่ แปรดกใจจึงไต่ถาม ราชคหคเระษฐีแจ้งความว่า พุทธป-
 รมุโข ภิกขุสงฆโม นิมนติโต สิวาตนาย ภิกขุสงฆมมีพระพุทธเจ้าเป็น
 ประธาน เราได้นิมนตแล้ว เพื่อบริโภคภัตตอาหารณวันพรุ่งนี้^{๖๒} ดัง^{๖๓} น^{๖๔}
 อนาคตบีณฑิกคฤหบดี ได้ยินพระนามว่า พุทฺโธ ในคำว่า พุทธปรมุโข
 นั้นแล้ว ก็เฉลียวจิตตักถามเข้าให้ราชคหคเระษฐีปฏิญาณถึงสาม

ครั้นว่า ได้^๒ออกพระนามว่า พุ^๒ทุ^๒โ^๒หะ^๒ จ^๒ริง^๒แ^๒แล้ว^๒ ก็^๒ป^๒ริ^๒วิ^๒ต^๒ก^๒ตาม^๒เห^๒ต^๒ุ^๒ว^๒
 โ^๒ฆ^๒โ^๒ส^๒บี^๒ โ^๒หะ^๒ เอ^๒โ^๒ส^๒ ท^๒ุ^๒ด^๒โ^๒ภ^๒ โ^๒ด^๒ก^๒ส^๒ม^๒ิ^๒ ย^๒ท^๒ิ^๒ท^๒ พุ^๒ทุ^๒โ^๒ห^๒ติ^๒ แม^๒เ^๒แต่^๒
 ส^๒ำ^๒เน^๒ียง^๒ก^๒ก^๒ก^๒อง^๒น^๒ัน^๒ว^๒า พุ^๒ทุ^๒โ^๒ห^๒ะ^๒ฯ^๒ ท^๒ำ^๒น^๒ผู้^๒ตร^๒ร^๒ู้^๒ส^๒ร^๒ู^๒แ^๒ล^๒ว^๒ ผู้^๒ค^๒น^๒แ^๒ล^๒ว^๒ ผู้^๒บ^๒า^๒น^๒
 แ^๒ล^๒ว^๒ ด^๒ิง^๒น^๒แ^๒ด^๒ ย^๒าก^๒ท^๒ี่^๒ส^๒ั^๒ว^๒จะ^๒พ^๒ัง^๒ไ^๒ด้^๒ป^๒ระ^๒ส^๒บ^๒ไ^๒ด้^๒ส^๒ด^๒บ^๒พ^๒ัง^๒ ใน^๒โ^๒ด^๒ก^๒น^๒ ด^๒ิง^๒น^๒ฯ^๒
 แม^๒เ^๒ถึง^๒ใน^๒เส^๒ด^๒ส^๒ู^๒ต^๒ร^๒ ก็^๒แ^๒ล^๒ด^๒ง^๒เน^๒อ^๒ค^๒ว^๒า^๒ เ^๒ส^๒ด^๒พ^๒รา^๒ห^๒ม^๒ณ^๒ไ^๒ด้^๒เ^๒ห^๒น^๒เก^๒ณ^๒ิ^๒ย^๒ช^๒ฎ^๒ิ^๒ด^๒
 จ^๒ัด^๒แ^๒จ^๒ง^๒ภ^๒ค^๒ต^๒าร^๒ม^๒ภ^๒ก^๒ิ^๒จ^๒เ^๒ริ^๒ม^๒ต^๒ก^๒แ^๒ต^๒ัง^๒ภ^๒ค^๒ต^๒า^๒ห^๒าร^๒เป^๒น^๒ก^๒าร^๒ไ^๒หญ^๒่^๒ ไ^๒ด้^๒เ^๒า^๒ม^๒ท^๒ร^๒า^๒บ^๒
 ค^๒ว^๒า^๒ไ^๒ด้^๒นิ^๒ม^๒น^๒ต^๒พ^๒ุ^๒ท^๒ร^๒บ^๒ป^๒ม^๒ุ^๒ช^๒ภ^๒ิก^๒ช^๒ุ^๒ส^๒ง^๒ฆ^๒ เ^๒เพ^๒อ^๒ภ^๒ค^๒ต^๒บ^๒ร^๒ิ^๒ภ^๒ค^๒ณ^๒ว^๒น^๒พ^๒ร^๒ุง^๒น^๒
 แ^๒ล^๒ว^๒ไ^๒้^๒เก^๒ณ^๒ิ^๒ย^๒ช^๒ฎ^๒ิ^๒ด^๒ป^๒ฎ^๒ิ^๒ญา^๒ณ^๒ส^๒ำ^๒ม^๒ห^๒น^๒เ^๒ห^๒ม^๒ิ^๒อ^๒น^๒ค^๒น^๒น^๒แ^๒ล^๒ว^๒ ไ^๒ด้^๒ป^๒ริ^๒วิ^๒ต^๒ก^๒ตาม^๒
 เห^๒ต^๒ุ^๒ว^๒า โ^๒ฆ^๒โ^๒ส^๒บี^๒ โ^๒หะ^๒ ท^๒ุ^๒ด^๒โ^๒ภ^๒ โ^๒ด^๒ก^๒ส^๒ม^๒ิ^๒ ย^๒ท^๒ิ^๒ท^๒ พุ^๒ทุ^๒โ^๒ห^๒ติ^๒ ด^๒ิง^๒น^๒
 เ^๒ห^๒ม^๒ิ^๒อ^๒น^๒า^๒ถ^๒บ^๒ิ^๒ณ^๒ท^๒ิ^๒ก^๒ค^๒ฤ^๒ห^๒บ^๒ดี^๒ไ^๒ด้^๒ป^๒ริ^๒วิ^๒ต^๒ก^๒น^๒น^๒ฯ^๒ ๑ ๐^๒น^๒ึ่ง^๒ใน^๒เส^๒ด^๒ส^๒ู^๒ต^๒ร^๒น^๒น^๒แ^๒ล^๒ว^๒
 พ^๒ระ^๒ผู้^๒มี^๒พ^๒ระ^๒ภ^๒า^๒ค^๒เม^๒ือ^๒จะ^๒ท^๒ร^๒ง^๒ ป^๒ระ^๒ก^๒าศ^๒ ซ^๒ึง^๒ ค^๒ว^๒า^๒ท^๒ี่^๒ แ^๒ห^๒ัง^๒ พ^๒ระ^๒อง^๒ค^๒ เป^๒น^๒ พ^๒ระ^๒
 ส^๒ย^๒ม^๒ภ^๒ุ^๒พ^๒ุ^๒ท^๒จ^๒ำ^๒ไ^๒้^๒เ^๒ส^๒ด^๒พ^๒รา^๒ห^๒ม^๒ณ^๒ท^๒ร^๒า^๒บ^๒แ^๒น^๒ พ^๒ระ^๒อง^๒ค^๒ต^๒ร^๒ี^๒ส^๒พ^๒ุ^๒ท^๒ช^๒นิ^๒พ^๒ัน^๒ช^๒
 ค^๒า^๒ถ^๒า^๒ว^๒า

ย^๒ส^๒ุ^๒ส^๒ เ^๒ว^๒ ท^๒ุ^๒ด^๒โ^๒ภ^๒ โ^๒ด^๒เ^๒ ป^๒า^๒ศ^๒ุ^๒ภ^๒า^๒ว^๒ ๐^๒ภ^๒ิ^๒ณ^๒ห^๒โ^๒ส^๒
 โ^๒ส^๒ห^๒ิ^๒ พ^๒ุ^๒รา^๒ห^๒ม^๒ณ^๒ ส^๒ม^๒พ^๒ุ^๒ทุ^๒โ^๒ห^๒ ส^๒ด^๒ด^๒ก^๒ต^๒ุ^๒โ^๒ ๐^๒น^๒ุ^๒ค^๒ต^๒ุ^๒โร

ด^๒ุ^๒ก^๒ร^๒พ^๒รา^๒ห^๒ม^๒ณ^๒ ค^๒ว^๒า^๒ท^๒ี่^๒จะ^๒ป^๒ร^๒าก^๒ฏ^๒จะ^๒เป^๒น^๒ช^๒ด^๒บ^๒ง^๒เก^๒ด^๒ช^๒น^๒เ^๒ื่อ^๒ง^๒ ๑
 แ^๒ห^๒ัง^๒พ^๒ระ^๒ส^๒ย^๒ม^๒ภ^๒ุ^๒พ^๒ุ^๒ท^๒จ^๒ำ^๒พ^๒ระ^๒อง^๒ค^๒ไ^๒ด^๒ ๐^๒น^๒ั^๒ส^๒ั^๒ว^๒ไ^๒ด้^๒ป^๒ระ^๒ส^๒บ^๒ด^๒ว^๒ย^๒ย^๒าก^๒ใน^๒โ^๒ด^๒ก^๒
 พ^๒ระ^๒ส^๒ย^๒ม^๒ภ^๒ุ^๒พ^๒ุ^๒ท^๒จ^๒ำ^๒พ^๒ระ^๒อง^๒ค^๒ไ^๒ด^๒แ^๒ด^๒ จะ^๒บ^๒ง^๒เก^๒ด^๒ป^๒ร^๒าก^๒ฏ^๒ช^๒น^๒เ^๒ื่อ^๒ง^๒ ๑ ย^๒าก^๒ท^๒ี่^๒
 ส^๒ั^๒ว^๒จะ^๒ไ^๒ด้^๒ใน^๒โ^๒ด^๒ก^๒ เ^๒า^๒ผู้^๒พ^๒ระ^๒ต^๒ถ^๒า^๒ค^๒ค^๒น^๒เป^๒น^๒ส^๒ย^๒ม^๒ภ^๒ุ^๒ผู้^๒ตร^๒ร^๒ู้^๒เ^๒ื่อ^๒พ^๒ระ^๒อง^๒ค^๒น^๒น^๒
 เป^๒น^๒แพ^๒ท^๒ย^๒ผู้^๒เช^๒อ^๒ค^๒ด^๒ุ^๒ก^๒ศ^๒ร^๒ ไ^๒ม่^๒มี^๒แพ^๒ท^๒ย^๒๐^๒น^๒จะ^๒ย^๒ง^๒ก^๒ว^๒า^๒ด^๒ิง^๒น^๒ ๑ ด^๒ว^๒ย^๒ป^๒ริ^๒ย^๒า^๒ย

ทงปวงนี้ ให้ดำเรจความสันนิษฐานว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีความ
 บังเกิดขึ้นในโลกอันใดตัวใดด้วยยากยิ่งนัก ด้วยประการฉะนี้ ๑ ศัสมา
 เพราะเหตุนี้ จึงมีพุทธภาษิตในปัจฉิมวสุตรว่า ตถาคตัสส อรหโต
 สัมมาสัมพุทธัสส ปาตุภาโว ทุตตโภ โลกัสมี ความที่แห่งพระ
 ตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ จะปรากฏบังเกิดขึ้น ยากที่
 ใดตัวจะได้ในโลก ดังนี้ ๑ เหว อติทุตตปปาตุภาโว แม้องคพระ
 ตถาคตองค์ศักดิ์กยมุนีโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ซึ่งมีความปรากฏใน
 โลกอันใดตัวใดด้วยยากดังนี้ พระองค์ได้อุปบตบังเกิดขึ้นแล้วในโลก
 ด้วยรูปกายอุปบตเดชรรมกายอุปบตทงสองประการ พร้อมด้วย
 อัจฉริยอัพภูตธรรม ตามธรรมคานิยมโดยพุทธธรรมตา ๑ ความ
 บังเกิดด้วยรูปกายนั้น จัดเบนสองคือโอกกนตีสัมยตงสู่พระครรรภแต่
 นิกขมนนตัมยประสูติจากพระครรรภ ๑ ส่วนความบังเกิดด้วยธรรมกาย
 นั้น คือตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ๓

เริ่มชาติกถา

บัดนี้จะแสดงอุปบัติความบังเกิดทั้งสองนั้น จำเดิมแต่กาตเบอง
ต้นปฏิสันธิศัพท์โลกันติสมัย โดยสุดต้นตบาดันยแด่บุพพาจารย์มัตยา
ธิบาย ฯ

พระบรมศาสดาของเราทั้งหลายเกิดขึ้นในกัลป์ยุค

อัย โข ปน สนิสฺสโย โสปกฺรโณ สุตฺตโลโก สงฺฆารชม-
มตาย อนิจุใจ อรุโเว วิปริณามชฺโม กทาจิ อภิวฑฺฒิ กทาจิ
กรหจิ ปริหายติ ตาหิ อภิวฑฺฒิปริหานีหิ นานายุกฺปวิเวคฺติโย สม-
ภวนฺติ ยาหิ เต เต ปพฺนุชฺฌตา สงฺฆารวิเสสคฺติโย อนฺตริตนฺตริตา
โหนติ ฯ กล่าวด้วยโลกคือหมู่สัตว์ตณิกายนี้ก่อน ฯ อันโลกคือหมู่
สัตว์ทั้งปวงพิทักษ์ทั้งอุปกรณเครื่องใช้สรอยอันนี้ เป็นไปตามธรรมดา
แห่งสังฆารเป็นสภาพไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน มีความแปรผันยกย้ายเป็น
ธรรมดา ย่อมเจริญชนนกาตบางครั้ง ย่อมเสื่อมลงณกาตบางคาบ ฯ
เพราะอาศัยความเจริญแต่ความเสื่อมถอยเหล่านั้น จึงเป็นยุคเป็นคราว
ต่าง ๆ กัน ๆ กันไป คติแห่งสังฆารพิเศษที่เฝ้าคิดต่อจึงประณีตอุดม
ในบางครั้ง คำชำทรพตในบางสมัย เป็ดยุคเป็ดยุคครวณกันไปนั้น ฯ
ยุคที่ไปอยู่ณบัดนี้ เป็นกัลป์ยุค ฯ จำเดิมแต่เริ่มเป็นกัลป์ยุคมา ถ่วง
ไปแล้วได้ประมาณสักสองพันปีเศษ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่ง

เราทั้งหลาย พระองค์คริสต์ศักราชนี้ โศกมล้มมาล้มพุทธเจ้าพระองค์
 ได้อุบัติแล้วในโลก ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ฯ อนุ-
 ธมฺมคัมภี โลกคัมภี เมื่อสัตว์โลกเป็นผู้บอดไม่มีญาณจักษุอันจะเห็น
 อริยสัจเลย หมุ่งสัตว์ไปแล้วในอวิชชาโมห ความหลงหุ้มห่อรังรัดอยู่
 โดยรอบแล้ว เป็นปานกระเปาะฟองฉนั้น พระองค์อาศัยเหตุล้มปทา
 ด่วงวิสัยอันบุคคลไม่พึงประมาณได้ หากมาอุปถัมภ พระองค์เป็นสัตว์
 อล้มโมหธรรมมีความไม่หลงเป็นธรรมตา ได้บังเกิดแล้วณเหล่า
 มนุษยชาออริยกชนพื้นมิดกชชาติ ณมัธยมชนบท ฯ พระองค์เป็น
 กษัตริย์โดยพระชาติ เป็นโคตมโดยพระโคตร เป็นโอรสแห่งศักราช
 กษัตริย์ เสด็จออกบรรพชาแต่ศักราชตระกูล พระองค์อาศัยประโยชน์
 พยายามความเพียรอันชอบ มนสิการกระทำในจิตต์โดยชอบแล้ว จึง
 ได้ตรัสรู้เองเฉพาะซึ่งพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นอรรคอุดม
 วิสุทธชันชัตันดาน ในโลกทั้งเทพยตามารพรหม ในหมุ่งสัตว์ทั้งสมณ
 พราหมณเทพยตามนุษยทั้งปวง ฯ

พวกฤษีแต่งตำรามหาปริสลักขณะ

ตลล ปน ภควโต นิพพุตกาตโต ปุพเพ บดินจะกล่าวด้วย
 ประวัตก่อนแต่นั้น โดยสารูปยุตตินัย ฯ ในกาลก่อนแต่พระผู้มีพระ
 ภาคเจ้านนบงเกิดมีชน โดยกำหนดพันปี ฤษีทั้งหลายที่เป็นต้นเดิมแห่ง
 พวกพราหมณ เป็นผู้ทำเป็นผู้บอกมนตพราหมณทั้งหลาย ประหนึ่ง

อินทเพชดาอายุยืน เคยได้เห็นพระพุทธรเจ้ามาแต่ก่อนเข้าบันดาตตใจ
 ฤษีเหล่านั้นแม้อยู่ในสถานต่าง ๆ ห่างไกลมิได้รวมกัน แม้ไม่ได้ทำ
 กติกาตั้งญานันต์หมายแก่กันแต่กัน ก็ได้อพยกรองแต่งคัมภีรมหาปุริส
 ดักขณพยากรณ์ศาสตร์ ทายลักษณะพระมหาบุรุษร่วมเล่มอกันเป็น
 แบบเดียวแล้ว ตั้งไว้ในห่มมณฑแห่งพราหมณทั้งหลาย ให้ได้นำมา
 ตามลำดับแห่งอาจารย์ แด่อาจารย์เดิมแห่งพราหมณทั้งหลาย อิน
 ทรงไว้ซึ่งมณฑกับด้วยมณฑมีมหาปุริสลักษณะพยากรณ์ศาสตร์นั้น ๆ
 ศาสตร์มี โข ปน มหาปุริสลักษณะพยากรณ์ ก็แต่ในคัมภีรพยากรณ์
 มหาปุริสลักษณะนั้น ได้แต่ตั้งมหาปุริสลักษณะ ๓๒ แด่อนุพยัญชนะ
 ๘๐ ไว้โดยพิเศษ ว่าท่านผู้เป็นพระมหาบุรุษซึ่งจักบังเกิดขึ้น ท่าน
 ได้พร้อมด้วยลักษณะ ๓๒ แด่อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการเหตุดำใดแต่
 พราหมณทั้งหลายผู้ทรงมณฑมหาปุริสลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ จึงได้
 พยากรณ์คดีว่ามีสองอย่างเท่านั้น มิได้แปรผันยกย้ายเป็นอย่างอื่นเลย
 ด้ใจ อकारิ อชฺฐมาวสตี ถ้าพระมหาบุรุษนั้นอยู่ครอบครองกามากร
 ด้สถานฆราวาส์สมบัตินี้ ราชา โหติ จกุกวตติ ย่อมเป็นจักรพรรดิ
 ราช เป็นอัครราชบิดาในปฐุพิมณฑมมีสมุทรศาสตร์ทั้ง ๕ เป็นที่สุด
 ขอบขันธ์รัชชดีมา ชำระพิเศษสรรพปฏิบักษปัจจามิตร ถึงซึ่งความ
 ที่แห่งชนบทอาณาเขตต์สถาพรดำรงมั่น ประกอบไปด้วยรัตนะซึ่งให้
 เกิดความยินดีเป็นอนันต์ ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว
 ดวงแก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้ว ปริณายกรัตน เป็นกำรบ ๗ ด้ใจ

อकारสุมา อนุคาริยัม ปพพชติ ถ้าพระมหาบุรุษนั้นออกจากเคหสถาน
 บำเพ็ญพรตผนวชพรหมจรรย์ ดำรงอนุคาริยธรรมเป็นบรรพชิตใช้
 อรหัน โหติ สัมมาสัมพุทโธ โดเก วิวิจฺจนโธ ท่านย่อมเป็นพระ
 อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า มีดังคาคือกิเลสอันเบ็ดเตล็ดในโลกดังนี้ ๑
 ในคัมภีร์พยากรณ์คำสัตตทายมหาปุริสลักษณะนั้น แด่ตมมหาปุริส
 ลักษณะ ๓๒ ซึ่งเป็นเหตุจะให้พราหมณ์ได้รู้พยากรณ์พระมหาบุรุษนั้น
 โดยคติสองอย่างด้วยประการฉนี้ ๓

พระบรมศาสดาประสูติ

คตฺถิมิ โข ปน มหาปุริสลักษณะปกฺรณ กิกรณเมือคัมภีร์มหา
 ปุริสลักษณะนั้น อันพราหมณ์ผู้รู้อยู่ไตรเพทนำมากล่าวด้วยปาก ดำรง
 อยู่ในมัชฌมชนบททั้งหลายนั้นแต่ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งเรา
 พระองค์มีสติสัมปชัญญะจตุจากดุสิตพิภพทิพพกาย หยั่งดงยังพระ
 ครรรภาแห่งพระเทวiturงพระนามมหามายา ซึ่งเป็นอรุคมเหษี แห่ง
 พระสุทโชนตักกาธิบดีบรมกษัตราธิราช ณเมืองกบิลพัสดุ์นคร ณล็กก
 ชนบท ๑ ด้วยอานุภาพแห่งบารมีธรรม ซึ่งให้สำเร็จอัครจรรยเป็น
 อันมาก หากเพิ่มพูนวิบากสมบัติเป็นมหัศจรรย์ ๑ ครงนั้นมีเทพบุตร
 ๕ องค์ มาอภิบาลรักษาใน ๕ ทิศ มีให้มนุษย์แถมมนุษย์ผู้ใด มา
 เบียดเบียนพระโพธิสัตว์ แต่พระมารดาพระโพธิสัตว์เจ้าได้ ด้วยอำนาจ
 ธรรมทานิยมหากให้เป็นไป อาศัยพระบารมี ให้พระมารดามีคึด ๕

โดยปกติ แลมิให้เกิดจิตต์กอบด้วยกามคุณในบุรุษทั้งหลาย แลให้ดวง
 วิสัยอันบุรุษที่มีจิตต์กำหนดไม่สามารที่จะดวงด้วยอัสถรรวมอชยาจาร
 ได้ แลให้ไต่กามคุณารมณปราศจากอัสถรรวม แลให้มีความสุข
 ไม่มีพยาธิเยนหนักรอนหนักมาเบียดเบียน แลพระโพธิสัตว์นั้นเมื่ออยู่ณ
 ภายในพระครรภ์ก็ไม่มีโรคบริสุทธิติ มีองค์อวยวาทังปวงบริบูรณ์ไม่
 เสื่อมทรามปรากฏแก่พระมารดา ประหนึ่งด้ายไหมเบญจพรรณที่
 บุคคลสอดไส้แล้วณแก้วไพฑูรย์นั้น ๆ พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่ในพระ
 ครรภ์พระมารดา ๓๐ เดือนถ้วนโดยสุขสวัสดิ์ เมื่อครบ ๓๐ เดือนนั้น
 ดวงไปพอบัญจบถึงมณฑลสัมภวิศาขบูรณ์มีดิถีเพณ พระจันทร์เสวย
 วิศาขนักษัตร พระมารดาเสด็จสถิตประดิษฐานเสด็จยืนเป็นอิริยาบถ
 อิงงามไม่นั่งไม่นอน เหมือนสัตว์ที่จะคลอดบุตรอื่น ๆ เสด็จทรงยืน
 อยู่ พระโพธิสัตว์บริสุทธิติอันเต็มหระแด่โลหิตเดมวกแด่กรรมมตทิน
 อันใดอันหนึ่งมิได้พัวพัน มิได้แปดเปื้อนด้วยสิ่งไม่สะอาด พระโพธิ
 สัตว์มีสติสัมปชัญญะ เสด็จประสูติจากพระครรภ์แล้วมีทันใดถึงพัน
 มีเทพยดา ๕ องค์มารับก่อนแล้ว แลตั้งไว้ณเบื้องหน้าแห่งพระมารดา
 ออกกว่าจว่า อุตตมณา เทวี โหหิ ขอพระเทวีเจ้าจงดีพระทัยเถิด
 พระโอรสนมคักดาใหญ่ดังนี้ ครั้นแล้วมนุษย์ทั้งหลายจึงได้รับค่อภาย
 หลั่ง ขณะนั้นท่อนารอนท่อนหนึ่ง ท่อนาเยนท่อนหนึ่ง บันดาลให้ตกลง
 มาแต่อากาศชำระพระกาย พระมารดาแลพระโพธิสัตว์ให้บริสุทธิติเสด็จ
 อุกกกิจแล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าเสด็จเคลื่อนจากหัตถแห่งมนุษย์ทั้งหลาย

เสด็จประดิษฐานณพนดด้วยพระบาทมัพนเส่มอตงลงแล้วด้วยดี ผนังพระ
 พักตรต่อที่ศอุดร เสด็จพระดำเนียรไปเจ็ดก้าวบทวดีหาวครบเจ็ดบทวาร
 แล้ว เสด็จสถิตทอดพระเนตรซึ่งที่ค่านุทิศทั้งปวง เปดงออกซึ่งอาดภิ
 วาจาพรหมโองหารเปนภาสิตของบุรุษพิเศษอาชาไนยว่า อคฺโคหมสมฺมิ
 โลกสฺส เราเป็นผู้เกิดเปนยอดแห่งโลก เสด็จโง้หมสมฺมิ โลกสฺส เราเปน
 ผู้เจริญผู้ใหญ่แห่งโลก เสด็จโง้หมสมฺมิ โลกสฺส เราเป็นผู้ประเสริฐแห่ง
 โลก อ๋ยมนุติมา ชาติ ความบังเกิดชาติหมันที่สุด นตฺถิทานิ ปุณฺพภาโว
 บดินความบังเกิดอีกบมิได้มี ฯ ยทา จ โช เมื่อใดสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้า นปรารภเริ่มซึ่งชาตินแห่งพระองค์ ด้วยปฏิสันธิคดี ยทา
 จายิ เมื่อใดสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าน ให้ชาติความบังเกิดแห่งพระ
 องค์ดำเรจด้วยอาการทั้งปวง ด้วยเมื่อประสูติแล้วเสด็จพระดำเนียร
 ไปด้วยพระบาท แดเปดงออกซึ่งอาดภิวาจากัด ในสองสัณยกาดน
 หมันโลกชาตุนหวนไหวระเทอนระท้าน ทั้งแสงสว่างยังมีประมาณ
 ก็ปรากฏบังเกิดมีในโลก ดวงเทวานุภาพแห่งเทพยดาทั้งหลาย ฯ
 สัตฺตทาหิ ชาเต ปน ศสมฺมิ ปางเมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้วได้ ๗ วัน
 พระมารดาก็ทำตายชันชด้วยกาดกิริยาดวงไป ฯ ชอนันท์ดำเรจโดย
 ธรรมดานิยม เพราะเหตุพระกรรมนั้น ไม่สมควรจะเป็นที่อาศัยปฏิสันธิ
 แห่งสัตว์อื่น ฯ

พระองค์พร้อมด้วยมหาปรีดิ์ลักษณะ ๓๒

ชาติมคฺโตเยว ๑ โฉ ก็แดพระโพธิสัตว์เจ้านั้นพอบังเกิดแล้ว
พระองค์พร้อมมหาปรีดิ์ลักษณะ ๓๒ ประการครบบริบูรณ์ไม่บกพร่อง ๑
โฉ หิ แท้จริงพระโพธิสัตว์เจ้านั้น แม่เมื่อดำรงในธรรมดาแห่งทวารก
พระองค์มีพระมหาปรีดิ์ลักษณะบริบูรณ์พร้อมแล้วทั้ง ๓๒ ประการดังนี้ ๑
สุปติฏฺฐจิตปาโท มีพระบาทประดิษฐานตั้งลงด้วยดี พื้นพระบาทเต็มอ
คิงพนดองพระบาททองแห่งพระราชามหากษัตริย์ ไม่แห้วงแว้าสูง
ปลายเท้าหนักช่นกะโหยงกตางเท้าตั้ง ส่ามัญมมนุษย์ อนนเปนมหาปรีดิ์
ลักษณะที่ ๑ ๑ เหฏฐา โช ปนสฺส ปาทคเตสุ จกฺกานิ ชาตานิ
สฺสสฺสธาธาธา สฺสเนมิกาธา สฺสนาภิกาธา สฺสพฺพการปริปฺพานิ ในฝ่าพระบาท
มีจักรทงหลายบังเกิดช่น มีสฺสกาไตตะพน มีกมฺมคฺมบริบูรณ์ด้วยอาการ
ทงปวง ฝ่าพระบาททงสองวิจิตรด้วยจักรน เปนมหาปรีดิ์ลักษณะ
ที่ ๒ ๑ อายตปณฺหิ มีพระสันอันยาว ถ้าจะแบ่งเป็นสี่ส่วนแล้ว
เปนมลายพระบาท ๒ ส่วน พระชงฆประดิษฐานลงในส่วนที่สาม ที่ดี
เปนมลายพระบาทค้อพระสัน โดยปริมณฑลคด้ายกับกลุ่มผ้ากัมพตแดง
มีพระสันยาวตามส่วนนั้น เปนมหาปรีดิ์ลักษณะที่ ๓ ๑ ที่ขงคฺคฺติ
มีพระองค์นหวพระหัตถ์นหวพระบาทยาวงาม นหวพระหัตถ์ทง ๕ นหวพระ
บาททง ๕ มีประมาณเต็มอกัน ไม่เห็ดอมยาวไม่เห็ดอมสั้นดังส่ามัญ
มนุษย์ มีพระองค์ยาวงาม นเปนมหาปรีดิ์ลักษณะที่ ๔ ๑
มุกฺคตฺตุนหตฺตปาโท มีฝ่าพระหัตถ์พระบาทอ่อนเต็มออยู่เปนนิตย เปน

มหาปฐักกชณะที่ ๕ ๑ ชาตหตุกปาโท มีพระหัตถพระบาท
 มีตายประหนึ่งร่างชาย อนันเปนมหาปฐักกชณะที่ ๖ ๑ อุตฺตงฺข-
 ปาโท มีพระบาทมีสังขะ คือข้อพระบาทดอยอยู่ณเบ้องบน ข้อพระ
 บาทไม่เนื่องพัวพันกับหลังพระบาทดังของดำมัญชน อนันเปนมหา
 ปฐักกชณะที่ ๗ ๑ เอณิขงฺโฆ มีพระขงขมิเรียวดงแข่งแห่งเนอทราย
 เปนมหาปฐักกชณะที่ ๘ ๑ จิตโก ๑ อโนนมนุโต เตตจสถิต
 ประดิษฐานยืนอยู่มิได้นอมดง ฝ่าพระหัตถทั้งสองดูบถึงมณฑลพระ
 ชาณูทั้งสอง เปนมหาปฐักกชณะที่ ๙ ๑ โกโสหิตวตฺตคฺคฺยฺโห มี
 อังคพายพซึ่งจะฟังส่อนให้ดับด้วยฝ่าตงดงแล้วในฝัก เปนมหาปฐัก-
 กชณะที่ ๑๐ ๑ (ปาฐะหนึ่ง โกโสหิตวตฺตคฺคฺยฺโห มีอังคพายพที่ฟังส่อน
 ปกบีต มีวตฺตคฺคฺยฺโหในฝัก ตามแต่ควร) สฺวณฺณวณฺณโน มี
 พวรรณดงพวรรณแห่งทอง คือมีหนึ่งคต้ายควรเปรียบด้วยทองคำ เปน
 มหาปฐักกชณะที่ ๑๑ ๑ สฺขุมจฺฉวิ มีพระฉวิฉวนันดเอียด ชุตฺตลของ
 จึงมิตติคอยู่ในพระกายได้ เปนมหาปฐักกชณะที่ ๑๒ ๑ เอเกกโตโม
 มีพระโตมชาติขุมละเส้น ๆ เตมอไปทุกขุมชน เปนมหาปฐักกชณะ
 ที่ ๑๓ ๑ อุตฺตคฺคฺยฺโห มีพระโตมชาติตวนมีปตายชนเบ้องบนทุกเส้น
 ดีเขี้ยวประหนึ่งดีดอกอัญชัน ขดเปนกุนทตทกชฉินาวฏฺเฐวียนชวา เปน
 มหาปฐักกชณะที่ ๑๔ ๑ พุรหฺมุชฺคฺคฺโต มีพระกายตรงดงกายพรหม
 มิได้นอมเบ้องหน้าเบ้องหลัง แดข่างซ้ายข่างขวา เปนมหาปฐักกชณะ
 ที่ ๑๕ ๑ สฺตฺตฺตฺสฺสโต มีพระมั่งสะไนที่ ๗ สถาน คือหลังพระหัตถ

ทงสอง หดงพระบาททงสอง จรงอยพระองษาทงสอง แดพระสอฟู
 บริบูรณเตมด้วยดี เปนมหาปุริสลักษณะที่ ๑๖ ๗ ดีหปุพพทตุมกาโย
 มีส่วนพระกายเบองหน้าตงกกายเบองหน้าแห่งราชดีห อังกาพยพท
 ควรจะยาวก็ยาว ที่ควรจะสั้นจะกตมจะเตม ก็สั้นก็กตมก็เตมตามที
 ไม่บกพร่อง เปนมหาปุริสลักษณะที่ ๑๗ ๗ ปิตนุตรีโธ มีรวงแห่ง
 พระปฤษฏางคอันเตม ไม่เปนร่องตงทางใดตงมีในกายแห่งส้ามัญชน
 เปนมหาปุริสลักษณะที่ ๑๘ ๗ นิโครชปริมณฑโต มีปริมณฑตตงไม้
 นิโครชพฤษ พระกายกับวาของพระองค์เทากัน เปนมหาปุริสลักษณะ
 ที่ ๑๙ ๗ สวมฏฏกขุโธ มีดำพระสอกตมเต็มอ เปนมหาปุริส
 ลักษณะที่ ๒๐ ๗ รสคุดคุดคี่ มีเส้นเอนทีสำหรับจะกตมรดเล็ด คือมี
 เอน ๗๐๐ ทีสำหรับนำไปซึ่งรสอาหารมาตวมรวมประชุมณพระสอ เปน
 มหาปุริสลักษณะที่ ๒๑ ๗ ดีหหนุ มีพระหนุดังคางราชดีห บริบูรณ
 ดีประหนึ่งวงพระจันทร์ในวัน ๑๒ ค่ำ เปนมหาปุริสลักษณะที่ ๒๒ ๗
 จตุตาพีสทนุโต มีพระทนต์ครบดีสืบทศไม่ยงไม่หย่อน เปนมหาปุริส
 ลักษณะที่ ๒๓ ๗ ส่มทนุโต มีพระทนต์เต็มอไม่ตงกตมยาวสั้นตง
 ส้ามัญมนุษย์ เปนมหาปุริสลักษณะที่ ๒๔ ๗ อวิรพทนุโต มีพระทนต์
 ไม่ห่าง ซิดสนิษเปอนันดี เปนมหาปุริสลักษณะที่ ๒๕ ๗ สูดุฏกทาโจ
 มีพระทาสูระ คือพระเชยวอนชาวงาม เปนมหาปุริสลักษณะที่ ๒๖ ๗
 ปहुตชีวโห มีพระชีวหาอันพอ คืออ่อนแอกว้างใหญ่ อาจแผ่ปกพระ
 นลาตมิด แดจะห่อให้เล็กสอดในช่องพระนาสิกแดช่องพระโคศรตได้

เปนมหาปฐักชณะที่ ๒๗ ๑ พุทธมุตต์โร กรวิกภาณี่ มีพระสุระ
 ด้ยงก้องก้งวาดดงด้ยงพรหม เมื่อจะตรัสมีดำเนียงดงนกกการวิก
 เปนมหาปฐักชณะที่ ๒๘ ๑ อภินัดเนตโต มีพระเนตรเขี้ยวด้นิช
 ในที่ควรจะเขี้ยว เปนมหาปฐักชณะที่ ๒๙ ๑ โคปชุโม มีดวง
 พระเนตรดงตาแห่งโค เปนมหาปฐักชณะที่ ๓๐ ๑ อุนุณา
 ภมุกนุตเว ซาตา มีพระอุนุณาโดมบังเกิดณรวางแห่งพระโชนง แด
 พระอุนุณาโดมนั้น ชาวอ้อนควรเปรียบด้วยนุ่น เปนมหาปฐักชณะ
 ที่ ๓๑ ๑ อุนุหัดด้โล่ พระมหาบุรุษบรมโพชิตต์วเจ้ามี่พระเคี้ยวได้
 ปริมณฑลในท้งปวง ดุจประดับด้วยอุนุหัดกรอบพระพักตร เปน
 มหาปฐักชณะที่ ๓๒ ๑ ยถา ยถา พุราหุมนานี่ โปราณเกตุ
 มนุเตตุ อากตานิ มหาปฐักชณะท้งหลาย ได้มาด้ไว้ในหมุ่มนต
 เก้าของพราหมณท้งหลายฉนั้นใด ๆ ก็บริบูรณในพระกายแห่งพระมหา
 บุรุษบรมโพชิตต์วเจ้านั้น ด้วยอาการท้งปวง ๗ อยญจตุล มหา
 ปฐักชณะดมปทา ก็แตกาทพระมหาบุรุษนั้นบริบูรณด้วยมหาปฐัก
 ชณะ เปนรูปกายดมปทานี่ ก็ด้กว่าเปนเครื่องทรมานเวในยลต์ว
 ที่มีประมาณในรูป ให้ได้ความศรัทธาแดด้้อมได้ โดยง่ายโดยมีได้
 ยาก อนึ่งรูปกายดมปทนั้น ย่อมนำมาชงศรัทธาในเบ้องตน แก่
 ประชุนชนผู้รู้คมภกรมมหาปฐักชณะค้ำศรนั้น อนึ่งรูปกายดมปทนั้น
 ให้ด้ว่าเรัจความสุขในกาดเบ้องตนมีกามดมปทเปนตน ๑ อิจเจวมมา
 นิสลต์วตีเยว ความบริบูรณด้วยมหาปฐักชณะ ของพระมหาบุรุษ

บรมโพธิสัตว์ มีอันใดสงัดอยู่อย่างนี้ ๆ ตลุมมา เพราะเหตุนี้ บัณฑิต
 พึงสนิษฐานว่า การที่จะแสดงให้ประชุมชนที่บังเกิดภายหลังแม้ใน
 กาลอนาคตได้เห็นพระลักษณะทั้งหลายนั้น เป็นประโยชน์ที่จะพึง
 ปราถนา แม้ในการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรเจดีย์ จะต้องให้ประ
 กอบด้วยมหาปรีดิ์ลักษณะ ซึ่งจะพึงแสดงได้ ตามควรแก่สัพพะ สามารถ
 ด้วยประการนั้น ๆ

พวกพราหมณ์ทำนายพระมหาบุรุษ

อิมเมว ปริบุญณลกษณคัม ทิสฺวา พราหมณทั้งหลายผู้ไตรเพท
 ซึ่งท้าวสุทโธทนะสักการิบัติได้เชิญมารับพระลักษณะนั้น ได้เห็นซึ่งความ
 ที่แห่งพระมหาบุรุษมีพระลักษณะบริบูรณ์แล้ว เป็นรูปกายสมบัติอัน
 นั้นแล จึงบังเกิดความพิศวงอัศจรรย์จิตต์ แสดงซึ่งลักษณะมนต์
 อันนั้น แล้วได้พยากรณ์ทำนายพระมหาบุรุษเจ้าโดยคติทั้งต้องตาม
 แสดงไว้แล้วในลักษณะมนต์แห่งตน ๆ ๆ ภิโยโย กิร ดังได้สดับมา
 พราหมณ์บางจำพวกในภายในพราหมณ์ผู้ลักษณะมนต์เหล่านั้น ได้
 กำหนดคติสถานเดียว ยิ่งกว่าพยากรณ์ในคัมภีร์มหาปรีดิ์ลักษณะพยา
 กรณ์ศาสตร์อีกเล่า ได้ทำกติกาสัญญาแก่กันแต่กันว่า เมื่อใดพระ
 มหาบุรุษสักโกยรสพระองค์นี้ จักเด็ดจอบรรพชาแล้ว เราทั้งหลาย
 จักบรรพชาตามเมื่อนั้น เมื่อเราทั้งหลายจะมีชีวิตไม่ทันถึงกาลเมื่อท่าน
 จะทรงบรรพชานั้นแล้ว จักตั้งสอนบุตรนัดดาไว้ ให้ออกบรรพชาตาม

พระมหาบุรุษดำกิโยรสนั้นดงนี้ ๑ อิมิต์ดำ กติกาย เอกจเจहि
ต้นจิตตุดาเยว เพราะอาศัยได้ตั้งอยู่แล้วในสัญญาตงนนั้นแต่ พราหมณ
บางจำพวกจึงได้ออกบรรพชาเป็นภิกษุเบญจวคคัยตามเสด็จพระมหา
บุรุษเจ้าแต่เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ก่อนแต่อภิธัมโพธิกาถ ๓

พระมหาบุรุษได้รับความอภิบาล

เศสนคั พุยากรณั สุกุวบี ปุพเพ ตลล ปวตตมาเน อจ-
นริยปปาฏิหาริเย ทิสุกวบี สุกุยาบี โกลิยาบี ฌาตกาเยว อณเณ
จ พหุ ชนา หฐุจตุฐุจา มหาปุริเส พหุเมว สุมมานั กตวา ยถาพดี
คั สุมมา ปิริหิสุ ปฐิซคคิสุ ๑ ฝ่ายพระญาติทั้งหลาย คือดำกียะ
แต่โกลิยะทั้งสองฝ่ายแดนชนทั้งหลายเหล่านี้เป็นอันมาก อาศัยได้ฟัง
พยากรณแห่งพราหมณทั้งหลายนั้น แต่ได้เห็นปาฏิหารยอัศจรรย์
ซึ่งเป็นไปแต่พระมหาบุรุษนั้นณกาลก่อนด้วย ก็ชื่นชมบันเทิงจิตตม
ความเคารพนับถือในพระมหาบุรุษมาก แล้วบริหารปฏิบัติพระมหาบุรุษ
เจ้านั้น ด้วยสุขสมบัติตามกำลัง ให้ไฟบุดยพิเศษกว่าพระญาติดำมัญญ
อื่น ๆ ๑ เพราะเหตุนี้ พระมหาบุรุษเจ้า จึงเป็นสุขุมตบทุกคตอุดม
ในความสุขอย่างยิ่ง อนพเดียวนางนมทั้งหลายเปลี่ยนเอวเปลี่ยนหัตถ
กันอุ้มทรง บริหารบำรุงบำเรอพระองค์ด้วยกุมารบริหารทั้งปวง ด้วย
พิเศษไพศาลประณีตอุดมนัก ถึงซึ่งความเจริญด้วยความสุข บริโภค
จันทนเมืองกาดี ภูษาทรงแลภูษาไฟกถวนประณีตของเกิดในเมือง

กาลัดนั้น เปนผาดเอี้ยดส้มผัดอ่อนพิเศษดีกว่าผาดอื่น ๆ ในครั้งนั้น ๆ ชน
 ผู้อภิบาลด้วยเสด็จนครกณเฑาะของบนพระมหาบุรุษนั้น เบนิตยทั้งกต่าง
 วนแตกต่างกัน ด้วยจะมีให้หนาวแตรอ่อนแตรแตกแตกหน้าคางมาเบียดเบียด
 พระมหาบุรุษนั้นได้ ๆ ในนิเวศน์แห่งท้าวสุทโชนล็กกะผู้พระบิดานั้น
 ท้าวเธอให้ชุดสระโบกขรณีทั้งหลาย ปลุกอุบถบัวสายไว้สระหนึ่ง
 ปลุกประทุมชาติบัวหลวงไว้สระหนึ่ง ปลุกปทุมทริกสัตตบงกชบัวขาว
 ไว้สระหนึ่ง เพื่อประโยชน์เพนที่เด่นล้ำราญแห่งพระมหาบุรุษนั้น ๆ

ไต่ปี่จมนานแต่ยังพระเยาว์

แตกาดเมื่อพระมหาบุรุษมีพระชนมพรรษา ๗ ปี เปนกาดควรแก่
 อภิสมัยนั้น ท้าวสุทโชนล็กกะเกษัตริย์ ทรงเริ่มอุปมวงคดพิชิจรด
 พระนังคตแรกนาขวัญณที่ใหม่ พร้อมด้วยอุปहारพิชี่ พื่อนรำประโคม
 ดนตรีตั้งคี่ตเปนนฤโฆษกาล พิเดียงนางนมทั้งหลาย เชิญพระโพธิสัตว
 เจ้า พร้อมด้วยอเนกชนบริวารไปสถานทีแรกนานั้น ชาวพนักงานแวง
 วงภูมิสถานร่วมต้นหว้าใหญ่ด้วยวิสูตร าดบัจจัตถรณถวาย เปนที่
 พระโพธิสัตวเสด็จประทับควรบันเทิงพระหฤทัยนัก พิเดียงแตรชนบริวาร
 เหนวร่วมไม้หว้าเปนครุตตสถานไม่มีภัย ก็หัดกมานั่งณสถานใด ๆ
 เพตินดูการมหรศพตามปราธนา ครั้งนั้นควรจะเป็นอัศจรรย์ อันส้ม
 โพธินิมิตรนิยมหากบันดาลให้เป็นไป พระมหาบุรุษมีความสังัดกาย
 สังัดพระหฤทัยเปนวนิวเอกบาท ทรงอุบถดงกนังชุดส์มาธิ กำหนด

ดมอัสสาสะบัสสาสะเปนอารมณ กัปปัตตุมานเปนปฐม มิวิตกวิจาร์
 มัปปิตเตตฺถุชเกิดแต่วิเวก แม้เพดาตวันบาย เงาไม่หว่ากัคงสถิตเหมือน
 เมื่อเพดาเที่ยง ไม่คตอยเคตือนเคตือนชายไปตามกาด ดำรงเปนอจ
 สถาน ให้ประชุมชนได้เห็นเปนมหัทศจรวย จนท้าวสุทโชนล็กกาธิบตี
 ชนกนาถ ทรงเลื่อมใสบังคมพระโอรสบุชาคุณธรรมทางบุญฤทธิ
 ปาฏิหารย ครันเสร์จว้ปมกคกาดแล้ว ก็เชิญเสด็จพระโพธิสัตว์
 กลับยังพระนิเวศน พระโพธิสัตว์แม้บัตตุดึงมหรคตคุณพิเศษแล้ว
 แต่ยังไม่มีความแคล้วคตองชานาญ ฉานหนักเลื่อมไป ฯ

เสวยสุขสมบัติ

ครันพระองค์ทรงเจริญแล้ว ท้าวสุทโชนล็กกาธิบตีชนกนาถ
 ให้นายช่างสร้างปราสาท ๓ ค่ำบด ปราสาทหนึ่งเปนที่อยู่ฤตุหนาว
 ปราสาทหนึ่งเปนที่อยู่ฤตุร้อน ปราสาทหนึ่งเปนที่อยู่ฤตุฝน ควรจะ
 ยักย้ายโดยผาสุกใน ๓ ฤตุกาลฉน ฯ พระมหาบุรุษนั้น อยู่ณปราสาท
 ฤตุฝน ๔ เดือน บำเรอด้วยตนตรัตวนแต่ตริไม่มีบุรุษ มิได้ตงจาก
 ปราสาท พร้อมเพริยงด้วยกามคุณทง ๕ รูปเสียงกตนิรสโฆฏฐัพพา-
 รมณ เปนที่ปราถนาบั้นเทิงจิตตอยู่เปนนิจจกาด ฯ ทงทาสกรรมกร
 บุรุษในนิเวศนสถานของท้าวสุทโชนล็กกาธิบตีผู้พระบิดา กับริโภค
 อาหารข้าวสาลีระคนด้วยมังสะดู่ปะพยัญชนะวิกิตี ไม่บริโภคกาณาชก

ภคตกับหน้าซ่มเหมือนทาสกรรมกรในตระกูลอื่น แลสรรพบริหารทั้ง
ปวงในนิเวศน์ของท้าวสุทโชนล็กกะผู้พระบิดานั้น ด้วยอนุคมประณีต
พิเศษควรบันเทิงจิตต์ทุกประการ ฯ อิติ โข โส พระมหาบุรุษบรม
โพธิสัตว์เจ้านั้น ประกอบไปด้วยความบริบูรณ์แลความเปนสุขุมาด
ลัทธิเห็นปานดั่งนี้ ดำรงอยู่ในฆราวาสสุขสมบัติถึง ๒๕ ปี เปนกำหนด
ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ประโยชน์ได้เพราะรูปสมบัติแลเคยเสวยกามสุข

แลพระมหาบุรุษเมื่อเกิดชนในโลกล เพื่อความเปนพระสังฆม
พุทธเจ้าดวงนี้แล้ว พระองค์มาประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะสมบัติซึ่ง
เปนอุบายจะกระทำความเต็มใจแก่เวไนยสัตว์บางจำพวก แลได้ถึง
แล้วซึ่งความบริบูรณ์ด้วยกามสุขสมบัติอันอนุคมประณีตนักเห็นปาน ดั่ง
นี้ แต่ในปฐมวัย เพื่อว่าเมื่อพระองค์ถึงซึ่งสังฆมภูมิตั้งมั่นเปนพระสังฆมา
ลัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงแสดงธรรมเทศนา เพื่อจะให้มละนิเวศน์มีกาม
ฉันทเปนต้น เวไนยสัตว์บางจำพวก จะต่อสู้คัดค้านโต้เถียงต่อธรรม
เทศนากามฉันทาทิปทานไซ้ พระองค์จะได้อ้างซึ่งความที่แห่งกามารมณ
ทั้งหลาย อันพระองค์เคยประสพมาแล้วณกาลก่อนนั้นว่า อันกามทั้ง
หลายที่เป็นของมนุษย์ด้วยอนุคมประณีต แม้ถึงเราผู้พระตถาคตก็ได้
ต้องเสวยแล้ว ก็แต่กามทั้งหลายนั้น มีโทษอย่างนั้น ๆ เราผู้พระตถาคต
ได้เห็นแล้วจึงได้มละเสวยตั้งนแล้ว บริหารนำเสวยซึ่งถ้อยคำชาติกแห่ง

ผู้อื่น ๆ หนึ่งจะให้โลกิยชนดำเ็จความเชื่อว่า พระองค์นั้นได้ถึงกาม
 สุขสมบัติเห็นปานดังนทევว ภายหลังอาศัยทรงกระทำในจิตต์ โดย
 อุบายอันชอบมละเสียซึ่งกามทั้งหลายนั้น เข้าไปถึงซึ่งบรรพชาแล้ว
 บริสุทธิด้วยพรหมจรรย์ดังนี้ ๆ การที่พระมหาบุรุษบรมโพธิสัตว์
 เจาถึงซึ่งความบริบูรณ์ด้วยกามสุขสมบัติอันอุดมประณีตนั้น มีอัน
 สดุด์คุณเกือกุดแก่อุบายทรมาณเวไนยสัตว์บางจำพวกด้วยประการหนึ่ง ๆ
 หนึ่งถ้าพระมหาบุรุษบรมโพธิสัตว์เจ้า จะไม่มีปชาบดีเดโอรด์ก่อน
 แล้วบรรพชาไซ้ ชนบางจำพวกก็จะสำคัญเสียว่า เป็นบัณฑิตกมมนุษย์
 ไม่ควรแก่ฆราวาสสมบัติ จึงออกมาเพี้ยพรตพรหมจรรย์แล้ว ก็
 จะไม่สำคัญเพื่อคุณพิเศษในภิสัมมัย ๆ ครั้นเมื่อพร้อมด้วยปชาบดี
 เดโอรด์เป็นปกติบุรุษ ควรแก่ฆราวาสสมบัติจริงนั้น แต่หากเห็นอ
 นาจประโยชน์แล้วละเสียออกมาเพี้ยบรรพชาไซ้ ความสำคัญผิดเห็น
 ปานนั้น ก็จะมีได้มีมา แต่สามารถจะเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของเวไนย
 สัตว์บางจำพวกได้ ๆ เพราะเหตุนี้ เมื่อดำรงในสุขสมบัติวิสัยภาย
 ใน ๒๙ ปี จึงพร้อมด้วยพระมหาสุทุมารดาเดโอรด์ราหุลกุมาร
 เป็นพุทธธรรมตามอฏฐุภิกษานัยประการหนึ่ง ด้วยประการหนึ่ง ๆ

อภิธรรมโพธิกถา กัณฑ์ที่ ๒

กล่าวความจำเดิมแต่พระมหาบุรุษเสด็จออกบรรพชา เสด็จอยู่
ศึกษาณสำนักอาฬารดาบสแด่อุททกดาบส ทราบดีทีแล้วไม่พอพระ
หฤทัย ทรงเสาะหาสันติวิธีบรรพตามดำฟังพระองค์ เสด็จไปทรงตั้ง
ความเพียรณอุรุเวศดาประเทศเส่นานิกมมีอุปมา ๓ ข้อ มาปฏิภาณแก่
พระองค์ให้ตั้งสันนิษฐานว่า ความพอใจในกามเป็นเหตุขัดขวางแก่
ความตรัสรู้ จึงทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา เพื่อถนอมจิตให้มีหมกมุ่นใน
กาม ได้ด้วยความลำบากเป็นอย่างยิ่งก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ จึงทรง
เลิกทุกกรกิริยานั้นเสียบำเพ็ญเพียรในทางสมาธิแต่วิปัสสนา ก็ได้ตรัส
รู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงพระคุณสมบัติตามพุทธภูมิ ฯ

เอกุณคัส วสุตธานิ
 โยพพนาโรคฺยปาณเณสุ
 ทิสฺวา ปหาย กามานิ
 ปธานํ โส ฌพฺพสุตฺตานิ
 วิเสตฺตํ อนนฺทิตฺตวา
 สยมนุญฺญาวาทเณ
 ยนฺตํ ฉายาย สกฺกสฺส
 อปปี ทารกญฺเตน
 ตํเยวานุสฺสฺสริตฺตวาน
 สฺติยา นุ โปธิยา มคฺโค
 ภายามิ ตสฺส สฺขสฺส
 อธิมตฺตกตฺตํมานม—
 น สกฺกา ตํ อธิคนฺตํ
 หนฺท กายํ ปิเณยฺยาหํ
 โอปาริกํ ว อหารํ
 ตโต ปธานโมสฺสชฺช
 ปริภุญฺชฺช ๑ อหารํ
 ยํ ทิสฺวาน ปกุกามิสฺสุ

กามะหิ โส สมนปปีโต
 มเท อาทิณวํ สโต
 อูเปตี อนคาริยํ
 ปทหนฺโต ตโปวเน
 ปธานเน อวฏฺฐนา
 นิยามเน นิยามิโต
 กมนฺเต บิตฺตุ ชมฺพฺยา
 ฌานํ สมนปาติตํ ปุเร
 เอวํ โส สมนจินฺตยิ
 โปธิยา อยโน สฺติยา
 กามะ วิณา ปวตฺติโน
 ปตฺตกาเยน เม สตา
 สฺขํ อกามเสวियํ
 พตฺติ คหาปเย อิมํ
 อหาเรมิ ยถิจฺจนํ
 ทุกฺขํ ทุกฺกรการิกํ
 กุมฺมาโสทหนฺตมฺภวํ
 ยติโน ปณฺจวคฺคิยาติ ฯ

อนุสนธิพระธรรมเทศนา มีบุรพาปรดิบเนื่องตามลำดับมา บดิน
 จะวิสัยชานาในบรรพชาปชานาภิธัมโพธิกถา แล่ดงเรื่องพระผู้มีพระภาค
 เจ้า ทรงบรรพชาแต่ประพฤติกความเพียรแต่ตรัสรู้พระอนุตตรธัมมา
 ธัมโพธิญาณเป็นลำดับไป คำเนือรเหือความว่า

พระมหาบุรุษเสด็จออกบรรพชา

เมื่อพระมหาบุรุษโพธิสัตว์เจ้าทรงเจริญวัยมีพระชนมพรรษา ๒๙
 ปีแล้ว ได้ความตั้งเวชนัสตตพระหฤทัยตั้งนว่า อินฺปุณฺณณฺญิงมิได้ดับ
 แล่ดง เมื่อตนเป็นสัตว์มีชราพยาธิมรณะเป็นธรรมตาอยู่ทีเดียว ได้เห็น
 ผู่อันทีชราแต่เจ็บไข้แต่ตาย ก็ย้อมมาเกิดยดชงต์ดวงตนเดียว ไม่คิดว่า
 เราก้จะพึงแก่แต่เจ็บไข้แต่ตายไปเหมือนอนนนั้น ชอทีเห็นผู่อันแก่แต่เจ็บ
 ไข้แต่ตายแล้วจะมาก่อเกิดยดชงต์ หากคิดน้อมตนในชราพยาธิมรณะตั้งน
 ไม่นั้น ไม่น้อมควรแก่เราเลย ฯ ครันพระมหาบุรุษโพธิสัตว์นั้น กระทำ
 ในใจอยู่เหืออง ๆ อนน ประหนึ่งจะมตละความเมา ๓ เดียวด้วยประการทง
 ปวงได้ ฯ ความเมา ๓ ประการนั้น คือ ความเมาวยในวัย ๑ ความ
 เมาต่อความไม่มีโรคในความไม่มีโรค ๑ ความเมาต่อชีวิตในชีวิต ๑ ฯ
 สัตว์ทงหลายอาศัยความเมา ๓ ประการเห็ดาน ย้อมประพฤติกุจจวิต
 ด้วยกายวาจาจิตต์โดยมาก มาดำคณฺญิงซึ่งปรโลกประหนึ่งณทีไกต ฯ
 ครันนั้น พระมหาบุรุษเจ้า เกิดความปริวิตกกว่า แม็ดงเราก้เป็นสัตว์
 มีชราพยาธิมรณะเป็นธรรมตา ไม่น้อมชราพยาธิมรณะได้ เมื่อเรา

อยู่จนท่ามกลางเรือนอย่างนี้ ถ้าชราพยาธิมรณะมาถึง ก็จะไม่ฟังไป
 เพื่อไต่ถามแต่รำไรทุกขโทมนัสอุปายาส เราจะฟังปฏิบัติในน เมื่อชรา
 พยาธิมรณะมาถึงจึงจักไม่ฟังไป เพื่อไต่ถามแต่รำไรทุกขโทมนัสอุปายาส
 ได้ ๆ ครั้นแล้วจึงทรงพระปริวิตกว่า อันบรรพชาความประพฤติพรต
 เปนอนาคาริยบรรพชิตนิราศจากสัตว์ภพกิจที่จะเกิดกุดแก่วิถีนั้น เปน
 คุณดั่งงาม เมื่อบุคคลได้ดำรงในบรรพชาแล้ว ความเมาเมามัถัง ๓ ก็
 จะมีไต่เกิดมี หรือจะน้อยเบาบางลง แม้ชราพยาธิมรณะจะมีมาถึง
 ก็จะไม่ฟังไปเพื่อไต่ถามแต่รำไรทุกขโทมนัสอุปายาสมากนักได้ เมื่อ
 นรชนที่หนุ่มก็ดี แก่ก็ดี ไม่มีโรคหรือพยาธิเบียดเบียนก็ดี มีชีวิตอยู่
 หรือจวนจะมรณะก็ดี มาประพฤติบรรพชากกระทำในจิตต์โดยอุบาย
 อันชอบอยู่แล้ว ประพฤติพรหมจรรยาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ประหนึ่งดังข
 ที่บุคคลชดแล้วด้วยดี บรรพชานนักจกเกษมศรัไม่มีภยอยู่เต็มอทุก
 เมื่อ เปนนิจจากาตโดยแท้ ๆ ก็แต่ฆราวาสการอยู่ครอบครองเคหสถาน
 นี้ เปนทางมาแห่งรุดดีดองมีกามฉันทกามวิตกเป็นต้น ฝ่ายบรรพชา
 เปนอภิปโกกาตที่แจ้ง ไท่ห่างจากกิเลสาดูรกังวลมีประการต่าง ๆ ๆ
 เมื่อบุคคลครอบครองเรือนอยู่แล้ว อันจะประพฤติพรหมจรรยาให้
 บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ยากที่จะกระทำได้ ๆ ในนหนอเรา
 ฟังปลงผมแต่หนวดนุ่งผ้ากาสาวพัตถบาเพญพรตอนาคาริยปฏิบัติ ที่มี
 ไต่เกี่ยวของกังวลด้วยกามาภรณ์สถาน เราเป็นสัตว์อนชาติชรามรณะ
 ไต่กปรืเทวทุกขโทมนัสอุปายาส เหล่ากอนทุกขนครอบงำอยู่แล้ว

แม่ในความคิดที่สูงสุดแห่งกองทุกข์ทั้งต้นนั้น จะพึงปรากฏ จะพึงรู้แจ้ง
 ประจักษ์โดยจริง ๆ พระมหาบุรุษเจ้า เกิดกุศลฉันทน์อันเข้าไปใน
 บรรพชา เห็นอำนาจแห่งประโยชน์ด้วยประการฉะนี้ ๆ ครั้นสมัยภาย
 หลัง พระมหาบุรุษโพธิสัตว์นั้น ทรงพระเยาวนัตรฤณกุมาร พระเกศา
 ยังดำสนิท ประกอบด้วยเยาวนัปฐุมวยอันเจริญ ควรอภิรมอยู่ใน
 กามสุขสมบัติ เมื่อพระชนกนาถแดพระประยูรญาติทั้งชายชวา ทรง
 พระกรรแสงพระพักตรนองด้วยอัสสุชดอยู่ ไม่ไยด้อยอนุญาติให้
 บรรพชาเลย พระมหาบุรุษเจ้าก็ปลงพระศกเกศแดพระมัสสุ ทรง
 กาสาวพัตถถึงซึ่งอนาคาริยปฏิบัติ ทรงผนวชพรตบรรพชาด้วยบริสุทธ
 อธิษาศัย ตั้งพระหฤทัยว่า อนิวัตติ ภวิสฺสามิ เราจักเป็นบุพทศดไม่
 กตบคินยังฆราวาสวิสัย พุรหุมาจริยปรายโน จักมีพรหมจรรยาเป็นที่ไป
 ณเบื้องหน้า ๆ เมื่อพระองค์ทรงบรรพชาด้วยพระอธิษาศัยบริสุทธิตีอย่าง
 นแล้ว ทรงแสวงหาแต่ฝ่ายกุศล เสด็จตั้งญจรจาริกเที่ยวเสาะหาอนุตตร
 สันติบรรพท ทางเครื่องบดดูถึงธรรมทรงอันประเสริฐ ไม่มีธรรม
 อันอื่นจะเทียมถึง แสวงหาอุบายวิเศษ มรรคาแห่งพระอนุตตรสัมมา
 สัมโพธิญาณ ฯ

เสด็จอยู่ศึกษาณสำนักสองดาบส

ครั้นนั้น ในแคว้นแคว้นสักกชนบทมีคณาจารย์เป็นผู้ใหญ่อยู่ ๒

คืออาพาธดาบสกาลามโคตร ๑ อุททกดาบสรามบุตร ๑ ประชุมชน

เคารพนับถือโดยคุณธรรม ฯ พระมหาบุรุษโพธิสัตว์เจ้าเสด็จไปยัง
 สำนักอาฬารดาบส์ศึกษาอาจริยสัมมัย ได้บรรลุรูปฌานที่ ๔ แด่รูป
 ฌาน ๓ เพียงอาภิเษกัญญาตนส์มาบัตโดยนับพัตน์ แด่ถ้ามถึงคุณ
 พิเศษยิ่งขึ้นไป ก็สันสมัยของอาฬารดาบส์อยู่เพียงนั้น พระองค์เห็น
 ว่าอาภิเษกัญญาตนส์มาบัตไม่เป็นหนทางเพื่อโพธิญาณ เป็นแต่สันต
 วิหาร แด่จะนำให้ผู้บรรลุเกิดเป็นอาภิเษกัญญาตนส์รูปคอรูปสัตว์เท่านั้น
 หาเป็นมรรคาเพื่อปัญญาตรัสรู้อย่างยิ่งไม่ ฯ พระองค์เสด็จจากสำนัก
 อาฬารดาบส์นั้น จาริกไปถึงสำนักอุททกดาบส์รามบุตร ขอศึกษา
 อาจริยสัมมัย ท่านแสดงแนวสันญาณาสันญาณตนส์มาบัตให้ พระโพธิ
 สัตว์ทรงประกอบบริกรรม ได้บรรลุรูปาวจรธรรมที่ ๔ นั้นนับไว้
 พิเศษกว่าผู้ศึกษาทั้งปวงล่วงสรรพอันเตवादิกชน แด่เห็นว่า แม้แนว
 สันญาณาสันญาณตนส์มาบัตนั้น ก็เป็นแต่สันตวิหาร แด่จะนำผู้บรรลุ
 ถึงให้เกิดเป็นแนวสันญาณาสันญาณตนส์รูปคอรูปสัตว์เท่านั้น ไม่เป็นทาง
 เพื่อพระโพธิญาณ ฯ พระองค์จึงเสด็จหลุดไปจากอาศรมสถานของ
 อุททกดาบส์แล้ว เสด็จสันจรจาริกเสาะหาอนุตตรสันตวิธรรบที่ไปโดย
 ลำดับ ฯ ก็แด่พระดาบส์ทั้งสองซึ่งบรรลุมหรรคธรรมแล้วด้วยประการ
 นั้น ก็มีธรรมที่ตนบรรลุถึงเพนที่ไปเณเอนงนำ เต็มอชยาศัยความ
 ปราถนาอยู่เพียงนั้น ไม่มีปรีชาซึ่งจะผ่อนผันทำให้เป็นบาทแห่ง
 วิบัสสันญาณ ปบัญญัติธรรม คือคณหามาณทิวฐิซึ่งเพนไปในรูปารูป

ฉานหากกำบังให้เนิ่นช้า ไม่ให้มีปริชาซึ่งจะหยั่งรู้นิสฺสรณะได้ คำตั้ง
 ดอนในสองอาจารย์สมัยก็ล้วนแล้วอยู่เพียงสันตวิหารแต่รูปารูปภาพเท่านั้น
 ซึ่งจะเกิดญาณสามารถผ่านวิบัติสฺนาทางนิสฺสรณธรรมมิตินี้ ๆ อุบาย
 พิเศษซึ่งตั้งสอนให้ทำรูปารูปสฺมาบัตให้เป็นที่ตั้งแห่งวิบัติสฺนา เป็น
 โอวาทในสฺมมาสฺมพุทฺธสมัย ไม่ทั่วไปแก่ศาสดาอื่น ๆ

ทรงเสาะหาสันตวิรบทตามลำพัง

เพราะเหตุนี้ พระโพธิสัตว์เจ้าได้บรรดรูปารูปสฺมาบัตทั้ง ๘ แล้ว
 ทรงเห็นว่า ไม่เป็นไปได้เพื่อหนีพิทาอภิธรรมโพธิกถาпан จึงไม่เต็มพระ
 หฤทัย เสด็จไปจากที่นั้นทรงเสาะหาอนุตตรสันตวิรบทโดยลำดับใน
 มคธราชรัฐ ก็บรรดถึงอุรุเวดาประเทศเสนานิกม จึงได้เห็นพินภุมิสฺถาน
 แนวไพรคอรอภิมลํารามุจิตต์ แดแม่นํามีกระแด้หลังไหดกอบไป
 ด้วยท่าเรียบราบคิมันน้ำได้สฺอาดจิตตนิช ทั้งโคจรคามก็เนื่องคิตรายรอบ
 ทั่วไป เป็นที่บันเทิงพระหฤทัยยิ่งนัก ทรงสรรเสริญว่า ภูมิภาคประเทศ
 นพรอมบริบูรณ์ด้วยอุปกรณทั้งปวง สฺมควรจะเป็นที่ตั้งสฺมมปฺปชาน
 วิริยะแห่งกุดบุตรผู้มีประโยชนด้วยความเพียร แดวก็เสด็จนั่งประทับ
 อยู่ณที่นั้น ๆ

ไม่พึงสามารถให้เพลิงเกิดขึ้นได้ บุรุษนั้นก็จะพึงเห็นตเห็นอยด้ามาก
 ภายถ่ายเดียว เพราะว่าไม้สดมียางนั้น แม้ถึงวางไว้ไกลห่างหน้าแล้ว ก็
 แต่ยังเป็นไม้สดประกอบด้วยยางอยู่ บุรุษนั้นจะขึ้นไปก็จะเห็นตเห็นอย
 ด้ามากภายถ่ายเดียว ซอนันได สัมณะหรือพราหมณเหล่าหนึ่งเหล่า
 ไต มาหัดกออกเดี่ยวจากกามทั้งหลายด้วยกายแต่จิตที่อยู่ ก็แต่ความ
 ชอบใจความรักใคร่ความสยบความอยากความกระวนกระวายเพราะกาม
 ยึดกามทั้งหลายเป็นอาชาวิสัยซึ่งเป็นไปอยู่ในจิตต์ สัมณพราหมณ
 เหล่านั้น ยังไม่ละเสียดณภายในได้ ยังไม่สงบระงับคืนได้ สัมณ
 พราหมณเหล่านั้น แม้ถึงมาด้วยทุกขเวทนามาด้าหายาบเผ็ดร้อนเกิด
 เพราะความเพียร หรือแม้ถึงไม่ได้ด้วยทุกขเวทนามาด้าหายาบเผ็ดร้อน
 เกิดเพราะความเพียรก็ เป็นผู้อุปปัไม่ควรเพ้อบัญญัติอันร้อนเห็น
 ไม่ควรเพื่อจะตรัสรู้ด้วยดีอย่างยิ่งได้ มีอุปไมยณนั้น ๆ อุปมาที่ ๓ ว่า
 ไม้แห้งสนิท บุคคลวางตั้งไว้ไกลห่างหน้า ถ้าบุรุษผู้ต้องการเพลิง ถือ
 เอาไม้สดเพลิงอันบนมาแล้ว สักดงกับไม้แห้งสนิทนั้น ก็จะพึงให้เพลิง
 เกิดขึ้นได้ เพราะไม้นั้นแห้งสนิทด้วย บุคคลมาเก็บวางตั้งไว้บนบกห่าง
 ไกลห่างด้วย จึงให้เกิดเพลิงปรากฏขึ้นได้ ซอนันได สัมณะหรือ
 พราหมณเหล่าหนึ่งเหล่าใด หัดกออกเดี่ยวจากกามทั้งหลายด้วยกายแต่
 จิตต์อยู่แล้ว ความชอบใจความรักใคร่ความสยบความอยากความ
 กระวนกระวายเพราะกาม ยึดกามทั้งหลายเป็นอาชาวิสัยที่รอนเกล้า
 สัมณพราหมณเหล่านั้น ก็ได้ละเสียดด้วยดีณภายในแล้ว สงบระงับคืน

ด้วยดีแล้ว สมนพราหณเหล่านั้น แม้ถึงมาด้วยทุกขเวทนามดำหยาบ
 เผ็ดร้อนเกิดเพราะความเพียร หรือแม้ไม่ได้ด้วยทุกขเวทนามดำหยาบ
 เผ็ดร้อนเกิดเพราะความเพียรก็ดี ก็เป็นภัพพบุทกควรเพื่อบัญญาอัน
 ร้อนหน ควรเพื่อจะตรัสรู้ด้วยดีอย่างยิ่งได้ มีอุปไมยฉนั้น ๆ อุปมา ๓
 ข้อเป็นอนวัคฺวริยะ พระมหาบุรุษเจ้าไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ในกาล
 ก่อนเคย ได้มาปฏิภาณแจ่มแจ้งเป็นวิสัยญาณ โศจรของพระมหาบุรุษ
 เจ้า ขณะเมื่อเด็ดจันท์ณภูมิภาคนั้นเป็นที่ควรตั้งความเพียรของกุดบุตร
 ผู้มีประโยชน์ด้วยความเพียรนั้น ๆ

ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา

ครั้งนั้น พระมหาบุรุษเจ้าทรงกลัดหนักแต่อกุศลธรรมอันจะครอบ
 ำจิตคัมภีรวิคกเป็นต้น ทรงพระดำริเริ่มความเพียร วารทแรก
 พระมหาบุรุษกตพระทนต์เบองตาดด้วยพระทนต์เบองบน จดพระตาดู
 ด้วยพระชีวหา บับคณจิตตด้วยจิตตให้เราร้อนหนัก ทรงประพฤตติอยู่
 ฉนั้น พระเสโทกัไหลดร่านจากพระกัจฉะประเทศ (คือรักแร้) ทั้งสอง
 ประหนึ่งบุรุษก่าตงน้อยอนบุรุษก่าตงมากจับในดีสี่ หรือในคอในบ่า
 แล้วบับคณกตดงไวฉนั้น ๆ แม้เกิดทุกขวิการ พระเสโทกัไหลดร่านจากพระ
 กัจฉะประเทศทั้งสองฉนั้นแล้ว พระมหาบุรุษก็ทรงปรารภความเพียรไม่
 ย่อหย่อน พระสติตงอยู่มั่นไม่พินเพื่อน ก็แต่พระกายรดำรดำยไม่ดงบ
 ริงบ เพราะก่าตงความเพียรที่ทนยากนั้นหากเดี่ยดแทง ๆ ทุกขเวทนา

กตาเห็นปานฉนั้น ที่เกิดชนแล้ว ก็ไม่ครอบงำจิตต์พระมหาบุรุษเจ้าตั้ง
 อยู่ได้ ฯ แต่ฉนั้นพระมหาบุรุษเจ้าทรงพระดำริจะทรงประพฤตือปาณก
 ฌาน เพ่งไม่มีปราณไม่มีลมอัสสาสะบัสสาสะ ทรงกถันลมอัสสาสะ
 บัสสาสะไม่ให้ดำเนิรโดยพระนาสิกแดพระโอรุอันเปนทางปกติ ลม
 อัสสาสะบัสสาสะก็ออกโดยช่องพระกรรณทั้งสอง มีดำเนียงอันดังก้อง
 ประหนึ่งเสียงดุษแห่งนายช่างทองอันนายช่างทองดุษไปมาอยู่ฉนั้น ฯ
 พระองคทรงปรารภความเพียรฉนั้นไม่ย่อหย่อน พระสติเข้าไปตั้งอยู่ฉนั้น
 ไม่ผันเพือน แต่พระกายรล่ำรล่ายไม่สงบงับ เพราะก่าตั้งความเพียร
 ที่ทนยากฉนั้นหากมาเดียดแทง ทุกขเวทนากตาเห็นปานฉนั้น ที่เกิดชน
 แล้ว ไม่ครอบงำจิตต์ของพระมหาบุรุษตั้งอยู่ได้ ฯ แต่ฉนั้น พระมหา
 บุรุษเจ้านั้นทรงกถันลมอัสสาสะบัสสาสะ ไม่ให้ดำเนิรโดยพระนาสิก
 แดพระโอรุแดพระกรรณทั้งสองอีกเด้า ก็เกิดทุกขเวทนาให้ปวดพระ
 เคียรเบองสูงมีก่าตั้งนัก ประหนึ่งต้องเชือดเจียนดีพระเคียรส่วนมุทธา
 ด้วยมีดโกนอันคมฉนั้น ฯ แต่ฉนั้นพระมหาบุรุษเจ้าก็ทรงกถันลมอัสสาสะ
 บัสสาสะ ไม่ให้ดำเนิรโดยพระนาสิกแดพระโอรุแดพระกรรณทั้งสอง
 คงอยู่ไม่คั่นคตาย ก็เกิดทุกขเวทนาให้ปวดพระเคียรเปนก่าตั้ง ประหนึ่ง
 ต้องบับรดเวดวยเชือกหนึ่งอันมันแน่นนักฉนั้น ฯ พระมหาบุรุษเจ้าก็
 ดำรงคงความเพียรอยู่ในอปาณกฌานไม่คั่นคตาย ลมทั้งหตายมีก่าตั้ง
 นักมาตัดเชือดกุญนิประเทศให้ยอกเดียดท่วไป ประหนึ่งต้องเชือดตัด
 ในภายใน ด้วยมีดเชือดเนื้อโคอันคมกตาฉนั้น ฯ พระมหาบุรุษก็ดำรง

ความเพียรทางอุปถัมภ์นันทนหนักดำเนินไปไม่ท้อถอย ก็เกิดร้อนในพระ
 กายมีกำลังหนัก ประหนึ่งบุรุษมีกำลังน้อย อันบุรุษกำลังมากสองคน
 มาจับมวยดในแขนทั้งสองแล้วให้ร้อนรุ่มอยู่ณหุดมอันเต็มด้วยถ่านเพลิง
 ฉนั้น ๆ พระมหาบุรุษก็ปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน พระสติเข้าไป
 ดำรงมั่นไม่พินเพื่อน แต่พระกายรล่ำร่ายไม่สงบงับได้ เพราะความ
 เพียรทนยากนั้นหากเด็ดแทง ๆ ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นกตัญญูแม่เห็น
 ปานฉนั้นแล้ว ก็ไม่ครอบงำจิตต์พระมหาบุรุษเจ้าตั้งอยู่ได้ ๆ พระองค์
 เสวยทุกขเวทนาพันวิสัยที่สามัญมนุษย์จะทนทานอดทน จนนทพยดา
 บางเหล่าได้เห็นแล้วกล่าวเจรจาแก่กันว่า พระสัมณะโคตมทำกาตเสียด
 แล้ว ๆ เทพยดาบางเหล่ากล่าววว่า พระสัมณะโคตมเจ้าใช้ผู้ทำกาต
 แล้ว ยังหาทำกาตกิริยาแล้วไม่ แต่มาทำกาตอยู่บัดนี้ ๆ เทพยดา
 บางเหล่ากล่าววว่า ไม่เช่นนั้น จะว่าพระสัมณะโคตมทำกาตแล้ว หรือ
 พังทำกาตแล้ว หรือพังทำกาตอยู่บัดนี้ ก็ไม่ชอบทั้งสองสถาน พระ
 สัมณะโคตมเจ้าเป็นอรหันต์ การอยู่เช่นนั้นเป็นวิหารธรรมเครื่องอยู่ของ
 ท่านผู้อรหันต์ ๆ เทพยดาทั้งหลายได้เห็นแล้วก็สดุดจิตต์เจรจากันสาม
 วิกัปป์โดยนิมิตตังนี้ ๆ ก็แต่ทุกขัปปชาน ความเพียรทนยากทาง
 อุปถัมภ์นันทนพระมหาบุรุษเจ้าทรงประพฤติดด้วยฉันทอุตสาหกถ้าหาญ
 ให้เกิดทุกขเวทนาอย่างยงฉนั้นแล้ว ก็หาให้ธรรมวิเศษอันใดเกิดขึ้นได้
 ไม่ ๆ พระมหาบุรุษเจ้าจึงทรงพระดำริจะยกย้ายทุกกรกิริยาไปโดย
 สถานอื่น ๆ ทรงพระปริวิตกตังพระหฤทัยเพื่อจะปฏิบัตตคตอาหารเสียด

ด้วยประการทั้งปวง เกิดออกชอนนจะพึงเป็นทางเพื่อจะตรัสรู้ด้วยดี
 อย่างประเสริฐบ้าง จึงเทพยดาทั้งหลายได้ทราบกระแสพระดำรินน มี
 ความสลัดจิตตักคิดจะอุปถัมภด้วยไอชาทิพยเป็นเครื่องเคียงพระกาย จึง
 เข้าไปใกล้พระมหาบุรุษแล้วกล่าวปริยายท้วงห้ามว่า ข้าแต่ผู้ประเสริฐทุกข
 ท่านจงอย่าปฏิบัติเพื่อจะตัดอาหารเสียด้วยประการทั้งปวงเลย ถ้าหาก
 ท่านจะพึงปฏิบัติเพื่อจะตัดอาหารเสียด้วยประการทั้งปวงให้จงได้แล้ว
 ข้าพเจ้าทั้งหลายจะแทรกไอชาทิพยโดยชุมพระโศมชาติ ให้เป็นเครื่อง
 อุปถัมภพระกายไว้ พระองค์จะได้ดำรงอยู่ไม่มีอันตราย ฯ พระมหา
 บุรุษได้ทรงฟังอธิบายความประสงค์เทพยดาตั้งนั้น ทรงเห็นว่า การ
 ปฏิญญาเมื่อไม่สมดังประสงค์ ก็จะเป็นมธุสาแก่พระองค์ไป จึงทรง
 พระดำริว่า ภาระนั้นก็เราจะพึงผ่อนบริโภคอาหารลดลง ๆ ที่ละน้อย ๆ
 โดยลำดับเถิด ฯ พระมหาบุรุษทรงพระดำรินั้นแล้ว ก็ด้วยพระ
 อาหารผ่อนถอยน้อยลงแต่เพียงสองพระหัตถ์หนึ่ง ๆ แล้วลดถอยน้อย ๆ
 ลงตามลำดับ จนถึงเท่าเขื่อนในถวเขี้ยวบ้าง เท่าเขื่อนในถวภูบ้าง เท่าเขื่อน
 ในถวดำบ้าง เท่าเขื่อนในเม็ดบัวบ้างเป็นอย่างน้อย ๆ เมื่อพระองค์ทรง
 ปฏิบัติลดถอยพระอาหารด้วยแต่น้อยดังนี้ พระสรีรกายก็ชุ่มผอมลง
 กว่าปกติ ตามองค์กายพบน้อยใหญ่สว่างไปด้วยปมแดงอดมัมพรรณ
 ดำประหนึ่งเถาอัสติกับพพะช่อมาก แดเถากาพพพะช่อดำนั้น พระ
 มิ่งสระเบองพระทนต์ก็เหือดหายแพบแน่นกับพระอัฐิ ดังตั้งฐานกับเท้า
 อัฐิ แดพระอัฐิเบองพระปฤษฏางค ก็ผูกเป็นหนามสว่างคดค่อม

น้อมลงดูหนึ่งแถวภูฏานาด้วย ตามแถวพระอรุโฐพระปรัสข้างทั้งซ้าย
 ขวา ก็ชำระโหรงดูจุดอนแห่งศาลาเก่าปราศจากเครื่องมุงไม่มีผู้บำรุง
 ฌนน ๗ ดวงพระเนตรทั้งสองดูถ่มถ่มลึกซึ้งเข้าไปในวงพระเนตร ดู
 หนึ่งดวงดาวตানাในบ่อน้ำลึกหลายชวบุรุษฌนน ๗ ทั้งพระฉวฉวพระ
 มังสะเบองพระเคียรกเหียวแห่ง ดูหนึ่งนาเตาทคตมายังคิบบยงส์ด ต้อง
 ตมแดดแดดเหียวแห่งไปฌนน ๗ พิกตแปรแห่งพระกายของพระมหา
 บุรุษเจ้า ดึงแต่ดงมาทั้งปวงน เกิดมีแต่พระมหาบุรุษเจ้า เพราะโทษ
 ที่พระอาหารน้อยน้อยอย่างเดียว ๗ ฉวพระมังสะเบองพระอรุทกเเนื่อง
 คิคกับพระอรุโฐแถวพระปฤษฏางค เมื่อพระองค์คิดจะจับต้องตามฉวพระ
 มังสะเบองพระอรุทกกระทงถูกแถวพระอรุโฐเบองพระปฤษฏางค เมื่อ
 พระองค์คิดจะจับต้องพระอรุโฐเบองพระปฤษฏางคเด้า ก็ถูกต้องฉวพระ
 มังสะพระอรุท ๗ เมื่อพระองค์ดำรงพระกายจะถ่ายวจจะหรือถ่ายมุตร
 กชวณเซตมลงณทนน ๗ เมื่อพระองค์จะให้พระกายอัสด้าดะดบายบ้าง
 ดูบพระองค์ด้วยผ้าพระหัตถ พระโถมาทงหลายมีรากเน่าก็หลุดหล่น
 ลงจากพระกาย ๗ จนมนุษย์ทงหลายได้เห็นแล้วมีความสังเวชนัสถด
 ใจกลัวทักว่า พระสมณะโคตมมีพรรณกายดำ ๗ บางจำพวกกลัวว่า
 ว่า เปนแต่คด้าไม้สัดได้ ๗ บางจำพวกกลัวว่ามีฉวพร้อยพราย ๗
 มนุษย์ทงหลายเห็นพรรณพิกตแดดกลัวทักด้ามวิกปป์ฌนน พรรณแห่ง
 ฉวของพระมหาบุรุษเจ้า ที่บริสุทษิตผู้ตม่งนิกเพียงนน ก็เผือดแผดผิต

ปกติไป เพราะโทษที่มีพระอาหารน้อยน้อยอย่างเดียว เข้าเบียดเบียน
กำจัดเสียให้แปรผัน ฯ

แต่พระมหาบุรุษเจ้านประกอบไปด้วยเหตุสัมปทา บุรพาธิการ
ควรบุญบารมีกฤษณาภิหารไพศาลพิเศษกว่าสามัญสัตว์ เป็นที่ตั้ง
แห่งอัจฉริยอัปภูตกรรมคุณสมบัติ ในสมัยเมื่อหยั่งลงยังพระกรรมแด
เวดาประสูติณนั้น แล้วแต่ทรงพระปรีชาสามารถใหญ่หลวง ฉลาด
รู้ในประโยชน์แต่ใช้ประโยชน์ทั้งปวงดวงโลกิยมนุษย์ทั้งหลาย ทั้งพระ
สัตว์สัมปชัญญะ ความดำริในอุบายก็บริสุทธิพิเศษ โดยปกติแต่เดิมมา
แต่พระบารมีกรรมหากบันดาตลอด เหมือนตุจจะแจ้งประจักษ์แล้วตก
เคื่อนพระหฤทัย ให้ทรงดำคัญที่จะแสวงหาพระโพธิญาณสันติวรบท
ที่รังบเกษมสุขอย่างประเสริฐขึ้น ด้วยทุกกรกิริยาต่าง ๆ จนได้
ด้วยความทุกอย่างยังเกิดด้วยกำลังพยายามด้วยประการดังนี้ ฯ เพื่อ
เป็นประโยชน์ครั้งเมื่อพระองค์ทรงดำเรจพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ
เป็นพระสยัมภูสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อใด เวไนยสัตว์บางเหล่าที่เดื่อมได้
ในการปฏิบัติเสวราหมองดำคัญคิดว่า อุตตริมนุสัตว์ธรรมอดมวิญาณ
ที่สัตว์วิเศษ จะพึงดำเรจด้วยทางทุกกรกิริยาอย่างนี้ พระองค์จะได้
แสดงให้เวไนยสัตว์เหล่านั้นทราบชัดว่า เราได้ทดลองแล้วดวงกาด
แทน ๆ อริยธรรมคุณพิเศษอันใดอันหนึ่งไม่มีเพราะทุกกรกิริยานั้น
เลย ครั้นแล้วจะได้ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ ซึ่งเดื่อมได้ในปฏิบัติ
เสวราหมองเหล่านั้น ให้คลายเสียจากความดำคัญผิดมฤจณาทั้งปวงได้

โดยสัตว์ดี จึงคิดบันดาตให้สำคัญแล้ว ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาจนได้
 แล้วทุกขเวทนาหายากตาเผ็ดร้อนหนัก ด้วยประการฉนี้ ฯ

เลิกทุกกรกิริยา

ครั้งนั้น พระมหาบุรุษเจ้าทรงพระดำริปรารภถึงความแล้วทุกข
 เวทนา เกิดเพราะความเพียรเห็นว่า สัมณพราหมณเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้
 แล้วทุกขเวทนามากตาหายากตาเผ็ดร้อนเกิดเพราะความเพียร สัมณพราหมณ
 เหล่านั้น ได้แล้วทุกขเวทนาเกิดเพราะความเพียรเป็นอย่างยิ่งอยู่เพียง
 เราได้แล้วณบัดนี้ หากแต่เห็นเกินกว่านั้นไป ฯ ถึงสัมณพราหมณ
 ซึ่งจักแล้วทุกขเวทนาเกิดเพราะความเพียร ในอนาคตกาลแล้ว ก็จัก
 แล้วทุกขเวทนาเป็นอย่างยิ่งอยู่เพียงเราได้แล้วณบัดนี้ จักไม่มากเกิน
 ไปกว่านั้นไป ฯ ถึงสัมณพราหมณซึ่งแล้วทุกขเวทนาเกิดเพราะความเพียร
 อยู่ณกาลปัจจุบันนี้แล้ว ก็ย่อมแล้วทุกขเวทนาเป็นอย่างยิ่งอยู่เพียง
 เราได้แล้วณบัดนี้ จะไม่มากเกินกว่านั้นไป ฯ ก็แต่เราก็ไม่ได้บรรลุ
 ประดับอุตตริมนุสสรรมอตรมวิญญาณทัตถะวิเศษ ด้วยทุกกรกิริยา
 อันเผ็ดร้อนร้อนนเดย หรือหนทางเพื่อจะตรัสรู้ จะพึงเป็นอย่างอื่นจาก
 ทุกกรกิริยานั้น ฯ ครั้งนั้น ประหนึ่งอันนิยาม ซึ่งจะนำความไปพระ
 สัมมัญญาหากคิดบันดาตให้ พระมหาบุรุษเจ้า ทรงพระดำริ ถึงความหลัง
 ครั้งแล้วเจหนึ่งณร่วมไม้หญ้าเขนณสถานการงารแห่งท้าวสุทโชนล็กกาชิบตี
 ผู้พระบิดานั่นว่า อภิชานามิ โส ปนาหิ บิตุ ลักสุด ลักสุด กมนนุเต

ดีตาย ชมพุกุณายาย นิสินโน วิวิจฺเจว กามเมหิ วิวิจฺจ อกุกฺคเตหิ
 ชมเมหิ สวิตกกัม สวิจาร์ วิเวกชฺช ปีตีสฺสํ ปจฺมํ ฌานํ อุปสัมปชฺช
 วิหริตา เออเราจำได้อยู่ เราได้นั่งเอนงาไม้ให้ว่าอันเอน ฌการงารแห่ง
 ทำวสัฏกคะฐุบิตา เราได้สังตจากกามทงหลาย สังตจากอกุกฺคตธรรม
 ทงหลายแล้วเข้าไปถึงพร้อมมัตตอุปฐมฌาน มวิตกวิจาร์มปีตเดตฺตช
 เกิดแต่วิเวกอยู่ หรือสมารินนจะพึงเปนหนทางเพื่อจะตรัสรู้ ๆ ครังนั้น
 สัตานุสาร์วิญญาณ วิญญาณไปตามสติก็ได้เกิดมีแต่พระมหาบุรุษเจ้า
 ว่า สมารินนแต่เปนหนทางเพื่อจะตรัสรู้ เรากลัวแต่สุขที่เว้นจากกาม
 ทงหลาย เว้นอกุกฺคตธรรมทงหลายนั้นหรือ เราไม่กลัวแต่สุขอันนิราศ
 จากกามแต่อกุกฺคตธรรมนั้นดอก ก็แต่ความสุขนั้น อันบุทคตมิกายหิว
 อ่อนเกินประมาณอยู่อย่างนี้ ไม่ทำงานเพื่อจะได้ เมื่อบุทคตมิกายถึง
 ชังความบอบช้ำหิวอ่อนนวกอยู่อย่างนั้นแล้ว ไม่ได้บัตตดูความสุขนั้นด้วย
 ง่ายเลย ไฉนหนอเราพึงกลั่นกินซึ่งอาหารหยาบ คือข้าวสุกแตกุมมาด
 เกิด ๆ แต่หนพระมหาบุรุษก็สละทุกกรกิริยานั้นเสีย แล้วพระอาหาร
 หยาบข้าวสุกแตกุมมาดตามปกติเหมือนแต่ก่อนนั้น ๆ ครังนั้น ภิกษุ
 ทง ๕ ซึ่งมีนามบัญญัติสัสมัญญาว่าเบญจเวคคิย หวังต่อคุณพิเศษทาง
 อุตตริมนุสสรธรรมแต่พระมหาบุรุษเจ้าเปนเบื้องหน้า มาบำรุงปฏิบัติพระ
 อกอยู่เนื่องนิตย ด้วยความประสงค์จางจิตต์ต่ออดมริยาญาณทัตสนะ
 วิเศษ ซึ่งพระโพธิสัตว์เจ้าจะได้ตรัสรู้แล้วประทานแก่ตน ครันเห็นพระ
 มหาบุรุษแล้วพระอาหารหยาบนั้น ก็เบอนจิตต์คิดเห็นว่า พระองค

ทรงมักมากคล้ายเดียวจากความเพียรหันเวียนมาเพื่อพุ่มเพื่อนักแล้ว จึง
 พร้อมกันทั้งห้าหัดไปเดียวจากพระมหาบุรุษโพธิสัตว์เจ้านั้น ไม่อาศัย
 ให้บัณฑิตพึงตั้งนิษฐานในทันที ซึ่งภิกษุเบญจวัคคีย์ได้มาปฏิบัติพระ
 อกอยู่แล้วหัดไปณภายหลังฉนั้น ประหนึ่งอันธรรมเนียมแห่งพระ
 บารมีธรรมของพระมหาบุรุษ หากบังตาให้เป็นไป กาดเมื่อพระองค์
 มีพระประสงค์ด้วย จะให้เป็นพยานรู้เห็นประจักษ์ตาในทุกกรกริยา
 ทุกขัปปธาน จึงได้มากระทำวัตรปฏิบัติพระองค์ตลอดมา ครั้นเมื่อ
 เวดามีประโยชน์ด้วยกายวิเวกเงียบสงัดในทางปฏิบัติภายในจิตต์ แม้
 ผู้ที่อยู่ชดเชยกันไม่เพียงเป็นพยานรู้เห็นได้ จึงได้ละพระองค์ไว้หัด
 ไปเดียวจากที่นั้น ด้วยประการฉนั้น ฯ

ตรีสาร

ปางเมื่อเบญจวัคคีย์หัดหันไปเดียวจากที่นั้นแล้ว พระมหาบุรุษ
 เจ้ากทรงสั่งด้วยกายวิเวก ต้องเสด็จพระอาหารหยาบมีข้าวสุกขนม
 กุมมาส์เพนตันโดยดำดบ ให้พระกายมีกำลังดำรงเพนปกติแล้ว ทรง
 สืบต่อปากเพียรพยายามในฌานส์มาบตมิได้ช้า อาศัยประโยชน์อันชอบ
 ความเพียรอันชอบ กระทำในจิตต์โดยชอบ พระองค์ได้ตระนิวรรณทั้ง ๕
 คือ กามฉันท พยาบาท ถิ่นมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ วิจิกิจฉนา ให้ปราศ
 ไปโดยวิฆัมภนพาน บัดดุมหรรคตรูปาวจรฌานทั้ง ๔ คือปฐมฌาน
 ความเพ่งที่ ๑ ม้องค ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา แด

ทุติยฌาน ความเพ่งที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ บัณฑิต สุข เอกัคคตา แดตติยฌาน
 ความเพ่งที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ สุขแดเอกัคคตา แดจตุตถฌาน ความเพ่ง
 ที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ อุเบกขาแดเอกัคคตา แดถวคตองชานาญด้วยดี เป็น
 จิตตวิเวก ควรเป็นบาทที่ตั้งแห่งอภิญาคุณเป็นจรณอันไถ่แก้วิชชา
 ๕ นั้นแล้ว แต่ภาณนั้นดวงไป ๆ ถึงวันที่พระโอรานอัทถกถาจริยเจ้าหาก
 นิยมไว้ว่า มหามงคลสมัยวิสาขบูชาบรมมีดิถีเพญูพระจันทร์จรณด้วยวิสาข
 ๕ นั้นชตรฤกษ์แล้ว ดวงเช้าเวดาราตรีจับเต็มแต่พลบค่ำ พระมหาบุรุษ
 เสด็จนั่งด้วยบัลลังก์อันเดียว ฌณภูมิสถานลาดด้วยดิณชาติเป็นปัจจุต-
 ถรณ ฌณายไต่ไม้ธัสตถพฤษ มหาโพธิสถานฝั่งแห่งแม่น้ำเนรัญชรา
 ๕ นั้นพระพักตร์ต่อต้านบูรพาทิศภาคทรงพระอิฐฐานความเพียรจาตุรงค
 มหาประธานมีองค์ ๕ อย่าง ทรงพระหฤทัยว่า หนึ่งแดเอนแดอัฐิแดมั่งสัง
 โดहितในกาย จงเหือดแห้งไปเถิด คุณพิเศษอันดำมืดใด ที่เป็นวิสัย
 บุคคลจะพึงไต่ด้วยเรียวแรงแดความเพียรแห่งบุรุษ เมื่อไม่บัลลังก์คุณ
 พิเศษนั้น จักไม่สละมละความเพียรเลย จิตต์เรายังไม่วิมุติหลุดถอน
 ๕ นั้นพิเศษไปจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถ่อมมันด้วยอุปาทานเพียงใดแล้ว
 เราจักไม่ทำลายบัลลังก์หนึ่งชดส์มาธิอนันเดยเพียงนั้น ทรงตั้งจาตุรงค
 มหาประธานด้วยกุศลฉันทอนักถาหาญฉันทแล้ว จิตต์พระองค์ตั้งมั่น
 ๕ ด้วยจตุตถฌานแล้ว เป็นจิตต์บริสุทธิมองใสไม่มีอังกณะปราศจาก
 ๕ อุปกิเลสแล้ว เป็นจิตต์อันควรแก่ภาวนากกรรมเป็นจิตต์หยุดมันถึงซึ่ง
 ๕ ความไม่หวั่นไหวด้วยนิรณทัง ๕ แดวิตกวิจาร์บัตติสุขแล้ว ประหนึ่ง

ทองคำที่หุดอมได้ให้สิ้นโทษมตทิน ไม่เจ็บป่นด้วยเงินแดงเหล็กทองแดง
 ตั้งกระดี่ดีบุกแล้ว นายช่างอาจนำพาไปเป็นเครื่องประดับหลากหลายต่าง ๆ
 ได้ตามปรารถนาอันั้น พระมหาบุรุษเจ้าจึงน้อมจิตต์ไปเฉพาะหน้า เพื่อ
 ปุพเพนิวาธานุสสติญาณ ปัญญาตามระลึกชนชณันดานที่ตนได้อาศัยอยู่
 แล้วณกาลก่อน ๆ ก็ได้ปลดดูปุพเพนิวาสนาตามปรารถนา พระ
 องค์มาตามระลึกได้ซึ่งชนชณันดานที่ได้อาศัยอยู่แล้วณกาลก่อน มีประ
 การวิธเป็นอันมาก ตั้งแต่ชาติหนึ่ง สองชาติ สามชาติ สี่ชาติ ห้า
 ชาติ สิบชาติ ยี่สิบชาติ สามสิบชาติ สี่สิบชาติ ร้อยชาติ พันชาติ
 แล่นชาติ จนตั้งวิฆุกกัปป วิฆุกกัปป ตั้งวิฆุกกัปป เป็นอันมาก
 รู้แจ้งประจักษ์ชัดว่าเราได้เกิดที่โน้น มีชื่อแต่โคตรแต่พรรณดีกาย
 อย่างนี้ ๆ มีอาหารอย่างนี้ แล้วยสุขทุกขอย่างนี้ มีที่สุดอายุเพียงเท่านั้น จุติ
 จากภพนั้นแล้วได้เกิดที่โน้น มีชื่อแต่โคตรแต่พรรณดีกายแต่อาหาร
 แล้วยสุขทุกขอย่างนี้ ๆ มีที่สุดอายุเพียงเท่านั้น ๆ ค่อ ๆ มาจนถึงปัจฉิมชาติ
 เป็นพระอังกีร์สสักโยรสบัณฑิตเป็นที่สุด แจ้งชัดสว่างแก่จิตต์ทุกประการ
 กำจัดอวิชาโมหะอันบีดปุพเพนิวาสนั้นเสียให้พินาศไป วิชาคือปุพเพนิ
 วาธานุสสติญาณนี้เป็นวิชาปจัม พระมหาบุรุษเจ้าได้ปลดดูถึงกระทำ
 ให้แจ้งแล้วณปฐมยามส่วนต้นแห่งราตรี ๆ พระองค์ได้ทราบแจ้งชัด
 ซึ่งจุติแต่เกิดแห่งพระองค์ในกาลก่อน แลประวัติกาลปัจจุบนันตน แล
 ทราบแจ้งซึ่งความที่แห่งพระองค์เข้าไปถึงความสุขความทุกข์ ตาม
 สสมควรแก่กรรมที่คิดแต่ชวสันตสังสัยในสันดานตน ด้วยกำลังปุพเพนิวาสา

นุสฺสํติญฺยานปฐุมวิชชานนฺตํ ^๕ ^๖ ^๗ ^๘ ^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔} ^{๑๕} ^{๑๖} ^{๑๗} ^{๑๘} ^{๑๙} ^{๒๐} ^{๒๑} ^{๒๒} ^{๒๓} ^{๒๔} ^{๒๕} ^{๒๖} ^{๒๗} ^{๒๘} ^{๒๙} ^{๓๐} ^{๓๑} ^{๓๒} ^{๓๓} ^{๓๔} ^{๓๕} ^{๓๖} ^{๓๗} ^{๓๘} ^{๓๙} ^{๔๐} ^{๔๑} ^{๔๒} ^{๔๓} ^{๔๔} ^{๔๕} ^{๔๖} ^{๔๗} ^{๔๘} ^{๔๙} ^{๕๐} ^{๕๑} ^{๕๒} ^{๕๓} ^{๕๔} ^{๕๕} ^{๕๖} ^{๕๗} ^{๕๘} ^{๕๙} ^{๖๐} ^{๖๑} ^{๖๒} ^{๖๓} ^{๖๔} ^{๖๕} ^{๖๖} ^{๖๗} ^{๖๘} ^{๖๙} ^{๗๐} ^{๗๑} ^{๗๒} ^{๗๓} ^{๗๔} ^{๗๕} ^{๗๖} ^{๗๗} ^{๗๘} ^{๗๙} ^{๘๐} ^{๘๑} ^{๘๒} ^{๘๓} ^{๘๔} ^{๘๕} ^{๘๖} ^{๘๗} ^{๘๘} ^{๘๙} ^{๙๐} ^{๙๑} ^{๙๒} ^{๙๓} ^{๙๔} ^{๙๕} ^{๙๖} ^{๙๗} ^{๙๘} ^{๙๙} ^{๑๐๐}
 ๕๘

ณมัสสมยามล้วนท่ามกตางแห่งราตรี กำจัดอวิชชาโมหะอันปกบิบัติ
 ปฏิสนธิแห่งสัตว์อื่นนั้นให้พิณาศไป ฯ พระมหาบุรุษเจ้าพร้อมด้วยวิชชา
 ทั้งสองควรเป็นที่ตั้งแห่งวิบัติสันหา ซึ่งพระองค์ได้กระทำให้แจ้งด้วย
 ประการดังนี้แล้ว ล่วงข้ามความสงสัยได้ทั้งในสันดานตนแต่ผู้อื่นแล้ว
 ควรจะเริ่มเจริญวิบัติสันหาเพื่ออาดักขัยญาณ ฯ แต่พระมหาบุรุษนั้น
 ได้กระทำความสังเวชนัสถิตจิตต์ ปรารภชราพยาธิมรณะอันใดเป็น
 อารมณปฐมเหตุ จึงได้เสด็จออกจากฆราวาสสู่ขสมบัตแล้ว ทรง
 บรรพชาออกมหาภิเนษกรรม แลวงหาสันติวิธีทางความสงบอัน
 ประเสริฐ ครั้นนั้น เมื่อพระองค์ทรงกระทำในจิตต์ซึ่งข้อสังเวชนเดิม
 นั้น ทรงปรารภซึ่งโลกคือหมู่สัตว์ที่พระองค์กระทำให้แจ้งด้วยวิชชา
 ทั้งสองแล้วนั้นเป็นอารมณ พรงพระดำริว่า โลกคือหมู่สัตว์
 หนอ มาถึงแล้วซึ่งความยาก ย่อมเกิดด้วย แก่ด้วย มรณะทำลาย
 ชนด้วย จุดเกิดอนจากภพด้วย อุปบัตเข้าไปถึงภพถือเอาความเกิด
 อีกด้วย ก็แต่สัตว์โลกมาถึงความยากอยู่อย่างนี้ หารู้แจ้งประจักษ์
 ซึ่งความที่จะดับทุกข์ คือชรามรณะให้ออกไปเสียได้ไม่ เมื่อไร
 เต่าหนอ นิสัสนะความขบได้ทุกข์คือชรามรณะให้ออกไปเสียได้ จัก
 ปราบกฏมิผู้ปฏิบัติจกรู้แจ้งประจักษ์ได้ ฯ พระมหาบุรุษเจ้าทรงดำริ
 แลวงหาปัจจัยแห่งชรามรณะว่า เมื่อไรมีอยู่หนอ ชรามรณะ
 จึงมี ชรามรณะมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ฯ อาศัยพระมหาบุรุษทรงทำ

ในจิตต์โดยแยบคายอุบายที่ชอบ ก็เกิดอภิสัมยัคความตรัสรู้พร้อมเฉพาะ
ด้วยบัญญัติว่า เมื่อชาติความเกิดมีอยู่แล้ว ชรามรณะก็ย่อมมี ชรา
มรณะมีเพราะชาติความเกิดเป็นปัจจัย ฯ แต่ในพระมหาบุรุษเจาก็ค้นหา
ปัจจัยแห่งชาติเป็นต้นตามลำดับต่อไป อาศัยทำในจิตต์โดยอุบายชอบ
ก็เกิดอภิสัมยัคด้วยบัญญัติว่า เมื่อภพคือกรรมเครื่องเกิดแต่อุปบัติ
คือชนรทเขาไปถึงมีอยู่ ชาติความเกิดก็ย่อมมี ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย
เมื่ออุปาทานความยึดมั่นมี ภพก็ย่อมมี ภพมีเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
เมื่อค้นหาถึงสภาพที่เกิดในจิตต์ให้สัตว์ดิรัจฉานมีอยู่แล้ว อุปาทานความยึด
มั่นก็ย่อมมี อุปาทานมีเพราะค้นหาเป็นปัจจัย เมื่อเวทนาความประสพ
เสวยอารมณ์มีอยู่แล้ว ตณหากก็ย่อมเกิดมี ตณหาเกิดมีเพราะเวทนา
เป็นปัจจัย เมื่อความที่ทวารแต่วิญญาณมากกระทบกับอารมณ์ ชื่อว่า
ผัสสะมีอยู่แล้ว เวทนาจก็ย่อมมี เวทนามีมาเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เมื่อ
อายตนะ ๖ ประการ คือ จักขุ ไคระต ฆาน ชิวหา กาย ใจ มีอยู่
แล้ว ผัสสะก็ย่อมมี ผัสสะมีเพราะอายตนะ ๖ ประการเป็นปัจจัย เมื่อ
นามรูปมีอยู่แล้ว อายตนะ ๖ ประการก็ย่อมมี อายตนะ ๖ ประการมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย เมื่อวิญญาณมีอยู่แล้ว นามรูปก็ย่อมมี
นามรูปมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงทำในจิตต์
โดยอุบายชอบเกิดอภิสัมยัคด้วยบัญญัติอย่างนั้นแล้ว ทรงแต่ดวงหาปัจจัย
แห่งวิญญาณว่า เมื่ออะไรมีอยู่เดहांขอ วิญญาณจึงมี วิญญาณมี
เพราะอะไรเป็นปัจจัย ทรงทำในจิตต์โดยแยบคายก็เกิดอภิสัมยัคด้วย

บัญญัติว่า เมื่อนามรูปแต่มีอยู่ วิญญาณก็ย่อมมี วิญญาณมีเพราะ
 นามรูปเป็นปัจจัย ฯ ครองหนักทรงตั้งนิจฐานว่า วิญญาณย่อมกดับ
 เวียนขึ้นมาแต่นามรูป หาพ้นไปแต่นามรูปไม่ โดยความเป็นไปเพียง
 เท่านั้น ล้วนโดยบังเกิดบ้าง พังแก่บ้าง พังมรณะทำลายชนบ้าง พัง
 จุติบ้าง พังอุปบัติบ้าง ความเป็นไปนั้น คือวิญญาณมีเพราะนามรูป
 เป็นปัจจัย นามรูปมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย อายตนะ ๒ ประการ
 มีเพราะนามรูปเป็นปัจจัย อายตนะ ๒ ประการ เป็นปัจจัยแห่งผัสสะฯ
 เป็นปัจจัยแห่งเวทนาฯ เป็นปัจจัยแห่งคันหาฯ เป็นปัจจัยแห่งอุปา-
 ทานฯ เป็นปัจจัยแห่งภพ ฯ เป็นปัจจัยแห่งชาติ ชรามรณะอันเป็นนิตย์
 ทุกขความโศกแตร้าไร ทุกขโทมนัสอุปายาสทั้งหตายเหล่าปกิรณก
 ทุกขก็ย่อมเกิดมีพร้อมเพราะชาติความเกิดเป็นปัจจัย ซึ่งซึ่งกองทุกข
 ทั้งต้นมาเกิดชนพร้อมย่อมมียอมเป็น ด้วยประการฉนี้ ฯ จักขุญาณ
 ปรึษาธุแจ้งชัดดีว่า สัมมุตโย สัมมุตโย เกิดชนพร้อม เกิดชนพร้อม
 ดึงหน ได้เกิดชนแล้วแก่พระมหาบุรุษเจ้า ในธรรมทั้งหตายที่พระองค์
 ไม่ได้ยินได้ฟังมาณกาลก่อนเลย ฯ ครองนั้นพระมหาบุรุษทรงแล้ววง
 หากความดับสิ้นแห่งชรามรณะนั้นต่อไปว่า เมื่อไรไม่มีเด้าหนอ ชรา
 มรณะจึงไม่มี เพราะดับไม่เหลือแห่งอไร ชรามรณะจึงจะดับไปโดย
 ไม่เหลือ ทรงทำในจิตต์โดยอุบายชอบ ก็เกิดความตรัสรู้ด้วยบัญญัติ
 ว่า เมื่อชาติความเกิดแต่ไม่มีแล้ว ชรามรณะก็ไม่มี อาศัยชาติดับ
 สิ้น ชรามรณะจึงจะดับสิ้นได้ โดยนัยทรงค้นหาแล้วตรัสรู้ชัด

ด้วยบัญญัติตามลำดับไปว่า เพราะภพดับสิ้นช ชาติจึงจะดับสิ้นชได้
 เพราะอุปาทานดับสิ้นช ภพจึงจะดับสิ้นช เพราะตณหาดับสิ้นชลง
 อุปาทานจึงดับสิ้นชไป เพราะเวทนาดับสิ้นช ตณหาจึงจะดับสิ้นชได้
 เพราะผัสสะดับสิ้นช เวทนาจึงจะดับสิ้นช เพราะอายตนะ ๖ ประการ
 ดับสิ้นชลง ผัสสะจึงจะดับสิ้นช เพราะนามรูปดับสิ้นชลง อายตนะ ๖
 ประการจึงจะดับสิ้นชได้ เพราะวิญญาณดับสิ้นช นามรูปจึงดับสิ้นช ๗
 ครั้นพระองค์ตรัสรู้ตามลำดับมาจนแล้ว ทรงพิจารณาว่า เมื่อไรไม่มี
 เด่าหนอ วิญญาณจึงไม่มี เพราะอะไรดับสิ้นชไป วิญญาณจึงจะดับ
 สิ้นชได้ ๗ อาศัยทำในจิตต์โดยอุบายชอบ ก็เกิดความตรัสรู้ด้วย
 บัญญัติว่า เมื่อนามรูปแต่ไม่มี วิญญาณจึงไม่มี เพราะนามรูปดับ
 สิ้นชเสียได้แล้ว วิญญาณจึงจะดับสิ้นชลง ๗ ครั้นเกิดความตรัสรู้
 จนแล้ว ก็ทรงสันนิษฐานว่า อธิคโต โข มยาย มกุโค โภชาย
 มรรคาเพื่อจะตรัสรู้เราได้แล้ว ชอซึ่งกรรมที่เป็นปัจจัยดับสิ้นช
 ลงแล้ว กรรมที่เกดชนเพราะปัจจัยนั้นจึงดับสิ้นชไป อันเป็นหนทาง
 เพื่อจะตรัสรู้ ๗ เพราะนามรูปดับสิ้นชลง วิญญาณจึงจะดับสิ้นช
 เพราะวิญญาณดับสิ้นช นามรูปจึงจะดับสิ้นช เพราะนามรูปดับสิ้นช
 อายตนะ ๖ ประการ จึงจะดับไปโดยไม่เหลือ เพราะอายตนะ ๖ ประ
 การดับสิ้นช ผัสสะจึงจะดับสิ้นชลง เพราะผัสสะดับสิ้นช เวทนาจึง
 จะดับสิ้นชได้ เพราะเวทนาดับสิ้นชไป ตณหาจึงจะดับไปโดยไม่
 เหลือ เพราะตณหาดับสิ้นชไม่เหลือ อุปาทานจึงจะดับไปโดยไม่เหลือ

เพราะอุปาทานดับสิ้น ภัยจึงจะดับสิ้นไป เพราะภพดับสิ้น ชาติ
 จึงจะดับสิ้นลง ชรามรณะแตกความไต่กันแล้ว ไร้แต่ทุกขโทมนัสอุปา
 ยาส์ทั้งหลาย ย่อมดับโดยไม่มีเหลือ เพราะดับสิ้นแห่งชาติ ข้อซึ่ง
 กองทุกขทั้งสิ้นมาดับสิ้นไป ย่อมมียอมเป็นด้วยประการฉะนี้ ฯ
 จักขุญาณปรีชา รู้แจ้งชัดดีว่า นิโรธ นิโรธ ดับไม่มีเหลือ ดับ
 ไม่มีเหลือ ดังนี้ ได้เกิดขึ้นแล้วแก่พระโพธิสัตว์ในธรรมทั้งหลายที่พระ
 องค์ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาณกาลก่อน ฯ ครั้นพระมหาบุรุษได้ตรัสรู้
 แจ้งในสมุทัยนิโรธ ได้มรรคาเพื่อจะตรัสรู้ฉะนี้แล้ว จึงน้อมจิตเพื่อ
 อาสวักขยญาณทรงเจริญวิปัสสนา พิจารณาซึ่งความเกิดขึ้นแตกความ
 เต็มความดับ ในอุปาทานชั้นทั้ง ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร
 วิญญาณ อยู่ด้วยไม่ประมาทแตกความเพียรอันกล้าหาญ ไม่เอื้อเพื่อ
 ค่อยกายแต่จิต หวังต่ออภิสัมมัยเป็นเบื้องหน้า ก็เกิดธรรมจักขุญาณ
 ปรีชาหยั่งทราบอริยสัจ ๔ แจ้งประจักษ์ตามจริงว่า อิทํ ทุกฺขํ อนฺนํ
 ทุกฺขํ อयํ ทุกฺขสํมุทโย อนฺนเหตุให้ผลเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข อयํ
 ทุกฺขนิโรธํ อนฺนธรรมเป็นที่ดับไม่มีเหลือแห่งทุกข อयํ ทุกฺขนิโรธคา
 มินีปฏีปทา อนฺนขอปฏิบัตมรรคาให้ปฏิบัติถึงธรรมที่ดับทุกขโดยไม่มี
 เหลือ ฯ ทรงทราบอาสวะแจ้งประจักษ์ตามจริงว่า อิมํ อาสวํ
 เหล่าอาสวะก็เด็ดของสันดานสัตว์ ก็เด็ดชานทิ้งไป อयํ อาสวสํมุทโย
 อนฺนเป็นสมุทัยเหตุก่อให้เกิดผลแห่งอาสวะ เหตุยังอาสวะให้เกิดชน
 อยํ อาสวนิโรธํ อนฺนเป็นธรรมที่ดับสิ้นดับไม่มีเหลือแห่งอาสวะ อยํ

อาสวณิโรธคามินีปฏิปทา . อนนชอปปฏิปัตมรรคาให้ปฏิบัติถึงธรรมที่
 ดับแห่งอาสวะโดยไม่เห็ดอนัน ๗ เมื่อพระองค์ทรงทราบชัดอยู่อย่างน
 จิตต์พระองค์ก็พ้นพิเศษแล้วจากอาสวะทั้งหลาย คือกามาสวะ ภวาสวะ
 อวิชชาสวะ ๗ เมื่อจิตต์พ้นพิเศษจากอาสวะแล้ว ก็เกิดญาณหยั่ง
 ทราบว่าจิตต์พ้นพิเศษแล้วดังนี้ แล้วเกิดปัจเจกชนญาณหยั่งทราบ
 ชัดว่า ชาติความเกิดขึ้นแล้ว พรหมจรรยได้ย่อยแล้ว ก็จักจะต้อง
 ทำได้ ทำเสร็จแล้ว ก็จักอันอกเพื่อเป็นอย่างนี้ไม่มี จบกิจบัญญัติอยู่
 เพียงนี้ ๗ วิมุตติความที่จิตต์พ้นพิเศษแห่งเราไม่กำเรบไม่คั่นคตาย
 ชาติความเกิดแห่งเราชาตินมณฑลที่สุด บดินความเกิดอีกไม่มี ๗ พระ
 องค์เกิดปัจเจกชนญาณหยั่งทราบด้วยประการฉนี้ ๗ อาสวักขย-
 ญาณปรีชาหยั่งทราบรู้ณความสิ้นอาสวะนเป็นวิชชาที่ ๓ พระองค์ได้
 บัดดูแล้วณปัจเจกนิมยามที่สุดแห่งราตรี วิดาชบุรณมีมกคตสัมมัย ๗

พระพุทธคุณ

สัมเดจพระผู้ทรงพระภาคนน ครนเมื่ออาสวักขยญาณวิชชาอัน
 อุดมณ พระองค์ได้บัตดูถึงด้วยประการดังนี้แล้ว กุตบุตรทั้งหลายผู้
 ปราถนาประโยชน์อย่างยิ่ง ออกจากเรือนแล้วบรรพชาโดยชอบ เพื่อ
 ประโยชนแก่คุณวิเศษอริยมผลอันกระทำที่สุด แห่งกองทุกข์ทั้งสิ้น อันใด
 สัมเดจพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้บัตดูอาสวักขยญาณวิชชาการบ ๓
 แล้ว กระทำให้แจ้งโดยดำฟังพระองค์ ในทิฏฐุธรรมด้วยบัญญัติ

ซึ่งคุณพิเศษอริยมถนั้น อันเป็นเจโตวิมุตติเพราะวิราชปราชัย้อมไป
 แห่งราคะ เป็นบัญญัติวิมุตติเพราะวิราชปราชัย้อมไปแห่งอวิชชา ไม่
 มีอาตวะเพราะสิ้นแห่งอาตวะทั้งหทัย เป็นผลที่สุดแห่งพรหมจรรย์
 ไม่มีคุณอื่นจะยิ่งกว่า พระองค์สำเร็จอริยมถนั้นแล้วแต่อยู่ พระองค์
 เป็นอนุตตรวิมุตติวิมุตตบุคคล พันพิเศษแล้วด้วยวิมุตติเครื่องพัน
 พิเศษอย่างประเสริฐ ไม่มีวิมุตติอื่นจะยิ่งดบด้นด้วงชนไปกว่าแล้ว ๆ
 ด้วยมาบัดดูอาตวัภชญาณวิชชาที่ ๓ อันนี้ เพราะความที่ค้นหาทาง
 หทัยสิ้นไปวิราชปราชัย้อมไป ดับไปโดยไม่เหลือ สดละคืนคลายไป
 ด้วยประการทั้งปวง พระองค์เป็นอุดมวิสุทธชนชั้นต้นแดน ตรีศรัเฉพาะ
 ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ บัญญาตรีศรัชอบโดยดำฟังตน ไม่มี
 บัญญาอื่นจะยิ่งกว่า ให้ ดำรงประชุมแห่งพุทธคุณทั้งปวงในโลก
 กับทั้งเทพยตามารพรหม หมู่สัตว์ ทั้งสัมณะแดพราหฺมณ ทั้งเทพยดา
 มนุษย์ทั่วต่างดลสัตว์นิกร ๆ แดพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น
 พระองค์ได้ตรีศรัด้วยพระองค์แล้ว จึงเป็น พุทฺโธ ภคฺวา พระผู้ตรีศรั
 แล้ว ตื่นแล้ว บานแล้ว ผู้มีภาคคุณบุญดีริเครื่องสําคมคบหาแห่ง
 เทพยตามนุษย์ ถึงซึ่งเป็นผู้อุดมสูงสุดด้วยพระปรีชาญาณแดพระมหา
 กรุณาคุณ สยัมภูเป็นไปโดยดำฟังพระองค์ เกิดขึ้นเองในพระอนุตตร
 สัมมาสัมโพธิญาณ อนาจริโย ไม่มีสัมณะพราหฺมณเทพยตามนุษย
 มารพรหม แดผู้หนึ่งผู้ใดเป็นอาจารย์มาสั่งสอน ปุพฺเพ อนนุสฺสฺสฺเตสุ
 ธมฺเมสุ สํมํ สจฺจํ อภิสํพุชฺฌิ ตรีศรัพร้อมเฉพาะโดยดำฟัง

พระองค์ซึ่งสำเร็จของจริงทั้งหลาย ในธรรมทั้งหลายที่พระองค์ไม่ได้
 ยินมาแต่ก่อนกาลก่อน ตศฺถ สัพพัญญุตํ ปตฺโต พระองค์ถึงแล้ว
 ซึ่งความเป็นสัมพันธบุคคลในสำเร็จของจริงทั้งหลายนั้น พอดี จ
 วดีภาวํ หนึ่งพระองค์ถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้มีอำนาจ เป็นผู้ชำนาญ
 แคล้วคล่องในพระญาณที่เป็นกำลังทั้งหลาย สามารถจะยกซึ่งบัญญัติ
 ขนตรีสี่ทิศนาตั้งสอนสัตว์อื่นให้บังลุดลุดโลกุตตรคุณพิเศษทางปฏิ
 เวยาภิธรรมได้ ให้สำเร็จคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ทั้งพระองค์แต่สัตว์
 อื่นเป็นองค์ อรหํ สุมมาสัมพุทฺโธ ท่านผู้พระอรหันตตรัสรู้ชอบด้วย
 พระองค์แล้ว โดเก วิชฺฐัจฺจุตฺโต มีหงคาเครื่องบีตบึงคือกิเลสอันเบียด
 แลไว้ในโลก ด้วยประการนั้น ๆ ก็แต่กาลเมื่อตรัสรู้พระอนุตตรสัมมา
 สัมโพธิญาณนั้น พระคุณทั้งหลายแห่งพระผู้มีพระภาคพระพุทธเจ้า
 ไม่มีที่สุดไม่มีประมาณ ที่บัณฑิตจะพึงพรรณนาโดยประการต่าง ๆ
 มีที่สัพพญาณแต่เวฬุวันชญาณ ๔ อย่างเป็นต้นทั้งปวงครบตามสัมมา
 สัมพุทฺธวิสัย ได้มาแล้วด้วยพระอริยมรรคสำเร็จแล้วแต่สัมเด็จพระ
 ผู้ทรงพระภาคเจ้าพร้อม ณ กาลที่ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ
 นั้น ประหนึ่งราชฤทธิราชไศศวรรยทั้งปวง อันสำเร็จมาแต่กษัตริยราช
 ผู้ได้มฤทษากิษะกพร้อมด้วยอภิเชกณนั้น ๆ
 ครองนั้น หมิ่นโลกชาตุน ก็หวนไหวสเทอนต์ท่านทั้งแต่ตั้งสว่าง
 ยิ่งไม่มีประมาณ ก็ได้ปรากฏเกิดมีในโลก ดั่งวงเทวานุภาพของเทพยดา
 ทั้งหลาย ก็แต่อศักรยทั้งหลายซึ่งสำเร็จโดยธรรมคานิยมเหนพานใด

ได้ปรากฏเกิดขึ้นแล้วในโลก เมื่อครั้งพระองค์ประสูติเป็นกาดเกิดด้วย
 รูปกายอันบริบูรณ์นั้น ฉนั้นใด แม้ถึงเมื่ออภิเษกโพธิ์มัย ตรีศรูพระ
 อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นกาดเกิดด้วยกรรมกายนั้นแล้ว ธรรมพ
 อดีจรรยทั้งปวงเห็นปานนั้นก็ได้ปรากฏเกิดขึ้นแล้ว ฉนั้นนั้น ๆ เพราะ
 ว่าความที่ปรากฏเป็นชดชงก่อนในชาติความเกิดที่เป็นโลกุตร แด
 ความที่โลกุตรกรรมซึ่งไม่เป็นไปสิ้นกาดนานแล้ว แดมาปรากฏเป็น
 ชดชงก่อนในมนุษย์โลกนี้ เป็นชาติความเกิดด้วยกรรมกายแห่งสัมเดจ
 พระผู้ทรงพระภาคเจ้านั้น เป็นมหัศจรรย์ดบด้นดวงคุณพิเศษอื่นทั้ง
 ปวง เกิดขึ้นในโลกแล้ว ด้วยประการฉนั้น ๆ

เอกตาวตา มุณินทสุต์	ปวตุติที่ปนา กถา
รูปกายุปลตติชมม—	กายุปลตติวสา อัย
สทุชาปสาทุปาทาย	สงเชปา ปริกิตติตา ๆ

กถาถอยคำที่แสดง ประวัต แห่ง สัมเดจพระองค์ศรีศกยมุนีโคตม
 สัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยสามารถความบังเกิดขึ้นด้วยรูปกายแดกรรม
 กาย ชาวเจ้าทั้งหลายได้แสดงเพื่อจะให้เกิดศรัทธาแดเดอมได้ โดยย่อ
 ด้วยประการฉนั้น ๆ

ธรรมเนียมเสนาธิษฐานกถา กัณฑ์ที่ ๓

กล่าวความจำเดิมแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เสวยวิมุตติสุขณ
จังหวัดไม้พระมหาโพธิ ๕ ตำบล ๆ ละ ๗ วัน คือ (๑) ที่ควงไม้พระ
มหาโพธิ์นั่นเอง ทรงพิจารณาพระปฏิจจำสมุบาทแล้วเปล่งอุทาน
สมควรแก่เหตุ ๆ (๒) ที่ควงไม้ไทรอชปาตนิโครธ มีพราหมณมา
ทูลถาม ทรงเปล่งอุทานแสดงธรรมของพราหมณ ๆ (๓) ที่ควงไม้
จิกมุกดินท ฝนตกพรำ มุกดินทนาคราชมาวงพระองค์ด้วยขนด แม่น้ำ
พานธเบองบน เพื่อบังฝน ครั้นแล้วทรงเปล่งอุทานแสดงเหตุแห่งสุข ๆ
(๔) ที่ควงไม้เกศราชายตนะ ตปุตสระ ภัตติกะ ล่องพาณิชนำข้าวสัตต
เข้าไปถวาย ทรงรับทำพุทธรูปโกกแล้ว ล่องพาณิชนทูลแสดงตนเป็น
อุบาสก อ้างล่องรตนะเป็นสรณะเป็นครั้งแรก ๆ แล้วไปประทับณ
ควงไม้ชปาตนิโครธอีก ทรงพิจารณาเห็นธรรมที่พระองค์ได้ตรัส
นั้นเป็นคุณดีกตบ ยากที่สุดวโลกผู้ยินดีในกามคุณจะรู้ตาม พระทัย
ก็ท้อในที่จะแสดงธรรม ๆ แต่อาศัยพระกรุณาเป็นที่ตั้ง ทรงพิจารณา
แล้ว ๆ เถ่า ๆ ถึงที่สุดโลกด้วยพระญาณก็เดงเห็นว่าผู้ดำมารถจะรู้
ตามได้ก็มีอยู่ จึงตั้งพระหฤทัยจะแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอน แด
ทรงอธิษฐานจะดำรงพระชนมายุอยู่ตราบเท่าพระคำสนาจะแพร่หลาย ฯ

เอวํ โห สมนุมาสมุโพธิ	สมุพุชฺฌิตฺวา ตถาคโต
ปัจจมาภิสสมุพุกฺโข ว	มุตฺตมํ วรโพธิยา
นิตฺเตทยฺย ปถฺตงฺเกน	สฺตฺตาทํ อิตฺติสฺตฺตโม
ปฏฺฐิสฺสเวทํ วิมุตฺติ-	สฺสํ อริยเสวิตํ
รตฺตฺติยา ปจฺมํ ยามํ	อนฺนฺโตมวิโตมิกํ
ปฏฺฐิจฺจสฺสมุปฺปาทํ โส	มนฺตํกาถิ จกฺขฺมา
เอตมตฺถํ วิทิตฺวาน	อุทฺธานํ สฺมุตฺตํรีย

ยทา หเว ปาตุภวณฺติ ชมฺมา
 อาตานิโน ฌายโต พุราหฺมณฺสฺส
 อถสฺส กงฺขา วปฺยณฺติ สฺพพา
 ยโต วิชานาติ สฺสเหตุชฺมมณฺติ ฯ

รตฺตฺติยา มชฺฌิมํ ยามํ	ปัจจฺยการเมว โส
ตเถว มนฺลิกตฺวา	อุทฺธานํ สฺมุตฺตํรีย

ยทา หเว ปาตุภวณฺติ ชมฺมา
 อาตานิโน ฌายโต พุราหฺมณฺสฺส
 อถสฺส กงฺขา วปฺยณฺติ สฺพพา
 ยโต ชยํ ปจฺจฺยานํ อเวทิตฺติ ฯ

รตฺตฺติยา ปจฺฉิมํ ยามํ	ปัจจฺยการเมว โส
ตเถว มนฺลิกตฺวา	อุทฺธานํ สฺมุตฺตํรีย

ยทา หเว ปาตุภวณฺติ ชมฺมา

อาตาบิโน ฌายโต พุราหมณสูต

วิรุพยั ทิฏฐติ มารเสนั

สูโรว โอภาตยมนตติกขนติ ๑

เอว โข โพธิมณฑลัม สัตตะทาหิ วิตินามยัตติ ๒

เสวยวิมุตติสุขณจังหวัดไม้มหาโพธิ ๔ ตำบล

เมื่อพระตถาคตเจ้า ได้ตรัสรู้พระอนุตรตรัสมีมาตัมโพธิญาณ
 เบนองค์พระสัณณวิสุทตชนชั้นชั้นนิตาน พร้อมด้วยอัครรรยตามพุทท
 ธรรมดาตังนหนแต่ัว พระองค์แรกตรัสรู้พระอภิธรรมโพธิญาณ พระ
 องค์ผู้แสวงหาแต่ัวซึ่งอนุตรตรคุณเป็นแก่นสาร นับแต่พระวิปัสสิทศพัฒ
 มา เป็นพระสัณณมาตัมพุททเจ้าที่ ๗ พระองค์เสร็จพร้อมพระสัณณภูมิ
 แต่ัว เสด็จนั่งด้วยบัลดงกอนแต่ียว เสวยวิมุตติสุขณควงไม้มหาโพธิ
 อัสสิตถพฤกษทไตรตรัสรู้หน สัณกาล ๗ วัน ๑ ครังนั้น พระองค์ทรง
 ทำในใจซึ่งปฏิจจสุมุบาทเป็นอนุโตมตามดำคับ แดปฏิโตมถอยหตั้ง
 ตอดตปฐุมยามแห่งราตรีโดยสุมุทัยวารแดนวิโรชวาร ครันทราบแจ้ง
 ชาติซึ่งความนหนแต่ัว เปล่งออกซึ่งอุทานน ในเวदानันว่า ยทา หเว
 ปาตุภวณติ ชมมา เมื่อใดธรรมคือโพธิปักขียะทังหตาย อันให้ความ
 แทงตอดตซึ่งปัจจยการโดยอนุโตมดำเรจ ย่อมมาเป็นชาติคือเกิดชน
 หนยหนึ่ง ธรรมทังหตาย คืออริยสัจทัง ๔ ย่อมมาเป็นชาติ คือประกาศ
 ชาติเจน ปรากฏด้วยอภิธรรมย อาตาบิโน ฌายโต พุราหมณสูต แก่

พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ ด้วยอาร์มมณูปนิชฌานแลลักขณูปนิช
 ฌาน อถลล กงฺขา วปยนฺติ สฺพฺพา เมื่อนั้นความสงัดยทั้งปวง
 แห่งพราหมณ์นั้น ย่อมนิบหายพินาศไป ยโต วิชานาติ สฺเหตุขมฺม
 เพราะพราหมณ์นั้นมารู้แจ้งซึ่งธรรม คือกองทุกข์ทั้งสี่มีสังขารเป็น
 ต้น กับทั้งเหตุมีอวิชชาเป็นต้น ๆ ครั้นนั้น สัมเด็จพระผู้มีพระภาค
 ทรงทำในใจซึ่งปฏิจจลฺมุปบาทเป็นอนุโตมปฏิโตม ตลดคมชฌิมยาม
 ลวณกตางแห่งราตรีแล้วเปล่งออกซึ่งอุทานนฺนเวตานนฺนว่า ยทา หเว
 ปาตุภวณฺติ ชมฺมา อาตปิโน ฌายโต พฺราหฺมณลลล เมื่อดิธรรมทั้ง
 หตายมาปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ด้วยฌานแลบัญญัติ อถลล
 กงฺขา วปยนฺติ สฺพฺพา เมื่อนั้นความสงัดยทั้งปวงแห่งพราหมณ์นั้น
 ย่อมพินาศอันตรธานไป ยโต ชยํ ปจฺจยानํ อเวทิติ เพราะพราหมณ์
 นั้นได้รู้แจ้งแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหตาย ๆ ครั้นนั้น สัมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาค ทรงทำในใจซึ่งปฏิจจลฺมุปบาทเป็นอนุโตมปฏิโตม
 ตลดคมชฌิมยามส่วนที่สุดแห่งราตรีแล้ว เปล่งออกซึ่งอุทานนฺน ใน
 เวตานนฺนว่า ยทา หเว ปาตุภวณฺติ ชมฺมา อาตปิโน ฌายโต
 พฺราหฺมณลลล เมื่อดิ ธรรมทั้งหตายมาปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความ
 เพียรเพ่งอยู่ด้วยฌานแลบัญญัติ วิชฺชูปยํ ทิฏฺฐจฺติ มารลลลนํ พฺราหฺมณ
 นั้นย่อมกำจัดลลนามารลลลให้พินาศไป ดำรงสติประติษฐานอยู่ด้วย
 ปรีชาชชวาท ลลริโยว โอบาลลลยมนฺตลลลลล ประหนึ่งพระอาทิตย์อันให้
 อากาศทอ้งฟ้าสว่างอยู่ด้วยวิคมีนนั้น ๆ สัมเด็จพระผู้มีพระภาค ลลลล

นั่งด้วยบัลดั่งกอนเดี่ยว เสวยวิมุตติสุขณภายใต้โพธิพฤกษ ๗ วัน ทรง
ทำในใจซึ่งปฏิเจตมุปบาทเปนอนุโธมปฏิโธม เปดงออกซึ่งอุทาน ๓
พระคาถา ณที่สุดแห่งยามทั้ง ๓ แห่งราตรี ด้วยประการฉนี้ ๗

ครั้นดวง ๗ วันนั้นแล้ว เสด็จออกจากสมาธิผลสมาบัตินั้นแล้ว
เสด็จพระพุทธดำเนียรจากภายใต้โพธิพฤกษ ไปยังภายใต้ไม้ชบาต
นิโครชต้นไทรมีปริมณฑลใหญ่ เป็นที่พักอาศัยแห่งคนเดียวแพะ แล้ว
เสด็จนั่งด้วยบัลดั่งกอนเดี่ยว เสวยวิมุตติสุข ๗ วัน ๗ ครึ่งหนึ่ง
พราหมณ์หนึ่งเป็นหูกชาติมักคิดว่าผู้อื่นว่า หี ๆ เป็นปกติจริต มายัง
ทนนทุตถามพระผู้มพระภาคด้วยพราหมณ์แต่ธรรมซึ่งทำบุคคลให้เป็น
พราหมณ์ว่า บุคคลชื่อว่า เป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงเท่าไร อนึ่ง
ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เท่า ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ดังนี้ ๗ ครึ่งนั้น
สมเด็จพระผู้มพระภาคทราบชัดซึ่งความนั้นแล้ว เปดงอุทานในเวทนา
นั้นว่า โย พราหมโณ พาหิตปาปชโม พราหมณ์ผู้ใดมีบาปกรรม
อันดอยเสียแล้ว นิหุโก นิกุกสาโว ยตตุโต ไม่มีกิเลสซึ่งเป็นเครื่อง
ชูผู้อื่นว่า หี ๆ เป็นคำหยาบ แต่ไม่มีกิเลสจิตตตังหน้าฝาด แต่มิตน
ดำรวมแล้ว เวทนุตตุ วุสิตพุหุมจริโย ถึงซึ่งที่สุดจบเวท บัดตุคุณ
พิเศษคือปุพเพนิวาธานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาตวัภชยบัญญัติ
จบไตรวิชชานแล้ว มีพรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว เสรงกิจที่ควรประกอบ
ชมเมน ไล่ พุหุมวาทิ วเทยย ผู้นั้นพึงกล่าวได้โดยธรรมโดย
ชอบ ซึ่งถ้อยคำว่าคุณเป็นพราหมณ์ เป็นผู้พอกพูนตนด้วยดีมาปฏิบัติ

ยสูงสุดสุดทา นตฺถิ กุหิณฺณจิ โดเก กิเลตฺตเควฺยํพุทฺธํของท่านผู้ใด
ไม่มีในโลกอันหนึ่งเลย ดังนี้ ๑ สัมเด็จพระผู้มีพระภาค เสด็จออก
ซึ่งอุทยานแล้วตั้งชณาสวพุทฺธคตฺวาเป็นพราหมณ อริยมรรคทั้ง ๘ เป็น
ธรรมอันทำพุทฺธคตฺวาให้เป็นพราหมณ ด้วยประการฉนี้ ๑

ครั้งนั้น เมื่อล่วง ๗ วันแล้ว พระองค์เสด็จออกจากสมาธิผล
สมาบัติแล้ว เสด็จจากภายใต้ไม้ชบาตนิโครชนั้น ไปยังมูจลินท
พฤกษไม้อีก เสด็จนั่งด้วยบัลลังก์อันเดียว เสด็จวิมุตติสุขภายใต้ไม้
มูจลินท ๗ วัน ๑ ครั้งนั้น มหาเมฆในอันใช้พรพิษฤตูกาดเกิดขึ้น ฝน
ตกพรำ ๗ วัน มีวนชวด้วยลมหนาว ๑ มูจลินทนคราชออกจากพิภพ
ของคนแล้ว มาวงรอบพระกายพระผู้มีพระภาคด้วยชนด ๗ รอบ ทำ
พียงพานอันใหญ่ณเบื้องบนพระเศียรสถิตอยู่ด้วยหวังใจว่า เยนแดวอัน
แดล้มีผลดีอบยุงดมแดดต้ศวเด้อกคตฺวาน อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มี
พระภาคเจ้าเลย ดังนี้ ๑ ครั้นล่วง ๗ วันฝนหายขาด ท้องอากาศ
บริสุทธิ์แล้ว พระยามูจลินทนคราชเปลื้องชนดคตฺวาจากพระกายพระ
ผู้มีพระภาคแล้ว นำคินซึ่งเพศตนจำแดงเป็นมาณพ ยกกรประณม
นมัสการประดิษฐานณเบื้องหน้าเฉพาพระพักตรพระผู้มีพระภาค ๑
ครั้งนั้น พระองค์ทราบความนั้นแล้ว เสด็จออกซึ่งอุทยานนณเวदानัน
ว่า สุโข วิเวโก ศุภฺจิสฺส สุตฺตมฺมสฺส ปสฺสโต ความสงบเป็น
สุขของพุทฺธคตฺตมฺยนิคฺคตฺแล้ว มีธรรมอันได้สติแล้ว เป็นผู้เห็นอยู่ด้วย
ยถาภูตญาณทัตฺถสนะ รู้เห็นสรรพสิ่งซารตามเป็นจริงอย่างไร อพฺยา-

ปชฌ์ สุธัม โดเก ปาณญเตสุ สณฺณโม ความเปนบุคคลไม่มี
 ความเบียดเบียนต่าง ๆ คือความสำรวมในสังขารทั้งหลาย เปนสุขใน
 โลก สุขวิราคตา โดเก กามานํ สมตักกโม ความที่สังขารเปน
 ผู้มีราคะอันปราศแล้ว คือความล่วงกามทั้งหลายเสียได้ด้วยประการ
 ทั้งปวงเปนสุขในโลก อสุมิมานัส วินโย เอตํ เว ปรมํ สุข
 ขอนั้นคือความนำเสียซึ่งอสมิมานะให้พินาศได้ เปนสุขอย่างยิ่ง ดังนี้ ฯ

ครั้นล่วง ๗ วัน พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากสมาธิผลสมาบัติ
 นั้นแล้ว เสด็จจากภายในไม้มุจลินท ไปยังราชายตนพฤกษไม้เกศ
 เสด็จนั่งด้วยบัลลังก์อันเดียวเสด็จวิมุตติสุข ๗ วันณควงไม้ราชายตน
 พฤกษนั้น ฯ สมัยครั้งนั้น พานิชสองคน ชื่อตปุตฺตละ ๑ ภัตติกะ ๑ เติร
 ทางไกลมาจากอุกกถชนบท ถึงประเทศจังหวัดราชายตนพฤกษนั้น ฯ
 เทพยดาผู้ญาติสาโลหิตของพานิชทั้งสองนั้น ชักชวนสองพานิชใน
 ทานบริจาคว่า อัย มาริสํ ภควา ตูกรทํานทั้งหลายผู้้นฤทุกข พระ
 ผู้มีพระภาคพระองค์แรกตรัสรู้พระอภิสัมโพธิญาณ เสด็จอยู่ณภายใน
 ไม้ราชายตนพฤกษ ท่านทั้งสองจึงไป จงนบนอบพระผู้มีพระภาค
 ด้วยสังคตุงสังคตูก่อนซึ่งเปนเสบียงทาง ถวายบิณฑบาตทาน อันหนัก
 จักเปนไปเพื่อประโยชน์แด่ความสุข สันกาดนานแก่ท่านทั้งหลาย ฯ
 ครั้งนั้น ตปุตฺตละภัตติกะสองพานิช ถือเอาสังคตุงสังคตูก่อนเข้าไปใกล้
 ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว สติยนิมิตที่ควรล่วงหนึ่ง กราบ
 ทูลอาราธนาว่า ปฏิคฺคณฺหาตุ โน ภนฺเต ภควา ขอสมเด็จพระผู้

ทรงพระภาค จงทรงรับสัตตคุณงแลสัตตคุณก่อนของข้าพระองค์ทั้งสองเกิด
 ซึ่งจะเป็นทานมัยกุศลอันดำเลิศ เป็นไปเพื่อประโยชน์แด่ความสุขแก่
 ข้าพระองค์ทั้งสองสิ้นกาลนาน ฯ ถ้าคับนั้น สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาค
 ทรงพระปริวิตกกว่า อันพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย ท่านย่อมไม่รับประเคน
 ฌพระหัตถ์ เราจะพึงรับประเคนสัตตคุณงสัตตคุณก่อนณภานวิกิตใดไฉน
 หนอ ฯ ครั้นนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ องค์ คือท้าวกุเวรวะเสถียร
 ท้าวชครสู ท้าววิรูปหก ท้าววิรูปักษ์ ทราบความปริวิตกของพระผู้มี
 พระภาคเจ้าด้วยจิตต์แห่งตนแล้ว ต่างองค์กันอมบาตรแล้วด้วยศิลา
 เข้าไปถวาย ฯ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงรับบาตรเสถียรทั้ง ๔ นั้น
 แล้ว ทรงรับสัตตคุณงสัตตคุณก่อนของสองพานิชแล้ว ทำภคตกิจพุทธ
 บริโภค ฯ ครั้นนั้น ศပ္ปัสสะ ภคคิกะ สองพานิชจึงกราบทูลแด่ตง
 ตนเป็นอุบาสกด้วยเทววาจิกสรณคมนว่า เอเต มยิ ภนุเต ภควนุคิ
 สรณิ คจฺฉาม ชมฺมมฺเญจ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทั้งสอง
 หนถึงพระผู้มีพระภาคกับพระธรรมว่าเป็นสรณะเครื่องรตกทพงณบดิน
 อุปาสกเก โน ภควา ชาเวตุ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงไว้ซึ่งข้าพระ
 องค์ทั้งสองว่า เป็นอุบาสกผู้เขานงโกตด้วยจิตต์ อชชตคฺเค ปาณูปเต
 สรณิ คเต เป็นผู้เข้าไปโกตด้วยชีวิต ถึงสรณะแล้วณกาลมวณนเป็น
 คณิ ฯ แลศပ္ปัสสะภคคิกะสองพานิชนั้น ได้เป็นเทววาจิกอุบาสก ตั้ง
 อยู่แล้วในสรณะ มีวาจาสอง. เหตุอ่างพระพุทฺชเจ้ากับพระธรรมเท่านั้น

เป็นสระณะที่พึง มีชนเป็นปฐมที่แรกในโลก ด้วยสมัยนั้นตั้งพระคณ
ในพุทธกาลยังมีได้มีชนในโลก มีแต่พระพุทธเจ้าแต่พระบรมสอง
พระท่านั้น ฯ

ทรงพิจารณาธรรมที่ได้ตรัสรู้ว่าเป็นคุณเล็กกลับ

ครั้งนั้น ครั้นล่วง ๗ วัน สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จออกจาก
สมาธิผลสมาบัติแล้ว เสด็จพระพุทธดำเนินมาจากวงไม้ราชายตน
พฤษภ กัดบคินยังภายในไม้ชบาตนิโครชอีกเด้า ๆ สัมเด็จพระผู้มี
พระภาคเสด็จประทับณภายในไม้ชบาตนิโครชนั้น ทรงพระดำริถึง
ธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วว่า เป็นของดี ยากที่ห่มุ่สัตว์ผู้ยินดีใน
อาลัยจะตรัสรู้ตาม โดยพระพุทธปริวิตกณว่า อธิคโต โข มยาย
ชมโม ธรรมที่เราผู้พระตถาคตได้ถึงทบทตรัสรู้แล้ว เป็นธรรมอันดี
อันสัตว์อื่นจะเห็นด้วยยากยิ่งนัก ยากที่สัตว์จะตรัสรู้ตาม เป็นธรรม
อันรุ่งบแต่ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งดังได้ด้วยความตรึก เป็นธรรม
อันละเอียด เป็นวิสัยที่บัณฑิตชาติจะรู้แจ้ง จะพึงได้ได้ด้วยด้วยน้ำใจ
อาลัยารามา โข ปนายิ ปชา ห่มุ่สัตว์นเฒ่าก็มีอาลัย คืออกามคุณ
เครื่องพัวพันชเป็นทรนรมยมาชนิดบหนัก ในอาลัยคืออกามคุณที่เป็น
เครื่องผูกพัน แต่ห่มุ่สัตว์นรมยในอาลัยแล้ว ยากยิ่งนักที่จะเห็น
ในที่สุดองสถาน คือปฏิจจสัมุบาทแดนฤพานที่รังบ์สรรพสิ่งขารัดละ
คินอุปชิตทงปวง ก็ถ้าหากเราผู้พระตถาคตจะพึงแต่ตั้งธรรมตั้งอันสัตว์

ไม่^๒ห้อม^๒ไป^๒เพื่อ^๒จะ^๒แสด^๒ง^๒ช^๒ร^๒ร^๒ม^๒ด^๒ง^๒น^๒ฯ พระ^๒ผู้^๒มี^๒พระ^๒ภ^๒า^๒ค^๒จะ^๒ห้อม^๒จ^๒ิต^๒ค^๒ไป^๒เพื่อ^๒
 ค^๒ว^๒า^๒ม^๒เป^๒น^๒ผู้^๒มี^๒ช^๒ว^๒น^๒ช^๒ว^๒า^๒ย^๒น^๒อ^๒ย^๒ ไม่^๒ห้อม^๒ช^๒ิง^๒จ^๒ิต^๒ค^๒ไป^๒เพื่อ^๒จะ^๒แสด^๒ง^๒ช^๒ร^๒ร^๒ม^๒ด^๒ง^๒น^๒
 ห^๒า^๒ม^๒ไ^๒ค^๒ี^๒ จ^๒ิต^๒ค^๒ของ^๒พระ^๒อง^๒ค^๒น^๒อ^๒ม^๒ไป^๒เท^๒า^๒น^๒ั้น^๒ พระ^๒อง^๒ค^๒ไ^๒ม^๒ไ^๒ค^๒น^๒อ^๒ม^๒ช^๒ิง^๒จ^๒ิต^๒ค^๒
 ไป^๒ เ^๒า^๒ใจ^๒แ^๒น^๒ด^๒ง^๒ฉ^๒น^๒แ^๒ล^๒ว^๒ ก็^๒จะ^๒ไม่^๒เก^๒ิ^๒ต^๒ค^๒ว^๒า^๒ส^๒ง^๒ส^๒ย^๒ โ^๒จ^๒ท^๒ย^๒ท^๒ว^๒ง^๒ไ^๒ค^๒เ^๒า^๒ม^๒
 ช^๒ิง^๒เห^๒ต^๒ุ^๒แ^๒ล^๒บ^๒ัจ^๒จ^๒ย^๒โดย^๒น^๒ัย^๒ต^๒า^๒ง^๒ฯ ปร^๒า^๒ร^๒ภ^๒ม^๒ห^๒า^๒ก^๒ร^๒ุ^๒ณ^๒า^๒ส^๒มา^๒โย^๒ค^๒เป^๒น^๒ค^๒น^๒น^๒ั้น^๒
 เ^๒ด^๒ย^๒ฯ พุ^๒ท^๒ธ^๒ส^๒า^๒ส^๒น^๒ิ^๒ก^๒บ^๒ั^๒ณ^๒ิ^๒ท^๒ิต^๒แ^๒ล^๒ด^๒ง^๒เห^๒ต^๒ุ^๒ใน^๒ช^๒อ^๒น^๒น^๒ว^๒า^๒ เ^๒พ^๒ระ^๒พระ^๒อง^๒ค^๒
 แ^๒ล^๒ว^๒ย^๒วิ^๒ม^๒ุ^๒ค^๒ติ^๒สุ^๒ช^๒มา^๒ถึง^๒ดี^๒เจ^๒็ด^๒ว^๒น^๒ น^๒ับ^๒เป^๒น^๒๒๘^๒ว^๒น^๒แ^๒ล^๒ว^๒ จ^๒ิต^๒ค^๒พระ^๒อง^๒ค^๒ย^๒ิน^๒ดี^๒
 ใน^๒วิ^๒เว^๒ก^๒มา^๒น^๒า^๒น^๒ เ^๒พ^๒ระ^๒อุป^๒นิ^๒ส^๒ย^๒บ^๒ัจ^๒จ^๒ย^๒น^๒ั้น^๒ เม^๒ือ^๒ท^๒ร^๒ง^๒พระ^๒ด^๒า^๒ริ^๒ถึง^๒ค^๒ว^๒า^๒ม^๒ที่^๒
 ช^๒ร^๒ร^๒ม^๒เป^๒น^๒ของ^๒ต^๒ิ^๒ก^๒แ^๒ล^๒จ^๒ิต^๒ค^๒ส^๒ต^๒ว^๒ย^๒ิน^๒ค^๒น^๒ิ^๒ก^๒ใน^๒อา^๒ด^๒ย^๒ฉ^๒น^๒ั้น^๒ จ^๒ิต^๒ค^๒พระ^๒อง^๒ค^๒จึง^๒
 ห้อม^๒ไป^๒เพื่อ^๒ค^๒ว^๒า^๒ม^๒เป^๒น^๒ผู้^๒มี^๒ช^๒ว^๒น^๒ช^๒ว^๒า^๒ย^๒น^๒อ^๒ย^๒ เ^๒ห^๒ต^๒ุ^๒ย^๒ิน^๒ดี^๒ใน^๒วิ^๒เว^๒ก^๒น^๒ั้น^๒เป^๒น^๒อุป^๒
 นิ^๒ส^๒ย^๒บ^๒ัจ^๒จ^๒ย^๒มา^๒ฯ ๑ แ^๒ค^๒เ^๒ร^๒น^๒พระ^๒อง^๒ค^๒ท^๒ร^๒ง^๒พ^๒ิ^๒จ^๒า^๒ร^๒ณ^๒า^๒ถึง^๒ค^๒ว^๒า^๒ม^๒ที่^๒ส^๒ต^๒ว^๒
 ท^๒ง^๒ห^๒ต^๒าย^๒มี^๒อา^๒ด^๒ย^๒เป^๒น^๒ท^๒ร^๒น^๒ร^๒ม^๒ย^๒น^๒ั้น^๒เ^๒น^๒อ^๒ง^๒ฯ ก็^๒ห^๒ย^๒ัง^๒ด^๒ง^๒ย^๒ง^๒พระ^๒ก^๒ร^๒ุ^๒ณ^๒า^๒ใน^๒ส^๒ต^๒ว^๒
 ท^๒ง^๒ห^๒ต^๒าย^๒ พระ^๒อง^๒ค^๒ไ^๒ค^๒แ^๒ล^๒ด^๒ุ^๒แ^๒ล^๒ว^๒ช^๒ิง^๒ส^๒ต^๒ว^๒โ^๒ด^๒ก^๒น^๒น^๒ด^๒ว^๒ย^๒พ^๒ุ^๒ท^๒ธ^๒จ^๒ก^๒ษ^๒ุ^๒ ค^๒ือ^๒
 อ^๒ิน^๒ท^๒ริ^๒ย^๒ป^๒โร^๒ป^๒ริ^๒ย^๒ค^๒ต^๒ณ^๒า^๒ณ^๒ บ^๒ัญ^๒ญา^๒ที่^๒ห^๒ย^๒ัง^๒ร^๒ู^๒ค^๒ว^๒า^๒ม^๒ที่^๒แ^๒ห^๒ง^๒อ^๒ิน^๒ท^๒ริ^๒ย^๒มี^๒ศ^๒ร^๒ิ^๒ท^๒ท^๒ชา^๒
 เป^๒น^๒ค^๒น^๒ ของ^๒ส^๒ต^๒ว^๒ท^๒ง^๒ห^๒ต^๒าย^๒ท^๒ย^๒ง^๒แ^๒ล^๒ห^๒ย^๒อ^๒น^๒ ๑ อา^๒ส^๒ย^๒า^๒น^๒ุ^๒ส^๒ย^๒ณ^๒า^๒ณ^๒ บ^๒ัญ^๒ญา

๑ ค^๒อ^๒น^๒ค^๒บ^๒บ^๒เก^๒า^๒ ก^๒ถ^๒า^๒ว^๒ถึง^๒ท^๒า^๒ว^๒ส^๒ห^๒ิม^๒ป^๒ติ^๒พ^๒ร^๒ห^๒ม^๒ด^๒ง^๒มา^๒ท^๒ุ^๒ด^๒อา^๒ร^๒า^๒ช^๒น^๒า^๒เพื่อ^๒แ^๒ล^๒ด^๒ง^๒
 ช^๒ร^๒ร^๒ม^๒ อ^๒า^๒ง^๒เห^๒ต^๒ุ^๒ว^๒า^๒ส^๒ต^๒ว^๒โ^๒ด^๒ก^๒ผู้^๒มี^๒ก^๒เ^๒ด^๒ส^๒บ^๒าง^๒เบ^๒า^๒ส^๒า^๒มา^๒ร^๒ถ^๒จะ^๒ต^๒ริ^๒ส^๒ร^๒ก^๒มี^๒อยู่^๒ แ^๒ล^๒ว^๒
 จึง^๒ก^๒ถ^๒า^๒ว^๒ถึง^๒พระ^๒ผู้^๒มี^๒พระ^๒ภ^๒า^๒ค^๒เจ^๒า^๒ท^๒ร^๒ง^๒พ^๒ิ^๒จ^๒า^๒ร^๒ณ^๒า^๒ส^๒ต^๒ว^๒โ^๒ด^๒ก^๒ฯ ๑ แ^๒ค^๒เ^๒ช^๒อ^๒น^๒
 ท^๒า^๒น^๒ผู้^๒แ^๒ต^๒ัง^๒ไ^๒ค^๒ค^๒อ^๒อ^๒ก^๒เ^๒ง^๒ใน^๒ช^๒น^๒ห^๒ต^๒ง^๒ ห^๒ร^๒ือ^๒ผู้^๒อ^๒น^๒ท^๒า^๒ห^๒า^๒ท^๒ร^๒า^๒บ^๒ไม่^๒ฯ ๑ แ^๒ค^๒
 ค^๒บ^๒บ^๒น^๒พ^๒ม^๒พ^๒ต^๒า^๒ม^๒แบ^๒บ^๒ท^๒ก^๒แ^๒ไ^๒ช^๒น^๒ห^๒ต^๒ง^๒จ^๒ิง^๒ค^๒ง^๒ไ^๒ว^๒ต^๒า^๒ม^๒แ^๒น^๒ว^๒ท^๒ค^๒ค^๒อ^๒อ^๒ก^๒ฯ ๑

๑. ทหยังรุชงอาดยะ คืออชยาศัยแเดอนุสัย คือกิเลสที่ตามนอนในสันดาน
แห่งสัตว์ทั้งหลาย ๓ ๑. ส่องพดญาณนได้นามว่าพุทชจักษุให้สำเรจใน
กิจแห่งตน ๆ ดังดวงจักษุเหนรูปชชวาทกระจำงแจงฉนนั้น ๆ

ทรงพิจารณาสัตว์โลก

๑. ส่มเดจพระผู้มีพระภาค เมื่อแเดดูสัตว์โลกด้วยพุทชจักษุญาณ
พระองคไคเหนแเดวชงสัตว์มีชุตักิเลสในบัญญัติจักษุน้อย มีชุตักิเลสใน
บัญญัติจักษุมาก มีอนทรียกดำ มีอนทรียอ่อน มีอาการดี มีอาการ
ชั่ว จะฟังสอนให้รูวเคษด้วยง่าย แเดจะฟังสอนให้รูวเคษด้วยยาก เปน
ภัพพะดำมารถจะตรัสรู้โลกุตตรากิธัมมัย แเดเปนภัพพะไม่ดำมารถจะ
ตรัสรู้ สัตวบางจำพวกเปนมู้กเหนซึ่งปรโลกแเดโทษโดยเปนภัย
สัตว์บางจำพวกไม่เปนมู้กเหนปรโลกแเดโทษโดยเปนภัย พระองคไค
เหนสัตว์ทั้งหลายที่ยังแเดหย่อนโดยนิยมนดังนี้ ๆ มีคำอุปมาว่าเหมื่อน
หนึ่งในกอบุดหรือในกอบัวหวดวง หรือในกอบัวขาว ดอกอบุดบัว
หวดวงบัวขาวบางเหต่า เกิดแเดวใหน้า เจริญแเดวใหน้า อันหน้าหาก
อนุเคราะห์แเดยงอุปถัมภยังจมอยู่ใหน้า หน้าแเดยงไวกไม่เน่า อบุดบัวหวดวง
บัวขาวบางเหต่าทเกิดใหน้า เจริญใหน้า อันหน้าหากอนุเคราะห์แเดยง
อุปถัมภ แต่ตั้งอยู่แเดมอน้ำ อบุดบัวหวดวงบัวขาวบางเหต่า เกิดใหน้า
เจริญแเดวใหน้า อันหน้าหากอนุเคราะห์แเดยงอุปถัมภแต่ชนตงอยู่พื้นน้ำ
อันน้ำมิไคคตใบ ฉนไค สัตวทั้งหลายซึ่งมาปรากฏในพุทชจักษุวิสัย

ก็เปน ๓ เหล่าเหมือนนน ๑ โดยอรรถกถาจริยมรรคพรรณนาไว้ว่า
 ในดอกบัว ๓ เหล่านน ดอกบัวเหล่าใด ชนตงอยู่พ่นน้ำแล้ว ดอกบัว
 เหล่านน คอยดมผัสรัศมีพระอาทิตย์อยู่จักบานณวัน ๑ ดอกบัวที่
 ตงอยู่เต็มอนานจนจักบานณวันพรุ่งนี้ ๑ ดอกบัวที่ยังไม่ชนพ่นจากหน้า
 ยังดำรงอยู่ภายในน้ำ ๑ เดียงไวนน จักบานณวันประวัณนท ๓ ๑ ดอก
 บัวอนมโอะชอยู่ แต่ยังไม่ชนจากหน้า ก็ยังมีอยู่มาก ๑ ก็แดดดอกบัว
 เหล่าใดจักไม่บานเลย จักเปนภักษาแห่งเต่าแดงปลา ดอกบัวเหล่านนน
 ท่านมิได้ยกชนกต่างในพระบาดี ๑ ก็แต่ว่าเมื่อจะพรรณนาด้วยประเภท
 บุคคล ๔ จำพวกแล้ว ก็พึงรวมมาแต่ดงด้วยเพื่อจะให้ชัดความแห่งอุป
 ไมย ๑ ดอกบัวเปน ๔ อย่างนนใด บุคคลก็เปน ๔ จำพวกนนนน คือ
 อุกษิตัตตัญญู ๑ วิบัจจิตตัญญู ๑ เนยยะ ๑ ปทปรมะ ๑ ๑ ในบุคคล
 ๔ นนน บุคคลผู้ใดมีอุปนิสัยสามารถจะตรัสรู้ธรรมวิเศษโดยพถัน
 พร้อมกันกับเวลาที่ท่านผู้ศาสดาแต่ดงธรรมสั่งสอน ผูนนชออุกษิตัตตัญญู
 บุคคล ๑ บุคคลผู้ใด ค่อท่านแจกความแห่งคำที่ย่อให้พิสดารออกไป
 จึงจะตรัสรู้ธรรมวิเศษได้ ผูนนชอว่าวิบัจจิตตัญญูบุคคล ๑ ผู้ใดเมื่อ
 พากเพียรทรงอุทเทศ์ ถามความ ทำในจิตต์โดยอุบายที่ชอบ คบหา
 ส้มามากถยานมิตร จึงจะตรัสรู้ธรรมวิเศษได้ บุคคลผูนนชอว่าเนยยะ
 บุคคล ๑ บุคคลผู้ใด แม้ฟังแต่กต่างแต่ทรงไว้แต่บอกแก่ผูอื่นซึ่ง
 ธรรมเปนอันมาก ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ธรรมวิเศษในอดีตภาพชาติ
 นนนใด บุคคลนนชอว่าปทปรมบุคคล ๑ บุคคลเปน ๔ จำพวกด้วย

ตั้งพระฤทัยจะแสดงธรรม

ประการหนึ่ง ฯ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ซึ่งหมั่นโลกชาติ อัน
เปรียบเหมือนป่าอุบลบัวหลวงป่าอุบลบัวขาวด้วยพระพุทธรักษา พระ
องค์ได้เห็นซึ่งบุคคล ๔ จำพวกนั้นว่า อุกมคติปัญญาบุคคลประหนึ่งดอก
อุบลดอกบัวที่จักบานณวนน วิบัจจิตปัญญาบุคคล ประหนึ่งดอกอุบล
ดอกบัวที่จักบานณวนนพรุ้งน เหยยบุคคล ประหนึ่งดอกอุบลดอกบัว
ที่จักบานณวนนประรินนวนน ๓ ปทปรมบุคคล เหมือนดอกอุบลดอก
บัวที่จักเป้นภักษาแห่งเต่าแดงปลาฉลาม ฯ

ตั้งพระฤทัยจะแสดงธรรม

ครั้นสัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เห็นสัตว์ ๓ เหล่า ด้วยพุทธรักษา
ญาณว่า เปนภัพพะเวไนยควรตรัสรู้โลกุตตรธรรมมีอยู่มาก แล้วทรง
ทำธรรมเทศนาธิษฐานว่า จักแสดงธรรมสอนเวไนยสัตว์แล้ว แต่นั้น
พระองค์ให้พระญาณเป้นไปโดยประการเป้นอนเนก แด่ผู้ที่ประดิษฐาน
พระศาสดาทรงกำหนดประเทศทั้งหลายอันควรประดิษฐานพระศาสดา
ณกาดเบองคันทหรือณกาดภายหลัง แล้วแด่ผู้อุปนิสัยแล่อหิมุคติแดงกิติ
จริตแดงการคบมิตรแดงของสบายเป้นคันท ของเวไนยชนเหล่านั้น ๆ แล้ว
ทราบซึ่งประชุมชนทั้งสัตว์บุรุษว่า ควรเพื่อจะประกอบในสัมมาปฏิบัติ
อย่างต่ำอย่างกลางอย่างยิ่ง ได้ทรงกำหนดปฏิบัติแห่งเวไนยสัตว์ทั้ง
หลายซึ่งจักเป้นบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แล้ว
ทรงกำหนดซึ่งอุบาย คือ โพธิปักขธรรมทั้งหลายมีศีลบัญญัติฐานเป้นคันท

อันเปนมรรคาจะให้เวไนยนิกรทำให้แจ้งซึ่งพระนฤพานว่า เอกายนุว้าย
 มคโค มรรคาน^๕เป็นหนทางสำหรับไปอันเอก เป็นทางสำหรับไปทาง
 เดียว สัตตทาน^๕ วิสัทธิยา เพื่อจะบริสุทธิหมดจดวิเศษแห่งสัตว์ทั้งหลาย
 โศกปริเทวาน^๕ สัมตักกมาย เพื่อจะก้าวล่วงด้วยประการทั้งปวง ซึ่ง
 โศกเดรัจฉาไร ทุกขโทมนต์ด้าน^๕ อฏฺฐังคมาย เพื่อจะอดคงคดับไปแห่ง
 ทุกขแต่โทมนต์ ฃายสุด^๕ อธิคมาย เพื่อจะถึงที่ดับปลงซึ่งอริยมรรค
 อันนำสัตว์ออกไป นิพพานสุด^๕ สัจฉิกิริยาย เพื่อจะทำให้แจ้งซึ่งนฤพาน
 สติปัฏฐาน สติเป็นที่ตั้งเป็นประธานทั้ง ๔ อย่างอันใด สติปัฏฐาน ๔ นี้
 เป็นเอกายนมรรค หนทางเครื่องไปอันเอก หนทางเครื่องไปอันเดียว
 สติปัฏฐาน ๔ นั้นเป็นไฉน ฯ ภิกษุเป็นผู้พิจารณาเห็นซึ่งกายในกาย
 หรือพิจารณาเห็นซึ่งเวทนาในเวทนาทั้งหลาย หรือพิจารณาเห็นซึ่งจิตต์
 ในจิตต์ หรือพิจารณาเห็นซึ่งกรรมในกรรมทั้งหลาย มีเพียรให้กิเลส
 แดบาปกรรมเร่าร้อน เป็นผู้รวบรวมด้วยสัมปชัญญะไม่หลงใหล มี
 สติความระลึกดำรงมั่นไม่พินเพื่อน นำเสียดซึ่งอภิษณาโทมนต์ในโดก ฯ
 สติปัฏฐาน สติเป็นที่ตั้งเป็นประธาน ด้วยพิจารณาเห็นซึ่งกายแต่เวทนา
 แดจิตต์แต่กรรม^๕เป็นเอกายนมรรค มรรคสำหรับไปอันเอก หนทาง
 สำหรับไปทางเดียว ฯ

ทรงอธิบายฐานพระชนมายุ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงพระดำริถึงกรรมซึ่งเป็นอุบายจะให้

เวไนยสัตว์ทำให้แจ้งซึ่งพระนฤพาน โคนนัยเป็นต้นนั้นแล้ว ทรงทำ
 อายุสังฆาราชิชฐานว่า บริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
 ซึ่งเปนน่าวกแห่งเราผู้พระตถาคต จักยังไม่เป็นผู้ฉลาดชัดเจนรับผกส์อน
 แลวแกลวักดำ เป็นพหุสูตร ทรงธรรม ปฏิบัติซึ่งธรรมสมควรแก่
 ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ประพฤติซึ่งปฏิบัติไปตามแก่โลกุตตรธรรม
 เวียนธรรมวินัยของอาจารย์ แลวบอกกล่าวบัญญัติแจกซึ่งความเบ็ด
 เฝยทำให้ตน ช่มปรปปวาททเกิดชนแลวให้สงบด้วยดีโดยสัหธรรม
 แลตงธรรมมีปาฏิหารยได้เพียงใด พรหมจรรยของเรารู้พระตถาคตนี้
 ยังมั่งคั่งแพรวหลายกว้างขวางเป็นประโยชน์แก่ชนมากแน่นหนา จน
 เทพยตามนุษยทงหลายประกาศด้วยดีเพียงใด เรารู้จักยังไม่ปรินิพพาน
 ก่อนเพียงนั้น ๆ ปริสัสมบัตต้าวกมณทตยังไม่สัมบูรณ์ แลพรหมจรรย
 ยังไม่ไพบุดยกกว้างขวางเพียงใดแลว ในรวางนี้ เรารู้ตถาคตจักยังไม่
 ปรีนิพพานก่อนเพียงนั้น ๆ ถ้าในรวางนี้หากโรคาพาชพยาชพิบต
 จกเกิดชนหมั่นอายุสังฆารไซ้ เรารู้จักประณามขับไล่เสีย ด้วย
 ความเพียรแลอิทธิบาทภาวนา ให้โรคาพาชส่งบร้งไป บำรุงกายให้
 ดำรงอยู่ก่อน กว่าปริสัสมบัตตแลพรหมจรรยจักสัมบูรณ์ตั้งดำรินั้น ๆ
 สัมเดจพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำอายุสังฆาราชิชฐานนั้นแล้ว
 จึงทรงพระพุทชปริวัตกถึงเวไนยสัตว์ ซึ่งจักสามารถตรัสรู้ได้ก่อนนั้น
 ต่อไป มีนัยดังพระธรรมสังคาหกัตเถรเจ้า ดังคัตไว้ในพระคัมภีรมหา
 ชนชกวินัย ดังจักแลตงเป็นลำดับไปณเบองน่านแล ฯ

พระธรรมจักรประวัตินสูตร กัณฑ์ที่ ๔

กล่าวความจำเดิมแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเลือกหาผู้ควรจะ
รับประณมเทศนา ทรงปรารภถึงอาพารดาบส์แด่อุททกดาบส์ แต่สิ้น
ชีพเสียแล้ว จึงทรงตั้งพระเหตุทัยจะแสดงแก่ภิกษุเบญจวัคคีย์ก่อน
เสด็จสัญจรไปเมืองพาราณสี ได้พบอุปกาชิวกที่กต่างทาง เขาถาม
ถึงคำสดาของพระองค์ ได้ทรงประกาศพระองค์ว่าเป็นสมณผู้เป็น
เองในทางตรัสรู้ ฯ เมื่อเสด็จถึงป่าอิสิปตนะ แขวงเมืองพาราณสีแล้ว
ภิกษุเบญจวัคคีย์ แสดงอาการกระต้างกระเดื่องแก่พระองค์ กว่าจะ
ทรงสัญญัตติได้ก็นาน แล้วประทานประณมเทศนาคือพระธรรมจักร ฯ
พระ โกณฑัญญะหัวหน้าภิกษุเบญจวัคคีย์ได้สำเร็จพระ โสดาปัตติผล
เป็นพระเสขอริยสาวกมีชนเป็นครั้งแรก ฯ

อถไซ ภควโต เขตทโหสิ กสฺส นุ โข อหิ ปจฺมํ ชมฺมํ
เทเสยฺย โโก อิมํ ชมฺมํ ชิปปเมว อาชานิสฺสตีติ ฯ

ทรงตั้งพระฤทัยจะแสดงธรรมแก่ภิกษุเบญจวัคคีย์เป็นประณม

ต่อเนือความตามนัยवादในคัมภีรมหาชนชกวินัยว่า อถไซ ครั้ง
นั้น ส้มแดงพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระพุทชปริวิตกว่า กสฺส นุ โข
อหิ ปจฺมํ ชมฺมํ เทเสยฺย เราผู้พระตถาคตจะพึงแสดงธรรมแก่ใคร
ก่อนเล่าหนอ ใครจักบรรลุถึงซึ่งธรรมได้ฉบับพด้นเทียว ฯ ครั้งนั้น

ทรงพระดำริถึงอาฬารดาบส ซึ่งพระองค์ได้ไปอาศัยศึกษาณาสมาบัติ
ทั้ง ๘ ณกาดก่อนแต่ทุกกรกิริยานั้นว่า อยฺ โข อาฬารโ กาดามโ

อาฬารดาบสกาดามโคตรผู้เป็นบัณฑิตฉลาด มีเมธา เป็นอัครราช
ชาติ มีกเดสฺสชุตินิบัญญัติจักชุน้อยเป็นปกติอยู่ ในนหนอเราผู้พระ

ตถาคตจะพึงแสดงธรรมแก่อาฬารดาบสกาดามโคตรก่อน เชนนั้นจัก
บรรลุถึงซึ่งธรรมได้พด้นเทียว ฯ ครั้งนั้น เทพยดาองค์หนึ่งอันตรธาน

มา ทูตแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สฺตฺตทาหิ กาดกโต ภนฺเต ชฺาแต่
พระผู้มีพระภาค อาฬารดาบสกาดามโคตร กระทำกาละเสยฺยได้เจ็ดวัน

แล้ว ฯ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เกิดพระญาณทรงทราบกาดกิริยา
แห่งอาฬารดาบส เหมือนอนั้น ฯ ทรงพระปริวิตกว่า มหาชานินโย

ไซ อาฬารดาบสกาดามโคตร มามีความฉิบหายเสยฺยจากคุณอันใหญ่
ถ้าหากได้ฟังธรรมนี้ไซ้ ก็จักพึงบรรลุถึงฉบับพด้นเทียว ฯ ครั้นแล้ว

ทรงพระพุทชปริวิตกถึงอุททกดาบสรามบุตร ซึ่งพระองค์ได้ไปอาศัย
ศึกษาแนวสฺนญาณาสฺนญาณายตนะสฺมาบัติก่อนแต่ทุกกรกิริยานั้น ว่าเป็น

บัณฑิตอุปปรชกชชาติ สามารถจะรู้ทั่วถึงธรรมได้โดยพัตน์ ฯ จึง
 เทพยดาองค์หนึ่งอันตรธานมาทูลว่า ทำลายชนชั้นซึ่งพลเดียวเมื่อพตบคำ
 เวดาวันวานนแดด ฯ พระองค์ก็เกิดพระญาณทราบเหมือนณนแดด
 ทรงพระปริวิตกปริกัปปิโดยนัยหนหลัง ฯ ครั้นแล้วทรงพระพุทช
 ปริวิตกหาเวไนยสัตว์ ทรงรังถึงภิกษุเบญจวัคคีย์ว่า พหุปการา ไช
 เม ปญจวัคคิยา ภิกษุ ภิกษุเหล่าเบญจวัคคีย์เขามีอุปการแก่เรามาก
 ด้วยเชื่อได้อุปฐากบำรุงเราเมื่อมีตนตั้งไปแล้วเพื่อความเพียร ด้วยกิจ
 มีให้น้ำบ้วนปากแต่ไม้สี่พันเป็นต้น ไฉนหนอเราผู้พระตถาคตจะพึง
 แล่ดงธรรมแก่ภิกษุเหล่าเบญจวัคคีย์ก่อน บดินเขอยู่ณประเทศศัถถาน
 ตำบลใด ฯ อททสา ไช ส้มแดงพระผู้มีพระภาคได้เห็นแล้วด้วย
 ทิพยจักขุวิสัย ซึ่งภิกษุเบญจวัคคีย์อันอยู่ณป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
 เมืองพาราณสีนครโน้น ฯ

เสด็จเมืองพาราณสี ได้พบอุปกาชวกกลางทาง

ครั้นพระองค์เสด็จอยู่ณอุรุเวดาประเทศตามอภิมโดย พุทช อธิ
 ยาศัยแล้ว เสด็จสัญจรจาริกโดยมรรคาลัย อันจะไปยังเมืองพารา
 ณสี ฯ ครั้นถึงสถานททามกตางวางแม่น้ำคยากับพระมหาโพธิ์ตอกัน
 อาชวกหนึ่ง นามชื่อว่าอุปกะ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จพระพุทช
 ดำเนรมรรคาไกลจึงได้ถามพระผู้มีพระภาคว่า วิปัสสนุหานิ ไช เตะ
 อาวุโส อินทุริยานิ ดูกรอาวุโส อินทริยทั้งหลายของท่านมองใส่พิเศษ

แล้วพรรณแห่งฉิวบริสุทฺธิคุณดั่งโดยรอบ ท่านได้บรรพชาเฉพาะซึ่งผู้
 • โด ใครหนอเป็นศาสดาของท่าน ท่านชอบใจซึ่งธรรมของผู้ใดเล่าหนอ
 เอวัง วุฑฺฒเต เมื่ออุปกาชฌวกชกถามดังนี้แล้ว สัมเด็จพระผู้มีพระภาคจะ
 แสดงพระองค์ในสมัยภุทฺธิวิสัย จึงตรัสกะอุปกาชฌวกด้วยพุทธชนิพนธ์สุร
 ดีหนาทคาถาว่า สพุพภาสิภู สพุพวิฑฺฒมสุมิ เป็นต้น มีความว่า เรา
 เป็นผู้ครอบงำเดียวซึ่งธรรมที่เป็นไปในสามภุมมิทั้งปวง เป็นผู้ตรัสรู้
 แจ่มซึ่งธรรมเป็นไปในสี่ภุมมิทั้งปวง สพุเพสุ รมเมสุ อหุปลิตโต อัน
 เครื่องทาเครื่องฉาบได้ คือก็เลิศไม่ฉาบทาเราให้ติดอยู่ณเตภูมิกกรรม
 ทั้งปวงได้ สพุพณฺชโห คุณฺหกุชเย วิมุตโต เรามละเดี่ยวซึ่งเตภูมิ
 กกรรมทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ยอมไปแล้วโดยอารมณ์ในนฤพานเป็นที่
 ดั้นแห่งคณหาอย่างหนึ่ง เราเป็นผู้วิมุตต์หลุดถอนพ้นพิเศษแล้วจาก
 อาสวะทั้งปวง เพราะพระอรหัตตมรรคญาณเป็นที่ดั้นแห่งคณหา สยิ
 อภินฺณาย กมฺพุทฺธิเสยฺยิ เราตรัสรู้ยิ่งเองแล้ว จะพึงเฉพาะซึ่งใครว่า
 เป็นศาสดาเล่า น เม อจฺริโย อตฺถิ ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งเป็นอาจารย์แห่ง
 เรามมีได้มี สติโส เม น วิชฺชติ ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งจะเล้มอหิมือนเช่น
 กับด้วยเรา อันบุคคลแต่ดวงหากไม่ได้ ผู้ซึ่งเล้มอด้วยเราโดยคุณ
 พิเศษบมีได้มี สเทวกสุมิ โลกสุมิ นตฺถิ เม ปฏิปฺกฺกโต ในโลก
 กับทั้งเทพยดาทุกภพจบสัจฉวิสัย บุคคลผู้เปรียบด้วยเราได้ บมีได้มี
 อหณฺหิ อรหา โดเก เพราะเราเป็นพระอรหันต์ในโลก อหิ สตฺถา
 อหุคฺคโร เราเป็นศาสดาในโลก ไม่มีศาสดาอื่นจะยิ่งเกินแล้ว เอโกมฺหิ

นั้น ส้มแดงพระผู้มีพระภาคเสด็จพุทธจาริกไปโดยลำดับ บัดถึง
เมืองพาราณสีป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ที่อยู่ภิกษุเบญจวัคคีย์ ฯ

ภิกษุเบญจวัคคีย์เสด็จอาการกระต้างกระเดื่อง

ฝ่ายภิกษุเบญจวัคคีย์ได้เห็นส้มแดงพระผู้มีพระภาค อันเสด็จมา
แต่ที่ไกล ตังกติกาสัญญากันว่า อัย อากุโล สมนโณ โคตโม ตูกร
อากุโล พระสมณโคตมนี้ เขมมีความมกมากคดาฯเพียรแฉ้วเวียนมา
เพื่อกความมกมาก เสดจมาณบดิน เขอนั้นในเราทงหลายนี้ ผู้ใดผู้
หนึ่งไม่พึงอภิวาทกราบไหว้ว ไม่พึงดูกรับ ไม่พึงรับบาตรจีวรของเข
เลย ก็แต่ว่าพึงตงอาสนะไว้เถิด ถ้าเขอปราณากัจกนึ่ง ๆ ยถา ยถา
โช ส้มแดงพระผู้มีพระภาค เสดจเข้าไปใกล้ภิกษุเหล่าเบญจวัคคีย์
ด้วยประการใด ๆ ภิกษุเบญจวัคคีย์เหล่านั้น ก็ไม่สามารถจะตงอยู่
ในกติกาการนัตหมายของตนได้ด้วยประการนั้น ๆ พร้อมกันออกต้อน
รับ องคหนึ่งรับบาตรจีวร องคหนึ่งป้ออาสนะ องคหนึ่งตงนำตางพระ
บาทตงรองพระบาทกระเบื้องเช็ดพระบาท ส้มแดงพระบรมโลกนาถ
เสด็จนั่งณอาสนะที่ภิกษุเบญจวัคคีย์ปูลาดไว้แล้ว เของคหนึ่งตาง
พระบาทแห่งพระผู้ทรงพระภาคเจ้า ฯ ครังนั้นเหล่าภิกษุเบญจวัคคีย์
เขอเรียกร้องพระผู้มีพระภาคเจ้า โดยพระนามแต่คำว่าอากุโล เปน
การไม่เคารพ ฯ ส้มแดงพระโลกนาถนราสภจึงตรัสห้ามเขเหล่านั้น
ว่า มา ภิกษเว ตถาคตฺ นามเน จ อากุโลวาเทเน จ สมนุทาจริตฺถ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้เรียกร้องซึ่งพระตถาคตเจ้าโดย
 นามแต่คำว่าอาวุโสเดย อรหิ ภิกษเว ตถาคต สัมมาสัมพุทโธ
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเจ้าเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะผู้ตรัสรู้
 ซอบเองแล้ว โสทถ ภิกษเว โสคิ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
 จงเงี้ยวไครศคอยสดับเกิด อมตมรคิต อมฤตของไม่ตายอย่างประ
 เต้วิฐคือพระนฤพาน เราได้บรรลุแล้ว อหมนุสาดำมิ เราจะสั่งสอน
 เราจะแสดงธรรม ยถานุสติฐิจิ ปฏิปชชมานา เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติ
 ตามคำเราสั่งสอนแล้ว ไม่ช้าสักเท่าใด ก็จักกระทำให้แจ้งด้วยปัญญา
 ยิงด้วยตนเอง ซึ่งอริยมผลซึ่งผู้บรรพชาต้องประสงค์ ไม่มีคุณอื่นจะ
 ยิ่งกว่า เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ เหน้ประจักษในปัจจุบันแล้วแต่
 อยู่ ฯ เหวี วุคเต เมื่อพระองค์ตรัสดังนั้นแล้ว เหล่าภิกษุเบญจวคคัย
 กถาวค่านระเด็กเหตุแต่งปางหลังว่า ตาย ปี โข อาวุโส โคตโม
 จริยาย ดูกรอาวุโสโคตม แม้แต่ด้วยความประพฤติกฤกรกิริยาปฏิบัติ
 ซึ่งทำยากนั้น ท่านยังไม่บรรลุอุตตรนิมุตตธรรมอดมวิญาณทัตถนะ
 วิเศษ ซึ่งสามารถจะกำจัดกิเลสได้โดยเทียวแล้ว บดินท่านมาปฏิบัติ
 เพื่อกันมากคล้ายเดียวจากความเพียรห็นเวียนเพื่อกันมากแล้ว ไฉนจะ
 บรรลุอุตตรนิมุตตธรรมอดมวิญาณทัตถนะวิเศษได้เล่า ฯ เหวี วุคเต
 เมื่อภิกษุเบญจวคคัยอ้างเหตุหนักดังตามดำคัญดังนั้นแล้ว สัมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคตรัสห้ามแต่ตักเตือนโดยนัยนั้น ภิกษุเบญจวคคัยก็กล่าว
 คำตามดำคัญแต่อการวสุมุทาจาร โวหารณนิน ถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้งเป็น

กำหนด ๑ ส่วนสมเด็จพระโลกนาถผู้ทรงอภิศัพพจน มีพระวาจา
 ได้ผิดแปรผัน จึงตรัสเตือนภิกษุเบญจวัคคีย์เหล่านั้น ให้ตามระลึกใน
 หนหลังว่า อภิชานาถ เม โน คุมุเห ภิกขเว คุกรภิกษุทั้งหลาย
 ท่านทั้งปวงจำได้อยู่หรือ ซึ่งวาจาเหนปานดังนี้ อันเราได้ภาสิตแล้ว
 บ้างในปางก่อนแต่กาดน ๑ โน เหตุ ภาณเต ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
 พระวาจาเหนปานฉนี้ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าจะได้เคยภาสิตแล้วบ้าง
 ในก่อนแต่กาดนนั้นนับมิได้มีเลย ๑ อรหิ ภิกขเว ตถาคโต สัมมา-
 สัมพุทโธ คุกรภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตเจ้าเป็นพระอรหันตสัมมา
 สัมพุทโธแล้ว ท่านทั้งหลายจงเงี้ยวโศรตคอยส์ดับเถิด อมฤตนฤพาน
 เราได้บรรลุแล้วเราจะสั่งสอนเราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติ
 ตามคำสั่งสอนแล้ว ไม่ช้าสักเท่าใดจักบรรลุอริยมผลเห็นประจักษ์ ถ้า
 เรจักความประสงค์ของกุกุบุตรผู้บรรพชา ๑ อัสกสิ โข ภควา สัมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาค สามารถให้เบญจวัคคีย์ภิกษุสำคัญในพระอนุตตรรา
 ภิสัมโพธิญาณแห่งพระองค์ได้แล้ว ภิกษุเบญจวัคคีย์เหล่านั้น ฟัง
 ด้วยดีโดยเคารพ เงี้ยวโศรตตงตงจิตตเพื่อจะตรัสรู้ ฯ

ทรงแสดงประณมเทศนาคือพระธรรมจักร

อถ โข ลำดับนั้น เมื่อภิกษุเบญจวัคคีย์อันพระโลกนาถให้สำคัญ
 รู้ว่า พระองค์เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทโธเจ้าแล้วตั้งโศรตดำรงจิตตเพื่อ

จะตรัสรู้ สัมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ ผู้ทรงพระกรุณาแด่พระญาณ
 อันพิเศษ แจกคุณแก่หมู่สัตว์ตามสมควรแก่บุรพนิสสัย เมื่อจะให้
 พระอนุตตรธรรมจักรปฐมเทศนาเป็นไป ประกาศให้หมู่เทพยดา
 มนุษยเวไนยนิกร ทราบพระอรหัตตอนุตตรสัมมาสัมโพธิคุณในพระ
 สันดาน จึงมีพุทธพจน์ดำรัสอนุศาสน์ปาฏิหารย ธรรมจักรประวัติ
 สูตร โดยไวยากรณภาสิตว่า

เทวเม ภิกขเว อนุตตา ตูกรูญฺเหณอานาจประโยชนมละฆราวาส
 สัมปัตต ออกบำเพญพรตพรหมจรรย์ด้วยช้พิด้วยภิกขาจารตามอริย
 ยาจนาวิสัย กถาวนามตามอรรถสมุทัยว่าภิกษุ ส่วนตามกเลวทราม
 เหล่าอันสองอย่าง ปพฺพชิตน อันบุทคตผู้มละกามาگردสถานคิหิพันธ
 ดำรงผนวชพรหมจรรย์ เว้นไปจากกามารัมมณานุโยคแล้ว มีนามว่า
 บรรพชิต ผู้เว้นไปจากกามบริโภคกิจแล้ววงหาวิเวกเป็นเบื้องหน้า น
 เสวิตพฺพา ไม่พึงเสปต์มาคมประกอบตามปฏิบัติเลย โย จายิ กามเสตุ
 กามสุขตฺติกาณฺุโยโค ความประกอบตาม ซึ่งอันพัวพันด้วยกามสุขใน
 กามทงหลายอนันไตด้วย หีโน เป็นของต่ำช้ากระทำสัตว์ให้ห่างจาก
 อุตตริมนุสสรธรรม แดให้สัตว์เกิดในเห็นกาย คือออบายกำเนิด คมโม
 เป็นกรรมแห่งบ้าน เป็นเหตุที่จะให้ตั้งบ้านตั้งเรือน ไปถูชฺชนิโก เป็น
 ของ ๆ ปุถุชนคนหนาแน่นมาซึ่งความเป็นปุถุชน มิให้ละดวงพ้นไปได้
 อนริโย ไม่ไปจากช้าคัก ไม่กระทำสัตว์ให้เป็นอริยบุทคต อนคฺถ-
 สณฺุหิโต อันความพินาศใช้ประโยชน์ตั้งอยู่ด้วยแล้ว กำกับอยู่ด้วยแล้ว

กามสุขัตถิกานุโยค^๕ นี้ เป็นส่วนตามกประการ ๑ โย ง่าย อตฺตกิลม
 ธานุโยโค ความประกอบตามซึ่งความลำบากเห็นดเห็นน้อยตนอนันโต
 ด้วย ทุกฺโข เป็นทุกฺข ให้เกิดทุกฺขแก่ผู้ประกอบ อนริโย ไม่เป็น
 อริยธรรม ไม่ไปจากข้าศึกได้ ไม่เป็นทางอภิสัมยที่ จะแปรปฤชุนให้
 เป็นอริยบุคคล อนตฺตถสฺสวฺหิตโต อันอนัตถะความพินาศเข้าไปตั้งอยู่ด้วย
 แล้ว อนัตถะความนิบหายใช้ประโยชน์เข้าไปประกอบรคนกำกับอยู่ด้วย
 อตฺตกิลมธานุโยค^๕ นี้ เป็นส่วนตามกประการ ๑ ๆ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ฉลาดในมรรคา พระองค์เทศนา
 กุมรรคมีจณาปฏิบัติทางผิด คือ กามสุขัตถิกานุโยค แล อตฺตกิลมธานุโยค
 ก่อน ให้เบญจวัคคีย์ทราบด้วยประการฉนี้ แล้วตรัสสัมมาปฏิบัติ
 มรรคาชอบทางพระนฤพาน ไม่เข้าไปใกล้ส่วนตามกทั้งสองอย่างนั้น
 ณภายหลังตั้งชื่อว่า เอเต เต ภิกฺขเว อุโป อนุเต อนุปคมฺม มชฺฌิมา
 ปฏิปทา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาหนทางที่สัตว์ได้ไปดำเนินไป
 ตั้งอยู่ณท่ามกลาง ไปโดยท่ามกลาง ไม่เข้าไปใกล้ส่วนตามกสอง
 อย่างนั้น ตถาคเตน อภิสัมพุทฺธา มชฺฌิมาปฏิปทาหนทางกลางนั้น
 อันพระตถาคตเจ้าตรัสรู้ด้วยปัญญาขันธ์แล้ว จกฺขุภรณํ กระทำจักขุ
 ญาณภรณํ คือกระทำญาณปริชาที่รอบรู้ ดังแสงสว่างสว่าง กัจจ
 มีดมเห็นชการคือโมหะความหลงเสียให้พินาศ อภิญญา^๖ สัมโพชาย

๑ ว่าปาฐะ^๕ นี้ ในบาลีมี อุปสุมาย แต่ในทนชาดทั้งปาฐะทั้งความไทย
 ทุกแห่ง ๆ

นิพพานาย สัมปัตติ ย่อมเป็นไปเพื่อจะตรัสรู้ยิ่งตรัสรู้เฉพาะน่า ตรัส
 รู้ครอบงำโลกิยญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้พร้อม คั้นด้วยดี
 จากหดับคือกิเลสจะให้เบิกบานด้วยธรรมพิเศษในอริยวิสัย ย่อมเป็นไป
 เพื่อนิพพานดับไม่เหลือเหล่าเพลิงกิเลสมีรากะเป็นต้น เหล่ากองทุกข์มี
 ชาติเป็นต้น ๆ มัชฌิมาปฏิปทา มรรคากดวงซึ่งพระตถาคตเจ้าได้
 ตรัสรู้แล้ว กระทำจักขุคือปรัชาญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อออกสัญญาสัม-
 โปนนิพพาน เป็นเขมวิทิมรรคาเอก ด้วยประการนั้น ๆ กตมา จ
 ตา ภิกขเว มัชฌิมาปฏิปทานั้นเป็นไฉน คือธรรมานุโยคสัมมา
 ปฏิบัติอันใดเล่า ที่พระตถาคตเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว กระทำจักขุคือ
 ปรัชาญาณเป็นไปเพื่อออกสัญญาสัมโปนนิพพาน ตรัสถามฉนแล้วทรง
 วิสัชนาว่า อยเมว อริโย อฏฺฐังคิกโก มคฺโค มรรคาหนทางมีองค์
 อวยวะ ๘ อย่าง เป็นอริยะไปจากชาติกอนนหนนแด อนนอย่างเดียวชื่อว่า
 มัชฌิมาปฏิปทาหนทางกลาง เต้ยยถิถึ องค์อวยวะ ๘ อย่างนี้เป็นไฉน
 คือธรรมอันใด ๆ บ้าง องค์อวยวะ ๘ ประการนั้น คือ สัมมาทิฏฐิ ความ
 เห็นชอบ ๑ สัมมาสังกปโป ความดำริชอบ ๑ สัมมาวาจา วิริตฺตเป็น
 เหตุเจรจาชอบ ๑ สัมมากมฺมุนโต วิริตฺตธรรมเป็นเหตุทำชอบ ๑ สัมมา
 อาชีโว เครื่องอาศัยเพียงชีวิตชอบ ๑ สัมมาวาจาโม พยายามชอบ ๑
 สัมมาสติ รติกชอบ ๑ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้เต็มชอบ ๑ องค์ ๘
 ประการนี้ เป็นอวยวะสัมภาระ ของมรรคานั้น ๆ จึงเป็น อฏฺฐังคิกโก
 มีองค์ ๘ ประการ มรรคามี้องคอวยวะ ๘ ประการนี้ อริโย เป็นมรรคา

ตั้งว่ามรรคาทั้งปวงที่สัตว์ทั้งหลายดำเนินด้วยกายวาจาใจ ไปจากข้าศึก
 ภายในคือกิเลสได้จริง จึงเป็นอริยะ กระทำบุญชนคนหนาให้เป็นอริยะ
 ได้ มรรคามีองค์ ๘ ประการเป็นอริยะ อยมเว อนันนินแด ไม่ใช่
 มรรคาอื่น อยมเว อนันนินมรรคาเดี่ยวเท่านั้น เป็นมชฌิมาปฏิปทาหน
 ทางกลาง ที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้ด้วยปัญญาขังแล้ว กระทำจักษุคือ
 ปรีชาญาณเป็นไปเพื่อออกิณญาสัมโพชนฤพาน ดับสังสารทุกข์ทั้งปวง
 อัย โข ส่า ภิกขเว มชฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสัมพุทฺธา
 ตูกรภิกษุทั้งหลาย อนันนินแดมชฌิมาปฏิปทานั้น พระตถาคตเจ้าตรัสรู้
 แล้ว กระทำจักษุคือปรีชาญาณ เป็นไปเพื่อออกิณญาสัมโพชนฤพาน ฯ

สัมเดจพระผู้มีพระภาค ทรงแต่งตั้งมชฌิมาปฏิปทาสัมมาปฏิบัติ
 มีมาตรว่าสรูปอกุเทศังนินแด สัมมาทิฏฐิ ญาณจักษุซึ่งเป็น
 ประชานันน กระทำกิจในกรรมเหล่าใด จึงเป็นญาณจักษุมีดำมารถฆ่า
 กิเลสได้โดยสัมมุจเฉทประหาม พระองค์จะทรงแต่งตั้งกรรมที่เป็นอาชาร
 ที่รองของญาณจักษุ สัมมาทิฏฐินั้น จึงตรัสเทศนาอริยสังขของจริง
 อย่างประเสริฐทั้ง ๔ คือ ทุกข สมุทัย นิโรธ มรรค ฯ ทุกข
 อริยสังขเป็นปฐม พระองค์ตรัสเทศนาดังนั้นว่า อิทํ โข ปน ภิกขเว
 ทุกฺขํ อริยสังขํ ตูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อนันนินแดทุกขอริยสังขของจริง
 อย่างประเสริฐคือทุกข ชาติปี ทุกฺขา แม้ชาติความเกิดด้วยเป็นชั้น ๕
 ชั้น ๑ ชั้น ๕ ในสัตว์คณิกายนั้น ๆ โดย สัมพุชชะ อณนชชะ ดังเดทชะ
 อุปปาทิกะ ๕ กำเนิด ชื่อว่าชาติความเกิด ก็เป็นทุกข ชาติปี ทุกฺขา

แม้ชราความขำรุคเลื้อมถอยแห่งชนชที่กเกิดแล้วนั้น ก็เป็นทุกข มรณมบี
 ทุกข์ แม้มรณะความแตกแห่งชนชที่กเกิดแล้วขำรุคแล้วนั้น ก็เป็นทุกข
 โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปปายาธาปี ทุกขา แม้โสภคความแห่งใจ แด
 ปริเทวะว่าไรราพันเพื่อด้วยวาจา ทุกขความเจ็บกาย โทมนสความไม่
 สบายจิตต์ อุปายาส ความคับแค้น ก็ล้วนเป็นทุกขละอย่าง ๆ
 อปบีเยหิ สมนุโยโค ทุกฺโข ความที่ประจวบสมากมพร้อมกบด้วย
 สัตวแลตั้งขารที่ตนไม่รักใคร่ ก็เป็นทุกข บีเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข
 ความพลัดพรากไปจากสัตวแลตั้งขารที่ตนรักใคร่ ก็เป็นทุกข ยมบีจัน
 น ลภติ ตมบี ทุกฺข์ สัตวนั้น ๆ เมื่อปราถนามุ่งหมายทธานอยากอยู่
 แดไม่ได้สมหวัง แม้อันใด ความไม่ได้สมตามประสงค์นั้นก็เป็นทุกข
 อย่างหนึ่ง สงฺขิตฺเตน ปณฺจูปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา โดยย่อแล้ว
 อุปาทานชนชทั้ง ๕ เป็นทุกข ทุกขทั้งปวงย่อลงในอุปาทานชนชทั้ง ๕ ๆ
 สัมเดจพระผู้มีพระภาค ทรงแลตั้งทุกขอริยสัจมีสรูปอกุเทสณ
 แดแล้ว แดทุกขคืออุปาทานชนช ที่ครองชาติชรามณะเดอาเกียรณเกิดอน
 กถันด้วยปภีรณกะทุกขมีโสภเป็นต้นนั้น ยังเกิดเป็นไปเพราะสิ่งใด
 เป็นเหตุมีกาดัง แจ้งประจักษแก่พระสยมภุญาณแล้ว พระองค์จะทรง
 แดตั้งเหตุ ครนเมื่อประชุมมีให้ทุกขเกิดชนนั้น จึงตรัสทุกขสมุทัย
 อริยสัจที่สองเป็นลำดับว่า อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขสมุทโย
 อริยสัจจํ คูกรภิกษุทั้งหลาย กอนนเดอริยสัจคือทุกขสมุทัย เหตุที่
 ให้ผลเกิดพร้อมแห่งทุกข ยายิ ตณฺหา ตณฺหาเครื่องคณรนใจสัตว

อันใด ไปโนพภูวีกา มีอันกระทำความเกิดอีกเป็นปกติ นนุทิวาคส์หคคา
 ไปพร้อมแล้วด้วยนันทิวาค ความกำหนดด้วยความเพดิน อนันนันทิวาค
 ความกำหนดด้วยความเพดิน ไปกับ ไปพร้อม กำกับ คุมอยู่ด้วยแล้ว
 ตตร ตตราภินนุทินี่ มักเพดินยิ่งเพดินเฉพาะในอารมณ์นั้น ๆ เสียยถัท
 ค้นหาอันกระทำภพใหม่ไปพร้อมด้วยนันทิวาค เพดินยิ่งในอารมณ์
 นั้น ๆ นั้นเป็นไฉน คืออาการประวัตต์แห่งจิตต์แต่เจตสิกอันใดเด้า กาม-
 ตณฺหา คือค้นหาความดิหรนในกามารมณที่สัตวปราถนา ๑ ภวตณฺหา
 ความปราถนาดิหรนในภวะความมีความเป็น ๑ วิภวตณฺหา ความ
 ปราถนาดิหรนในความพินาศ ความขาด ความไม่มีไม่เป็น ๑ ๗ แต่
 ค้นหาทั้ง ๓ นั้น กามคุณิกวาค ความกำหนดยินดีที่ไปนในกามคุณ
 ๕ ประการ ความกำหนดที่เกิดในกามคุณทั้ง ๕ มีกามคุณทั้ง ๕ เป็น
 วิสัย ชื่อว่ากามตณฺหา ความปราถนาความดิหรนกระสับกระส่ายใน
 กามารมณ ๗ รากะ ความกำหนดที่สัหคตไปพร้อมด้วยสัตตทิฏฐิ
 ความเห็นว่าเที่ยงยังยนิ่มทุกเมื่อเขากำกับอยู่ด้วย ชื่อว่าภวตณฺหา ความ
 ปราถนา ความดิหรน ในความมี ความเป็น ๗ รากะ ความกำหนด
 ที่สัหคตไปพร้อมด้วยอุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าขาดณเบื้องหน้าขาดสูญ
 เขากำกับอยู่ด้วย ชื่อว่าวิภวตณฺหา ความปราถนาดิหรนในความไม่มีไม่
 เป็น ความนิบหายขาดสูญ ๗ ตณฺหาที่กำหนดโดยอาการที่เป็นไป
 เป็นสามอย่าง คือกามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา นี้ เป็นสัมมุทัย
 ให้ผดเกิดชนพร้อมแห่งทุกข เป็นปัจจัยแห่งอุปาทาน อุดหนุนซึ่งเจตนา

เป็นตัวกรรม นำปฏิสันธิในภพน้อยภพใหญ่ จึงเป็นทุกขสมุทัยเหตุให้
ทุกขคืออุปาทานชั้นเกิดขึ้น เป็นทุกขสมุทัยอริยสัจที่สอง ฯ

เมื่อพระโลกนาถตรัสทุกขสมุทัยอริยสัจที่สอง แสดงเหตุมีกำลัง
ให้เกิดทุกขนั้นแล้ว จึงตรัสทุกขนิโรธความดับไม่เหลือแห่งทุกขเป็น
อริยสัจที่สามว่า อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรโธ อริยสัจจํ
ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนันตอริยสัจของจริงอย่างประเสริฐ คือ ทุกข-
นิโรโธ ความดับทุกขโดยไม่เหลือ โย ตสฺสํยาเยว ตณฺหาหยา อเสส-
วิราคนิโรโธ ความที่แห่งตัณหานั้นนั้นแต่ดับไปด้วยปราศย่อมโดย
ไม่เหลืออันใด จาโค ความสละเสียซึ่งตัณหานั้นนั้นแต่อันใด ปฏิ-
นิสฺสํกุโค ความสละคืนเสียซึ่งตัณหานั้นนั้นแต่อันใด มุคฺติ ความปลดปล่อย
เสียซึ่งตัณหานั้นนั้นแต่อันใด อนาถโย ความที่ไม่ติดอยู่ไม่พัวพันอยู่แห่ง
ตัณหานั้นนั้นแต่อันใด ความที่ค้นหาผู้เหตุแห่งทุกขนั้น มาดับสิ้นเสีย
ได้ เป็น ทุกฺขนิโรโธ ความดับไม่เหลือแห่งทุกข เป็นอริยสัจที่สาม ฯ

เมื่อพระโลกนาถตรัสทุกขนิโรธอริยสัจที่สาม แสดงความ
ดับทุกขเพราะดับแห่งตัณหาอันแล้ว ความดับตัณหาดับทุกขนั้น
สัตว์จะพึงได้ด้วยดำเนียรกายวาจาจิตต์ โดยมรรคาปฏิบัติใด จะทรง
แสดงมรรคาปฏิปัตตานี้ จึงตรัสมรรคอริยสัจที่ดี โดยชื่อว่าทุกขนิโรธ
คามินีปฏิบัติอริยสัจ ด้วยภาสิตว่า อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺข-
นิโรธคามินี ปฏิปัตตา อริยสัจจํ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนันตอริยสัจ
ของจริงอย่างประเสริฐ คือ ปฏิปัตตา ให้สัตว์ผู้ปฏิบัติถึงความดับทุกข

อยเมว อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค มรรคามีองคคหฺวระ ๘ ประการ
 เปนอริยะะไปจากชาติกณฺหนนฺเต อนฺนอย่างเดียวก ไม้ใช้มรรคาคอื่น
 เตยฺยถึทํ องคคหฺวระ ๘ ประการนึเปนไฉน องค ๘ ประการ คึอ
 สํมาทิฏฺฐิ ญาณจํกษุณฺเหชชอบ ๑ สํมาสังกปโป ความดำริชอบ ๑
 สํมาวาจา วิรตเปนเครื่องเจรจาชอบ ๑ สํมากมฺมฺโต วิรตธรรม
 เปนเครื่องทำชอบ ๑ สํมาอาชีโว ธรรมเครื่องเลี้ยงชีวิตชอบ ๑
 สํมาวายาโม พยายามชอบ ๑ สํมาสติ รตักชอบ ๑ สํมาสมาธิ
 ตังจิตตไวชอบ ๑ มรรคามีองคคหฺวระ ๘ ประการนึ เปนปฏิปทาข้อปฏิ
 บัตให้สัตว์ถึงความดับทุกขได้ ชอทุกขนิโรธคามินึปฏิปทาอริยตังจํถึ ๗
 สํมเดจพระผู้มีพระภาคทรงแสดงอริยตังจํถึ ๘ ซึ่งเปนอาชาวิสัย
 ที่เปนไปแห่งสํมาทิฏฺฐิ ซึ่งเปนประธานแห่งมัชฌิมาปฏิปทานึ ด้วย
 ประการณนเดว พระองคตรตังญาณของพระองคอนเกิดชนเดวใน
 อริยตังจํถึ ๘ ตังจจะละต้าม ๆ คึอ ตังจญาณ กิจจญาณ กตญาณ
 โดยภาติตตณวํ อิทํ ทุกฺขํ อริยตังจํจนฺติ เม ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสฺสฺสฺส
 ชมฺเมตฺถ จกฺขุํ อุตฺปาติ ญาณํ อุตฺปาติ ปญฺญา อุตฺปาติ วิชฺชา
 อุตฺปาติ อาโถโก อุตฺปาติ ตูกรภิกษุทังหตาย จักษุเตเกิดชนเดว
 แก่เรา ญาณเตเกิดชนเดวแก่เรา บัญญาเตเกิดชนเดวแก่เรา วิชชา
 ความรู้แจ้งเตเกิดชนเดวแก่เรา แสงสว่างเตเกิดชนเดวแก่เราว่า อนัน
 อริยตังจํคคทุกขตังนึ ในธรรมทังหตายที่เรามาไม่ได้ยินตามในกาลก่อน ๆ

ญาณจักขุทัชฌายะแจ้งสว่างว่า อนันตทุกขอริยสังขารัง นี้ เกิดชนแก่เรา
แล้วในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้ยินตามในกาลก่อน อนันตเป็นสังขารญาณ

ในทุกขอริยสังขาร ๑ คัม โข ปนิตัง ทุกขัง อริยสังขารัง ปริณมฺเวยยนนฺติ

เม ภิกขเว อนึ่งเตสา คฺกุรฺรภิกษุทั้งหลาย ญาณจักขุทัชฌายะแจ้ง
สว่างว่า ทุกขอริยสังขารัง อนันตทุกขตัง กำหนดรู้อย่างนี้ ได้เกิดชนแก่

เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้ยินมาในกาลก่อน อนันต เป็นกิจจญาณ
ที่สอง ในทุกขอริยสังขาร ๑ คัม โข ปนิตัง ทุกขัง อริยสังขารัง ปริณมฺเวยยนนฺติ

เม ภิกขเว คฺกุรฺรภิกษุทั้งหลาย อนึ่งญาณจักขุทัชฌายะแจ้งสว่างว่า
ทุกขอริยสังขารัง เรากำหนดรู้อย่างนี้ ได้เกิดชนแก่เราแล้ว ในธรรม

ทั้งหลายที่เราไม่ได้ยินมาในกาลก่อน อนันต เป็นกตญาณที่สาม ใน
ทุกขอริยสังขาร ๑ อิทัง ทุกขสมุทฺทโย อริยสังขารณฺติ เม ภิกขเว คฺกุรฺร

ภิกษุทั้งหลาย ญาณจักขุทัชฌายะแจ้งสว่างว่า อนันต อริยสังขารัง คือทุกข
สมุทฺทโย เหตุให้ผลเกิดชนพร้อมแห่งทุกข ดังนี้ เกิดชนแก่เราแล้ว ใน

ธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้ยินมาในกาลก่อน อนันต เป็นสังขารญาณที่หนึ่ง
ในทุกขสมุทฺทโยอริยสังขาร ๑ คัม โข ปนิตัง ทุกขสมุทฺทโย อริยสังขารัง

ปหฺตพฺพนฺติ เม ภิกขเว คฺกุรฺรภิกษุทั้งหลาย ญาณจักขุทัชฌายะแจ้ง
สว่างว่า อริยสังขารัง คือทุกขสมุทฺทโย อนันตทุกขตัง จะพึงมละเสีย ดังนี้

เกิดชนแก่เราแล้ว ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่ได้ยินมาในกาลก่อน อนันต
เป็นกิจจญาณที่สอง ในทุกขสมุทฺทโยอริยสังขาร ๑ คัม โข ปนิตัง ทุกข-

สมุทฺทโย อริยสังขารัง ปหฺนฺนฺติ เม ภิกขเว คฺกุรฺรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง

ญาณจักษุปรึชารุแจ้งสว่างว่า อริยสังคคือทุกขสมุทัยนหนอนรามละ
 เดียวแล้ว ดงน เกิดชนแก่เราแล้ว ในธรรมทงหลายที่เราไม่ได้ยินมาณ
 กาดก่อน อนน เปนกตญาณที่ตามในทุกขสมุทัยอริยสังค ฯ อิท
 ทุกขนิโรโธ อริยสังคจุนติ เม ภิกขเว ดูกรภิกษุทงหลาย ญาณ
 จักษุปรึชารุแจ้งสว่างว่า อนน อริยสังคคือทุกขนิโรธความดับทุกขเดียว
 โดยไม่เหตอ ดงน เกิดชนแก่เราแล้ว ในธรรมทงหลายที่เราไม่ได้ยิน
 มาณกาดก่อน อนน เปนสังคญาณที่หนึ่ง ในทุกขนิโรธอริยสังค ฯ
 คํ โข ปนิตํ ทุกขนิโรโธ อริยสังจํ สังคนิกาตพุนติ เม ภิกขเว
 ดูกรภิกษุทงหลาย อนน ญาณจักษุปรึชารุแจ้งสว่างว่า อริยสังคคือ
 ทุกขนิโรชนน อนนทุกคตพุงกระทำให้แจ้ง ดงน เกิดชนแก่เราแล้ว
 ในธรรมทงหลายที่เราไม่ได้ยินมาณกาดก่อน ดงน เปนกิจจญาณที่
 สองในทุกขนิโรธอริยสังค ฯ คํ โข ปนิตํ ทุกขนิโรโธ อริยสังจํ
 สังคนิกาตุนติ เม ภิกขเว ดูกรภิกษุทงหลาย อนน ญาณจักษุปรึชารุแจ้ง
 สว่างว่า อริยสังคคือทุกขนิโรชนน อนนเรากระทำให้แจ้งแล้ว ดงน
 เกิดม้แก่เราแล้ว ในธรรมทงหลายที่เราไม่ได้ยินมาณกาดก่อน อนน
 เปนกตญาณที่ตาม ในทุกขนิโรธอริยสังค ฯ อิท ทุกขนิโรธคามินน
 ปฏิปทา อริยสังคจุนติ เม ภิกขเว ดูกรภิกษุทงหลาย ญาณจักษุบัญญัติ
 วิชชาความสว่างว่า อนน อริยสังคคือปฏิบัติให้สัตว์ถึงความดับทุกขได้
 ดงน เกิดชนแล้วแก่เรา ในธรรมทงหลายที่เราไม่ได้ยินมาณกาดก่อน ฯ
 อนนเปนสังคญาณที่หนึ่ง ในทุกขนิโรธคามินนปฏิบัติอริยสังค ฯ คํ

โฆ ปนิตํ ทุกฺขนิโรธคามินีนํ ปฏิปทา อริยสัจจํ ภาเวตพฺพนฺติ เม
 ภิกฺขเว ตูกรภิกษุทงฺหตาย อนึ่งญาณจักขุบัญญัติวิชาความสว่างว่า
 อริยสัจคือทุกฺขนิโรธคามินีนํปฏิปทานนํ อันบุคคลพึงให้มให้เจริญ
 ดงน เกิดชนแก่เราแล้ว ในธรรมทงฺหตายที่เราไม่ได้ยินมาณกาลก่อน
 อนน เปนกิจจญาณที่ส่องในทุกฺขนิโรธคามินีนํปฏิปทาอริยสัจ ฯ ค

โฆ ปนิตํ ทุกฺขนิโรธคามินีนํ ปฏิปทา อริยสัจจํ ภาเวตพฺพนฺติ เม ภิกฺขเว
 ตูกรภิกษุทงฺหตาย อนึ่งญาณจักขุบัญญัติวิชาความสว่างว่า อริย-
 สัจคือทุกฺขนิโรธคามินีนํปฏิปทานนํ เราได้ให้มให้เจริญแล้ว ดงน เกิด
 ชนแก่เราแล้ว ในธรรมทงฺหตายที่เราไม่ได้ยินมาณกาลก่อน ฯ อนน
 เปนกตญาณที่สาม ในทุกฺขนิโรธคามินีนํปฏิปทาอริยสัจ ฯ

สัมเดจพระผู้มีพระภาค ทรงแสดงพระญาณจักขุบัญญัติวิชา
 ความสว่างระสาม ๆ ในสี่อริยสัจ ด้วยประการฉนี้ ประกาศพระสัจยมกุ
 สัมมาสัมโพธิญาณแล้วตรัสว่า ยาวกัวจฺจ เม ภิกฺขเว ตูกรภิกษุ
 ทงฺหตาย ยถาภูตญาณที่สี่ณะ บัญญาอันรู้เห็นจริงแท้ในอริยสัจสี่
 เหล่านี้ ของเรามีปฏิวิจฺจวิญญูเวียนไปสาม ๆ มีอาการ ๑๒ ดงน ยังไม่
 บริสุทฺธิเพียงใดแล้ว เราผู้พระตถาคต ยังปฏิญาณตน ในโลกกับ
 ทงฺเทพยตามารพรหม หมู่สัตว์ทงฺสมณพราหมณเทพยตามนุษย ว่า
 เปนผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณไม่ได้โดย ยโค
 จ โฆ เม ภิกฺขเว ตูกรภิกษุทงฺหตาย ก็แต่กาลใดแต่ ยถาภูตญาณ
 ที่สี่ณะ บัญญาอันรู้เห็นจริงแท้ มีปฏิวิจฺจวิญญู ๓ มีอาการ ๑๒ ดงน

ในอริยสัจสี่เหล่านี้ของเรา เป็นญาณที่สดนระอันบริสุทธิ์ทมิฬดจพิเศษ
 แล้ว อถาหิ เมื่อนั้นเราผู้พระตถาคตจิงปฎิญาณตน ในโลกกับทั้ง
 เทพยตามารพรหม หมู่ด้ตวทังสมณพราหมณเทพยตามนุษย ว่าเปน
 ผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ ฃาณญะ
 ปน เม ทสฺสนิ อุกุปาทิ อนิงปฎิญาอนันรุอนเหนเกิดชนแล้วแก่เรา
 ว่า อุกุปปา เม วิมุคฺติ ความพ้นพิเศษของเราไม่กำเริบไม่มีที่จะเด็อม
 ถอยคินคตาย อยมนุคิมา ชาติ ชาติความเกิดด้วยเปนอตตภาพเบญจ
 ชนฺชของเรา ชาติหมั้นที่สุดแล้ว นคฺฤททานิ ปุนพฺภโว บคฺนความ
 เกิดอีกของเราบมิได้มี บัจจเวกชณญาณอนหยังรูประจักษแนตงน
 ใต้เกิดมีแก่เราแล้ว ฯ

เอวํ ปวคฺติคํ อโหสิ สมเดจพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้าตวร้ดเทศนา
 ให้พระอนุตตรชรรมจักรเปนไปแล้ว ณป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ด้วย
 ประการณน ฯ

พระอัญญาโกณฑัญญะได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล

อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมิ ภาณฺณมานเ กัดแต่เมื่อชรรม
 จักกัปปวัตตนสูตฺรไวยากรณ คือบาดีดวณ ไม่รคนด้วยคาถา อนน
 อนัสมเดจพระผู้มีภาคตวร้ดเทศนาอยู่ วิรัช วิตมตฺ ชมฺมจกฺขุ อุกุปาทิ
 จกฺษุในชรรมปราศจากชุดเดมฺมมตทินอนปราศ ใต้เกิดชนแล้วแก่พระ
 โกณฑัญญะว่า ยงฺกิญฺจิ สมุทฺยชมฺมํ ไตรวัญญุคฺคอกกรรม กิเลส วิบาก

อันใดอันหนึ่งที่มีเกิดเกิดชนพร้อมเป็นธรรมดา สัพพพหุคัมภีโรชฌมัม
ไตรวิภูฏังปวงนั้น ก็เป็นของมีระดับเป็นธรรมดา ดังนี้ ฯ โดย
ความว่าพระโกณฑัญญะบรรดุดุพระโสตาปัตติผลญาณ เป็นพระอริย
บุพพคตถึงพร้อมอริยธรรมโตกุกตตราภิสัมมัย ดาวกของพระสัมมาสัม
พุทธเจ้า เกิดมีชนเป็นปฐมมนุษย์พุทธดาวกณพุทธชุปบาทกาดัน เป็น
พยานในพระสัสมัญญาพอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณของสมเด็จพระโต-
กุกตมาจารย์องค์วิเศษคัมภีร์นี้สัมมาสัมพุทธเจ้า ฯ

ขอประณมเทศนา

มีคำอุปมาว่า จักรวัตนเป็นของทิพยเกิดมีแต่บรมจักรพรรดิราช
นำเสด็จให้เวียนรอบปฐุพิมณฑล ปราบปรามปฏิบัษษประเทศราช
กษัตริย์ทั่วทั้งด้ากตทศาภาค ให้ยินยอมในพระราชอาณา มีได้มี
กษัตริย์องค์ใดจะต่อต้าน จักรวัตนมี่ฤทธธานุภาพพิเศษไพศาลประกาศ
ให้ประเทศราชกษัตริย์ทั่วปฐุพิมณฑลทราบ ซึ่งความเป็นบรมจักร
พรรดิราช อากาวิกัจฉริยมมนุษย์บุรุษวัตนนั้นใด พุทธพจนปฐุ
ภาสิตัน ก็ประกาศให้สัตวโลก ทั้งเทพยตามมนุษย์มารพรหมได้ทราบ
ซึ่งความเป็นวิสุทธชนธันดานสัสมัญญสัมมาสัมพุทธเจ้าฉันนั้น ฯ พระ
สูตรไวยากรณภาสิตปฐุพิมณฑลพุทธพจนัน จึงมีนามตามอรรถว่า สัมม-
จักกัปปวัตนสูตร ฯ โดยสาสนไวหารด้วยประการฉนี้ ฯ

อุปปมาโน จ โอปาโร โอปาโส ทั้งโอภาสแสงสว่างยิ่งไม่มีประ
 มาณ ก็ให้เกิดมีแล้วในโลก ดั่งวงเทวานุภาพของเทพยเจ้าทั้งหลาย
 เปนมหามหัทศักรรยด้วยอำนาจธรรมตาบ้นตานิยมหากให้เป้นไป ถึง
 ความเป้นอจินไตยไม่ควรที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะพึงคิดโดยประการต่าง ๆ ฯ

เติมนำชื่อพระโกณฑัญญะ

อถโข ภควา ครังนั้น สัมเด็จพระผู้มีพระภาค จึงเปดงอุทาน
 ว่า อัญญาดี จต โภ โภณฑทญโย ฯ โภณฑัญญะภิกษุได้รู้แล้ว
 หนอ ๆ ดังนี้ ฯ อิติ หิทฺ อายสฺมโต โภณฑทญญสฺส อัญญา-
 โภณฑทญโยเตว นามํ อโหติ เพราะอากัยพุทชอุทานว่า อัญญาดี
 อัญญาดี ดังนี้ คำว่า อัญญาโภณฑทญโย ดังนี้ จึงเป้นชื่อของ
 พระโกณฑัญญะผู้มีอายุ ด้วยประการนั้น ฯ

อนัตตลักขณสูตร กัณฑ์คำรบ ๕

กล่าวความจำเดิมแต่พระอัญญาโกณฑัญญะได้รับเอหิภิกขุอุป-
สัมปทาเป็นครั้งแรก ฯ แต่หน้ทรงตั้งสอนภิกษุ ๔ รูปที่ยังเหลือให้
สำเร็จพระโสดาปัตติผล แต่ประธานเอหิภิกขุอุปสัมปทา ฯ เมื่อพร้อม
ทั้ง ๕ รูปแล้ว ทรงแสดงอนัตตลักขณเทศนา ฯ พระเบญจวัคคีย์
ได้สำเร็จพระอรหัตตผล เป็นพระอเสขอริยสาวก มีชนเป็นครั้งแรก ฯ
พระอรหันตมชนในโลก ทั้งพระศาสดาทรงพระสาวก เป็น ๖ พระองค์
ด้วยกัน ฯ

ประธานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่พระเบญจวัคคีย์

อดีต อายสฺมา อัญญาโกณฑญฺโฆ ตํตํบํนั้น พระอัญญา
โกณฑัญญะผู้มีอายุ เมื่อมีกรรมได้เห็นแล้ว ได้บรรลุแล้ว ได้รู้แจ้ง
แล้ว ได้หยั่งดังโดยรอบแล้ว ตินฺนุณฺณวิจิกฺกฺโข มีความสงสัยอันข้าม
ไปได้แล้ว วิคตกถงฺกโถ มีอันจะกล่าวว่อย่างไร ๆ ไปปราศแล้ว เว-
ธารชฺชบฺปตฺโต ถึงซึ่งความเป็นผู้แก้แค้นดำ ปราศจากครันคร้ามแล้ว
อุปฺรฺบฺปจฺจโย สत्ตฺถุสํสเน ไม่เชื่อแต่ผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา พระ
โกณฑัญญะเป็นพระโสดาบัน มีคุณธรรมดังนี้แล้ว จึงทูลขอบรรพชา

อุปสัมभवท กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ตถายะหิ ภนุเต ภควโต สัน-
 ติกเก ปพพชชั ตถายั อุปสัมभवท ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอข้าพระ
 องค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสัมभवท ณสำนักแห่งพระผู้มีพระภาค ฯ
 เอहि ภิกขุติ ภควา อโวจ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสรับว่า เอहि
 ภิกขุ ดูกรภิกษุ ท่านจงมาเถิด ท่านจงเปนมิกษุมาเถิด ฯ ดิงนแต่ว
 ตรัสว่า สุวากุชาโต ชมโม ชรรมเวรากถาวด้วยดีแล้ว จร พุรหุมจริย
 ท่านจงประพฤติพรหมจรรยาเถิด สัมมาทุกขสัส อนตภิรียาย เพื่อจะ
 ทำซึ่งที่สุดทุกขโดยชอบ ฯ ส่า จ ตสัสายสุมโต อุปสัมभवทา อโหสิ
 แดพระวาจานั้น ก็เปนมอุปสัมभवทาแห่งพระโกณฑัญญะผู้มีอายุนั้น ฯ
 พระอัญญาโกณฑัญญะก็เปนมอุปสัมभवัน ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมभवทานัน
 ส่าเรจด้วยพระวาจาของพระผู้มีพระภาคว่า เอहि ภิกขุ ดิงนนั้น ฯ
 อถไซ ภควา ส่าดับนั้น สัมเด็จพระผู้มีพระภาค ก็ทรงโอวาทอนุ-
 ส่าสนสังสอนท่านทั้ง ๕ เหลือนั้น ด้วยธรรมมิกถาเปนมปภิรณกะเทศนา
 ตามสมควรแก่อาศัยแดกาดสัมัย ฯ ครังนั้น พระวิปปะแดพระภัททียะ
 ทังสอง เมื่อสัมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงสังสอนอยู่ด้วยธรรมมิกถา
 ก็เกิดธรรมจักขุบัตดูโสตาบัตติผล แล้วยุทธขอบรรพชาอุปสัมभवท ฯ
 สัมเด็จพระโลกนาถบรมสัคค ก็ประทานเอหิภิกขุอุปสัมभवทา ให้ท่าน
 ทังสองเปนมอุปสัมभवันโดยนัยหนหลัง ต่างแต่คำรับว่า เอถ ภิกขโว
 สุวากุชาโต ชมโม จรท พุรหุมจริย สัมมา ทุกขสัส อนต-
 ภิรียาย ดิงน ตามควรแก่ผู้ขอเปนมสองเท่านั้น ฯ สัมเด็จพระผู้มีพระ

ภาค มีภัตตาหารอันทานทั้ง ๓ นำมาถวาย มิได้เด็ดไปภิกขาจาร
 ทรงตั้งสอนพระมหานามพระอัสสชิทั้งสองอันเห็ดออย ยังมีได้ ดำเรจ
 โดกุดตรคุณนั้น ด้วยธรรมิกถา ฯ ยี่ ตโย ภิกขุ ภัณฑาย จริตวา
 อารนติ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวโปปะ พระภัททริยะ ๓ องค
 เทียวไปเพื่อบิณฑบาต นำมาซึ่งบิณฑบาตอันใด ก็เลี้ยงชีพให้อัตต
 ภาพเนาไป ด้วยบิณฑบาตนั้นทั้ง ๒ องค ฯ พระมหานามพระอัสสชิ
 ทั้ง ๒ อันพระผู้มีพระภาคทรงตั้งสอนอยู่ด้วยธรรมิกถา ก็เกิดธรรม
 จักษุบัลดุพระโสดาปัตติผล แล้วทูลขอบรรพชาอุปสัมบท ฯ พระ
 องค์ประธานเอหิภิกขุอุปสัมบทโดยนัยหนหลัง ฯ

ทรงเสด็จอนัตตลักขณเทศนา

อทโข ครั้งนั้น เมื่อภิกษุเบญจวัคคีย์ ดำรงในเสขภูมิเป็นพระ
 โสดาบันอรินบุตร ได้เอหิภิกขุอุปสัมบทเสร็จแล้ว มีอินทรีย์แก่กล้า
 ควรเจริญวิปัสสนาเพื่อพระอรหัตผล สัมเด็จพระนราธิวาสอดทรง
 ทราบแล้ว จึงตรัสเรียกให้รับธรรมเทศนาแล้ว ทรงเสด็จอนัตตลัก-
 ขณสูตร โดยไวยากรณภาสิตว่า

รูปํ ภิกขเว อนตฺตา ตฺวารภิกษุทงฺหฺตาย รูปํ สํวณฺทฺรฺ ฌบฺหาย
 ด้วยชาติกฺเขนฺแดรอนฺเปตฺนฺน เปนอนตฺตาไซ้ตฺวไซ้ตฺน รูปญฺจ หิทฺ
 ภิกขเว ตฺวารภิกษุทงฺหฺตาย ถ้าหากว่ารูปํ เปนอนตฺตาเปนตฺวเปนตฺน
 เปนแก่นสารจริงแล้ว นยิทํ รูปํ รูปํนิกฺไมพิงฺเปเนไปเพื่ออาพาธความ

ด้้นไปเสียเลย ทุกขอย่าเกิดแก่เรา ที่เกิดแล้วจงดับสูญหายไปเสียโดย
 พถัน ๆ ยสฺมา จ โช ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุใดเวทนา
 ความเสวยอารมณ์นั้น เป็นอนัตตาใช้ตัวใช้ตนไม่เป็นแก่นสาร เหตุนั้น
 เวทนาความเสวยอารมณ์นั้น จึงเป็นไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียน
 ด้ตวทั้งหลายก็หาได้ตามปรารถนาไม่ เพราะเวทนานั้นเป็นอนัตตา จึง
 เป็นไปเพื่ออาพาธ ด้ตวมิได้ติดตามปรารถนาด้วยประการฉะนี้ ๆ ด้ญญา
 ภิกฺขเว อนตฺตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ด้ญญา ความจำได้จำไว้ จำรูป
 จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำสัมผัส จำธรรมารมณ์ ด้ญญาความจำ
 ได้จำไว้ซึ่งอารมณ์ทั้ง ๖ นั้น เป็นอนัตตา ใช้ตัวใช้ตน ไม่เป็นแก่นสาร
 ไม่เป็นไปในอำนาจความบังคับบัญชาของผู้ใด ด้ญญา จ หิทฺติ ดูกร
 ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากด้ญญาความจำได้จำไว้จะพึงเป็นอนัตตา เป็น
 ตัวเป็นตนเป็นแก่นสารมีเจ้าของบ่งกันแล้วไซ้ ด้ญยานั้น ก็ไม่พึงเป็น
 ไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียนพิบัตแปรผัน ด้ตวทั้งหลายก็จะเด็ดอกกถัน
 กันไว้แต่ขบได้ได้ตามปรารถนาว่า ด้ญญาที่เป็นที่ตั้งแห่งความสุข จง
 ยั่งยืนถาวรตั้งอยู่เป็นนิจเกิด อย่าเสื่อมสูญไปเสียเลย ด้ญญาที่เป็นที่
 ตั้งแห่งความทุกข์ จงอย่าได้บังเกิดมี แม้มีแล้วจงเสื่อมสูญหายไปเสีย
 โดยพถันเกิด ๆ ยสฺมา จ โช ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุใด
 ด้ญญาความจำได้จำไว้เป็นอนัตตา เหตุนั้น ด้ญยานั้น จึงเป็นไป
 เพื่ออาพาธความเบียดเบียนพิบัตแปรผัน ด้ตวทั้งหลายจึงมิได้ในด้ญญา
 นั้นตามความปรารถนา เพราะด้ญญาเป็นอนัตตา จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ

แแต่สัตว์ทั้งหลายมิได้ตามประสงค์ด้วยประการฉะนี้ ๑ สังขาร วิกฺขเว
 อนตฺตา ตูกรวิกฺขุทฺถํหตฺยา สังขาร คือธรรมอันปรุจใจ สัจฺเจตนา
 ความคิดอ่านต่อใจก็ดี เจตสิกธรรมที่เกิดในจิตตํทงปวง ยกเสียแต่
 เวทนาสัญญาแล้ว เหลื่อนั้นชื่อว่าสังขาร ๑ แแต่สังขารบัณฑิตาธรรมที่
 ปรุจใจสัตว์ เปนอนัตตา ใช้ตัวใช้ตน ไม่เปนไปในอำนาจของผู้ใด
 ถ้าหากสังขารธรรมอันปรุจใจเหล่านี้ จะพึงเปนอนัตตาเปนตัวเปนตนเปน
 แก่นสารแล้วไซ้ สังขารธรรมที่ปรุจใจทั้งหลาย ก็จะมีพึงเปนไปเพื่อ
 อาพาธความเบียดเบียนพิบัติแปรปรวน อนึ่งสัตว์ก็จะพึงได้ในสังขาร
 ธรรมปรุจใจทั้งหลายนั้น ตามปรารถนาว่าจงเปนอย่างนี้ จงอย่าเปน
 อย่างนั้นเลย ๑ ยตุมา จ โข เหตุใด สังขารธรรมที่ปรุจใจเปน
 อนัตตา เหตุฉะนี้ สังขารจึงเปนไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียนต่าง ๆ
 สัตว์ทั้งหลายก็มิได้ตามปรารถนาว่า ส่วนดีเป็นที่ตั้งแห่งสุขจึงตั้งอยู่
 เกิดอย่าแปรปรวนพิบัติเลย ส่วนชั่วเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์จึงอย่าบังเกิดชน
 แม้เกิดแล้วจงเลื่อมสั่นสูญหายเสียโดยพลันอย่าตั้งอยู่นานเลย เพราะ
 สังขารเปนอนัตตาจึงเปนไปเพื่ออาพาธ แแต่สัตว์มิได้ตั้งความปรารถนา
 ด้วยประการฉะนี้ ๑ วิญญาณํ วิกฺขเว อนตฺตา ตูกรวิกฺขุทฺถํหตฺยา
 วิญญาณ ใจที่รู้พิเศษซึ่งอารมณ์ ที่เปนไปในจักขุ ไศรต ฆาน
 ชิวหา กาย มน นั้นเปนอนัตตาใช้ตัวใช้ตนไม่เปนไปในอำนาจของผู้ใด
 ถ้าหากวิญญาณนั้น จะพึงเปนอนัตตาเปนตัวเปนตนเปนแก่นสารแล้วไซ้
 วิญญาณก็จะไม่พึงเปนไปเพื่ออาพาธความเบียดเบียนพิบัติแปรปรวนไป

ต่าง ๆ หนึ่งสัตว์ก็จะพึงได้ตามปรารถนาในที่จะอนุญาตผ่อนตามแต่ห้าม
 เลี้ยว วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราจงอย่าเป็น
 อย่างนี้เลย ๆ ยลมา จ โข ภิกขเว วิญญาณํ อนคตา ตูกรภิกษุทั้งหลาย
 เหตุใด วิญญาณเป็นอนัตตาใช้ตัวใช้ตนไม่เป็นแก่นสารไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ
 ของบ่อกันไว้ได้เลย เหตุนี้วิญญาณนั้นจึงเป็นไปเพื่ออาพาธความ
 เบียดเบียนพิบัติต่าง ๆ สัตว์ทั้งหลายก็ไม่ได้ตามปรารถนาแห่งตนเลย
 เพราะเป็นฉนี้ วิญญาณจึงเป็นอนัตตาด้วยประการฉนี้ ๆ

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงซึ่งเบญจขันธ์โดยอนัตต-
 ลักษณะฉนี้แล้ว ตรัสอนุโยคชักให้ผู้เป็นเจ้าของเบญจขันธ์ปฏิบัติตาม
 ที่ตนตรองเห็น ๆ ตรัสถามในรูปชั้นก่อนว่า คํ ก็ มณฺเฑถ ภิกขเว
 ตูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญเนื้อความนั้นเป็นไฉน รูป
 นิจุจํ वा อนิจุจํ वा รูปเที่ยงหรือ หรือไม่เที่ยง ๆ อนิจุจํ ภาณเต
 ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค รูปไม่เที่ยง ๆ ยํ ปหานิจุจํ ทุกฺขํ वा คํ
 สฺจุจํ वा ก็ตั้งใดไม่เที่ยง ตั้งนั้น ทุกฺขหรือ หรือสุขเล่า ๆ ทุกฺข
 ภาณเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค ตั้งนั้นทุกฺข สัตวทนยาก ๆ ยํ
 ปหานิจุจํ ทุกฺขํ วิปริณามชมฺมํ ก็ตั้งใดไม่เที่ยงเป็นทุกฺขมีคามแปร
 ปรวนเป็นธรรมดาแล้ว กตฺถํ นุ คํ สมนุปรสฺสํ คฺวหรือเพื่อจะ
 ตามเห็นโดยสำคัญซึ่งตั้งนั้นว่า เอตํ มม นันของ ๆ เรา เอโสหฺมสฺมิ
 นั้นเป็นเรา เอโส เม อคฺตา นันอาत्मตฺวตนแก่นสารแห่งเรา ดังนี้ ๆ
 โน เหน้ ภาณเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค อันจะตามเห็นโดยสำคัญ

ซึ่งตั้งชื่อว่า ของ ๆ เรา เปนเรา อตมัตตวตทนแก่่นสารแห่งเรา ดังนนั้น
 ไม่ควรเลย ฯ เมื่อพระองค์ตรัสถามให้บัญญัติในรูปชั้นชนนแล้ว ก็
 ตรัสถามในเวทนาชั้นชื่อว่า ตั กิ มนุญถ ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่าน
 ทั้งหลายจะสำคัญเนือความนั้นเป็นไฉน เวทนา นิจุจา वा อนิจุจา वा
 เวทนาความเสวยอารมณ์ เทียงหรือ หรือไม่เทียง ฯ อนิจุจา ภาณเต
 ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค เวทนาไม่เทียง ฯ ยิ ปหานิจุจึ ทุกขิ वा
 ตั สุขิ वा ก็ตั้งใดไม่เทียง ตั้งนั้น ทุกขหรือ หรือสุขเด้า ฯ ทุกขิ
 ภาณเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค ตั้งนั้นทุกข สัตวทนยาก ฯ ยิ ปหานิจุจึ
 ทุกขิ วิปริณามชมมึ ก็ตั้งใดไม่เทียงเป็นทุกขมีความแปรปรวนเป็น
 ธรรมดา ฯ กถลึ นุ ตั สมนุปลุสสิตุ ควรหรือเพื่อจะตามเห็นโดย
 สำคัญซึ่งตั้งชื่อว่า เอกั มม ตั้งนั้นของ ๆ เรา เอโได้หมลมิ ส่วนนั้น
 เปนเรา เอโได้ เม อตตะา ส่วนนั้นอตมัตตวตทนแก่่นสารแห่งเรา ดังนนี้ ฯ โน
 เหนือ ภาณเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค อันจะพิจารณาเห็นซึ่งตั้งตั้งนั้นว่า
 นั้นของ ๆ เรา นั้นเรา นั้นอตมัตตวตทนแก่่นสารแห่งเรา ดังนนั้น ไม่
 ควรเลย ฯ เมื่อพระองค์ตรัสถามให้บัญญัติในเวทนาชั้นชนนแล้ว
 ตรัสถามในสัญญาชั้นชื่อว่า ตั กิ มนุญถ ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 ท่านทั้งหลายจะสำคัญซึ่งเนือความนั้นเป็นไฉน สัญญา นิจุจา वा
 อนิจุจา वा สัญญาคความจำได้จำไวเทียงหรือ หรือไม่เทียงเด้า ฯ
 อนิจุจา ภาณเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค สัญญาไม่เทียง ฯ ยิ ปหานิจุจึ
 ทุกขิ वा ตั สุขิ वा ก็ตั้งใดไม่เทียง ตั้งนั้น ทุกขหรือ หรือสุข

เต่า ๆ ทุกข์ ภาณุเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค ดั่งนั้นทุกข์ อันสัตว์
 ทนยาก ๆ ยี่ ปณานิจุจ์ ทุกข์ วิปริณามชมมัม ก็ของใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์
 มีความแปรไปเป็นธรรมดา กลดัด นุ คัม สมนุปลัสดีตุ ดั่งนั้น
 ควรหรือเพื่อจะตามเห็นโดยสำคัญว่า เอตัม มม นันของ ๆ เรา
 เอโสหมสัมมิ นันเรา เอโส เม อตุตา นันอาตมัตวตนแก่นสารแห่ง
 เรา ดั่งนี้ ๆ โน เหตุ ภาณุเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค อันจะ
 พิจารณาเห็นซึ่งดั่งนั้นว่า นันของ ๆ เรา นันเป็นเรา นันเป็นอาตมัตว
 ตนแก่นสารแห่งเรา ดั่งนั้นนี้ ไม่ควรเลย ๆ เมื่อพระองค์ตรัสถามให้
 ปฏิญาณในสัญญาชั้นชนแล้ว ตรัสถามในสังขารชั้นว่า คัม กิ
 มณณณต ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญเเน่อกความ
 นันเป็นไฉน สังขารานิจฺจา วา อนิจฺจา วา สังขารเหตฺตาเจตตีกขรรวม
 ที่ปรุจใจทั้งหลาย เที่ยงหรือ หรือไม่เที่ยงเต่า ๆ อนิจฺจา ภาณุเต
 ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค สังขารธรรมที่ปรุจใจทั้งหลายไม่เที่ยง ๆ ยี่
 ปณานิจุจ์ ทุกข์ วา คัม สฺขัม วา ก็ของใดไม่เที่ยง ของนั้นทุกข์หรือ
 หรือสุขเต่า ๆ ทุกข์ ภาณุเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค ของนั้นเป็นทุกข์
 อันสัตว์ทนยาก ๆ ยี่ ปณานิจุจ์ ทุกข์ วิปริณามชมมัม ก็ดั่งใดไม่เที่ยง
 เป็นทุกข์มีความแปรไปเป็นธรรมดา กลดัด นุ คัม สมนุปลัสดีตุ
 ดั่งนั้นควรหรือเพื่อจะตามเห็นโดยสำคัญว่า เอตัม มม นันของ ๆ เรา
 เอโสหมสัมมิ นันเป็นเรา เอโส เม อตุตา นันเป็นอาตมัตวตน

แก่นสารแห่งเราดังนี้ ฯ โน เหตุ ภาหุเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค
 อันจะพิจารณาเห็นซึ่งสิ่งนี้ว่า นั่นของ ๆ เรา นั่นเป็นตัวตนแก่นสาร
 แห่งเราดังนี้ ไม่ควรเลย ฯ เมื่อพระองค์ตรัสถามให้บัญญัติ
 ในสังขารชั้นชนแล้ว ตรัสถามในวิญญาณชั้นว่า ตํ ก็ มนุสส
 ภิกขเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญซึ่งเหือกความนั้น
 เป็นไฉน วิญญาณํ นิจุจํ वा อนิจุจํ वा วิญญาณจิตตํ
 ทรูปิเคชชัง อารมณเทียงหรือ หรือไม่เที่ยงเล่า ฯ อนิจุจํ ภาหุเต
 ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค วิญญาณไม่เที่ยง ฯ ยํ ปหานิจุจํ ทุกขํ
 वा ตํ สุขํ वा ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นทุกข์หรือหรือสุขเล่า ฯ
 ทุกขํ ภาหุเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค สิ่งนั้นทุกข์อันสัตตวทนยาก ฯ
 ยํ ปหานิจุจํ ทุกขํ วิปริณามชมมํ ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกขม
 ความแปรไปเป็นธรรมดา กตฺถํ นุ ตํ สมนุสฺสํ สิ่งนั้นควรหรือ
 เพื่อจะตามเห็นโดยสำคัญว่า เอตํ มม นั่นของ ๆ เรา เอโสหฺมสมิ
 นั่นเป็นเรา เอโส เม อตฺตา นั่นเป็นอาตมตัวตนแก่นสารแห่งเราดังนี้ ฯ
 โน เหตุ ภาหุเต ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค อันจะพิจารณาเห็นซึ่งสิ่ง
 นี้ว่า นั่นของ ๆ เรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นอาตมตัวตนแก่นสารแห่งเรา
 ดังนี้ ไม่ควรเลย ฯ

เมื่อสมเด็จพระผู้ทรงพระภาค ตรัสถามในชั้นทั้ง ๕ โดยลำดับให้
 พระผู้เป็นเจ้าบัญญัติตามที่ตรองเห็นชนแล้ว จึงตรัสสอนให้พิจารณา
 ชั้นทั้ง ๕ นั้น โดยยถาภูตญาณทัสสนะ บัญญาทรูเห็นจริง ๆ ถอน

คาหะความถือด้วยคณหามาณะทิฏฐิฐีเดียวจากสันดานว่า ตสฺมาติห ภิกฺขเว
 ดูกรภิกษุทั้งหลาย เหตุใด ท่านทั้งหลายมาเห็นดวงว่า รูป เวทนา
 สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรไปเป็น
 ชรรมดา ไม่ควรที่จะเห็นโดยสำคัญด้วยคณหาว่า นั่นของ ๆ เรา ๆ
 ด้วยมานะว่า นั่นเป็นเรา ๆ ด้วยทิฏฐิฐีว่า นั่นอาตมัตถตนแก่นสาร
 แห่งเรา ดังนี้ เหตุดังนี้ พึงพิจารณาเห็นซึ่งเบญจขันธ์ ด้วยปัญญา
 ชอบ ถอนคาหะความถือด้วยคณหาเดมาณะทิฏฐิฐีเดียวจากสันดาน ๆ
 ยี่ กิณฺณิ รูปิ อตฺตํ นาคคตปจฺจุปฺปนฺนํ รูปอนฺโตอนฺนํ หนึ่ง ซึ่งเป็นอดีต
 ดวงแล้ว เป็นอนาคตยังไม่มาถึง เป็นปัจจุบัน บังเกิดเฉพาะหน้าอันใด
 อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา เป็นรูปที่ตนคือภายใน ที่สัตว์กำหนดว่า
 ของเราหรือ หรือภายนอกที่สัตว์กำหนดว่า ของผู้อื่นก็ โอพาริกิ วา
 สุขุมิ วา เป็นรูปหยาบหรือ หรือเป็นรูปละเอียดก็ หินฺ วา ปณฺธิตํ วา
 เป็นรูปต่ำหรือ หรือเป็นรูปประณีต ยี่ ทูเร วา สันฺติเก วา หรือ
 รูปใดณที่ไกล หรือณที่ใกล้ก็ สัพฺพิ รูปิ รูปทั้งปวง ลึกลับว่าเป็นรูป
 เนติ มม นั่นใช่ของ ๆ เรา เเนได้หมฺสุมิ นั่นไม่เป็นเรา น เมได้
 อตฺตา นั่นใช่อาตมัตถตนแก่นสารแห่งเรา ดังนี้ เอวเมติ ยถาภูตํ
 สัมมปฺปญฺญา ย ทฏฺฐัพฺพิ รูปนั้นท่านทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาชอบ
 ดังนี้เถิด ๆ ยา กาลิ เวทนา อตฺตํ นาคคตปจฺจุปฺปนฺนา เวทนาความ
 เสวยอารมณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งเป็นอดีตล่วงดวงไปแล้ว เป็นอนาคตล่วง
 ที่ยังไม่มาถึง เป็นปัจจุบันบังเกิดเฉพาะหน้า อชฺฌตฺตา วา พหิทฺธา

ภา เบนไปทัตตนค็อภายในหรือ หรือภายนอกก็ดี โอฬาริกา ภา
 สุกุมมา ภา เบนเวทนาหยาบหรือ หรือละเอียด หึนา ภา ปณิตา ภา
 เบนเวทนาต่ำช้าหรือ หรือประณีต ยา ทูเร ภา สันติเก ภา เวทนา
 ไตณที่ไกลหรือณที่ใกล้ก็ดี สัพพา เวทนา เวทนาความเสวยอารมณ์
 ทั้งปวงก็เปนแต่สักว่าเวทนา เนตัมม นันไซ้ของ ๆ เรา เนโสหมสัมมิ
 นันไมเปนเรา น เมโส อตตะตา นันไซ้อาตมัตถตนแก่นสารแห่งเรา
 ดิงน เหวเมตัม ยถาภูตัม สัมมปฺปณฺณาย ทฏฺฐัพพัม เวทนานัน ทาน
 ทงหลายพึงเห็นด้วยปัญญาชอบ ดิงนเถติ ฯ ยา กัจจิ สญฺญา
 อตฺตานาคตฺตปจฺจุปฺปนฺนา สญฺญาคความจำได้จำไว้ณใดอันหนึ่ง ซึ่งเปน
 อตฺตลวงดววงแล้ว เปนอนาคตลวงที่ยังไม่มาถึง เปนปัจจุบัณบังเกิด
 เฉพาะน่า อชฺฐเมตตะตา ภา พหิทฺฐา ภา เบนสญฺญาทัตตนค็อภายในหรือ
 หรือเปนภายนอกก็ดี โอฬาริกา ภา สุกุมมา ภา เบนสญฺญาหยาบหรือ
 หรือเปนสญฺญาละเอียดก็ดี หึนา ภา ปณิตา ภา เบนสญฺญาคต่ำช้าหรือ
 หรือเปนสญฺญาประณีตก็ดี ยา ทูเร ภา สันติเก ภา สญฺญาไต
 ณที่ไกลหรือณที่ใกล้ก็ดี สัพพา สญฺญา สญฺญาคความจำได้จำไว้ทั้งปวง
 ก็เปนแต่สักว่าสญฺญา เนตัมม นันไซ้ของ ๆ เรา เนโสหมสัมมิ นัน
 ไมเปนเรา น เมโส อตตะตา นันไซ้อาตมัตถตนแก่นสารแห่งเรา
 ดิงน ฯ เหวเมตัม ยถาภูตัม สัมมปฺปณฺณาย ทฏฺฐัพพัม สญฺญานัน
 ทานทงหลายพึงเห็นด้วยปัญญาชอบ ดิงนเถติ ฯ เย เกจิจิ สงฺขารา
 อตฺตานาคตฺตปจฺจุปฺปนฺนา สงฺขารธรรมที่ปรุ้งใจทงหลายเหตฺวาใดเหตฺวา

หนึ่ง ซึ่งเปนนอกดีตส่วนดวงแล้ว เปนนอกคตส่วนที่ยังไม่มาถึง เปน
 บัจจุบันส่วนที่บังเกิดเฉพาะหน้า อชฺฌตฺตา วา พหิทฺฐา วา เปนกรรม
 ทัตตณคฺคิอภายในหรือ หรือภายนอกก็ดี โอปาริกิ วา สุชฺฌมา วา
 เปนกรรมหยาบหรือ หรือเปนกรรมละเอียดก็ดี หีนฺนา วา ปณฺณิตา วา
 เปนกรรมต่ำหรือ หรือเปนกรรมประณีตก็ดี เย ทูเร วา สันฺตติเก
 วา สังฺฆารเหตฺวาใดณที่ไทดหรือณที่ไทดก็ดี สัพฺเพ สังฺฆาราริ สังฺฆาร
 ทังปวงก็เปนแต่สักว่าสังฆาร เหน้ มม นั้นใช้ของ ๆ เภา เเนโส้หมสุมิ
 นั้นไม่เปนเรา น เเนโส้ อตฺตา นั้นใช้อาตมตฺวตฺนแก่้นสารแห่งเรา
 ดงน เหวเมตฺ ยถาภูตฺ สมนฺมปฺปณฺณาย ทฏฺฐจฺพฺพิ สังฺฆารนฺน ทาน
 ทังหลายพึงเห็นด้วยบัญญัติชอบดงนเกิด ๆ ยงฺกิญฺจิ วิญฺญาณํ อตฺ-
 ตานาคตฺปจฺจุปฺปนฺนํ วิญฺญาณํ ใจที่รู้พิเศษซึ่งอารมณ์อันใดอันหนึ่ง
 ซึ่งเปนนอกดีตส่วนดวงแล้ว เปนนอกคตส่วนที่ยังไม่มาถึง เปนบัจจุบัน
 ส่วนที่บังเกิดเฉพาะหน้า อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺฐา วา เปนไปทัตตณคฺคิ
 เปนไปภายในหรือ หรือเปนภายนอกก็ดี โอปาริกิ วา สุชฺฌมา วา
 เปนส่วนหยาบหรือ หรือเปนส่วนละเอียดก็ดี หีนฺนํ วา ปณฺณิตํ วา
 ต่ำหรือ หรือประณีตก็ดี ยํ ทูเร วา สันฺตติเก วา วิญฺญาณํอัน
 ไดณที่ไทดหรือ หรือณที่ไทดก็ดี สัพฺพิ วิญฺญาณํ วิญฺญาณํทังปวง
 ก็เปนแต่สักว่าวิญฺญาณํ เหน้ มม นั้นใช้ของ ๆ เภา เเนโส้หมสุมิ
 นั้นไม่เปนเรา น เเนโส้ อตฺตา นั้นใช้อาตมตฺวตฺนแก่้นสารแห่งเรา
 ดงน เหวเมตฺ ยถาภูตฺ สมนฺมปฺปณฺณาย ทฏฺฐจฺพฺพิ วิญฺญาณนฺนทาน

ทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาชอบตามเป็นจริงอย่างไร ดังนี้เถิด ฯ

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงสั่งสอนโดยวิปัสสนาให้
พิจารณาเบญจขันธ์ ถอนคณหามานทิฏฐิวิกาหะด้วยประการฉนี้แล้ว
จึงตรัสแต่ตถอาเนตังสแห่งยถาภูตญาณทัตตนะนั้นว่า เอวัง ปตฺถํ
ภิกฺขเว สุตฺวา อริยสํวโก ตูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสํวกผู้ได้สดับแล้ว
เมื่อเห็นเบญจขันธ์ด้วยยถาภูตญาณทัตตนะอย่างนี้ รูปสัมผัส นิพพิทุ-
ตติ ย่อมเห็น้อยหน้าทั้งในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ใน
วิญญาณ นิพพิทุท วิรชติ เมื่อเห็น้อยหน้า เกิดนิพพิทาญาณแล้ว
ก็วิราชปราศย่อมไป คือปลัดดูอริยมรรค ชำระกิเลสเครื่องยึดจิตต์
ให้ปราศไป มิให้ยึดจิตต์อยู่ได้ ฯ วิราคะคือพระอริยมรรคอัน
คลายสลายจิตต์ ให้ปราศจากกิเลส เครื่องยึดมั่นติดบงเกิดด้วยกำลัง
นิพพิทาญาณ ซึ่งกล่าวหาญด้วยอำนาจแห่งยถาภูตญาณทัตตนะด้วย
ประการฉนี้ ฯ วิราคะ วิมูจฺจติ เพราะวิราคะคืออริยมรรคญาณ
บังเกิดขึ้นแล้ว อริยสํวกนั้น ก็วิมุตติพ้นพิเศษไปจากสรวรพกิเลส
อาสวะทั้งปวง วิมุตติคืออริยมผลบังเกิดขึ้นด้วยประการฉนี้ ฯ วิมุต-
ตสัม วิมุตฺตมฺหิตี ฌานํ โหติ ครั้นอริยสํวกนั้นพ้นพิเศษแล้ว ก็
มีญาณหยั่งรู้ว่า เราพ้นพิเศษแล้วดังนี้ ฯ อีกอย่างหนึ่ง ครั้นเมื่อ
อริยสํวกนั้น ปลัดดูถึงอริยมผลพ้นพิเศษแล้ว วิมุตฺตมิตี ฌานํ โหติ
ก็บังเกิดญาณหยั่งรู้ว่าจิตต์พ้นพิเศษแล้ว ดังนี้ ฯ ปชานาติ อริย-
สํวกนั้นท่านย่อมรู้ประจักษ์ เกิดปัจจเวกชนญาณหยั่งรู้ชัดว่า ชีณา

ชาติ ความบังเกิดสิ้นแล้ว วุสิต พุรหมจริย พุรหมจรรยได้อยู่จบ
 แล้ว กต กรรมย์ กิจที่จำจะต้องทำ กิจที่ควรทำ ได้ทำเสร็จแล้ว
 นาปร อิตถตตาย กิจอื่นอีกเพื่อความเปนอย่างนบมิได้มี อันจะต้อง
 ประกอบกิจ เพื่อความเปนอย่างอื่นนั้นไม่มี ฯ อริยสาวกผู้บรรลุถึง
 วิมุตติคืออรหัตตผลเกิดปัจจุเวกขณะญาณหยั่งรูด้วยประการฉนี้ ฯ

อิทมโวจ ภควา สัมเด็จพระผู้มีพระภาค ตรัสเทศน์อนัตต-
 ตกขณสูตรนี้ แก่พระภิกษุเบญจวคคัยฉนี้ ฯ

พระเบญจวคคัยได้สำเร็จพระอรหัตตผล

อิสมิมิงฺข ปน เวชฺชากรณสมฺมึ ภณฺณมานเน ก็แต่ครั้นเมื่อ
 อนัตตตกขณสูตร โวชากรณ อนิมิตฺตวคคัยด้วยคาถาน อันสัมเด็จพระ
 พระผู้มีพระภาคตรัสเทศน์อยู่ จิตต์แห่งภิกษุเบญจวคคัยก็วิมุตติหลุด
 ถอนพ้นพิเศษแล้วจากอาสวะทั้งหทัย บมิตถิถิมันด้วยอุปาทาน คือ
 พระผู้เป็นเจ้าของเบญจวคคัย ได้บรรลุอาสวักขัยพระอรหัตตผลเป
 นอเสชอริยบุคคล ถึงที่สุดสาวกบารมีภูมิ ฯ

มีพระอรหันตขณ ๖ พระองค์

เตน โข ปน สัมเมเน กัสสมยฺนินฺน พระอรหันตมขณในโลก
 คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ เบญจวคคัยภิกษุ ๕ เปน ๖ องค์ ด้วย
 ประการฉนี้แล ฯ

จาริกากัณฑ์ กัณฑ์คำรบ ๖

กล่าวความจำเดิมแต่ ยศกฤตบุตรตื่นขึ้นในราตรีวันหนึ่ง ได้เห็น
เหล่านางบำเรอนอนหลับ มีอาการวิปลาศต่าง ๆ ดุจทรากศพในป่าช้า
ได้ความเห็นอຍหน้าย ออกจากเรือนในคืนวันนั้น ไปตามทางป่าอิสิ
ปตนะ ได้พบพระผู้มีพระภาค แด่ได้สดับพระธรรมเทศนาบัดดูโสดา
ปัตติผล ฯ ฝ่ายเศรษฐีผู้บิดาเที่ยวตามหาบุตรได้พบพระบรมศาสดา
แแต่ได้ฟังพระธรรมบัดดูพระโสดาปัตติผล แแต่ตั้งตนเป็นอุบาสก ถึงรตนะ
ครบทั้งสามเป็นสรณะเป็นครั้งแรก ฯ ส่วนยศกฤตบุตร ได้สำเร็จพระ
อรหัตตแล้ว ได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทา ฯ เศรษฐีเชิญเสด็จพระ
บรมศาสดากับพระยศไปฉันณเรือน มารดาภิภรรยาพระยศ ได้บัดดู
พระโสดาปัตติผล แแต่ตั้งตนเป็นอุบาสกามีวาจาสาม เป็นครั้ง
แรก ฯ สหายพระยศ มีชื่อ ๔ ไม่มีชื่อ ๕๐ รูป รู้ข่าวพระยศบวช
ก็พากันมาบวชตาม ได้สำเร็จพระอรหัตต ฯ ครั้งนั้นมพระอรหันต์
๖๑ พระองค์ด้วยกัน ฯ พระบรมศาสดาตรัสสั่งพระสาวกให้เที่ยว
จาริกประกาศพระศาสนา ฯ มารเข้าไปเจรจาทุกคาม แต่พ่ายแพ้ไป ฯ
พระสาวกผู้ไปเที่ยวสั่งสอน เมื่อมีผู้ศรัทธาเต็มได้ ปลงใจจะบวช
ชาอุปสัมปทา ก็ไม่กล้าจะทำให้ จึงพามาถวาย พระองค์ทรงเห็นความ

ดำบากของภิกษุผู้อาจารย์แลกุดบุตรเหล่านั้น^๕ จึงทรงพระอนุญาตให้
 ดำวทวชได้เอง ด้วยไตรสรณคมณ ๗ แลประทานโอวาทแก่ภิกษุ
 ทั้งหลาย ให้บำเพ็ญเพียรเพื่อวิมุตติตามอย่างพระองค์ ๗

คณัมมิเยวิดีปตเน มิคทายเย วิหรนุโต ภควา สัมาตาศีติกั
 สัปปชาปติกั สัสหายกั ยสั นาม กุดบุตรุ กิเนสิ เตชาเตชภูมัสสุ
 ปติฏฐาปยมาโน ๗ เตสสุ หิ ยโส กุดบุตรุโต จตุปปณณาสาย
 สหายนเกหิ สทุชชี ภควตา อรหตุตัง ปาเปตวา เอหิภิกขุปลัสมุปทายุ-
 ปลัสมุปาทีโต อโหสิ ๗ คณัสส ปน มาตาศีตโรบี ปุราณทุติยิกายี
 โสตาปตุตติผลัง ปาเปตวา อจลลัสสทุชชาย ปติฏฐาบีตา อหะลันุติ ๗

ยศกุดบุตรออกกบรพชา

บัดนี้จะต่ออนุสนธิ แลตั้งประวัติกถาเรื่องลัตตุปการลัสมุปทาเปน
 ลำดับไป คำเนืกรความว่า เชน โช ปน สัมเยน สัมยัณันมีกุดบุตร
 หนึ่งชื่อว่ายศ เปนบุตรเศรษฐิ สัชชามาตกุดบุตร เมืองพาราณสี มี
 ปราสาท ๓ หลัง ปราสาทหนึ่งเปนที่อยู่ฤดูหนาว ปราสาทหนึ่งเปนที่
 อยู่ฤดูร้อน ปราสาทหนึ่งเปนที่อยู่ฤดูฝน ยศกุดบุตรนั้น อยู่ณปราสาท
 ฤดูฝนดีเดือน บำเรอด้วยคนตรี ลัวันแต่ลัตรีไม่มีบุรุษ ยศกุดบุตรมี
 ได้ตงกายต่างแห่งปราสาท ๗ ครังนั้น เมื่อยศกุดบุตรพริกพร้อม

บำเรออยู่ด้วยกามคุณทั้ง ๕ หยั่งดงยังความหัดบ่ก่อน หมู่บริชนหยั่ง
 ดงยังความหัดบ่ต่อกาตภายหลัง ๑ ประที่ปน้ำมันตามสว่างอยู่ตลอด
 ราตรี ๑ อันอำนาจบุรพาธิการกุศุดหากมาบ้นดาตให้เป้นไป จึงยศ
 กุศุดบุตรต้นชนก่อน ได้เห็นหมู่บริวารหัดบ่ มีอาการพิกตต่าง ๆ นาง
 นางพิณตกอยู่ณรักแร้ นางนางตโพนตกอยู่ณคอ นางนางเบ็งมาง
 ตกอยู่ณอก นางนางสยายยม นางนางมีเชพระอันไหลด ปริจาริกานารี
 ทั้งหลายวิปปลดาปละเมอ เปนอาการพิปริต ไม่เป้นที่ต้งแห่งเปรมจิตต์
 เหมือนแกกก่อน ๆ หมู่บริวารชนนิกกรก็ปรากฏประหนึ่งป่าช้า ๑ ครัน
 ยศกุศุดบุตรได้เห็นแล้ว อาทั้นพก็ปรากฏ จิตต์ของยศกุศุดบุตรก็ต้งอยู่
 ในนิพิพิทาความเหน้อยหน้าย ๑ ยศกุศุดบุตรจึงเปด่งออกซึ่งอุทานว่า
 อุปทุฑ์ วัต โภ อุปสคค วัต โภ ที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้ชดของ
 หนอ ดงน ๑ แด้วยศกุศุดบุตรขนย้งรองเท้าทอง ไปยังประคูนีเวศน
 เคหส์ถาน อมนุษย์ทั้งหลายเป็ดประตุให้ ด้วยหวังจะมีให้เป้นอันตราย
 แกบรพรชาของยศกุศุดบุตร ๑ ยศกุศุดบุตรออกจากนีเวศนเคหส์ถานได้
 โดยส่วดีแล้ว ไปยังทวารพระนครพาราณสี อมนุษย์ทั้งหลายก็เป็ด
 ประตุพระทวารให้โดยนัยหนหลัง ๑ ยศกุศุดบุตรดำเนียรไปโดยมรรคา
 อันจะสัจจรไปยังป่าอสิปตนมฤคทายวัน ๑ ส่มยนั้น ส่มเตจพระผู้
 ทรงพระภาค เสดจจากพุทชได้ยาส่นณเวดาโกถ์รุง เสดจจกรมณ
 ที่แจ้ง ๑ ยศกุศุดบุตรเปด่งอุทานว่า อุปทุฑ์ วัต โภ อุปสคค วัต
 โภ ดงนหนนณที่โกถ์ ๑ ส่มเตจพระผู้มีพระภาค จึงตรัสเรียกยศ

ด้มพุทฺธเจ้าทราบบว่า ยศกุดบุตรถึงอเสขวิมุตติ อภัพฺพเสยฺยแล้ว
 ที่จักินไปเปนคฤหัสถบริโภคกามารมณเหมือนแต่ก่อน เปนผู้พ้นแล้ว
 จากฆราวาสวิสัย พระองค์จึงคดาฯพุทฺธฤทธาภิสังฆาร ๗ เศรษฐีผู้
 บิดาได้เห็นยศกุดบุตรนั่งอยู่แต่วณที่นั้น จึงบอกความว่า มาตา เตะ
 ตาต ยศ ปรีเทวโสภิตมาปนุหา ดูกรพ่อยศกุมาร มารดาแห่งท่าน
 ถึงความโศกร่ำไรร่ำพินนิก ท่านจงให้ชีวิตแก่มารดาเถิด ๗ ยศกุดบุตร
 เสด็จพระผู้มีพระภาค ๗ พระองค์จึงตรัสแก่เศรษฐีโสภิตาบิดาแห่ง
 ยศกุดบุตรนั้นว่า ต่ กิ มณฺเณสิ ดูกรคฤหบดี ท่านจะดำคัญความ
 นั้นเป็นไฉน ๗ แต่ก่อนนั้น ยศกุดบุตรได้เห็นธรรมด้วยญาณเปนของ
 เสขบุทฺทคต ด้วยทัตถนระเปนของเสขบุทฺทคตเหมือนกับท่าน ๗ ครั้นภาย
 หลังยศกุดบุตรนั้นมาพิจารณาซึ่งภุมิตตนได้เห็นแล้วได้รู้แจ้งแล้ว จิตต
 กิวิมุตติหลุดถอนพ้นพิเศษแล้วจากอาสวะทั้งหตาย มิได้ถอมันด้วย
 อุปาทาน ภาพฺโพ นุ โข ยศกุดบุตรควรหรือเพื่อจักินไปบริโภค
 กามารมณเหมือนเมื่อเปนคฤหัสถณกาดก่อน ๗ โน เหน้ ภาณเต
 ๗ แต่พระผู้มีพระภาค ขอที่ยศกุดบุตรมีจิตตพ้นอาสวะแล้ว แดจักิน
 ไปบริโภคกามารมณเหมือนแต่ก่อนนั้น ไม่ควรเลยแล้ว ๗ ยศสัส
 โข ปน คหปติ กุดบุตรสัส ดูกรคฤหบดี แต่ก่อนยศกุดบุตรก็ได้
 เห็นธรรมด้วยญาณทัตถนระภุมิเสขบุทฺทคตเหมือนกับท่าน ครั้นแล้วยศ
 กุดบุตรนั้น มาพิจารณาภุมิตตนได้เห็นแล้วได้รู้แจ้งแล้ว จิตตก็พ้นพิเศษ
 แล้วจากอาสวะทั้งหตาย อภัพฺโพ โข คหปติ ดูกรคฤหบดี ยศ

อถไซ ครองหนึ่เปนนุพพัตถ์หมั้ พระองคทรวงบาตรแต่จัวรตาม
 สัมนวัตรแต่จัว ก็แต่จัวพุทชดำเนิรกับพระยศเปนนัจฉาสมณะถึงนิเวศน
 แห่งเคัรชฐีแต่จัว แต่จัวนังณอาสันทีบุทกคตปุถาดแต่จัว ฯ จิงมารดา
 แดภริยาเก้าแห่งพระยศเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระองคกทรวงแต่จัว
 อุนุพพิกธาแต่จัวตุราริยส์จ ให้สัตรีทังสองนินบัตดูโลกุตตรสมบัต คือ
 พระโสดาปัตติผลณอาสันทีพิงเทค่นานนึ่ ฯ ฝ่ายมารดาแดภริยาเก้า
 แห่งพระยศ เมื่อสำเรจอมฤตบตเปนนโสดาบันแต่จัว จิงกราบทุดส์ร
 เติญชรรมเทค่นา ซ้าแต่จัวตนเปนนุบาดีกาเตวาจิกส์รณคมนว้า เอตา
 มยั ภนุเต ภควนุคั สัรณั คจันาม ชมมณัจ ภิกขุสงัฆณัจ ซ้า
 พระองคทังสองนึ่ ถึงพระผู้มีพระภาคกับพระชรรมแดภิกษุสงัฆว้าเปนน
 สัรณะทีพิง อุปาดีกาโย โน ภควา ชาเวตุ ขอพระผู้มีพระภาคจ
 ทรงไวซังซ้าพระองคทังสองนัว เปนนุบาดีกาผู้หนึ่งโกตส์รณะทังสาม
 อชชตคคเค ปาณูปเตตา สัรณั คตา เปนนุเข้าโกตส์รณชัวิต ถึงสัรณะ
 แดวณกาดมัวนนเปนนึ่ ฯ ตา จ โดเก ปจันั อุปาดีกา อเหตฺ
 เตวาจิกา แดสัตรีทังสองนึ่ เปนนุบาดีกาเตวาจิกา มัวจาด้าม
 กถาวอ้างทังพระพุทชเจ้าพระชรรมพระสงัฆมชนก่อนในโลก ฯ ด้าตบ
 นึ่ มารดาแดบิดาแดภริยาเก้าแห่งพระยศ ก็องคาค์พระผู้มีพระภาค
 กับพระยศ ด้วยซซชะโภชนาหารอนัประณัตโดยเคารพด้วยมือตนแต่จัว
 ภาตคกัจแต่จัวนังณทีควร ฯ สัมเตจพระผู้มีพระภาคทรงแต่จัวชรรมกธา
 ให้ซนทังสามรึนเริงแต่จัว แต่จัวพุทชดำเนิรกับยังป้าอัสสิปคณมฤค-

ท้าววัน ๆ

อดสู่อสู๋ โข ครั้งนั้น สหายคฤหัสถ์ดีคนแห่งพระยศ ชื่อวิมละ
 สุพาหุ ปุณณสี คัมปติ เปนบุตรแห่งตระกูลเศรษฐีดี ๆ มาณเมือง
 พาราณสี ได้ยินข่าวว่ายศบุตรออกบรรพชาแล้ว ดั่งนี้ จึงปริวิตก
 ว่า ธรรมวินัยยศบุตรออกบรรพชานั้น ไม่ต่ำช้าเล็กน้อยแน่แล้ว
 คงเป็นธรรมวินัยแต่บรรพชาอันประเสริฐ ๆ คิดแล้วทั้ง ๔ คนก็มายัง
 สำนักพระยศ อภิวัตน์มัสการประคิษฐานที่ควรด้วยข้างหนึ่ง ๆ
 พระยศผู้มีอายุพาสหายทั้งสี่คนไปยังที่เผาศพอภิวัตน์แล้ว ณ ที่ควร
 จึงกราบทูลให้พระโลกนาถทรงสั่งสอน ๆ ส้มแดงพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ก็ตรัสอนุப்புพิกถาแดงตุราริยัสจ ให้บุตรทั้งสี่สำเร็จได้ดับตัณหา
 เมื่อบุตรทั้งสี่นั้น ทูลขอบรรพชาอุปสัมบท พระองค์ก็ประทานเอหิ
 ภิกขุอุปสัมปทา ให้เชอทั้งสี่นั้นเป็นอุปสัมบันโดยนัยหนหลัง แล้วทรง
 สั่งสอนให้บรรดาอัสวักขยพระอรหันตผล ๆ ครั้งนั้น มีองค์พระอรหันต
 ชนในโลก ๑๑ องค์ ด้วยประการฉะนี้ ๆ

พวกสหายของพระยศออกบรรพชา

ครั้งนั้น สหายคฤหัสถ์ ๕๐ คนแห่งพระยศ เปนบุตรแห่งตระกูล
 เศรษฐีดี ๆ มาเป็นชาวชนบท ได้ยินข่าวว่า พระยศออกบรรพชาแล้ว
 พร้อมกันมายังสำนักพระยศผู้มีอายุ ๆ จึงพระยศพาสหาย ๕๐ คนไปยัง
 ที่เผาศพทูลให้ทรงสั่งสอน ๆ พระองค์ก็ทรงแต่งตั้งอนุப்புพิกถาแดงตุ

ราริยัสจ ให้บัณฑิตได้ดับคิดแล้วปรทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา โดย
นยหนหลังแล้วทรงสั่งสอนด้วยกรรมกถาให้เชอทั้ง ๕๐ องคนัน ถ้าเรจ
พระอรหันตผล ฯ ครงนหน จึงมีพระอรหันต ๖๑ องคชนในโลก ด้วย
ประการณ ฯ

ตรัสสั่งให้พระสาวกเที่ยวประกาศพระศาสนา

สมเด็จพระผู้มีพระภาค แวดล้อมด้วยวิสุทธภิกษุสงฆ์ของคพระ
อรหันต ๖๐ นหน ด่วนแต่วิมุตติบุคคล พระองคจึงตรัสเรียกพระภิกษุ
ชื่อนาสพ ๖๐ นหนว่า มุตตาหิ ภิกขเว สัพพปาเสหิ ตูกรภิกษุทั้งหลาย
เราผู้พระศาสดาได้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงที่เป็นของทิพยเดขของมนุษย์
คุมเหบี แม้ถึงท่านทั้งหลายผู้สาวกเด่า ก็พ้นแล้วจากบ่วงที่เป็นของ
ทิพยเดขเป็นของมนุษย์ทั้งปวง ฯ จรต ภิกขเว จาริกิ ท่านทั้งหลาย
จงเที่ยวจาริกไปในชนบทเถิด เพื่อประโยชน์แดความสุขแก่ชนเปนน
มาก เพื่อจะไหวตามอนุเคราะห์ซึ่งสัตว์โลก เพื่อตั้งที่ตั้งศวประสงค์
เพื่อประโยชน์เกอกุต เพื่อความสุข แก่เทพยตามมนุษย์ทั้งหลาย มา
เอเกน เทว อคมิตถ อย่าได้ไปรวมกัน ๒ องคโดยมรรคาเดยว เทเดถ
ท่านทั้งหลายจงแสดงธรรม เพราะในเบองตนแต่ทำมกตางแต่ที่สุด
ปกาสเดถ ท่านทั้งหลายจงประกาศซึ่งพรหมจรรยอันบริสุทธิ์บริบูรณ์
ทั้งต้น พร้อมทั้งอรรถแดพยัญชนะ ฯ สนฺตช สคฺตา อปฺปรชกฺขชาติกา

สัตว์ทั้งหลายที่มักเกิดสุดในบัญญัติจากษุณ้อย เป็นปกติมีอยู่มากณโลก
 นี้ เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรม ย่อมเสื่อมจากคุณพิเศษที่จะพึงได้
 ตรัสรู้ ภาวิตุสนุติ ชมมุตต อัญญาตาโร สัตว์ทั้งหลายที่เป็นผู้ทว
 ถึงซึ่งธรรมจกมีอยู่มาก ๆ อหัมบี ภิกขเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย แม
 ถึงเราผู้ตถาคตจักไปยังอรุเวดาเสนาณิกม เพื่อจะแสดงธรรม ฯ

มารเข้าไปคุกคาม

อถโข มาโร ปาบีมา ครังนั้นมารผู้มีบาปเข้าไปโกลยงทเฝ้าแล้ว
 กถาวคาถาว่า พนุโชติ สัพพปาเสหิ เย ทิพพา เย จ มานุสา ท่านเป็น
 บุคคลอันบ่วงทั้งหลายที่เป็นของทิพยแดของมนุษย์ผู้ไว้แล้ว มหาพนุ-
 ชนพนุโชติ ท่านเป็นผู้อันเครื่องผูกใหญ่ผูกไว้แล้ว น เม สมน โมกขติ
 ข้าแต่พระสมณะ ท่านจักไม่พ้นแต่เราได้ ฯ อถโข ภควา ดาดับนั้น
 สมนเดจพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสตอบมารด้วยพุทชคาถาว่า มุคโตห
 สัพพปาเสหิ เย ทิพพา เย จ มานุสา เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งหลาย
 ที่เป็นของทิพยแดของมนุษย์ทั้งปวง มหาพนุชนมุคโตมहि เราเป็นผู้พ้น
 แล้วจากเครื่องผูกอันใหญ่ นีหโต ตวมลล อนุตก ตูกรมารผู้ตามก
 ตัวท่านเป็นบุคคลอันเรากำจัดเสียแล้วให้สิ้นอำนาจ ฯ ครังนั้น มาร
 กถาวคาถาชาว่า อนุตติภจโร ปาโส ยวายั จรติ มานโส บ่วง
 อันใดน เทียวไปในอากาศเป็นของมีในจิตต์ตั้งอยู่ เตน ตั พนุช-
 ยิสส์ามี เราจักผูกท่านด้วยบ่วง คือราคะความกำหนัดนั้น น เม

สมณ โมกขลี ข้าแต่สมณะ ท่านจักไม่พ้นแต่เราได้ ฯ มาริ ปาบีมนต์
 คาถา อชฺฌภาตี พระผู้มีพระภาคตรัสตอบมารด้วยพุทธานิพนธคาถาว่า
 ฐาปาทุทา คนุชา วสา โยจฺจุพฺพา จ มโนรมา อารมณทังหตฺตาย
 คีอ ฐป เตยง กถิน วส เตสฺสวณทิจะพิงถูกตอง เปนทยนตฺรณเริง
 แห่งจิตต์ เอตถ เม วิคโต ฌนฺโท ฌนฺทะ ความปราถนาพึงใจแห่ง
 เราในอารมณเหตานั้นไปปราศจากแล้ว นีหโต ตวมตี อนุตท คุกร
 มารผู้ตามก ตัวท่านเป็นบุคคลอันเรากำจัดเสียแล้ว ให้พ้นวิสัยสามารถ
 ไม่ผูกเราด้วยราคปาละได้ ฯ อถไซ ครังนั้น มารเสียใจว่า พระ
 ผู้มีพระภาคมาทราบซึ่งตัวเราว่าเป็นมาร พระสุคตมาทราบซึ่งตัวเราว่า
 เป็นมาร ดงน น สณฺจาทุ ไม่อาจสามารถเพื่อจะดำรงอยู่นั้น
 อนุตรชายี ก็หายไปจากอาสนมณตณนั้นโดยนัยหนหลัง ฯ

ทรงพระอนุญาตสรณคมนุปลัมปทา

ฝ่ายภิกษุชื่อนาสวอรหันต ๖๐ องค์ รับพุทธานัตติพจนแล้ว ก็
 จาริกไปในชนบทแต่องค์เดียว ๆ แลตั้งธรรมประกาศพรหมจรรย์ ให้
 กุลบุตรทั้งหลายที่มีอุปนิสัยดีในเทศนั้น ๆ ได้ศรัทธาในพระรัตนตรัย
 น้อมนันทอภัยในบรรพชาอุปสมบท ฯ ภิกษุทั้งหลายนั้นไม่สามารถ
 จะให้บรรพชาอุปสมบทด้วยตนได้ จึงพากุลบุตรบัพพชูปสัมปทาเปกช
 เหตานั้นมา หวังจะทอดถวายให้พระโสดกนาถประทานบรรพชาอุปสมบท
 ทงภิกษุผู้อาจารย์แก่กุลบุตรทั้งหลายนั้น ได้ความลำบากด้วยทางกัณดาร

เปนต้น ๆ ส้มแดงพระผู้มีพระภาค ทรงพระปรารภเหตุ^๕นั้น^๕เป็น^๕นิทาน
 จึงได้ทรงพระอนุญาตว่า อนุชานามิ ภิกขเว ดูกรภิกษุ^๕ทั้งหลาย เรา
 ผู้พระตถาคตอนุญาต^๕ ตุม^๕เหวทานิ บดิน^๕ทาน^๕ทั้งหลาย^๕นั้น^๕แดง^๕ให้^๕กุดบุตร
 บรรพชาอุปสมบท^๕ใน^๕ทิศ^๕นั้น^๕ ๆ ใน^๕ชนบท^๕นั้น^๕ ๆ เกิด^๕ ๆ เอว^๕ญจ^๕ ปน
 ภิกขเว ปพพา^๕เขต^๕พ^๕โพ อุป^๕สม^๕ปา^๕เทต^๕พ^๕โพ ก็^๕แดง^๕กุดบุตร^๕นั้น^๕ ๆ อัน^๕ท่าน
 ทั้ง^๕หลาย^๕พึง^๕ให้^๕บรรพชาอุปสมบท^๕อย่าง^๕นี้^๕ ๆ ปจ^๕ม^๕ เก^๕สม^๕ส^๕ส^๕ โอ^๕หา^๕เว^๕ต^๕วา
 มุ^๕ท^๕ค^๕ค^๕ผู้^๕เพ่ง^๕บรรพชาอุปสมบท^๕นั้น^๕ ท่าน^๕ทั้ง^๕หลาย^๕พึง^๕ปลง^๕ณ^๕ม^๕แดง^๕ห^๕ว^๕ด^๕เด^๕ย
 ก^๕อน^๕แดง^๕ ก^๕า^๕สา^๕ยา^๕นิ วั^๕ต^๕ธา^๕นิ อ^๕จ^๕ฉ^๕า^๕เท^๕ต^๕วา ให้^๕น^๕ุ่ง^๕ผ้า^๕ที่^๕ม^๕ุ^๕ท^๕ค^๕ด^๕ย^๕อม^๕ด^๕้วย
 น^๕้ำ^๕ฝ^๕าด^๕แดง^๕ เอ^๕ก^๕ั^๕ส^๕ อ^๕ุ^๕ต^๕ต^๕รา^๕ส^๕ง^๕ค^๕ ก^๕า^๕รา^๕เป^๕ต^๕วา ให้^๕ก^๕ระ^๕ท^๕ำ^๕อ^๕ุ^๕ต^๕ต^๕รา^๕ส^๕ง^๕ค^๕
 ฉ^๕เ^๕ย^๕ง^๕บ^๕ำ^๕ช^๕ำ^๕ง^๕ห^๕น^๕ึ่ง^๕แดง^๕ ภ^๕ิก^๕ข^๕ุ^๕ณ^๕ ป^๕า^๕เท^๕ วั^๕น^๕ธา^๕เป^๕ต^๕วา ให้^๕ใ^๕ห^๕ว^๕เ^๕้า^๕ห^๕ำ^๕ง^๕ภ^๕ิก^๕ษ^๕
 ทั้ง^๕หลาย^๕แดง^๕ อ^๕ุ^๕ก^๕ุ^๕ฏ^๕ิก^๕ิ น^๕ิ^๕ส^๕ี^๕ทา^๕เป^๕ต^๕วา ให้^๕น^๕ึ่ง^๕ห^๕ย^๕อง^๕แดง^๕ อ^๕ณ^๕ช^๕ดี
 ป^๕ค^๕ค^๕ณ^๕หา^๕เป^๕ต^๕วา ให้^๕ย^๕ก^๕อ^๕ณ^๕ช^๕ดี^๕ประ^๕ณ^๕ม^๕ก^๕ร^๕ช^๕น^๕เป^๕น^๕อ^๕า^๕กา^๕ร^๕เค^๕า^๕ร^๕พ^๕แดง^๕ เอ^๕ว^๕
 วั^๕ท^๕ห^๕ี^๕ติ วั^๕ต^๕ต^๕พ^๕โพ พ^๕ิง^๕ก^๕ถ^๕ำ^๕ว^๕ว่า เอ^๕ว^๕ วั^๕ท^๕ห^๕ี ท่าน^๕จ^๕ง^๕ว^๕ำ^๕อ^๕ย^๕ำ^๕ง^๕นี้^๕ ด^๕ง^๕น^๕
 แด^๕ง^๕ พ^๕ิง^๕ก^๕ถ^๕ำ^๕ว^๕อ^๕ุ^๕ท^๕เท^๕ศ^๕ส^๕ร^๕ณ^๕ค^๕ม^๕น^๕ว^๕ำ พ^๕ุ^๕ท^๕ุ^๕ธ^๕ ส^๕ร^๕ณ^๕ ค^๕จ^๕ฉ^๕า^๕มิ จ^๕น^๕ถ^๕ิง^๕ ต^๕ติ^๕ย^๕ม^๕บ^๕
 ส^๕ง^๕ม^๕ ส^๕ร^๕ณ^๕ ค^๕จ^๕ฉ^๕า^๕มิ ด^๕ง^๕น^๕ ให้^๕ก^๕ุ^๕ด^๕บ^๕ุ^๕ต^๕ร^๕น^๕ี^๕ว^๕ำ^๕ตาม^๕ไป^๕ให้^๕ถู^๕ก^๕ อนุ^๕ช^๕า^๕น^๕าม^๕
 ภ^๕ิก^๕ษ^๕เว อ^๕ิ^๕เม^๕ห^๕ิ ต^๕ี^๕ห^๕ิ ส^๕ร^๕ณ^๕ค^๕ม^๕เน^๕ห^๕ิ ป^๕พ^๕พ^๕ช^๕ช^๕ อุป^๕สม^๕บ^๕ท^๕ ดู^๕กร^๕ภ^๕ิก^๕ษ^๕
 ทั้ง^๕หลาย^๕ เรา^๕ผู้^๕พระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ต^๕อ^๕ณ^๕ุ^๕ต^๕า^๕ซึ่ง^๕บ^๕ร^๕ร^๕พ^๕ช^๕า^๕อุป^๕สม^๕บ^๕ท^๕ ด^๕้วย^๕ส^๕ร^๕ณ^๕
 ค^๕ม^๕พ^๕จ^๕น^๕ท^๕ง^๕ ๓ น^๕ ๆ ส^๕้ม^๕เด^๕จ^๕พระ^๕ผู้^๕มี^๕พระ^๕ภ^๕า^๕ค^๕ผู้^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ส^๕ำ^๕มิ^๕ส^๕ส^๕ว^๕า^๕ชิ^๕บ^๕ดี^๕ พระ^๕
 อ^๕ง^๕ค^๕ท^๕ร^๕ง^๕อ^๕ณ^๕ุ^๕ต^๕า^๕บ^๕ร^๕ร^๕พ^๕ช^๕า^๕อุป^๕สม^๕บ^๕ท^๕ใน^๕ป^๕ฐ^๕ม^๕โ^๕พิ^๕ท^๕า^๕ด^๕ ด^๕้วย^๕ไ^๕ต^๕ร^๕ส^๕ร^๕ณ^๕
 ค^๕ม^๕น^๕ด^๕ัง^๕แ^๕ด^๕ด^๕ง^๕มา^๕ณ^๕น^๕ ๆ คร^๕ง^๕น^๕น^๕ มี^๕วั^๕ช^๕อ^๕ริ^๕ย^๕ำ^๕ส^๕ม^๕ม^๕ต^๕ช^๕น^๕ ๒ ค^๕ือ^๕ เอ^๕ห^๕ิ^๕ภ^๕ิก^๕ษ^๕
 อุป^๕สม^๕บ^๕ท^๕า แ^๕ด^๕ส^๕ร^๕ณ^๕ค^๕ม^๕น^๕อุป^๕สม^๕บ^๕ท^๕า ด^๕้วย^๕ป^๕ระ^๕กา^๕ร^๕ณ^๕น^๕ ๆ

ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์

อถไซ ภควา วสุธัมม วุตโต ภิกขุ อามนุเตสิ ครังนัณ สัมเตจ
พระผู้ทรงพระภาค เสด็จอยู่กาลฝนแล้ว ถ่วงพันไตรมาศ พระองค์
ครัดเรียกพระภิกษุทั้งหลาย ทรงโอวาทในอนุตตรวิมุตติว่า มยหิ
ไซ ภิกขเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย เราผู้ศาสดาอาศัยกระทำในใจโดย
อุบายที่ชอบ ตั้งความเพียรชอบโดยอุบายที่เป็นหนทาง จึงได้บรรลุ
ได้กระทำให้แจ้ง ซึ่งอนุตตรวิมุตติ ความพ้นพิเศษจากกิเลสอาสวะ
ทั้งปวง ไม่มีวิมุตติอื่นจะยิ่งกว่า ตุมเหบี ภิกขเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย
แม้อันท่านทั้งหลายเล่า เพราะอาศัยกระทำในใจโดยแยบคาย ตั้งความ
เพียรชอบให้ถูกทาง ก็ย่อมจะบรรลุ ก็ย่อมจะกระทำให้แจ้งซึ่งอนุตตร
วิมุตติความพ้นพิเศษ ไม่มีวิมุตติอื่นจะยิ่งกว่า ตามอย่างเราผู้ศาสดา
ได้ ฯ สัมเตจพระผู้ทรงพระภาค ทรงโอวาทภิกษุทั้งหลายในอนุตตร
วิมุตติอย่างพระองค์เป็นอย่าง ด้วยประการฉะนี้ ฯ

๓. ท่อนต้นฉบับความไม่กินกัน ทั้งไม่สมบูรณ์ ได้แก้ไขหา
หลัก ฯ จะถือว่า โอวาทนี้ สำหรับพวกภิกษุที่พระรัตนตรัยสาวก
พามาบวช อันเป็นต้นเหตุทรงอนุญาตสรณคมนุปลัมปதாகไม่ชัดแจ้ง ฯ
แต่ฉบับเดิมอยู่ในกัณฑ์ข้างหน้า ได้ยกมาไว้ในกัณฑ์นี้ เพื่อบรรยายให้
เหมาะแก่ชอกกัณฑ์ตงชนใหม่ ฯ

ราชคหกัณฑ์ กัณฑ์ที่ ๗

กล่าวความจำเดิมแต่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระพุทธรูปดำริจะ
ประดิษฐานพระพุทธรูปค้ำนาในราชอาณาจักรมคธก่อน แต่จำจะต้อง
พาอุรุเวดกัณฑ์ป คณาจารย์ใหญ่ ผู้เป็นที่นับถือของประชาชนไปด้วย
จึงเสด็จจาริกเพื่อจะไปอุรุเวดาประเทศ ฯ ได้โปรดพวกภิกษุทวัคคิย
กุมาร ๓๐ คนในกตางทาง ให้สำเร็จโศกุตตรธรรมส่วนเสขภูมิ ประ-
ทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว สั่งให้เที่ยวสอนพระค้ำนา ฯ ครั้นถึง
อุรุเวดาประเทศแล้ว ทรงทรมานอุรุเวดกัณฑ์ปให้สิ้นทิฏฐิมานะแล้ว
ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่ท่าน พร้อมทั้งน้องชายอีกสอง กับบริวาร
รวมเป็นพันหนึ่งแล้ว ทรงพาไปคยาดีสะประเทศทรงแสดงอาทิตตปริ-
ยายเทศนา ให้สำเร็จพระอรหัตต์แล้ว พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ชบาราณ
ชฎิตพันรูปนั้น เสด็จถึงกรุงราชคฤห ประทับณตัญญิวโนทยาน ฯ
พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทราบข่าวเสด็จออกไปเฝ้า พร้อมด้วยราช
บริวาร ฯ ส้มแดงพระค้ำนาดาจารย์ ทรงแสดงธรรมโปรดทั่วเข
กับราชบริวารบางเหล่า ให้ตั้งอยู่ในพระโลศดาบัตติผล บางเหล่าดำรง
ตนในพระไตรสรณคมณ ฯ ทั่วเขทอดความปราถนาที่มีมาแต่เดิม
แล้ว ทรงอาราธนาพระบรมค้ำดากับพระภิกษุสงฆ์ไปทำภคตกิจ
ณพระราชนิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น แด่ทรงถวายเวฬุวันราชอุทยานเป็น

อาราม ๑ พระบรมค้ำถาทรงรับอารามเป็นครั้งแรก แด่เศด็จ
 ประทับณที่นั้น ครั้นนั้นพระดำริบุศย์กับพระโมคคัลลานะบวชเป็น
 ปริพพาชกอยู่ในสำนักของสังฆราช ๑ วันหนึ่งพระดำริบุศย์ได้เห็นพระ
 อัสสชิเข้าไปบิณฑบาตในพระนคร มีมารยาทสงบเกิดความเดื่อมได้
 ได้ถามทราบความว่าเป็นพุทธสาวก ก็ขอให้ท่านแสดงธรรม ครั้นได้
 ฟังก็สำเริงพระโสดาปัตติผล ก็ดับไปชวนพระโมคคัลลานะ พร้อม
 กันพาบริวารมาสู่สำนักพระค้ำถา ได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้วดับ
 พระธรรมเทศนา ก็ได้สำเริงพระอรหัตตถึงที่สุดสาวกบารมี ๑

อถไซ ภควา พาราณสีย์ ยถาภินนุคฺติ วิหริตฺวา เยน อรุเวลา
 เตน จาริกํ ปกุกามิตี ๗

เสด็จอรุเวลาประเทศ

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคพระองค์พิจารณาเห็นซึ่งความ
 บริบูรณ์แห่งอุปนิสัยดีของชนชาวมคธเป็นอันมาก เป็นอุปนิสัยดี
 สัมปทานี่กำลังนัก แด่ทรงพิจารณาเห็นว่า จะต้องอาศัยพระเจ้า
 พิมพิสารธรรมิกราชแล้ว ประดิษฐานพระค้ำถาลงในมคธชนบท

๑ คำบาดินเต็มเข้าใหม่ เพื่อเป็นบทหนักเซบ สำหรับใช้ใน

การอไรด้วยสัตว์เดา ๆ ภัททวคคยสหายทงหลายก็เดาความทงปวง
 ตงแต่นั้นจนถึงหญิงแพศยานันตลกเอาห่อเครื่องประดับเดาหนีไป ถวาย
 ให้พระองค์ทราบ ๆ ส้มแดงพระผู้มีพระภาค จึงตรัสถามว่า ต กิ
 มณเฑธ โว กุมารา ตูกรกุมารทงหลาย ท่านทงหลายจะสำคัญ
 ความนั้นเปนไฉน ขอซึ่งท่านทงหลายจะฟังแฉวงหาสัตว์นั้น เปนกรรม
 อันประเสริฐ หรือจะฟังแฉวงหาตนประเสริฐเดา ๆ สดองอย่างนั้นไหน
 จะประเสริฐกว่ากัน ๆ กุมารทงหลายนั้นมปัญญาได้สัตว์ดีกรู จึง
 กราบทูลว่า เอตเทว ภนุเต อมหากั วร ขอซึ่งข้าพระองค์ทงหลาย
 จะฟังแฉวงหาตนนั้นเดา เปนกรรมอันประเสริฐของข้าพระองค์ทง
 หลาย ๆ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เตนหิ โว กุมารา นิสิตถ ตูกร
 กุมารทงหลาย ถ้ากระนั้น ท่านทงหลายจงนั่งเถิด เราผู้พระศถาคต
 จักแสดงธรรมแก่ท่านทงหลาย เหว ภนุเตติ โข ภัททวคคยสหาย
 ทงหลายนั้นรับว่า เหว ภนุเต ดงนเดา ถวายอภิวาทบังคมพระผู้มี
 พระภาคเดา นงนทคควรข้างหนึ่ง ๆ ส้มแดงพระผู้มีพระภาค ตรัส
 ออนุพุพิกธาเดจตุรารยัสจ ให้ภัททวคคยกุมาร ๓๐ คนนั้น เกิดกรรม
 จักษุบัตดูโดกุตตารยิมรรคผลเบองค้ำทง ๓ ส่วนเสชภูมิเดา ให้
 อุปสัมบทด้วยเอหิกชอุปสัมปทาเดวส่งไปในทิศนั้น ๆ เพื่อแสดง
 ธรรมประกาศพรหมจรรยโดยนัยหนดัง ๆ

โปรดชฎิลพันหนึ่ง

ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาค เสด็จจาริกไปโดยลำดับ ก็
บังถึงอุรุเวดาประเทศ ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่แห่งชฎิลทั้งสามกับทั้งศิษย์
บริวาร ๑ อุรุเวดากัดส่นายกคณาจารย์มีบริวาร ๕๐๐ ๑ นทีกัดส่น
มีบริวาร ๓๐๐ ๑ คยากัดส่นมีบริวาร ๒๐๐ ๑ ทั้ง ๓ คณปาโมกข
นส์ร่างอาศรมอยู่ณฝั่งแม่น้ำเนเรญชรา เป็น ๓ สถานที่ตามลำดับกัน ๑
ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จถึงอุรุเวดาประเทศแล้ว ทรงทรมานอุรุเวด
กัดส่นด้วยอิทธิปาฏิหารยเดชอาเทศนาปาฏิหารย จนถึงอุทกปาฏิหารย
เมื่อนาท่วม ทรงแหวกน้ำเสด็จจงกรมแผ่นดินมีฝุ่นฟุ้งเป็นที่สุด ให้อุรุ
เวดกัดส่นเลื่อมพยศเกิดสังเวชน ได้ความเลื่อมใสดอยชฎิลบริกขารใน
กระแสน้ำแล้ว ทูลขอบรรพชา กับบริวาร ๕๐๐ เป็นอุปสัมบันด้วย
เอหิภิกขุอุปสัมปทา ๑ ฝ่ายนทีกัดส่นตั้งอาศรมอยู่ภายใต้ ได้เห็น
เครื่องชฎิลบริกขารดอยไปตามกระแสน้ำ ถ้าคิดว่าเกิดภัยอันตรายแก่พ
ชายตน ก็พร้อมกันบริวาร ๓๐๐ คน รีบไปยังอาศรมสถานที่ เห็น
อุรุเวดผู้พี่ชายทรงเพศเป็นภิกษุแล้ว ได้ถามทราบความว่า พรหม
จรรย์นประเสริฐแล้ว ก็ดอยชฎิลบริกขารณแม่น้ำเนเรญชราแล้ว
พร้อมกันบริวารเข้าไปเฝ้าพระโลกนาถ ชบดีสังขกับพระบาทกราบทูล
ขอบรรพชาอุปสัมปทา ๑ พระองค์ก็ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา แก่
เชื่อนั้น กับบริวาร ๑ ฝ่ายคยากัดส่นผู้พี่ชายน้อย ได้เห็นชฎิล

บวชชารดอยมาตามกระแสน้ำ สำคัญว่าเกิดอุบัตทุกขภัยแก่พี่ชาย
 ทั้งสอง จึงพร้อมกันบวช ๒๐๐ คน วัฒมาจนถึงอาศรมสถานของ
 พี่ชายใหญ่ ได้เห็นอุรุเวศตรงเพศเป็นภิกษุแล้ว ได้ถามทราบความว่า
 พรหมจรรย์ประเสริฐแล้ว ดอยชฎิตบวชชารแห่งคนเดียวในกระแสน้ำ
 แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบท ๑ พระองค์ทรงประทานเอหิภิกขุ
 อุปสัมปทาโดยนัยหนหลัง ๑ ส้มแดงพระผู้มีพระภาค ทรงทรมาน
 ชฎิต ๓ คนพี่น้องกับบวชชารพินหนึ่ง ให้เสียพยัคฆ์แล้วให้ตั้งอยู่ในเอหิภิกขุ
 อุปสมบท ด้วยประการฉะนี้แล้ว เสด็จประทับในอุรุเวศตาประเทศ
 คอยกาดแก่กล้าแห่งอินทรีของภิกษุเหล่าท่านชฎิตพินสามองคนนั้น ๓

ทรงแสดงอาทิตตปริยายเทศนา

อธิโข ภควา ครั้นนั้น ส้มแดงพระผู้มีพระภาค เสด็จอยู่ณ
 อุรุเวศตาประเทศตามพระพุทธรักษาแล้ว ก็พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ปุราณ
 ชฎิตพินสามองคนนั้น เสด็จพุทธรักษาเนืองไปยังคยาดีสระประเทศ ประทับ
 อยู่ณที่นั้น ๑ เมื่อพระองค์ทรงทราบว่า ภิกษุเหล่าปุราณชฎิตมี
 อินทรีแก่กล้าควรเจริญวิปัสสนาเพื่ออาสวักขญาณแล้ว จึงดำรัส

๓ บาดว่า พินหนึ่ง แต่ท่านผู้รู้เข้าใจความต่างกัน บางก็ว่า
 พินหนึ่ง แต่บวชชาร เป็นพินสามองทั้งหัวหน้า บางก็ว่ารวมทั้งอาจารย์
 แดคศิษย์เป็นพินหนึ่ง ๑ อินทรีนั้นเช่นนี้ เป็นแต่ประมาณพิเศษ ยิ่ง
 นิดหย่อนหน้อยก็เป็นอันไม่ผิด ๓

เรียกแล้ว ตรัสเทศนาอาทิตตปริยายสูตร โดยไวยากรณภาสิตว่า
 สัพพัญญู ภิกขเว อาทิตตํ ตูกรภิกษุทั้งหลาย ดังทั้งปวงเป็นของ
 ร้อน รุ่งเรืองแต่ต้น ๆ กิณฺเฏ ภิกขเว สัพพัญญู อาทิตตํ ตูกรภิกษุทั้ง
 หลาย อไรเล่าชื่อว่าดังทั้งปวง เป็นของร้อน รุ่งเรืองแต่ต้น ๆ เมื่อ
 พระองค์ตรัสถามฉนั้นแล้ว ทรงวิดิชันาดังทั้งปวงนั้น คืออายตนะภายใน
 ๖ ประการ อายตนะภายนอก ๖ ประการ วิญญาณกาย ๖ ประการ
 สัมผัส ๖ ประการ แลเวทนาที่เกิดแต่สัมผัสนั้น ๓ อย่าง คือ สุข ทุกข
 อุเบกขา ชื่อว่าดังทั้งปวงณทน ๆ ทรงจำแนกโดยทวารเป็นวารตาม
 ลำดับฉนั้นว่า จกฺขุ ภิกขเว อาทิตตํ ตูกรภิกษุทั้งหลาย จักษุก็เป็น
 ของร้อน รูปา อาทิตฺตา รูปทั้งหลายที่เป็นวิดิษของจักษุเล่า ก็เป็น
 ของร้อน จกฺขุวิญญาณํ อาทิตตํ วิญญาณใจรู้พิเศษซึ่งอารมณ์
 อาคัยจักษุเล่าก็เป็นของร้อน จกฺขุสัมผัสได้ อาทิตฺโต ความประชุม
 พร้อมแห่งจักษุแลรูปแลจักษุวิญญาณ ชื่อว่าจักษุสัมผัส ก็เป็นของ
 ร้อน ยมฺบิํทํ จกฺขุสัมผัสปลุจฺจา อุปลุชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ
 วา อทุกฺขมสุขํ วา สิ่งที่ดีชั่วพึงเสวยคือเวทนาใด สุขหรือ หรือ
 ทุกข หรือใช้ทุกขใช้สุขก็ดี ย่อมเกิดชนเพราะปัจจัยคือจักษุสัมผัส
 ตมฺบิํ อาทิตตํ แมถิงเวทนานนิกเป็นของร้อน ๆ เกณ อาทิตตํ ร้อน
 ด้วยอไร อไรมาเผาให้ร้อน ๆ รากคฺคินา โทสคฺคินา โมหคฺคินา
 ชาตียา ชราย มรณน โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปปายาเสหิ อาทิต-
 ตนฺตึ วทามิ เราผู้พระศกาคตมากดำวอยู่ว่า ร้อนด้วยเพลิงคือราคะ

ร้อนด้วยเพลิงคือโทษะ ร้อนด้วยเพลิงคือโมหะ ร้อนด้วยชาติความ
เกิด ชราความแก่ มรณะความตาย ร้อนด้วยโลภความแหว่งใจ
ประเทวะความรำไรรำพันเพื่อด้วยวาจา ทุกขเจบกาย โทมนัสไม่สบาย
จิตต์ อุปายาส ความคับแค้น เราผู้พระตถาคตกถ่าว่าจักขุเป็นต้นนั้น
ร้อนด้วยเพลิงก็เดือดแฉทุกข ๆ เเผาให้ร้อนแต่ต้นนั้น ๆ โสคัม ภิกขเว
อาทิตฺตัม ตูกรภิกษุทั้งหลาย โคจรตแฉเลี้ยงแฉโสควิญญาณแฉโสค
สัมผัส แฉสุข ทุกข อุเบกขา ต้ามเวทนานทเกิดเพราะโสคสัมผัส
กิด ต้วนเปนของร้อน รุงเรื่องแต่ต้น ๆ ร้อนด้วยอไร ๆ มาเผา
ให้ร้อนแต่ ๆ ร้อนด้วยเพลิงคือราคะโทษะโมหะ ร้อนด้วยทุกขคือ
ชาติ ชรา มรณะ โสคประเทวะทุกขโทมนัสอุปายาส ๆ ฆานัม ภิกขเว
อาทิตฺตัม ตูกรภิกษุทั้งหลาย ฆานะแฉกดินแฉฆานวิญญาณแฉฆาน
สัมผัส แฉเวทนา คือสุขทุกขอุเบกขาที่เกิดเพราะฆานสัมผัสกิด ต้วน
เปนของร้อน ๆ ร้อนด้วยอไร ๆ มาเผาให้ร้อนแต่ ๆ ร้อนด้วยเพลิง
คือราคะโทษะโมหะ ร้อนด้วยทุกขคือชาติชรามรณะโสคประเทวะทุกข
โทมนัสอุปายาส ๆ ชิวหา ภิกขเว อาทิตฺตัม ตูกรภิกษุทั้งหลาย
ชิวหาแฉรดแฉชิวหาวิญญาณแฉชิวหาสัมผัส แฉ เวทนา สุข ทุกข
อุเบกขา ที่เกิดเพราะชิวหาสัมผัสกิด ต้วนเปนของร้อน ๆ ร้อนด้วย
อไร ๆ มาเผาให้ร้อน ๆ ร้อนด้วยเพลิงก็เดือดคือราคะโทษะโมหะ ร้อน
ด้วยทุกขคือชาติชรามรณะโสคประเทวะทุกขโทมนัสอุปายาส ๆ กา-
โย ภิกขเว อาทิตฺตัม ตูกรภิกษุทั้งหลาย กายแฉโณฏฐัพพะต้วนที่

จะพึงถูกต้อง แดกายวิญญาณ แดกายสัมผัส แดเวทนา สุข ทุกข
 อุเบกขา ที่เกิดเพราะกายสัมผัสก็ดี ด่วนเปนของร้อน ๆ ร้อนด้วย
 อะไร ๆ มาเผาให้ร้อน ๆ ร้อนด้วยเพลิงกิเลสคือ ราคะ โทสะ โมหะ
 ร้อนด้วยทุกขคือชาติ ชรา มรณ โสภปริเทวทุกขโทมนัส อุปายาส ๆ
 มโน ภิกขเว อาทิคุโต ดูกรภิกษุทั้งหลาย ใจเดชรรมคืออารมณ์
 ที่จะพึงรู้ด้วยใจ แดมโนวิญญาณแดมโนสัมผัสแดเวทนาสุขทุกข
 อุเบกขาที่เกิดเพราะมโนสัมผัสก็ดี ด่วนเปนของร้อน ๆ ร้อนด้วยอะไร ๆ
 มาเผาให้ร้อน ๆ ร้อนด้วยเพลิงกิเลสคือราคะโทสะโมหะ ร้อน
 ด้วยทุกขคือ ชาติ ชรา มรณ โสภปริเทวทุกข โทมนัส อุปายาส ๆ
 สรรพสิ่งทั้งปวงคืออายตนะภายใน ๖ ประการ อายตนะภายนอก ๖
 ประการ วิญญาณกาย ๖ อย่าง ผัสสระกาย ๖ อย่าง แดเวทนาทั้ง
 ๓ คือ สุข ทุกข อทุกขมสุขน ร้อนด้วยกิเลสแดงองทุกข อันกิเลส
 แดกองทุกขมาเผาให้ร้อนด้วยประการฉน ๗

ความพิจารณาเห็นซึ่งสิ่งทั้งปวงมีอายตนะภายในเปนต้น โดย
 เปนของร้อนด้วยกิเลสแดงองทุกขน เปนวิบัติส่นานัย เปนไปเพื่อ
 นิพพิทาญาณ แดวิราคะคือพระอริยมรรค แดวิมุตติคืออริยมผล ๆ
 สัมเด็จพระนราตภทศพลเจ้าจักรีวงศ์แต่ดงอานิสงส์ว่า เอวัง ปลัด ภิก-
 ขเว สุขวา อริยสาวโก ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้ดับแล้ว
 เมื่อท่านมาเห็นอยู่อย่างนี้ ท่านย่อมเห็นอัยหน้ายในสิ่งทั้งปวงมีจักษุ
 แดรูปเปนต้น จนถึงเวทนาที่เกิด เพราะมโนสัมผัสเป็นที่สุขนั้น ทุก ๆ

อย่าง นิพพิทท์ วิรชติ เมื่อมาเห็นอัยหน้ายเกิดนิพพิทาญาณแล้วก็
 วิชาชปราศย่อมก็อบัดดูวิราคะอริยมรรคญาณ ส่ายกิเลสเครื่องย่อม
 ดันดานให้ปราศไป วิราคา วิมูจติ เพราะอาศัยวิราคะอริยมรรค
 กระทำจิตให้ปราศย่อมเกิดชนแล้ว ท่านก็ย่อมวิมุตติหลุดถอนพิน
 พิเศษ จากกองกิเลสอาสวะซึ่งดองสันดาน วิมุตติคืออริยมผล เกิดใน
 ลำดับวิราคะอริยมรรค ด้วยประการฉนี้ ๗ วิมุตตสัม วิมุตตมิต
 ญาณ โหติ ครนเมื่อจิตพินพิเศษแล้วเกิดญาณหยั่งรู้ว่า จิตพิน
 พิเศษแล้ว ดังน ๗ ปชานาติ อริยสาวกนิน มารูชิตด้วยปัจจเวก
 ชนญาณว่า ชีณา ชาติ ความเกิดด้วยเป้นบัญญัติชนชแต่เอกโวการ
 แดจตุโวการสันแล้ว วุสิต พุรหมจริยิ พุรหมจรรยไต่อยู่จบแล้ว
 กติ กรณียิ กิจที่จะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว นาปริ อิตถตตาย กิจ
 อื่นอีกเพื่อความเปเป็นอย่างนไม่มี ๗ คือว่าวิมุตตินนที่จะรูกาเวบเลื่อม
 คตาย ซึ่งจะต้องพากเพียรประกอบกิจอื่นอีกไม่มี วิมุตติทเกิดแล้วน
 เปนอกูปปธรรมไม่กำเวบ ๗ อริยสาวกผู้บัตดูวิมุตติแล้ว ย่อมเกิด
 ปัจจเวกชนญาณหยั่งรูฉน ๗

อิทมโวจ ภควา สัมเตจพระผู้มีพระภาคได้ตรัสแล้วซึ่งอาทิตต
 ปริยายนิน ดังสอนภิกษุทงหลายเหล่าปุราณชฎิลนิน ๗ อตตมนา เค
 ภิกษุ พระภิกษุทงหลายนิน ก็มีจิตตชนชมรับภษิตแห่งพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า ๗ อิมส์มิญจ ปน เวชยากรณส์มิ ภณณมานเน ก็แต่เมื่อ
 ใวยากรณน อนพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาอยู่ จิตตแห่งภิกษุ

ทั้งพี่น้องกัน ก็ไม่เขายึดมั่น พันพิเศษแล้วจากอาสวาทงหตาย ฯ
 พระผู้เป็นเจ้าปุราณชฎิตบัลลุอาสวาทกษัยอรหัตตผล เป็นอเสชอริยบุคคล
 แล้ว ด้วยประการฉนี้ ฯ

โปรดพระเจ้าพิมพิสาร

อถไซ ภควา ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาค เมื่อให้พระ
 ผู้เป็นเจ้าปุราณชฎิตพี่น้องค ลำเนาพระอรหัตตผล ด้วยอนุสาสน์
 ปาฏิหารยพิเศษ คืออาทิตตปริยายสูตรเสร็จแล้ว พระองค์เสด็จอยู่
 ณคยาลีสระประเทศตามอภิมพุทชอชยาศัยแล้ว อันวิสุทชสงฆของค
 อรหันตพี่น้องนั้นแวดล้อมเป็นพุทชบริวาร เสด็จจาริกไปโดยลำดับ
 บัลลุถึงนครราชคฤหพิศาด เสด็จประทับณตฐฐิวโนทยาน ส่วนคาค
 หนุ่มอุปติฐฐฐเจดัยแล้ว ฯ จึงพระเจ้าพิมพิสารมคชราชได้ทรงสดับ
 ประวัตินั้นแล้ว พร้อมด้วยพราหมณคฤหบดีชาวมคช ๑๒ นหุค เสด็จ
 พระราชดำเนิรถึงตฐฐิวโนทยานแล้ว เสด็จเข้าไปเฝ้าพระโตกนาถถวาย
 อภิวาทนมัสการโดยเคารพ เสด็จนั่งณที่ควรข้างหนึ่ง ฯ แต่พราหมณ
 คฤหบดีราชบริวาร ๑๒ นหุคนั้น มีอากัปป์กายวจีการต่าง ๆ กัน บาง
 จำพวกถวายอภิวาทบังคมพระผู้มีพระภาค บางจำพวกเป็นแต่กถาว
 สัมโมทนียกถาปฏิสันถาร บางจำพวกประณมกรนมัสการแต่ไม่อภิ
 วาทกราบไหว้ บางจำพวกร้องประกาศนามแดโคตรแห่งตน บางจำ
 พวกหนึ่งอยู่ ไม่กระทำกายวจีการทั้ง ๕ เหล่านั้น ก็นั่งณที่ควรตาม

กามภาพเป็นประธาน ข้าพระองค์ได้เห็นซึ่งต้นตบททางร้างก็คือพระ
 นฤพานมีคุณดั่งน แฉ่งแก่จิตต์แล้ว ตัดมา เพราะเหตุนั้น น ยัญเจี
 น หุเต อรณชี ข้าพระองค์จึงไม่ได้ยินดีในการเดินดวง ไม่ได้ยินดี
 ในการบูชาเพลิงอันใช้มรรคาแห่งนฤพาน ฯ อัญญา ยาสนา พระผู้เป็น
 เจ้าอรุณเวดกัสด์ปกดาวคาถานแล้ว ดูกจากอาสนะกระทำอุตตราดงค
 ฆ่าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ชบเคียรตงณพระบาทยุคตแห่งดมเคจพระผู้
 ทรงพระภาคแล้วทุดประกาศณว่า สัตถุตา เม ภนุเต ภควา ส่าวโกห
 มส์มี ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์เป็นคำสดาผู้สั่งสอนแห่งข้าพระ
 องค์ ๆ เป็นส่าวกผู้ฟังโอวาท สัตถุตา เม ภนุเต ภควา ส่าวโกห
 มส์มี ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคเป็นคำสดาผู้สั่งสอน
 แห่งข้าพระองค์ ๆ เป็นส่าวกผู้ฟังโอวาทดงน ฯ ครั้งนั้น พราหมณ
 คฤหบดีชาวมคธ ๑๒ นหุคณัน กัสน์ดงดัยตงความสันนิษฐานว่า ท่าน
 อรุณเวดกัสด์ปประพฤติพรหมจรรยอยู่ในพระมหาสมณะดงน ฯ ถ้าตบ
 นั้น ด่มเคจพระผู้มีพระภาคตรัดอนุปุพพิกธาแดงตุราริยส์จ ให้พระ
 เจ้าพิมพิสารบรมบพิตรกับพราหมณคฤหบดีมีอุปนิสัยดัย ๑๑ นหุค เกิด
 ธรรมจักษุบัตตุดพระโล่ดาบัตติผล แต่่นหุคหนึ่งนนแ่ดตงตนเป็นอุบาสก
 ตงอยู่ในไตรสรณคมน ฯ ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารบรมบพิตร เมื่อ
 ทรงสถิตในพระโล่ดาบัตติผลแล้ว ส่าเรจความปราถนาครบทง ๕
 อย่าง จึงกราบทุดแก่พระโล่กนาถเจ้าว่า ปุพเพ เม ภนุเต ข้าแต่
 พระผู้มีพระภาค ฦกาดกอนเมื่อข้าพระองค์ยังเป็นกุมารอยู่ ยังไม่

ได้อภิเษกนั้น ได้มีความปราถนาเป็นเครื่องยินดี ๕ อย่างว่า ขอให้
 ชนทั้งหลายซึ่งจัดแจงราชสมบัติ ฟังอภิเษกเราในราชสมบัติเป็นราชา
 มหาภคตริยเจ้ามคชราชชนเถด ดงน เป็นข้อ ๑ ทศน ๑ ขอองค์พระ
 อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฟังเสด็จมาหยั่งดงยงแวงแคว้นแห่งเราผู้ได้
 อภิเษกแล้วนั้น ดงน ข้อ ๑ เป็นที่ ๒ ๑ ขอตัวเราฟังได้เข้าไปนั่งใกล้
 พระผู้มีพระภาคเจ้านน ดงน ข้อ ๑ เป็นที่ ๓ ๑ ขอพระผู้มีพระภาค
 เจ้านน ฟังทรงแสดงธรรมแก่เรา ดงน เป็นข้อ ๑ เป็นคำรบ ๔ ๑
 ขอตัวเราฟังตรัสรู้ทวงถึงซึ่งธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้านน ดงน ข้อ
 ๑ เป็นคำรบ ๕ ๑ เตะ เม เอตริหิ สมิทุชา บดิน ความปราถนา
 แห่งข้าพระองค์ทั้ง ๕ อย่างนั้น ดำรงแล้วทุกประการ ๑ นิเวศตวา
 ท้าวเชอทูตความดำรงปราถนาดังนี้แล้ว สรรเสริญความดีมีได้แต่
 ธรรมเทศนาแล้ว ข้าแต่ดงอุปาสกัตตเทศนาแล้ว ทูลอาราธนาว่า
 อธิวาเสตุ เม ภนุเต ภควา ขอสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคกับพระ
 ภิกษุสงฆ์ จงให้ภคตภิกษาหารแห่งข้าพระองค์อยู่ที่บริบนิมนต เพื่อ
 เครื่องค่อนวนพรงน ๑ อธิวาเสตุ สมิเตจพระผู้มีพระภาคทรงรับ
 ด้วยความเป็นผู้นั่งอยู่เป็นสำคัญ ๑ วิทิตวา พระเจ้าพิมพิสารเสนีย
 ราชทราบวาทรงบริบนิมนตแล้ว ก็ดูจากอาสนะถวายนอภิวาทพระผู้มี
 พระภาค แล้วกระทำประทักษิณเสด็จกลับยังพระราชนิเวศนสถาน ๑
 ครันถวงราตรินั้นแล้ว ให้ตกแต่งชัชชโภชาหารอันประณีตเสร็จแล้ว
 จึงดำรัสให้ราชบุรุษไปกราบทูลภคตกาด ๑ สมิเตจพระผู้มีพระภาค

พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริษัทปวารณาชฎีพันหนึ่ง ทรงบาตรจีวร
 เสด็จพุทธดำเนินจากตวัฐฐิวุทธยาน ยังพระราชนิเวศน์พระเจ้าพิมพิสาร
 เสด็จนั่งณพุทธอาศน์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จแล้ว ฯ พระเจ้าพิม
 พิสารมคธราช ทรงองค์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้
 อิมด้วยชัชชโกษาหารอันประณีต ด้วยพระหัตถ์แห่งพระองค์เป็นการ
 เคารพตามลัทธิปริสตีลย เมื่อเสด็จกตกิจแล้ว เสด็จเข้าไปใกล้ประ
 ทับณที่ควรข้างหนึ่ง ทรงพระราชปริวิตกกถึงสถานควรจะเป็นที่เสด็จ
 อยู่แห่งพระโศกนาถเจ้า ทรงเหนวพูนอุทยานว่า เป็นที่ไม่ไกลไม่
 ไกลนักแต่บ้าน บริบูรณ์ด้วยทางไปทางมา ควรที่มนุษย์ทั้งหลายมี
 ประโยชน์จะพึงก้าวถึง กตางวันไม่เกิดอันกต่นหาเกียรติด้วยหมู่
 มนุษย์ กตางคืนเงียบเดี่ยวที่จะออกอังกก้อง แดปราศจากดมแต่ชน
 ที่จะสัญจรเข้าออก ควรแก่กรรมมีณที่สังัดแห่งมนุษย์ ควรเป็นที่
 หัดกออกเรือนอยู่ด้วยวิเวกสุขตามลัทธิปริสตีลย ในนหนอเราจะพึงถวาย
 เวพูนุทยานนั้น แต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ฯ ได้
 อนุณมย์ ภิงคาริ คเหตวา ทรงพระดำริแล้ว พระหัตถ์ทรงจับพระ
 เค้าทองเต็มด้วยน้ำ หัดงดงถวายเวพูนุทยานแต่พระผู้มีพระภาคว่า
 เอตาคิ ภาณเต เวพูนุ อูยยานิ พุทธปมฺมุขลลํ ภิกษุสงฆ์ลลํ ทมฺมิ
 ชาแต่พระผู้มีพระภาค ชาพระองค์ถวายซึ่งสวนเวพูนุนั้น แต่พระ
 ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานดังนี้ ฯ ปฏิกุคเหตี ภาควา อา
 รามํ สมนเศจพระผู้มีพระภาครบซึ่งอารามแล้ว ทรงแสดงธรรมีกถา

ให้พระเจ้าพิมพิสารขึ้นเรียง ในกุศตลัมมาปฏิบัติตามสมควรแล้ว
 เสด็จพระพุทธดำเนียรไปยังเวฬุวนาราม ฯ พระองค์อาศัยเหตุนี้ จึง
 ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับอารามที่ทายกถวายตามปรารถนา ฯ อาราม
 ทานเกิดขึ้นก่อนในพุทธชูปบาทกาลนี้ ด้วยประการนั้น ฯ

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงประดิษฐานสาวกมณฑลในมคช
 ราชรัฐ ทรงรับเวฬุวันแล้วเสด็จอยู่ณที่นั้น ฯ อุปติสสะ โกลิตะ
 สองสหายผู้จะดำรงที่คู่อกคสาวก ได้เข้าไปเฝ้าพระโศกนาถเจ้าอัน
 เสด็จอยู่ณเวฬุวนารามนั้น ฯ

อัครสาวกบรรพชา

บัดนี้จะแสดงด้วยอัครสาวกบรรพชาโดยสังเขป มีความว่า เตน
 โช ปน สัมเยน สัมยันน ปริพพาสกหนึ่งนามชื่อว่าสญชัย อาศัย
 อยู่ณเมืองราชคฤห์กับปริพพาสกบริษัทมากประมาณ ๒๕๐ คน ฯ ครั้น
 นั้น พราหมณมานพชื่อว่าสารีบุตรแลโมคคัลลานะสองสหายแสวงหา
 โมกขธรรม ไปประพฤติพรหมจรรย์บรรพชาอยู่ในสญชัยปริพพาสก
 นั้น ฯ สองสหายได้กระทำกติกาสัญญากันว่า ผู้ใดได้อมตธรรม
 ก่อนแล้ว จึงบอกแก่กันแลกัน ดังนี้ ฯ ครั้นนั้น พระอัสสชิเถรที่นับ
 ในเบญจวัคคีย์ภิกษุ ซึ่งสมเด็จพระคำสดำรงไปให้เที่ยวประกาศพระ
 คำสอน ท่านนั้นเข้าไปเพื่อภิกขาจารณเมืองราชคฤห์ สารีบุตรปริพ-
 พาสกได้เห็นท่านมีอินทรีย์สงบ อิริยาบถงามดีมีอินทรีย์ผ่องใส ควร

จะเป็นที่ตั้งแห่งคุณพิเศษ จึงเข้าไปใกล้ใต้ถุน ทราบความว่าเป็น
 พุทธสาวกแล้ว อาราธนาให้แสดงธรรม ฯ พระผู้เป็นเจ้าของได้ภษิต
 ธรรมปริยายแสดงอริยสังขันธ์ ๔ โดยสังเขปพอได้ใจความตามพุทธ
 ภษิต ฯ ตำรับบุตรปริพาชกได้ฟังแล้ว เกิดธรรมจักขุบัณฑิตพระ
 โสธาคัตติผลแล้ว ไปหาโมคคัลลานปริพาชกผู้สหายแสดงธรรม
 ปริยายที่ตนได้สดับแล้วนั้นให้ฟัง ฯ โมคคัลลานปริพาชกได้สดับ
 บัณฑิตพระโสธาคัตติผลแล้ว ชักชวนกันไปเฝ้าพระบรมศาสดา จึงไป
 อธิษฐานขอรับปริพาชกอาจารย์เดิม กับบริษัท ๒๕๐ นั้น แล้วพร้อม
 กับปริพาชกบริวาร ๒๕๐ คน ไปเฝ้าสมเด็จพระพุทธคุณวิเศษนาม
 ทูตขอบรรพชาอุปสมบท ฯ สมเด็จพระโสดกนาถบรมสุคต ก็ประทาน
 เอหิภิกขุอุปสัมปทา ฯ ภิกษุ ๒๕๐ องค์ซึ่งเป็นบริวาร ฟังพระธรรม
 เทศนาไป ได้สำเร็จอรหัตตผล ฯ แต่พระตำรับบุตรแต่โมคคัลลานะ
 ทั้งสองนั้น ยังไม่สำเร็จพระอรหัตตผลพร้อมกับเชอผู้บริวารนั้นก่อน ฯ
 ฝ่ายพระโมคคัลลานะนั้น นับแต่อุปสมบทแล้วได้ ๗ วัน ไปกระทำ
 ความเพียรอยู่ณบ้านกณณवादคาม หนึ่งโง่งวงเพราะโทษถิ่นมิทธะ
 ครอบงำ ฯ พระองค์ทราบแล้ว เสด็จไปสั่งสอน ฯ ท่านนั้นได้ฟัง
 พุทธโอวาทแล้วบำเพ็ญเพียร จึงได้สำเร็จพระอรหัตตผล ถึงซึ่งที่สุด
 แห่งสาวกบารมีญาณ ฯ แต่พระตำรับบุตรเถรเจ้านั้น นับแต่อุปสมบท
 แล้วถว้งไปไต่กิ่งเดือน ๖ เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จอยู่ณถ้ำ
 สุกกรชาตาเขาคิชฌกูฏ พระผู้เป็นเจ้าของฟังเวทนาปริคคหสูตรจึงสำเร็จ

พุทธกิจกถา กัณฑ์ที่ ๘

พรพรรณนาอาการที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจ
แสดงธรรมข้อปฏิบัติแห่งคฤหัสถ์บรรพชิต แด่แต่งตั้งวินัยเป็นพุทธ
บัญญัติแก่เหล่าสังฆกรรมิก ยงสังฆกรรม ๓ ประการ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ
ปฏิบัติ ให้เป็นไปในสาวกมณฑล เพื่ออนุตตรผลคือวิมุตติอันเป็นคุณ
ที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ประดิษฐานบริษัท ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกา ไพบูลยชนโดยลำดับกาล ให้ได้ปริชาญาณหยั่งเห็นธรรม
ดำรงตนในเอตทัคคะสถาน คือคุณสมบัติอย่างยอดเยี่ยมในทางหนึ่ง ๆ
พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจโดยนัยนี้ ตั้งแต่แรกได้ตรัสรู้กาลล่วงมา
ได้ ๔๔ พรรษาเป็นกำหนด ฯ

ตโต มหาการุณิกโก มเหสี
 สัมพุทธชกัจฉัง ภควา อกาสิ
 สัทธมมจกุกถัสส ปวตตนาทึ
 จเปสิ โส สำนหธมมเสฏฐัง
 ทมเม ทมัม โมจยิ ภาพพสตุเต
 สัสสารทุกุชา พหุเกบี เตน
 สัทธมมทัมปิ ติวิมบี โดเก
 หิตาย สัมมา ว ปวตตยิตถ ๗

ถ้าดับนั้น สัมเด็จพระบรมโลกนาถผู้ทรงพระกรุณาอันใหญ่
 หดวง แล่ดวงหาแล่วซึ่งคุณอันใหญ่ พระองค์ตั้งพระหฤทัยแล่ดวงหา
 ประโยชนแก่เวไนยสัตว์ ด้วยอาศัยพระอชยาศัยอันบริสุทธ ทรง
 ประกอบสัตตูปการกิจ เกื้อหนุนแก่หมู่สัตว์เพื่อให้สำเร็จคุณพิเศษ
 สัมบัติ ตามสมควรแก่บุรพนิสสัย เปนพุทธกิจแห่งพระสัมมา
 สัมพุทธเจ้า ๗

พุทฺโธ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ตรัสรู้แล้ว คั้นแล้ว
 หวังพระหฤทัยจะสั่งสอนสัตว์ ผู้ยังไม่ตรัสรู้ ผู้หัดบอยู่ด้วยกิเลส ให้
 คั้นจากกิเลสนิทรารมณนั้น ทนฺโต พระองค์ผู้ทรงมานแล้ว ทรง
 แล่ดวงธรรมเพื่อจะทรงมานฝึกสัตว์ทั้งหลาย สนฺโต พระองค์ผู้รับสั่งบ
 สรรพกิเลสบาปกรรมเครื่องรอนทั้งปวงแล้ว ทรงแล่ดวงธรรมเพื่อ
 จะให้ สัตว์รับ สั่งบจากเครื่องรอนกระวน กระวายให้ปราศจากสันดาน

คินฺโน พระองค์ผู้ข้ามพ้นกันดารมีชาติเป็นต้นได้แล้ว ทรงแต่ดง
 ธรรมเพื่อจะให้สัตว์ทั้งหลายข้ามพ้นชาติพยาธิกันดาร^๑ ปรีณิพฺพุโต
 พระองค์ผู้ปรีณิพพานดับเพลิงกิเลสเสียได้แล้ว ทรงแต่ดงธรรมเพื่อจะ
 ให้สัตว์ทั้งหลายดับเพลิงกิเลสเครื่องเผาต้นแดนเสียให้เย็นเป็นบรมสุข ๆ

พระองค์ทรงประกอบสัตตคุณการกิจ เสด็จจาริกไปในคามนิคม
 ชนบทราชธานีนั้น ๆ รมณ์ เทเสติ ทรงแต่ดงธรรมด้วยสามารถแห่ง
 ข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์ข้อปฏิบัติของบรรพชิต วินัย ปณฺญาเปติ ทรง
 บัญญัติแต่งตั้งซึ่งวินัยอุบายเครื่องฝึกหัดธรรมิกบริษัท ด้วยสามารถ
 แห่งบัญญัติเป็นลักษณะบทแดนชั้นรกบัญญัตินั้น ๆ ตั้งเขตต์แดนขอบคัน
 แกัดหรรวมิกสาวก เพื่อจะให้ปฏิบัติตั้งงามด้วยกายแลวาจา แต่เพื่อจะมี
 ให้ดวงตเมิดผ้าฝืนด้วยกายทวารวจ์ทวาร ๆ

อาการที่ทรงแต่ดงธรรม

ทรงสั่งสอนด้วยประโยชน์ทั้ง ๓ คือทิฏฐิธรรมิกัตถประโยชน์ที่
 จะพึงได้ประสพในปัจจุบัณภพอัตตภาพเห็นประจักษ์นั้น อย่าง ๑ สัม-
 ปรายิกัตถประโยชน์ที่สัตว์จะพึงได้ประสพณภพเบื้องหน้า แต่กาลกิริยา
 แล้วไป อย่าง ๑ ปรมัตถประโยชน์ ๆ อย่างยิ่งคือวิมุตติพ้นพิเศษจาก
 สรรพกิเลสอาสวะ ออกจากสังสารทุกข์ บัลดุ อมฤตนิพพาน ซึ่งไม่นับว่า
 ชาติหน้า อย่าง ๑ พระองค์ทรงสั่งสอนสัตว์ด้วยประโยชน์ที่สัตว์

๑ คินฺนินฺนเป็นดงน ๆ

ประสงค์ ๓ อย่างนั้น ๆ แต่โอวาทคำสั่งสอนที่แสดงประโยชน์ชาตินั้น
 น้อยกว่าโอวาทอื่น ๆ เหมือนที่ทรงสั่งสอนที่มหาอนุโกติยบุตรแต่อุชชย
 พราหมณ์ด้วยกรรม & ประการ คือ อุฏจ้านสัมปทา บริบูรณ์ด้วย
 ความเพียรความหมั่นในกิจการงาน อารักขสัมปทา บริบูรณ์ด้วย
 การรักษาทรัพย์สมบัติไม่ให้เสียหายไปเสียด้วยอันตรายต่าง ๆ มีใจ
 เปนต้น กตยาณมิตตตา คบหาสมาคมแต่กตยาณชนที่ดั่งามเปนมิตร
 เปนสหาย สัมชวิตา เดียงชีวิตให้เต็มอกกับทรัพย์สมบัติ ดงนกดิต แต่ทรง
 สั่งสอนนางสุชาตาผู้สโภแห่งอนาถบีณฑิกคฤหบดี ด้วยภริยากรรมประ
 เกทกิตเปนนั่น มีน้อยกว่าโอวาทในทางประโยชน์ชาตินี้ ๆ แม้ถึงคำ
 สั่งสอนในทางประโยชน์ชาตินี้ฝ่ายเดียวกันแล้ว ก็น้อยกว่าโอวาทใน
 ทางปรมาตถประโยชน์ ดังตรัสสอนให้บุคคลตั้งตนใน ศรัทธา คีต จาคะ
 ปัญญาคุณสมบัติ แต่ให้ดำรงในเบญจเวรวิรัต แต่ประพฤติธรรม
 จริยาสมจริยาเพียงกุศลกรรมบถเปนนั่น ๆ ซึ่งทรงสั่งสอนด้วยประ
 โยชนชาติชนชาตินี้ ก็เพียงจะให้สัตวได้ความเต็มใจโดยอาการ
 หยาบก่อน แล้วจะได้สถาพรมั่นคงเชื่องในพระธรรมวินัย บำเพญ
 สัมมาปฏิบัติทางปรมาตถประโยชน์ เปนคุณานิสงส์ภายหลัง ๆ แต่
 ซึ่งทรงสั่งสอนด้วยปรมาตถประโยชน์นี้ เทศน์น่ายกวิจิตรเปนนเ
 กัปการ ผ่อนผันยกย้ายตามจริตแต่อาศัยแห่งสัตวนั้น ๆ แต่สังเคราะห์
 ลงในสิกขาทั้ง ๓ คือศีลสมาธิปัญญาที่ลุ่มลึกไปโดยลำดับ ๆ แต่
 โอวาทด้วยประโยชน์ชนชาตินี้ ย่อมเปนนามากในหมู่มนุษย์

คฤหัสถ์ชน ฝ่ายโอรุทด้วยทางอริกุศลค้ดค้ดมาธิบัญญัตินั้น ย่อมเป่น
 ไปในหมู่สัทธิธรรมิกบรรพชิต เป่นคุณอย่างยิ่ง ซึ่งประสงค์จะให้ม้
 แก่เวไนยสัตว์ วิมุตตินั้น บุคคลจะได้จะถึงจะกระทำให้แจ้งได้ ก็
 ด้วยบุรพภาคปฏิบัติค้ดค้ดมาธิบัญญัติ ดึกขา ๓ ประการเป่นมุดเป่นที่
 ตง ๆ บุคคลผู้หวังต่อวิมุตตินั้น ต้องกำจัดโทษกิเลสตามกกรรมอย่าง
 หยาบด้วยค้ดแล้ว กำจัดเสียซึ่งกิเลสอย่างกตางอันกตุ้มรุมกัน ทำใน
 จิตต์ให้สงบไปด้วยสมาธิแล้ว กำจัดเสียซึ่งกิเลสอนุสัยอย่างสุขุมนอน
 เนื่องในสันดานให้หายเบาบางพินาศเลื่อมไปด้วยบัญญัติ เมื่อบัญญัติอบ
 รมจิตต์แล้ว จึงจะบัตวิมุตติพ้นพิเศษไปจากอาสวะแดบารกรรมได้
 เป่นสมุจเฉทปหาน เหตุุนั้น จึงมีพุทธานุกิจแต่ดงอาณิสังสแห่งไตรดึกขา
 นุโยคว่า สัตถปริภาวิโต สมาธิ มหปณโด โหติ มหานิสังโส สมาธิ
 อันค้ดได้อบรมแล้ว ย่อมมีผลแดอาณิสังสใหญ่ก้าวขึ้นไปในบัญญัติ
 บัญญัติแล้ว อันสมาธิได้อบรมอยู่แล้ว ย่อมมีผลแดอาณิสังสใหญ่ก้าว
 ขึ้นไปยังวิมุตติ จิตตอนบัญญัติหากอบรมแล้ว จึงวิมุตติหลุดถอนพ้น
 พิเศษได้ จากกามาสวะภวาสวะอวิชชาสวะซึ่งดองสันดานให้สงบรับ
 ดับสนธิช ไม่งอกกรรมวิภูฏวิปากวิภูฏต่อไปได้ ดงน ๆ ซึ่งพระองค์
 ตรัสเทศนาสั่งสอนด้วยไตรดึกขาน เป่นทางปรมัตถประโยชน พระ
 พุทธโอรุททางปรมัตถประโยชนโดยมุขคือไตรดึกขาน ย่อมเป่นไป
 โดยมากในสัทธิธรรมิกบรรพชิตพุทธานุกรรมกมณฑล ๆ สัมเดจพระผู้
 ทรงพระภาค ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ด้วยประโยชนชาติินชาติินา แด

ปรมาตถประโยชน์ ด้วยสามารถคิหิปฏิบัติ แดบรพชิตปฏิบัติด้วยประ
การณ ๗

คี่หีบ ๑ ปาฏิหาริเยหิ เต เต บุริสทมฺเม ทเมติ อนึ่งเวไนย
สัตว์ซึ่งควรทราบกันเป็นต่าง ๆ โดยลัทธิวาท ทิฏฐิวาท คือเป็น
พราหมณชาติแต่เดิยรถีย ปริพพชกพาหิรบรรพชิตชฎิตดาบสก็ดี หรือ
เป็นยักษแดเทพยดาแดพรหมทม้อชยาศัยวิปริตถอผิดต่าง ๆ ก็ดี ควร
จะต้องทราบณฝึกสอนให้เลื่อมพยดลง ด้วยอิทธิปาฏิหารยอาเทศนา
ปาฏิหารย อนุศาสน์ปาฏิหารยใด ๆ พระองค์ก็ทรงทราบณด้วย
ปาฏิหารยนั้น ๆ ตามสมควร ๗

แต่เมื่อทรงแต่งตั้งอนคฤหัสถมมนุษย์เวไนยนิกรนั้น เมื่อ
ผู้ใดเป็นคฤหัสถใช้บรรพชิตในศาสนานอกศาสนา แดมีอุปนิสัยดี
อินทรีย์แก่กล้าควรจะสำเร็จพระอริยมรรคอริยผล ในอาสน์ที่นั่งฟัง
ธรรมเทศนาอยู่นั้น พร้อมองค์ ๓ คือเป็นมนุษย์ ๑ เป็นคฤหัสถ ๑ มี
อุปนิสัยดีแก่กล้า ควรบรรลุโลกุตตรคุณในที่นั้น ๑ นั้นแล้ว พระองค์
ย่อมทรงแต่งตั้งอนุบุพพิกธา ถ้อยคำที่กล่าวเรียงเรียงเป็นลำดับไป คือ
ทานกถา พรรณนาด้วยทานการให้การบริจาค สัตถกถา กล่าวด้วย
ศีลความดำรงรักษากายวาจาให้สะอาดงาม สัคคกถา พรรณนา
สวรรค์ที่บุคคลจะพึงได้ณเบื้องหน้า ด้วยทานแต่ศีลนั้น กามาที่นวกถา
พรรณนาอาที่นพโทษทุรพตแห่งกามารมณ แดความที่แห่งกามเป็น
เครื่องกระทำค่าเป็นเครื่องเศร้าหมอง เนกขัมมานิสั่งสกถา พรรณนา

อาเนียดังได้ในเนกขัมมคุณ คือออกไปจากกามทั้งหลาย ๗ กถาทัง ๕
 ๕ ซึ่งพระองค์ตรัสเป็นลำดับมาตามนัยน ชื่อนุปปุพพิกธา ๗ เมื่อ
 ไต่พระองค์ทราบว่าคฤหัสถมมนุษย์เวไนยผู้ฟังอนุปปุพพิกธาอนั้น มีจิตต์
 อ่อนไทดจากนิวรรณ ควรแก้ปฏิเวชาริสมัย ดังผ้าที่นายช่างฟอก ๆ
 ให้สิ้นมลทิน ควรรับน้ำย้อมดีพิเศษต่าง ๆ ฉะนั้นแล้ว เมื่อนั้นพระองค์
 จึงทรงแสดงตำมูกังถิกาธรรมเทศนาที่พระพุทธรเจ้ายกตนเอง คือ
 อริยสัจของจริงอย่างประเสริฐทั้ง ๔ คือทุกขสมุทัยนิโรธมรรค ให้
 เวไนยสัตวคฤหัสถมมนุษย์นั้น ๆ ได้บรรลุโลกุตตรธรรมอริยมรรคอริย
 สมต ในอาสน์ที่นั่งฟังเทศนาอยู่นั้น ตามสมควรแก่อุปนิสัยดีแต่อินทรีย์
 สามารถ ๗ สัมเด็จพระบรมโลกนาถทรงประกอบสัตตคุปการกิจ ตั้ง
 สอนคฤหัสถมมนุษย์เวไนยผู้มีนิสัยแก้กล้า ด้วยอนุปปุพพิกธาแดงตุรา-
 รียสัจ ตามลำดับโดยนัยน ๗

ถ้ามนุษย์คฤหัสถ์ซึ่งไม่มีองค์ ๓ ฉะนั้น หรือที่ใดตรัสรู้โลกุตตร-
 ธรรมแล้ว มีโสดาบันบุพทุกตเป็นต้นกัถิ มายังที่เฉพาะพระพักตร พระ
 องค์ก็ทรงตั้งสอนด้วยสุคโตวาทในทานบ้าง คัดบ้าง ทางตั้งเวชนแด
 ความไม่ประมาทเป็นต้นบ้าง ตามสมควร ๗ แดทรงตั้งสอนคฤหัสถ์
 บริษทเห็นปานนั้น ด้วยอาการวิธี่ ๔ สถาน คือ สันทสสันหา แดตั้งซึ่ง
 กรรมอันมีโทษควรมละเสีย แดกรรมไม่มีโทษควรประกอบ ให้ผู้ฟัง
 เห็นด้วยดีตั้งกระทำในที่เฉพาะหน้า ๑ สัมมาทปนา ชักชวนให้ผู้ฟังถือ
 เอาด้วยดีโดยเป็นกิจควรมละเสีย แดควรประพฤติเป็นต้น ๑ สัมมุตเตชนา

ให้ผู้ฟังกล้าหาญชนด้วยดี ในที่จะมละเสีย แดจะเจริญเป็นต้น ๑
 ดัมปหงัดนา พรรณนาคุณแห่งความมละเสียแดความเจริญนั้น ให้
 ผู้ฟังรื่นเริงบันเทิงจิตต์ ๑ พระองค์ทรงสั่งสอนคฤหัสถ์บวชที่เห็นปาน
 นั้น โดยอาการพิถี & ประการฉนแด ๗

อภิญาเทดีเต ชมเม เทเดติ พระองค์ทรงแต่งตั้งซึ่งกรรมทั้ง
 หตาย ที่พระองค์ทรงแต่งตั้งด้วยพระบัญญัติอันยิ่ง ที่พระองค์ทรง
 แต่งตั้งเพื่อความตรัสรู้เฉพาะหน้า ตรัสรู้ครอบงำโลกิยบัญญัติทั้งปวง
 แดอภิญาเทดีตกรรมนั้น คือ สติบัญญัติ ๕ ดัมมัมปชาน ๕ อิทธิ
 บาท ๕ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค ๗ มรรคมีองค์อวยวระ ๘ ประการ
 เป็นอริยะไปจากข้าศึก เป็นมรรคาอย่างประเสริฐ ธรรมเหล่านี้ยอม
 ไปไปณผู้กฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ที่เป็นโลกุตตกรรมาณ จึงมีนามตาม
 อัญวัตถโวหารชื่อว่าโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ๗ แดอภิญาเทดีต
 ธรรมเหล่านี้ พระองค์ทรงสั่งสอนให้ภิกษุทั้งหลาย ฟังเล่าเรียนให้
 ดีให้สำเร็จประโยชน์ ให้แคล้วคลาดโดยอุเทศนิเทศบัญญัติศวารให้
 ชัดเจนชำนาญแล้ว ฟังสั่งแต่พอเจริญกระทำให้มากในสันดาน ก็
 ฟังให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่ได้นาน เป็นไปเพื่อสุขแต่ประโยชน์แก่เทพยดา
 มนุษย์ทั้งหลาย ๗ แดโพธิปักขิยอภิญาเทดีตกรรมเหล่านี้
 ถ้วนเป็นมรรคาเสมวิททางพระนฤพาน เมื่อพุทธเจ้าวกมาสั่งแต่พอเจริญ
 กระทำให้มากในสันดานแล้ว แม้จะไม่บรรลุโลกุตตาริยมรรคผล เป็น
 แต่เพียงโลกิยธรรมเบื้องต้น ภูมิที่มาพจรก็ดี ก็เป็นเสมวิททางแห่ง

ความสงบ ให้ราคะโทษะโมหะสงบลงแม้ด้วยตทั้งคปทาน เป็นเหตุจะให้ศรัทธาแตกความเดื่อมได้ ในพระรัตนตรัยเจริญมากจนถ่ายเดียว ไม่เป็นสังกิเดสิกกรรมชักไปข้างเสว้าหมองเลย แดกรรมมีสติปัญญา ๔ เป็นต้นนั้น จะได้เป็นวิสัยแก่โศรตแต่ใจที่จะเจริญ ก็เพราะอาศัย สุกตวินัย ไม่มีมาเพราะโอวาทในสมัยลัทธินั้น ๆ เลย ควรที่บัณฑิต จะเดื่อมใสหนักต่อพระกรรมวินัยแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น ๆ

เอวัง พหุลี สāvake วิเนติ พระองค์ยอมฝึกสาวกด้วยเรื่องนมาก ว่า รูป อนิจจัง รูปไม่เที่ยง เวทนา อนิจจา เวทนาความเสววย อารมณไม่เที่ยง สณฺญา อนิจจา ความจำได้จำไว้ไม่เที่ยง สงฺขาร อนิจจา สงฺขารกรรมที่ปรุงใจทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญานัน อนิจจัง วิญญานันที่รุจเคษซึ่งอารมณไม่เที่ยง รูป อนตฺตา รูปใช้อาตมตัวตน ใช้แก่นสารไม่เปนไปในอำนาจบังคับบัญชาของผู้ใด ไม่มีใครเปนใหญ่ บองกัน เวทนา อนตฺตา เวทนาความเสววยอารมณใช้อาตมตัวตน สณฺญา อนตฺตา ความจำได้จำไว้ใช้อาตมตัวตน สงฺขาร อนตฺตา สงฺขารกรรมที่ปรุงใจทั้งหลายใช้อาตมตัวตน วิญญานัน อนตฺตา ใจ ซึ่งรุจเคษซึ่งอารมณใช้อาตมตัวตน สัพเพ สงฺขาร อนิจจา สงฺขาร กรรมที่ปัจเจยประชุมแต่งปัจเจยปรุงจนทั้งหลาย ที่เป็นอุปาทิน อุปาทาน เขายิตมนี้มีใจครองก็ดี เปนอนุปาทิน ไม่มีใจครองก็ดี ทั้งปวงล้วน ไม่เที่ยง ย่อมมีความเกิดขึ้นแต่เดื่อมไปเปนกรรมตา ย่อมเกิดขึ้นด้วย

เลื่อมนิบหายไปด้วย ย่อมเป็นอย่างอื่นไปด้วย สัพเพ ชมฺมา อนตฺตา
 ธรรม ทงฺหตายทีเปณ สังขตบัจจยฺยประชฺมแต่งแดเปณอสังขตใช้ธรรมที
 บัจจยฺยประชฺมแต่งกัถี ทงฺปวงล้วนเปณอนัตตาดั้น ใช้อาตมตฺวตน
 ใช้แก่นสาร ไม่เปณไปในอำนาจบังคับบัญชาของผู้ใด ไม่มีผู้ใดเปณ
 เจ้าของเปณใหญ่ครอบครองบ้องกัน ๆ เอวํ ภากา คำสั่งสอนที่มีล้วน
 อย่างนี้ แสดงให้เห็นโดยสามัญลักษณะย่อมเปณไปมากในสาวกทงฺหตาย
 เพราะเหตุว่า บัญญาที่กำหนดนามรูปโดยลักษณะทง ๓ นี้ เปณคุณ
 เบองบนของพรหมจรรย ๆ สัตวทงฺหตายจะบริสุทฺธิหมดจตวิเคศฺช ไป
 จากอาดวระกองกิเลสตามกบาศธรรมทงฺปวงได้กัถด้วยบัญญัติ บัญญา
 เปณเครื่องบริสุทฺธิ ๆ แดบัญญัติที่หยั่งรู้โดยลักษณะทง ๓ นี้ เปณธรรม
 วิติญาณรู้ซึ่งความตงอยู่แห่งธรรม ปุพฺเพ โช ชมฺมจฺจิติญาณํ ปจฺจนา
 นิพฺพานเณ ญาณํ ธรรมวิติญาณํ บัญญาที่รอบรู้ในลักษณะ ๓ ซึ่งเปณ
 ความตงอยู่แห่งธรรม บงเกิดชนก่อนในเบองตน ญาณที่หยั่งรู้ใน
 พระนฤพานเกิดชนณภายหลัง แดธรรมวิติญาณนั้น เปณยถาภูตญาณ
 ทสฺสณะ บัญญาที่เห็นตามเปณจริงอย่างไร เปณเครื่องถอนซึ่งคาหะ
 ความยึดไว้ ความถอมันทง ๓ ประการ เมื่อเห็นดงว่า เนตํ มม ลิง
 นนนั้นใช้ของ ๆ เรา ดงน ถอนคณหาคาหะความถอมันด้วยคณหา
 เลี้ย ๆ เมื่อเห็นดงว่า เนโสหฺมสฺมิ สภาพนัน ไม่เปณตัวเรา ไม่เปณ
 เราดงน ถอนมานคาหะความถอมันด้วยมานะเลี้ย ๆ เมื่อเห็นดงว่า
 น เมโส อตฺตา สภาพนัน ใช้อาตมตฺวตนแก่นสารของเราดงน

ถอนทิฏฐิคาหะความถือมั่นด้วยทิฏฐิเดียว ๆ วิบัติส่นาบัญญัติญาณทัตตนะ
 ญาณทัตตนะ ย่อมถอนเสียซึ่งคาหะความยึดความถือมั่นด้วยคณหา
 มานะทิฏฐิให้ย่อยให้เบาบางเลื่อมถอยลงด้วยประการดังนี้ ๆ ก็แต่
 คณหามานะทิฏฐิทั้ง ๓ นั้น เป็นบัญญัติจะรวมให้ส่นวเห็นซ้ำ เมื่อส่นว
 ยังมาล้าคณถือมั่นอยู่ด้วยคณหาว่า เอตมม น่นของ ๆ เรา ด้วย
 มานะว่า เอโสหมส่นมิ ส่นภาพน่นเป็นค่นวเรา ด้วยทิฏฐิว่า เอโส เม
 อคตฺตา ส่นภาพน่นเป็นอาตมค่นวค่นแก่นส่นวของเรา ดังน่อยุ่แล้ว ความ
 บริส่นุทธิแห่งทัตตนะ บัญญัติอันเห็นจริงเห็นแทกมิได้มีมา เมื่อไม่เห็น
 ตามเป็นจริงอย่างไรได้แล้ว ก็ไม่พ้นไม่หลุดไปจากทุกขทังปวงได้
 คณหามานะทิฏฐิทั้ง ๓ ทำส่นวให้เห็นซ้ำ ด้วยประการฉนนี้ ๆ เมื่อบุคคล
 มาพิจารณาเห็นด้วยวิบัติส่นาญาณทัตตนะแล้ว ก็น่านเดียวซึ่ง
 คาหะความยึดความถือมั่นด้วยคณหามานะทิฏฐินั้น ให้ปราศไปจาก
 ส่นดาน จิตค่นน่อยไปในพระนฤพานเป็นอรฆมน หังค่นนีส่นวณะ
 ความออกไปจากโลกเป็นเบ่องน่า ๆ เอว ปส่นดี เมื่อบุคคลผู้มีบัญญัติ
 มาเห็นด้วยธรรมฐิติญาณยญาณทัตตนะอย่างฉน จึงเกิดนิพ
 พิทาความเห็นอยหน่นายมก่าตงกถ่า นิพพิทท วิรชชติ เมื่อมาเห็นอย
 หน่นายด้วยนิพพิทาญาณแล้ว บุคคลผู้นั้น ก็วิราชปราศย่นน่อยไป คือ
 ให้วิราคะอริยมรรคค่นวอสงยาก็เสถส่นน่อยอมจิตค่นให้ปราศไปเกิดฉนใน
 ส่นดาน วิราคา วิมุจจติ เพราะอาก්යวิราคะอริยมรรคเป็นส่นมจเฉท
 ปหานเกิดฉนแล้ว บุคคลผู้นั้นก็วิมุคตติหลุดถอนพ้นพิเคษจากอ่าส่นว

ทั้งหลาย คือให้วิมุตติอริยผลเป็นปฏิบัตย์ที่ชัปปทานเกิดขึ้น จนผู้หนึ่ง
 แน่ว่า จิตตัพพะพิเคษแล้วดังนี้ ฯ แล้วเกิดปัจเจกชณญาณหยั่งรู้
 โดยประจักษ์ว่า สันชาติ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กิจที่จำจะต้องทำ
 ไม่ต้องพากเพียรต่อไปอีกแล้ว ดังนี้ ฯ แลนิพพิทาวิราคะแล้ววิมุตติ
 แล้ววิมุตติญาณทัตถะจะเกิดขึ้นโดยลำดับ ก็เพราะอาคัยกรรมฐิติญาณ
 ยถาภูตญาณทัตถะเป็นมุตมา ฯ เพื่อจะให้บรรลุโลกุตตรคุณ ปฏิเวชา
 ภิธรรมเป็นอกุปปกรรมดังนี้ สัมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงตั้งสอน
 สอนให้พิจารณาโดยพระไตรลักษณ์นั้น มากกว่าโอวาทอื่น ด้วยประ
 การณ ๑ ปปญจาภิกขา ปชา หมุ่งตั้งความอธิมสำราญยินดีในปบญจ
 ธรรมส่วนที่จะชักให้เห็นซ้ำ จึงไม่อุตสาหะชวนชวายบำเพญญญาที่จะ
 พิจารณาสังขารโดยลักษณะทั้ง ๓ นั้น ด้วยกำลังปบญจธรรม คือค้นหา
 ฆาณะทิฏฐินั้นหากมาครอบงำ จึงมาติดอาคัยซึ่งภวทิฏฐิแล้วภวทิฏฐิ
 ทั้งสองประการ แม้คณาจารย์ตั้งสอนหม่อมคณะปฏิญาณว่า ตนกล้า
 ปริญญากำหนดรู้อุปาทานชั้นชตงปวงแล้ว ก็ยอมบัญญัติตั้งสอนใน
 กามุปาทานปริญญา ทิฏฐุปาทานปริญญา สัตถัพพัตตูปาทานปริญญา
 อยู่ใน ๓ อย่างเท่านั้น ซึ่งผู้หนึ่งผู้ใดจะมาบัญญัติตั้งสอน อุตตวาตูปาทาน
 ปริญญา ให้สละมละเสียซึ่งอุตตวาตูปาทาน การถือเอามั่นซึ่งอุตตวา
 ทกล่าววาอาत्मตวัตนนั้นไม่มี ฯ แลอุตตวาตูปาทานเป็นชาติกแก่อนัตต-
 ติญญาอนัตตานุบัตถะนา เมื่อมาเห็นสังขารแต่โดยสักว่า ไม่เที่ยงแต่

๑ ฉบับเป็นอย่างนี้

เปนทุกขเท่านั้น ไม่เห็นตามจริง โดยเปนอนัตตาแล้ว จะดวงพันทิฏฐิ
 คาหะความยึดความถ่มมั่นด้วยทิฏฐิเสียให้สิ้นไปได้อย่างไรเล่า โทษอัน
 หนักติดต่อดามมาแต่ต้นเดิม คือคณหามานะทิฏฐิบัญญัติธรรมนั้น ๆ
 นิปปปญจา ตถาคตา องคพระตถาคตเจ้าทั้งหลายไม่มีบัญญัติธรรม
 กิเลสที่จะชักให้เนิ่นช้า ๆ บัญญัติธรรมคือคณหามานะทิฏฐินั้น พระ
 องคตถอนเสียให้ขาดแล้วด้วยดี ด้วยพระอรหัตตมรรคญาณโดย
 สัมมภูมิตี ๕ เพราะเหตุพระองค์ได้เกิดพระญาณจักขุตรัสรู้พร้อมเปน
 อภิสัมยชังกรรมชาตุกรรมฐิติ คือลักษณะ ๓ ประการนั้น แจ่มประกักษ
 ไต่ก่อนกว่าสัตว์ทั้งหลาย จึงทรงแสดงเปิดเผยจำแนกกระทำให้ตน ให้
 เทพตามมนุษย์อื่นได้ตรัสรู้ตามในลักษณะทั้ง ๓ นั้น ๆ อนึ่งพระตถาคต
 อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ายอมบัญญัติซึ่งปริญาความกำหนดรู้ซึ่งกาม
 ปาทาน ทิฏฐุปาทาน สัตถัพพัตตูปาทาน อตตวาทูปาทาน ทั้งปวง
 สั่งสอนให้สละมละเสียซึ่งอุปาทานทั้ง ๔ ประการ พระองค์จึงทรงสั่งสอน
 สāvaka ด้วยโอวาทให้พิจารณาสังขาร โดยลักษณะ ๓ นั้น เปนพาหุุดดา
 นุถ้านี้คำสั่งสอนมากกว่าโอวาทอื่น ด้วยประการนั้น ๆ

แดธรรมที่พระองค์ทรงแสดงนั้น เปนสวากขาตธรรมพระองค์ผู้
 ตรัสรู้ได้กล่าวแล้วด้วยดี เปนไปเพื่อจะนำราคะ โทษะ โมหะเหต่ากิเลส
 ตามกกรรมเสียให้พินาศให้เสื่อมสูญ เปนมรรคาวิถี่ฝ่ายอุปจยคามี่จะให้
 ผู้ปฏิบัติถึงอมฤตนิพพาน ปราศจากของสั่งสมคือกิเลส ๆ วิราคาย
 ฌมโม เทสิโต โน สวาคาย ธรรมนั้นพระองค์ทรงแสดงเพื่อจะวิราช

ปราศย์ยอมจะสยหายก็เด็ดเครื่องยอมสั่นตาคานให้ปราศไป ไม่ได้ทรงแต่งตั้ง
 เพื่อจะให้ระคนอยู่ด้วยความกำหนัดยินดี ๆ วิสัยโยคาย ฐมโม เทลิตโต
 โน สัตย์โยคาย ธรรมนั้นพระองค์ทรงแต่งตั้งเพื่อจะมีให้ประกอบไว้
 แต่งตั้งเพื่อจะให้สั่นตั้งโยคก็เด็ดเครื่องประกอบสัตว์ ไม่ได้ทรงแต่งตั้ง
 เพื่อจะให้พวพันรึงรัดไว้ด้วยก็เด็ดเครื่องประกอบ ๆ อนุปาทานาย
 ฐมโม เทลิตโต โน สอนุปาทานาย ธรรมนั้นพระองค์ทรงแต่งตั้งเพื่อ
 จะมีให้ถ่มด้วยอนุปาทานอันใดอันหนึ่ง ไม่ได้ทรงแต่งตั้งเพื่อประกอบ
 สัตว์ด้วยอนุปาทานการถ่มนั้น ๆ อนุปาทาน การถ่มนั้นเป็น ๔ คือ กามุปา
 ทาน ทิฏฐุปาทาน สัตย์พัตตูปาทาน อิตตวาทุปาทาน ๆ อนุปาทาน
 ทั้ง ๔ นี้ เกิดขึ้นเพราะค้นหาเป็นปัจจัย แด่ธรรมนั้นพระองค์ทรงแต่งตั้ง
 เพื่อจะไม่ให้ถ่มด้วยอนุปาทานทั้ง ๔ เหล่านี้ ไม่ได้ทรงแต่งตั้งเพื่อจะให้
 พวพันอยู่ด้วยอนุปาทานอันใดอันหนึ่งเลย ๆ ราควิราคาย พระองค์ทรง
 แต่งตั้งเพื่อจะคลายเสียซึ่งราคามีให้ยอมจิตต์อยู่ได้ มทนิมมทนาย เพื่อ
 จะให้ความเม่าสวางเลื่อมหายคลายเม่าออกไป บีปาสวินยาย เพื่อจะ
 นำเสียให้ฉิบหายซึ่งค้นหาตั้งกระหายน้ำ อาตยสัมมุคฆาย เพื่อจะ
 ถอนชนพร้อมซึ่งอาตย ฉันทสเนหรักโครในอารมณต่าง ๆ วัฏฏ
 ปจฺเจทาย เพื่อจะเข้าไปตัดเสียซึ่งวัฏฏของหมุ่น คือกรรมแตกก็เด็ดแตก
 วิบากให้ชาติมิให้คุ้มกันก่อกองทุกขได้ คุณฺหกฺขาย เพื่อจะสิ้นไป
 แห่งค้นหาเครื่องดินรนแห่งใจสัตว์ วิราคาย เพื่อจะวิราชปราศจาก
 ก็เด็ดอันยอมจิตต์ นิโรชาย เพื่อจะดับสิ้นริชดับไม่เหลือแห่งก็เด็ดแตก

กองทุกข นิพพานาย ชมฺโม เทสฺสโต ชรรณพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
เพื่อนฤพาน ดับไม่เหลือแห่งเพลิงกิเลสมีรากะเป็นต้น แดกกองทุกขมี
ชาติเป็นต้น จะให้ตณหาอันรังร้อยด้วยภพน้อยภพใหญ่ดับสูญสิ้นเป็น
นิรินทณพินาศ ฯ สัมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงประโยชน์
ฝ่ายความสงบดังจะให้ดับแห่งกิเลสแฉก ด้วยประการฉนี้ ฯ

อธิบาย ไช โส ภควา ชมฺมํ เทสฺสตี สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาค
นั้น ย่อมทรงแสดงซึ่งกรรมหวังจะให้สัตว์ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งรู้อริ
เห็นจริงในกรรมที่ควรรู้ โน อนภิณฺณาย ไซ้จะทรงแสดงกรรมดีอัน
อาจริยมุญฺหิ เพื่อจะมีให้สัตว์ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งหาได้ พระองค์
ตรัสแสดงสิ้นเชิง ไม่มีภายนอกไม่มีภายใน ซึ่งข้อใดจะต้องปิดบัง
ไว้แสดงได้แก่สาวกบางองค์มิได้ทั่วไปเป็นสรรพสาธาณ หรือจะฟัง
แสดงได้ต่อเมื่ออรสาณกาสที่สุดไม่มีเลย สนิทานํ ชมฺมํ เทสฺสตี อนึ่ง
พระองค์ทรงแสดงกรรมประกอบด้วยเหตุ ควรที่ผู้ฟังจะตรองตามให้
เห็นจริงได้ โน อนิทานํ พระองค์จะได้แสดงกรรมไม่มีนิทาน เป็น
กระบวนกะเกณฑ์สาวกให้เชื่อหาได้ เมื่อพระองค์แสดงเพื่อจะให้ละ
เสียซึ่งกรรมเหล่าใด ๆ กรรมเหล่านั้น ๆ ผู้ฟังอาจตรองให้เห็นว่ามี
โทษจริง ควรจะละแต่จะฟังได้จริง เมื่อทรงแสดงกรรมเพื่อจะให้
เจริญกรรมเหล่าใด ๆ กรรมเหล่านั้น ๆ ผู้ฟังอาจตรองให้เห็นว่า
มีคุณจริงควรจะเจริญจะฟังให้เจริญขึ้นได้จริง ได้เหตุนิทานที่ควรแก้
ปัญญา ฯ สบฺปาฏิหาริยํ ชมฺมํ เทสฺสตี อนึ่งพระองค์ทรงแสดงกรรม

มีปาฏิหาริยคุณแห่งธรรมที่สามารภจะนำเสียซึ่งปฏิบัติ ให้เกิดมีแก่ผู้ปฏิบัติ โน อปปาฏิหาริย ใช้จะแสดงธรรมไม่มีปาฏิหาริย ผู้ปฏิบัติกระทำตามไม่ได้ผลจริงหาไม่ได้ ๗ ศัสสะ เอวัง ชมมัม เทสยโต เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีวิธี ๓ โดยนิมิตตังนี้ โอวาทานุดาสนี้ คำสั่งสอนควรที่สาวกจะพึงทำตาม อนึ่งควรที่บัณฑิตทั้งหลายจะพึงยินดีเต็มใจได้ว่า สัมมาสัมพุทฺโธ ภควา สุวากุขาทิ ภควตา ชมโม สุปฏิปนุโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ตังนึ ๗

เอวัง ชมมัม เทเสติ สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาค ทรงแสดงธรรมสั่งสอนเวไนยสัตว์เทพยตามนุษย์ โดยอาการวิธีเพื่อประโยชน์คุณ คือ วิมุตติอนุตตรผลให้สัตว์พ้นสังสารทุกข์ทั้งปวงด้วยประการฉนี้ ๗

อาการที่ทรงบัญญัติวินัย

วินัย ปณฺณเปนุโต ปน ฝ่ายเมื่อทรงบัญญัติแต่งตั้งซึ่งวินัย ก็ทรงบัญญัติซึ่งวินัยบัญญัตินั้น เพื่อจะเป็นที่รองแห่งอริกคุณ ให้บุคคลผู้ได้รับชอบบัญญัติได้บำเพญฺสัมาปฏิบัติทางพระนฤพานโดยง่ายห่างไกลจากอกุศลชุกดีต่าง ๆ ควรเป็นผาสุกในดำเนินพรหมจรรย์เพื่อมรรคพรหมจรรย์ ๗ แลขอวินัยบัญญัติทั้งปวงนั้น เป็นไปแต่ในหมู่บรรพชิตสังฆกรรมิกสาวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี ไม่ท้าวไปในคฤหัสถ์บริษัทมณฑล ๗

จะกล่าวบรรพชาอุปสมบทซึ่งให้สำเร็จความเป็นสังฆกรรมิกนั้ก่อน

จับเต็มตั้งแต่แรกอภิธัมโพธิกาตมา ฯ เมื่อสัมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ
 เจ้าได้สำเร็จพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นอัครกอุดมวิสุทธชัชช
 ์นदानพร้อมด้วยพระพุทธรูปคุณพุทธรูปธรรมดาทั้งปวงแล้ว ทรงประ
 กอบสังคตูปการกิจตามพระสัณเฑาะฐสัมมาสัมพุทธวิสัย เสด็จไปโปรด
 เบญจวคคีย์ ฌบ้ำอสิปตนมฤคทายวัน ตรัสเทศนาธรรมจัก
 กัปปวัตตนสูตรเป็นปฐมเทศนาให้พระโกณฑัญญะซึ่งเป็นประธาน เกิด
 ธรรมจักขุบัตดูโสคาบัตติผลญาณแล้ว ท่านจึงทูลขอบรรพชาอุปสม
 บทในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ก็ทรงอุปสมบทพระ
 อัญญาโกณฑัญญะนั้นให้เป็นอุปสัมบัน ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว
 ทรงตั้งสอนพระภิกษุชิวะ วัปปะ มหานามะ อัสสีชิ ทั้ง ๔ องค์ ให้ดำรง
 ในพระโสคาบัตติผลแล้ว ท่านทูลขอบรรพชาอุปสมบท โดยนัยหน
 หลั่งแล้วตรัสเทศนาอนัตตลักขณสูตร ให้ท่านทั้ง ๕ องค์บัตดูพระ
 อรหัตตผล เกิดอเสชชอริยบุคคลคือพระอรหันตชนในโลก ๖ องค์ทั้ง
 พระโสกนาถ ฯ แต่นั้นพระองค์ทรงตั้งสอนยศกุกุบุตร กับสหาย ๕๕
 คนให้สำเร็จพระอรหัตตผลตั้งอยู่ในเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว ตั้งเขอทั้ง
 หตายให้จาริกไปในทิศเพื่อจะแสดงธรรม ประกาศพรหมจรรย์ตั้งสอน
 เวไนยสัตว์ในประเทศนั้น ๆ ในชนบทนั้น ๆ ฯ ฝ่ายพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้ง
 หตายนั้นแยกกันไปมรรคาหนึ่งองค์เดียว ๆ เทียบแสดงธรรมประกาศ
 พรหมจรรย์ให้กุกุบุตรทั้งหตายในประเทศนั้น ๆ ได้ศรัทธาในพระรัตน

ตรัยน้อมฉันทอชยาคัยในบรรพชาอุปสัมบท ฯ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย
 นั้นไม่สามารถจะให้บรรพชาอุปสัมบทด้วยตนได้ จึงพากุลบุตรผู้
 ปราถนาบรรพชาอุปสัมบทเหล่านั้นมา หวังจะทูลถวายให้พระโศกนาถ
 ประทานบรรพชาอุปสัมบท ทั้งภิกษุผู้อาจารย์และกุลบุตรทั้งหลายนั้น
 ได้ความลำบากด้วยทางกัณดารเป็นต้น พระองค์ทรงปรารภเหตุนี้จึง
 ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายบรรพชาอุปสัมบทกุลบุตรด้วยสรณคมน

พจนทั้ง ๓ กับทั้งวิธคือให้โกนผมแต่หนวดก่อนแล้วให้
 ห่ม } ฝ่ายอม

ผาด แล้วกระทำผ้าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วให้ไหว้ท่าแห่งภิกษุทั้ง
 หลาย แล้วให้ขยของประณมมือ แล้วสอนให้รับสรณคมนตั้งต้นแต่
 พุทธ สรณ คจฺฉามิ จนถึง ตตฺติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ เท่านั้น
 ให้ถูกถ้วนทุกประการ กุลบุตรนั้นก็อุปสัมบทนั้น ถ้าเรจด้วยสรณ
 คมนอุปสัมปทา ฯ อิจฺเจว โดยกาดนियมเพียงเท่านั้น มีพิธีอุปสัมปทา
 เป็นสอง คือเอหิภิกขุอุปสัมปทาและสรณคมนอุปสัมปทาด้วยประการ
 หนึ่ง อุปสัมบทด้วยสรณคมนถ้าเรจด้วยสาวกทำอย่างเดียว ฝ่ายเอหิ
 ภิกขุอุปสัมบท ถ้าเรจด้วยพระศาสดาสามเณรสามเณรเจ้าอย่างเดียวดัง
 แล่ดงชนซึ่งคณปาฏิโมกขแต่โอวาทปาฏิโมกขนั้น ฯ เมื่อภิกษุพุทธ
 บัณฑิตไฟบุดยชนแล้ว พระองค์ทรงปรารภอากัปปาจารย์พิบัตินั้น ฯ แห่ง
 ภิกษุใหม่บางจำพวก จึงได้ทรงอนุญาตให้ถือนิสสัยเนื่องด้วยอุปัชฌาย

แต่อาจารย์ แด่ทรงบัญญัติอุปชฌายวตรอาจารย์วตรเป็นต้น เจริญขึ้น
ตามอุปบัติเหตุหนึ่ง ๆ ซึ่งฉนวนบัญญัติมชนก่อนด้วยประการดังนี้ ๆ
ครั้นจำเริญรगतดวงไป เมื่อพระดำริบุตรพระโมคคัลลานอัครสาวก
พร้อมสัมบูรณ์แล้ว ครึ่งหนึ่งพระองค์เสด็จอยู่ณเวฬุวนาราม มี
พราหมณ์หนึ่งนามชอราคะมีศรัทธาอุทิศสาหัสจะใคร่อุปสมบท ภิภษุทั้ง
หลายไม่ส่งเคราะห์อุปสมบทให้ พราหมณ์นั้นเกิดทุกข์โทมนัสจมน้ำกาย
ผ่ายผอมพิกล ส้มแดงพระทศพลทอดพระเนตรเห็นตรัสถามทราบความ
ว่าไม่มีภิกษุองค์ใดรับส่งเคราะห์นั้น แล้วจึงดำรัสให้ประชุมภิกษุสงฆ์
ตรัสถามว่าผู้ใดรักอธิการคุณของราชพราหมณ์ได้บ้าง พระดำริบุตร
กราบทูลว่าข้าพระองค์รักได้ เมื่อข้าพระองค์เข้าไปบิณฑบาตณเมือง
ราชคฤห์ พราหมณ์ผู้นั้นให้คนให้ภิกษาหารประมาณทัพพีหนึ่ง ๆ พระ
องค์ตรัสว่าถ้ากระนั้นดำริบุตรจงให้พราหมณ์ผู้นั้นอุปสมบทเถิด ๆ พระ
ดำริบุตรกราบทูลถามว่า ข้าพระองค์จะให้พราหมณ์อุปสมบทอย่างไร
เล่า ๆ พระองค์ทรงปรารภเหตุหนึ่ง จึงให้ประชุมภิกษุสงฆ์แล้วตรัส
ห้ามเด็กสรณคมนอุปสมบทท่านนี้เสีย ทรงอนุญาตอุปสมบทด้วยญัตติ
จตุตถกัมมวาจากบถงวิธมีให้ถืออุปชฌายก่อนเป็นต้น แล้วปรารภเหตุ
หนึ่ง ๆ ทรงบัญญัติอุปสมบทวิธให้เจริญจนถึงให้อนุศาสนกรรมยา
กรรมเป็นที่สุด เป็นวินัยนิยมในการอุปสมบทภิกษุ ๆ ครั้นภายหลัง
เมื่อพระองค์เสด็จพุทธดำเนินมายังเมืองกบิลพัสดุ์ พระมารดาพระราहु
ดส่งพระราहुตกุมาร ให้ไปทูลขอทรมณฤคก พระองค์พาพระราहु

กุมารไปยังนิโครธารามแล้วตรัสแก่พระสารีบุตรว่า ถ้ากระนั้นท่านจง
 ให้ราहुตกุมารบรรพชาเถิด ฯ พระสารีบุตรเถรเจ้ากราบทูลถามว่า
 ข้าพระองค์จะให้ราहुตกุมารบรรพชาอย่างไรเล่า ฯ สัมเด็จพระผู้ทรง
 พระภาคอาศัยเหตุนี้ จึงให้ประชุมภิกษุสงฆ์แล้วทรงอนุญาตให้ภิกษุ
 ให้กุลบุตรบรรพชาเป็นสามเณร ด้วยสรณคมนทั้ง ๓ กับทั้งวิธิมิให้
 ปลงผมแล้วแหวกก่อนเป็นต้น ฯ แต่นั้นจึงมีวิเศษในบรรพชิตมณฑล
 เป็นสอง คือภิกษุแต่สามเณรด้วยประการฉะนี้ ฯ ครั้นภายหลังครั้ง
 หนึ่งพระองค์เสด็จอยู่กุฎาคารศาลาป่ามหาวันเมืองไพศาลี ได้ทรง
 อนุญาตอุปสัมบทเป็นนางภิกษุณี แก่พระนางมหาปชาปตีโคตมี ด้วย
 รับครุธรรม ๘ ประการ อุปสัมบทนางสาวกียานี ๕๐๐ ให้เสร็จด้วย
 ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวประดิษฐานภิกษุณีพุทธบริษัทชนแล้ว ภายหลังทรง
 อนุญาตอุปสัมบทแห่งภิกษุณี ด้วยญัตติจตุตถกัมมวาจาฝ่ายภิกษุณี
 สงฆ์ แต่ญัตติจตุตถกัมมวาจาฝ่ายภิกษุสงฆ์เป็น ๘ กรรมวาจา ชื่อ
 อัญญาจิกุอุปสัมบท แต่ให้ภิกษุณีให้สตรীবรรพชาเป็นสามเณรี
 ด้วยสรณคมนทั้ง ๓ ดังบรรพชาสามเณรนั้น แล้วทรงอนุญาตให้
 ภิกษุณีสงฆ์ให้สิกขาสัมมตีก่อนนางสามเณรี ประพฤติให้บริบูรณ์ สองปี
 ก่อน จึงอุปสัมบทเป็นนางภิกษุณีได้ นางสามเณรีผู้รับสิกขาสัมมตีก่อน
 แล้ว ชื่อว่าสิกขมานา ฯ จึงนับภิกษุ ๑ ภิกษุณี ๑ สิกขมานา ๑
 สามเณร ๑ สามเณรี ๑ เป็นสหธรรมิกบรรพชิต ๕ จำพวกด้วย
 ประการฉะนี้ ฯ

พระองค์ได้ทรงปรารภภิกษุบ้างภิกษุณีบ้าง จึงได้ทรงบัญญัติ
วินัยพุทธอาณา ตั้งเขตต์แดนให้ประพฤติตามเดิมให้ดวงเดิม ด้วย
บัญญัติเป็นสิกขาบทบ้างเป็นชั้นบัญญัติบ้าง ฯ แลสิกขาบทเฉพาะ
แก่ภิกษุฝ่ายเดียวบ้าง เฉพาะแก่นางภิกษุณีฝ่ายเดียวบ้าง เป็น
สาธารณบัญญัติทวทงภิกษุภิกษุณีบ้าง ถึงชั้นกบฏบัญญัติก็เหมือนนคชนน ฯ
สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ ซึ่งวินัยแก่ สหกรรมิก บรรพชิตพุทธ
สาวกด้วยประการฉนี้ ฯ แลพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้ง
หลายอาศัยอำนาจแห่งประโยชน์ ๑๐ อย่าง ดังขมสุกสุตยา เพื่อว่าดีแล้ว
ชอบแล้วดงนแห่งสงฆ คือจะให้สงฆรับว่าดีแล้วชอบแล้วดงน ๑
ดังขมสุกสุตยา เพื่อจะให้มีความสำราญแก่สงฆ ๑ ทุมมกฺกุนิ ปุคฺคตานิ
นิคฺคหาย เพื่อจะข่มซึ่งบุคคลไม่มีศีลทั้งหลายอันเป็นคนเก้อยาก ๑
เปตฺตานิ ภิกฺขุณี ฆาตฺตฺวิหาราย เพื่อจะอยู่สบายแห่งภิกษุทั้งหลายมีศีล
เป็นทริก ๑ ทิฏฺฐจฺมมิกานิ อาตฺวานิ สํวราย เพื่อจะปิดเสียซึ่ง
อาตฺวาทงหลายอันเป็นไปในปัจจุปัณนกาตเห็นประจักษ ๑ สมนฺปรายิกา-
นินิ อาตฺวานิ ปฏฺฐิมาย เพื่อจะกำจัดเสียซึ่งอาตฺวาทงหลายอันจะเกิด
มีณภพเบื้องหน้า ๑ อปฺปสฺสนฺหานิ วา ปตฺสาทาย เพื่อความเต็มใจ
แห่งชนทงหลายที่ยังไม่เต็มใจ คือให้ชนทงหลายที่ยังไม่เต็มใจจะ
ให้เต็มใจบ้าง ๑ ปสฺสนฺหานิ วา ภฺยโยภาวาย เพื่อความเกิดขึ้นแห่ง
ชนทงหลายผู้เต็มใจแล้ว คือจะให้ชนที่เต็มใจแล้วเต็มใจยิ่ง ๆ
ชน ๑ สทฺธมฺมจฺจิตฺติยา เพื่อความตั้งอยู่แห่งสหกรรม ๑ วินยานุคฺคหาย

เพื่อจะอนุเคราะห์ซึ่งวินัย ๑ เป็นอำนาจแห่งประโยชน์ ๑๐ ประการดังนี้ ๑
 แด่พระองค์ทรงบัญญัติชนกบัญญัตินั้นอาศัยอำนาจแห่งประโยชน์ ๑๐
 อย่างนี้ ตามสมควร ๑ เอวัง วินัย ปณฺณเปติ พระองค์ทรงบัญญัติ
 ซึ่งวินัยด้วยเป็นลักษณะบทแต่ชนกบัญญัติด้วยประการดังนี้ ๓

ประโยชน์ที่มุ่งหมายแห่งพระธรรมวินัย

ได้ ๑ ธรรมวินโย ก็แต่ธรรมที่ทรงแสดง แด่วินัยที่ทรง
 บัญญัติแต่งตั้งนั้น เพื่อประสงค์ผลที่สุดคือวิมุตติอย่างเดียวกันนั้น ๑
 เปรียบเหมือนมหาสมุทรดำครทะเดใหญ่ จะกว้างขวางเท่าใดก็มีรส
 เด่มอกันเป็นอย่างเดียวกัน คือมีรสเค็มเด่มอกัน เป็นความอัศจรรย์แห่ง
 มหาสมุทรชนิดใด แม้ถึงพระธรรมวินัยซึ่งเป็นนัยสำครน จะวิจิตรโดย
 ธรรมประเภทแต่บัญญัติวิเศษประการใด ก็มีวิมุตติความพ้นวิเศษ
 จากสรวรพกิเลสตามกกรรมเป็นรสเป็นผลที่สุดชนิดนั้น ๑

สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม บัญญัติแต่งตั้งซึ่งวินัย
 ให้สัตถธรรมสามประการ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็นไปใน
 พุทธบริษัทสาวกมณฑล ทั้งเทพยตามนุษยสัตว์บุรุษคฤหัสถ์บรรพชิต
 ตามสมควร ๑ แด่สัตถธรรม ๓ ประการนั้น พุทธพจนค้ำพระพุทธรเจ้า
 เปด่งออกเป็นอุทยานตรีศเทศน์ดั่งสอน แด่บัญญัติเป็นลักษณะบทพุทธ
 อาณัติ จัดโดยองค์เป็น ๘ อย่าง สุตต ๑ เคยย ๑ เวชยากรณ ๑
 คาถา ๑ อุทาน ๑ อิติวุตถ ๑ ชาตก ๑ อพฺภุตธัมม ๑ เวทิตถ ๑ น

ชื่อว่าปริยัติธรรม ๑ แด่ปริยัติธรรมนั้นแต่ตั้งข้อปฏิบัติคือศีล
 สมาริบัญญัติ ไตรสิกขา คือศีลสมาธิปัญญา นั้นชื่อปฏิบัติธรรม ๑
 เมื่อบุทกลมาปฏิบัติตามศีลสมาธิปัญ्यानัน ได้บรรลุกระทำให้แจ้ง
 แสงตลอดธรรมพิเศษ คือพระอริยมรรคอริยผลนฤพานใด มรรคผล
 นฤพานนั้นชื่อว่าปฏิเวชธรรม ๑ ส้มเด็จพระผู้มีพระภาค ให้ตั้งธรรม
 ๓ ประการนี้ เปรนไปในมนุษย์พุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
 อุบาสิกา จนบริษัททั้ง ๔ นั้นทรงคุณธรรมดำรงในเอตทัคคสถาน ตาม
 อภิสัมมัยพิเศษสมบัติฉนี้ ๗

บริษัท ๔ ผู้ตั้งอยู่ในเอตทัคคสถาน

ฝ่ายภิกษุบริษัท พระสารีบุตรอรุณธรรมาจารย์ท่านทรงบัญญัติอัน
 พิเศษ ให้อนุตตรธรรมจักรที่พระตถาคตเจ้าให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไป
 ตามได้โดยชอบ ดังปริณายกรัตนแห่งบรมจักรพรรดิฉนั้น ท่านเป็นผู้
 เด็ดกว่าภิกษุที่มีบัญญามาก ๑ พระมหาโมคคัลลานอรุณธรรมาจารย์ที่ส่อง
 เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายที่มีอิทธิ ๑ พระอัญญาโกณฑัญญะเด็ดกว่า
 ภิกษุทั้งหลายที่รูราตวันาน ๑ พระมหากัสสปะเด็ดกว่าภิกษุทั้งหลาย
 ที่ทรงชุดงคคุณ ๑ พระอนนรุทชเด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายที่พิพยจักษุ
 ญาณ ๑ พระภททิกายาพิโคชายบุตร เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายที่เกิดณ
 ตระกูลสูง ๑ พระตฤณทกภททิกายะ เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายที่มีเสียง
 เพราะ ๑ พระบีณโฑตถภาวทวาชะ เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้บดดือ

ดีหนาททั้งปวง ๑ พระปฐมณมนันตานุบุตร เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายที่
 เปนธรรมกถึก ๑ พระมหากัจจายนะ เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้แจก
 เนื้อความแห่งค้ำย้อออกโดยพิสดารได้ ๑ พระจุลลันถกัตเถระ เด็ด
 กว่าภิกษุทั้งหลายอันนฤมิตรได้ซึ่งมโนมยกาย แดเด็ดกว่าภิกษุทั้งหลาย
 ผู้ฉลาดในเจโตวิวิธวิภูฏ การพดิกจิตต์ ๑ พระมหาปันถกัตเถระ เด็ด
 กว่าภิกษุทั้งหลายผู้ฉลาดในบัญญัติวิวิธวิภูฏ การพดิกบัญญัติ ๑ พระ
 สุกุติเถระ เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ด้วยอรณวิหาร แดเด็ดกว่า
 ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นทักษิณียะ ควรรับทักษิณาทานเครื่องเจริญสุข
 สัมปัต ๑ พระชทิวณียเวตเถระอันอยู่ในป่าไม้กถึกกว่า ไม้ตะเคียนกว่า
 เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในป่า พระกิงชาเวตเถระ เด็ดกว่าภิกษุ
 ทั้งหลายผู้เพ่งด้วยฉาน ๑ พระโสณโกปิวิธเถระ เด็ดกว่า
 ภิกษุทั้งหลายผู้มีความเพียรปรารภแล้ว ๑ พระโสณกุฏิกัณณเถระ
 เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายที่มีวาจาอันเพราะ ๑ พระสัฎฐิเถระ เด็ดกว่า
 ภิกษุทั้งหลายผู้มลาภมาก ๑ พระวักกถิเถระ เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลาย
 ผู้หอมลงด้วยศรัทธา ๑ พระราหุตเด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ซึ่ง
 ลึกชา ๑ พระวิฐฐูปาดเถระเด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้บวชด้วยศรัทธา ๑
 พระกุนทธานเถระ เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ถือเอาซึ่งศีลตกเป็นปฐม ๑
 พระวงกัถิเถระเด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ปฏิญาณ ๑ พระอุปเสนวงกัณ
 ตบุตร เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้นำมาซึ่งความเต็มใส่โดยรอบ ๑ พระ
 ทัพพมัตตบุตร เด็ดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้แต่งตั้งปูลาดเสนาสนะ ๑ พระ

ครุฑมัมปฏิกคคหณุปถัมบทก่อกนเปนปฐุมกว่าภิกษุณ้ทงหลาย เดิดกว่า
 ภิกษุณ้ทงหลายบนดาที่รูราตรี คือเปนนางภิกษุณ้ก่อกนกว่านางภิกษุณ้
 ทงปวง ฯ นางเซมาเถรีเปนอกคคส์าวิกา เดิดกว่านางส่วิกากภิกษุณ้
 ทงหลายผู้มบญญา มาก ฯ นางอุปถวณณาเถรีอกคคส์าวิกาทิสอง
 เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายที่มีฤทธิ ฯ นางปฐาจาราเถรี เดิด
 กว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายอนทรวงไวซึ่งวินัย ฯ นางชัมมทินนาเถรี
 เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายบนดาที่เปนชรรมกถัก ฯ นางนันทา
 เถรี เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายผู้เพ่งด้วยฌานส์มาบติ ฯ นาง
 โสธนาเถรี เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายผู้มีความเพียรปรารภแล้ว ฯ
 นางส่กุนเถรี เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายที่บัตตฤทธิพพจักษุญาณ ฯ
 นางภัททาคุณทลเกส่าเถรี เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายที่เปนชิปปา
 ภิญญา มีความตรัสรู้พถัน ฯ นางภัททาภิธาน้เถรี เดิดกว่าส่วิกา
 ภิกษุณ้ทงหลายที่รดักไต ซึ่งปุพเพนิวาต ฯ นางภัททากัจจานาเถรี
 เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายที่ถงซึ่งอภิญญาอันใหญ่แล้ว ฯ นาง
 กีส่าโคตม้เถรี เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายผู้ทรวงไวซึ่งจิวรอันเส่ว้า
 หมอง ฯ นางสังคาตมาตาเถรี เดิดกว่าส่วิกากภิกษุณ้ทงหลายที่นอม
 ดงแล้วด้วยศรัทธา ฯ นางภิกษุณ้พุทธบริษัท ทรวงคุณส์มบติดารง
 ในเอตทคคส์ถาน ด้วยประการณน ฯ

ในฝ่ายอุบาสกพุทธบริษัทคฤหัสถส์าวกเด้า พานิชทงสอง คือ
 ตปุสสะ ๑ ภัตติกะ ๑ อันได้สรณะเปนเทววาจิกอุบาสกเมื่อเสด็จอยู่ณ

คองไม้ราชายศนพฤษนั้น เด็ดกว่าพุทธสาวกอุบาสกที่ถึงสระณะก่อน ๆ
 สุกตคคฤหบดีอนาถบิณฑิกเศรษฐีโศดาบั้น เด็ดกว่าอุบาสกผู้ท่ายก
 ทงหลาย ๆ จิตตคคฤหบดีอนาคามีอริยสาวกอยู่เมืองมัจฉิกาสถิตนคร
 เด็ดกว่าอุบาสกทั้งหลายที่เป็นธรรมกถิก ๆ หิตถกอาพวกอนาคามี
 อริยสาวก เป็นอุบาสกเด็ดกว่าอุบาสกทั้งหลายอันตั้งเคราะห์วิษั
 ด้วยสังคหวัตถุ & ๆ ท้าวมหานามล็กกะผู้พระสีกทาคามีอริยสาวก
 เด็ดกว่าอุบาสกทั้งหลายผู้ให้ซึ่งปัจจัยดาภอันประณีต ๆ อุกคคคฤหบดี
 อนาคามีอริยสาวกอยู่ณเมืองไพศาลี เด็ดกว่ามณฑปท่ายกอุบาสกอัน
 ให้สิ่งของอันให้เจริญจิตต์ ๆ อุกคคคคฤหบดี อนาคามีอริยสาวก อยู่
 ณบ้านหิตถิกคาม เด็ดกว่าสังฆบุรุษอุบาสกผู้บำรุงปฏิบัติซึ่งสงฆ
 ปุรพันชเศรษฐีบุตรโศดาบั้นอริยสาวก เด็ดกว่าอุบาสกผู้เดือนได้หยั่ง
 ลงมัน ๆ ชีวกโกมารภัจจ เด็ดกว่าอุบาสกที่เดือนได้ในบุทกต
 นังกุตบิตาคคฤหบดีโศดาบั้น เด็ดกว่าอุบาสกทั้งหลายผู้มีความคุ่นเคย
 ในพระพุทธรเจ้า ๆ อุบาสกพุทธบริษัทคฤหบดีสาวก มีคุณสมบัติดำรง
 ในเขตที่คคคสถานด้วยประการณ

ในฝ่ายอุบาสิกาสาวิก้าพุทธบริษัทเล่า นางสุชาดาเสนียชิตาโศดา
 บันอริยสาวิก้าได้ ถึงสระณะก่อน เด็ดกว่าอุบาสิก้าทั้งหลายผู้ถึงสระณะ
 ก่อน ๆ นางวิสาขามิตรา มาตาโศดาบั้น เด็ดกว่าอุบาสิก้าทั้งหลาย
 ที่เป็นทายิกาบริจาคนาน ๆ นางชุชชุตตราโศดาบั้นอริยสาวิก้า เด็ด
 กว่าอุบาสิก้าทั้งหลายที่เป็นธรรมกถิก ๆ นางสามาวดีโศดาบั้นอริย

สāvika เด็ดกว่าอุบาสิกาทิ้งหลายผู้ด้วยเมตตาวีหาร ๆ นางอุตตรา
 นันทมาตาได้ดาบ้นอริยสāvika เด็ดกว่าอุบาสิกาทิ้งหลายผู้เพ่งด้วย
 ฌานส์มาบตี ๆ นางสุปปวาสาโกดิยธิตาได้ดาบ้นอริยสāvika เด็ด
 กว่าอุบาสิกาทิ้งหลายผู้ให้ซึ่งบังจยดาภอันประณีต ๆ นางสุปปียา
 อุบาสิกาได้ดาบ้นอริยสāvika เด็ดกว่าอุบาสิกาทิ้งหลายผู้ปฏิบัติภิกษุ
 ไซ ๆ นางกาศิยานีได้ดาบ้นอริยสāvika เด็ดกว่าอุบาสิกาทิ้งหลาย
 ผู้ใดเดอมใส่หยั่งลงมัน ๆ นางคฤหปตานันังกุดมาตาได้ดาบ้นอริย
 สāvika เด็ดกว่าอุบาสิกาทิ้งหลายผู้มีความคุ้นเคยในพระพุทธเจ้า ๆ
 นางกาฬุอุบาสิกาคุดมริกาได้ดาบ้นอริยสāvika เด็ดกว่าอุบาสิกาทิ้ง
 หลายผู้ใดเดอมใส่แล้วด้วยไต่ยินตาม ๆ อุบาสิกาพุทธบริษัทคฤหัสถ์
 สāvika มีคุณสมบัติดำรงอยู่ในเขตทักคถสถาน ด้วยประการฉะนี้ ๆ

เอม จตส์สนันน์ ปริส้านันน์ ยถารหัง วิเสสāvिकเมน สงฆัง สมนมา
 ปฏิปาเทตี ๆ

สมนเดจพระผู้มีพระภาค ทรงสั่งสอนให้บริษัททั้ง ๔ ภิกษุ
 ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา บัณฑิตุคตวรคุณตามสมควร ให้สงฆ
 ปฏิบัติชอบด้วยเพนอริยบุทคตทั้ง ๔ ได้ดาบ้น สกิทาคามี อนาคามี
 อรหันต มีคุณธรรมพิเศษต่าง ๆ เพราะได้ดำเนินตามอริยาชฎางคิก
 มรรคมีชณิมาปฏิปทา สงเคราะห์ในคิถ สมาริ บัญญา ลิกขา ๓

ประการ โดยนิมิต^{๕๑} ๑

พระองค์เสด็จจาริกไปในคามนิคมชนบทราชธานี^{๕๒} ๑ นับแต่
อภิธรรมโพธิ์ดวงไป ๔๔ พรรษาเป็นกำหนด ด้วยประการ^{๕๓} ๑

-
- ๑ นบับเดิมจบเพียงนตอ^{๕๔}หนึ่ง ๑ แต่มิต^{๕๕}อีกตอ^{๕๖}หนึ่งความ
เดียวกัน แต่เป็นภาษามคธมากเกินกว่าตามที่^{๕๗}ใช้เทศนาตามวัด เข้า
ใจว่าแต่ง^{๕๘}ขึ้นใหม่เพราะเหตุ^{๕๙}อื่น มีเทศนาถวาย^{๖๐}เป็นต้น ๑
- ๒ ได้^{๖๑}ตัดความตอ^{๖๒}หลังที่^{๖๓}ซ้ำออกเสีย พร้อมทั้ง^{๖๔}คามคช^{๖๕}ที่^{๖๖}เกิน
๑^{๖๗}ใน^{๖๘}ท^{๖๙}น เป็นแต่^{๗๐}เก็บความ^{๗๑}ข้าง^{๗๒}ป^{๗๓}ล^{๗๔}าย^{๗๕}ที่^{๗๖}แปล^{๗๗}ก^{๗๘}ออก^{๗๙}ไป^{๘๐}มา^{๘๑}เรียง^{๘๒}เชื่อม^{๘๓}กัน
ไว้ ๑

มหาปริณิพพานสูตร กัณฑ์ที่ ๕

ภาคต้น

กถาวคความจำเดิมแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาค เสด็จจำพรรษาณ
บ้านเวพुकคามแขวงเมืองเวสาลี เมื่อพรรษาที่ ๔๕ ฯ พระองค์ทรง
พระประชวร แต่กดับหายด้วยกำลังอิทธิบาทภาวนา ฯ วันหนึ่งพระ
องค์เสด็จประทับกตางวันณป่าवादเจดีย์ ตรัสปริยายเพื่อจะให้พระ
อานนทได้ช้ของทูตอาราธนา เพื่อเสด็จอยู่โปรดสัตว์ตงกัณฑ์ ฯ มาร
เข้าดลใจ พระอานนทไม่ได้สติในทีจะรู้เท่า ฯ พอพระอานนทออกไป
แล้ว มารได้ช้ของเข้าไปทูตอาราธนาให้นิพพาน อ้างถึงความหวังที่
พระองค์ตั้งพระเหตุท้ยว่ายังไม่นิพพานก่อน กว่าจะประกาศพระ
คำสอนให้แพร่หลาย บัดนี้ถึงคราวแล้ว ฯ พระองค์ตรัสปฎิญา
ว่า อีกสามเดือนจักนิพพาน ฯ แต่หนีทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว
เสด็จจากเมืองเวสาลี จาริกไปโดยลำดับ ประทานโอวาทแก่ภิกษุ
สงฆ ในอภิญญาเทศิตธรรมบ้าง ในสังเวคกถาแต่อัปปมาทธรรม
บ้าง ในไตรสิกขาบ้าง ในมหาปเทศวางแบบไว้สำหรับตัดสิ้นพระ
ธรรมวินัยบ้าง ฦตาบดินัน ฯ จนถึงวันน้จะนิพพาน พระองค์
เสด็จถึงเมืองปาวา ฯ จึงนายจุนทะช่างทองเชิญเสด็จไปด้วย ทรง

ทำภคตกิจด้วยมังสะลุกร้อน ๆ แต่หนักทรงพระประชวรลงพระ
 โดहित ทรงอดกตั้นทุกขเวทนา เสด็จจาริกต่อมาหยุดพักตามอภิม
 พระพุทธรักษาชัยเปนคราว ๆ ทรงรับคู่ผ้าถึงกิจวรรณของปุกกุสมัตต
 บุตร แด่ศรีตแต่คงอาเนิสงส์ปัจฉิมบิณฑบาตทาน เพื่อจะกันความ
 วิปปฏิสารของนายจุนทะ ตามระยะทางเสด็จพระพุทธรักษาเนิว ฯ

อนุคตตรี อภิสัมโพธิ์	สัมพุชฌิตฺวา ตถาคโต
ชมฺมจกฺกํ ปวตฺเตตฺวา	โตเก อปฺปฏฺวิวตฺติยํ
เวเนยฺเย สัมปโปเชตฺวา	ปณฺจวคฺคิยาทาโย
ภิกฺขุ ภิกฺขุณีโย เจว	อุปาถเก จุปาถิกา
สทฺทชฺมเม ปตฺติฏฺฐาเปตฺวา	จตฺถโส ปริสา อีมา
อิทฺถิ ฌิตฺติ พาทุชฌณฺณํ	พฺรหฺมจฺริยมฺปกาสฺย
โพธิโต จตฺตฺตาพฺพิส	วสฺถานิ วิตฺติสํวริยํ
ปณฺจตาพฺพิสเม วสฺถเต	วสฺถํ เวพฺพวคามเก
อุปคณฺธิ มารชิโน	วิहाสิ อุกฺโตภโยติ ฯ

สัมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้พระอนุคตรสัมมาสัม
 โพธิญาณ เป็นวิสุทธชนชั้นชั้นदानอุดมแล้ว ได้ให้ธรรมจักรอันประ
 เสริฐซึ่งผู้อื่นจะให้ไปคอบไม่ได้ เป็นไปแล้ว ทรงประกอบอุปการ
 กิจสั่งสอนเวไนยสัตว์มีพระเบญจวคคีย์เป็นต้น ให้ตรัสรู้จตุราริยัสัจ
 ด้วยปฏิเวธอภิสัมยทฺรงประดิษฐานบริษัททั้ง ๔ ภิกษุ ภิกษุณี อุปาถก
 อุปาถิกา ให้ดำรงอยู่ในพระสังฆธรรมโลกุตตราริยมรรคผลตามอุป
 นิสสัยสามารถ พระองค์ทรงประกาศพรหมจรรยา ให้สัมบูรณ์แพรว
 หาดายเป็นประโยชน์แก่ประชุมชน คือเทพยตามนุษย์เป็นอันมาก เสด็จ
 พระพุทธดำเนียรสัญจรสั่งสอนเวไนยสัตว์ ในคามนิคมชนบทราช
 ธานีนั้น ๆ มีเมืองราชคฤห์ในมคธรัฐเป็นต้น ประดิษฐานพุทธ
 สāvกมณฑลให้เป็นไป นับกาลกำหนดแต่ อภิสัมโพธิ์สัมยต์ดวงไปได้

๔๔ พรรษา ครั้นณพรรษาภาดที่ ๔๕ เสด็จจำพรรษาธิษฐานณบ้าน
เวฬุคาม โดยพระพุทธอัครยาจารย์ ฯ

ทรงปลงอายุสังขาร

ตथा हि ^{๕๕} ครังนั้นพระองค์เสด็จจากอัมพปาดวัน ^{๕๖} ซึ่งนางอัมพปาด
คณิกาถวายเปนสังฆาราม แล้วจาริกไปกับด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริวาร
เปนอันมาก ถึงบ้านเวฬุคามเปนสถานในเขตต์เมืองไพศาลีนคร ครั้น
จวนใกล้วัดสู่ปลายีกาตมัยตามวินยานุญาตินิยมแล้ว ส้มเด็จพระบรม
โลกนาถ ^{๕๗} ผู้ตรวจวิสัยที่ผู้อนจะช่วยรักษา พระองค์ผู้ชำนะมารแล้วไม่มี
ความกลัวแต่ที่ใดที่หนึ่ง จึงตรัสเรียกพระภิกษุสงฆ์ ทรงอนุญาตให้
จำพรรษาตามอัครยาจารย์ว่า เอถ ^{๕๘} คุมเห ภิกขเว ^{๕๙} ดูกรภิกษุทั้งหลาย
มาเถิดท่านทั้งหลายจงจำพรรษาณจังหวัดเมืองไพศาลี ตามมิตรตาม
สหายแห่งคน ๆ เกิด อหุปน ^{๖๐} อีเชว ^{๖๑} เวฬุคามเก ^{๖๒} วสุดี ^{๖๓} อุปคจฺฉามิ
ก็แต่เราผู้พระตถาคต ^{๖๔} จะจำพรรษาธิษฐานการอยู่ณณบ้านเวฬุคาม
ตำบลน้อยนแล้ว ฯ ^{๖๕} อุปคณฺณี ^{๖๖} ทรงพระอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายจำ
พรรษาตามผาสุกแห่งคน ๆ ^{๖๗} ฉนนแล้ว ^{๖๘} ส่วนพระองค์ทรงจำพรรษาอยู่
ณบ้านเวฬุคามนั้น ฯ ^{๖๙} ครั้นภายในพรรษาภาด ส้มเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ทรงพระประชวรชราพาทกถ้าเกิดทุกขเวทนา ใกล้มรณชนม
พินาศ ฯ ^{๗๐} ก็แต่ส้มเด็จพระสุคตเจ้า ^{๗๑} ดำรงพระสติสัมปชัญญะ อัน

ทุกขเวทนามากด้านนั้นไม่เบียดเบียนให้อาตุรเดือตร้อนร้าวร้ายได้ ทรง
 อุดกถนซึ่งทุกขเวทนา ด้วยอริวาสันชันทิคุณ ทรงเห็นว่ายังมีควรที่
 จะปริณิพพานก่อน จึงประณามขับไล่บาบัตอาพาธพยาธิทุกขนั้นเสีย
 ให้รังบส่งบไปด้วยความเพียรอิทธิบาทภาวนา ฯ ครั้นดำรงพระกาย
 เปนปกติรังบชราพาชนั้นแล้ว วันหนึ่งเสด็จทรงนั่งพุทธอาสน์ซึ่งบุดาต
 ณร่วมเงาแห่งวิหาร พระอาณนทเถรเข้าไปเฝ้าถวายอภิวัตนมัสการแล้ว
 กราบทูลว่า ทิฏฐจา ภนุเต ภควโต ผาสุ ข้าพระองค์ได้เห็นความ
 ผาสุกแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ความที่ทนทานอดกถนแห่งพระผู้มี
 พระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้เห็นแล้ว ฯ ก็แต่อาศัยที่พระผู้มีพระภาค
 ทรงพระประชวรนั้น กายข้าพระองค์ประหนึ่งจะงอมรงมไป แม้ที่คำ
 นุกิต์ก็มีตมณไม่ปรากฏแก่ข้าพระองค์ แม้ธรรมทั้งหลายก็ไม่สว่าง
 แจ่มแจ้งแก่จิตต์ เพราะมาวิตกว่าพึงคิดถึงความไซ้ที่ทรงพระประชวร
 นั้น แต่มายินดีอยู่น้อยหนึ่งว่าพระผู้มีพระภาคยังไม่ปรารภภิกษุสงฆ์
 แล้วตรัสพุทธพจน์อันใดอันหนึ่งเพียงใดแล้ว ก็ยังจักไม่ปริณิพพาน
 ก่อน ข้าพระองค์มีความยินดีเป็นข้อไวใจอยู่น้อยหนึ่งนี้ ก็ ปนानนุท
 ภิกษุสงฆ์ ไซ มยิ ปจฺจาสีลตี ตูกรอาณนท ภิกษุสงฆ์ยังมาหวังเฉพาะ
 ซึ่งอะไร ในเราผู้พระตถาคตเต่า เทลีสโต อาณนท มยา ชมโม อนนุตร
 อพาหิร กตฺวา ตูกรอาณนท ธรรมเราผู้พระตถาคตได้แสดงแล้ว ทำ
 ไม่ให้มีภายในไม่มีภายนอก นตฺถานนุท ตถาคตลุตฺต ชมเมตฺถ อจ
 ริญมฺภูจิจิ ตูกรอาณนท กำมืออาจารย์ก็จะล่อนความในธรรมทั้งหลาย

ไม่มีแก่พระศากตเจ้า ๆ ซึ่งเปนคำสดาของเทพยตามนุษย์ มีจิตต์
 บริสุทธิ์พ้นจากคณหานิสสัยทิฏฐินิสสัยด้วยประการทั้งปวงแล้ว ซึ่ง
 ขอดตบจะต้องปกปิดซ่อนบังไว้ แล่คงได้แก่สาวกบางเหล่า มิได้ทั่วไป
 เปนสรรพสาธาณ หรือจะพึงแสดงให้สาวกทราบได้ต่ออวสานกาลที่
 สุดไม่มีเลย ๆ ยลุต นุน อานนท เอวมลุต ตุกรอานนท ผู้โดยยัง
 มีฉันทอาตยอยู่ว่า จักรักษากฤษุสงฆ หรือว่ากฤษุสงฆมีตัวเราเป็นที่
 เฉพาะเป็นที่อ้าง ดิงน โส นุน ผู้หรือแลจะพึงปรารภกฤษุสงฆ
 แล่วกถ้าวคำอื่นใดอันหนึ่งซึ่งแสดงห้วงดีเนหอาตย ๆ อันฉันทปริวิตก
 คำหนึ่งเช่นนั้นไม่มีแก่พระศากตเจ้าเลย สัก อานนท ศากโต ตุกร
 อานนท พระศากตเจ้า จักปรารภกฤษุสงฆแล่วกถ้าวคำอื่นหนึ่งนั้น
 แล่คราวหนึ่ง อหิ โช ปนानนท ตุกรอานนท เราผู้พระศากตแล
 บดิน ชราเจริญวัย มีความเปนคนใหญ่ไปด้วยร่างกายสันกาดนาน
 มีวยอนตามถึงแล่ว ชนมายุกาดแห่งเราผู้พระศากตถึง ๘๐ เปนไปอยู่
 ณบดิน ๆ กายแห่งพระศากตเจ้าย่อมเปนไป ประหนึ่งเกวียนชำระ
 ที่แซมซ่อมด้วยไม้ไผ่ใช้สัมภารเกวียนฉนั้น ๆ ยลุต อานนท สัมเย
 ตุกรอานนท สัมยโตพระศากตเจ้า เข้าไปถึงซึ่งเจโตสมาธิความตั้ง
 เสื่อมแห่งจิตต์ไม่มีนิมิตร เพราะไม่ทำในใจซึ่งนิมิตรทั้งหลายทั้งปวง
 เพราะดับแห่งเวทนาบางเหล่าแล่วแล่อยู่ ๆ เมื่อใดพระศากตเจ้าเข้า
 อนิมิตตเจโตสมาธิหยุดยั้งอยู่ด้วยอนิมิตตสมาธิแล่ว ผาสุตโร อานนท
 ตลุม สัมเย ตุกรอานนท กายแห่งพระศากตเจ้า ย่อมมีผาสุกด์บาย

พระองค์จึงทำนิมิตรอน्हยาบ แแต่ดงอานุภาพแห่งอิทธิบาทภาวนาว่า
 สามารถจะให้ท่านผู้ใดเจริญ ดำรงอยู่อายุก็ปีหนึ่งหรือเกินกว่าอายุ
 ก็ปีได้ ครั้นโอภาสปริยายนิมิตรอน्हยาบนั้นถึงสามหน มารเข้าตน
 ใจพระอานนทเสียดจึงไม่สามารถจะรู้ความแล้วได้สติอาราธนาณั้น ๆ
 พระสุคตเจ้าจึงทรงขับพระอานนทเสียดจากที่นั้น พระอานนทถวายบังคม
 ทำปทักษิณแล้วไปนั่งธัมมไม้แห่งหนึ่ง ไม่ไถ่ถนุแต่พระโลกนาถ ๆ
 ครั้นพระอานนทหัดไปแล้วไม่ช้า มารเข้าไปเฝ้าแล้ว ยกเนื้อความแต่
 ปางหลังครั้งแรกได้ครั้นรู้อภิสัมโพธิญาณ ประทับควงไม้ชบาต
 นิโครชนั้นได้ครั้นว่าบริษัททั้ง ๔ เหล่า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
 ยังไม่ฉลาดชัดเจนอาจแแต่ดงธรรมมีปาฏิหารยย์ย้ายปรับปวาทโดยสหธรรม
 แแต่พรหมจรรย์ยังไม่แพร่หลายบริบูรณ์เป้นประโยชน์แก่ประชุมชนเป้น
 อันมาก ประกาศด้วยดีในเทวดามนุษย์เพียงไรแต่ยังไม่ปรินิพพาน
 ก่อนดังนี้ บดินปริสัสมบัตแแต่พรหมจรรย์ก็ตั้งบุรณตั้งพุทธประ
 สงคทุกประการแล้ว ปรินิพพาตุทานิ ภาณเต ภาควา ขอพระผู้มี
 พระภาคจงปรินิพพานเถิด บดินเป้นกาดที่จะปรินิพพานแห่งพระผู้มี
 พระภาคแล้ว ๆ เออ วุคฺเต เมื่อมารกดาวดงนแล้ว พระผู้มีพระ
 ภาคจึงครั้นว่า อปฺโปสฺสุกฺโก คุวฺ ปาบีม โหหิ คุกรมารผู้มีบาป
 ท่านจงมีชวณชวายน้อยเถิด น จิริ ตถาคตฺสฺส ปรินิพพานิ ภวิสฺสตี
 ความปรินิพพานแห่งพระตถาคตเจ้าจักมีไม่ช้า อิตฺ ตินณฺ มาต่าน
 อจฺจเยน ตถาคโต ปรินิพพายิสฺสตี โดยกาดที่ถ่วงไปแล้วแห่ง ๓

เดือนแค้น พระศากยเจ้าจักปริณิพพาน ฯ อถโฆ ครังนั้นสมเด็จ
 พระผู้มีพระภาค มีพระสติสัมปชัญญะปลงอายุสังฆารณปาवादเจตีย์
 ก็เกิดอัครรายแผ่นดินไหวใหญ่แดนชนชั้นสัตตยของพิณิกนำตังพิงกถัว ทั้ง
 กตองทิพยกกับนัตถอดันในอากาศ ฯ สมเด็จพระบรมโลกนาถทราบ
 ความนั้นแล้ว เปดงอุทานในเวदानันว่า

ตุลุมตุลุมจ สัมภวํ ภวสงฆารมวตฺตชฺชิ มุณี
 อชฺฌตฺตรโต สฺมาหิตโต อภินฺทิตฺติ กวณฺณิตฺตตฺตสัมภวํ

ตังน มีความว่า ผู้คือพระสยัมภูพุทธเจ้าได้สดะดงปลงเสียแล้วซึ่ง
 โดกียกรรม เครื่องตกแต่งภพเป็นสัมภวเครื่องเกิด ที่จะพิงซึ่งได้คือ
 เปนกามาจรกรรม อันจะพิงซึ่งมิได้คือมหรคตกรรม พระพุทธเจ้า
 นั้นเป็นผู้ยินดีแล้วณภายใน ตังมันด้วยอุปจารสฺมาชิเดอปปนาตฺมาชิเดอ
 พระองค์ได้ทำลายเสียแล้วซึ่งอตตสัมภพ คือกิเลสที่เกิดแล้วในตนให้
 พินาศไป ประหนึ่งโยธาใหญ่ในสงครามอันทำลายเสียแล้วซึ่งเกราะ
 ฉนั้น ฯ อถโฆ อายสุมโต อานนฺทตฺตํ เอตทโหสิ ครังนั้นพระ
 อานนทเกิดปริวิตกพิศวงเพราะอัครรายเกิดมันนั้น จึงออกจากร่มพฤษา
 เข้าไปสู่ที่เฝ้า ถวายบังคมนั่งณที่ควรแล้ว ทูลถามถึงเหตุซึ่งให้เกิด
 อัครรายมีแผ่นดินไหวใหญ่เป็นตั้นนั้น ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัส
 เหตุ ๘ ประการที่จะให้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ คืออดมกำเรบ ๑ ท่านผู้มี
 ฤทธิบันดาล ๑ พระโพธิสัตว์จตุตถจากดุสิตลงมาสู่พระกรรม ๑ พระโพธิ
 สัตวประสูติ ๑ พระศากยเจ้าตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาตัมโพธิญาณ ๑

พระตถาคตเจ้าให้พระอนุตตรธรรมจักรเป็นไป ๑ พระตถาคตเจ้าปลง
 อายุสังขาร ๑ พระตถาคตเจ้าปรินิพพานด้วยอนุปาทีเสถ์นิพพานธาตุ ๑
 เหตุทั้ง ๘ นั้นเป็นปัจจัยจะให้แผ่นดินไหวใหญ่ตัวอย่าง ๆ แล้วพระองค์
 ตรัสซึ่งบริษัท ๘ จำพวก คือ กษัตริย์ ๑ พราหมณ์ ๑ คฤหบดี ๑ สัมณะ
 ๑ หมู่เทพยดาจาศุมหาราชิกา ๑ หมู่เทพยดาดาวดึงส์ ๑ หมู่มาร ๑ หมู่
 พรหม ๑ ซึ่งพระองค์เคยเข้าไปใกล้แล้วตั้งสนทนาแสดงธรรมีกถาตั้ง
 สอน ๆ แล้วตรัสอภิเษกคณะ ๘ ประการ แลวิโมกข ๘ ประการ แล้ว
 ทรงนำเนอความแต่ปางหลัง ครั้งแรกได้ตรัสอภิเสกัมโพธิ์ เสด็จอยู่ณ
 ควงไม้ชปาदनินิโครธ ได้ตรัสไว้แก่มารชนใดนั้น มาตรัสแก่พระอานนท
 แล้วแสดงว่าพระองค์ได้ปลงอายุสังขารแล้ว แผ่นดินไหวใหญ่ เพราะ
 เหตุดังนี้ ๑ พระอานนทจึงกราบทูลว่า ติฏฺฐัจฺจุ ภาณฺเต ภคฺวา กปฺปํ
 ติฏฺฐัจฺจุ สุกฺโต กปฺปํ ขอพระผู้มีพระภาคจงตั้งอยู่กัปปหนึ่งเถิด พหูช-
 นหิตาย พหูชนสุชทาย เพื่อประโยชน์เกอภูตแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความ
 สุขแก่ชนเป็นอันมาก โลกานุกมฺปาย เพื่อจะไหวตาม คือ อนุเคราะห์ซึ่ง
 สัตวโลก อตฺถาย หิตาย สุชทาย เทวมนุสฺสํ เพื่อประโยชน์ที่สัตวประ
 สงค เพื่อประโยชน์เกอภูต เพื่อความสุชแก่เทพยตามนุษยทั้งหลาย ๑
 พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามว่า อตฺถานิ อานนฺท ตูกรอานนท อย่าเดย ท่าน
 อย่าได้วิงวอนพระตถาคตเจ้า บดินมิใช่กาดเพื่อจะวิงวอนพระตถาคตเจ้า
 เสียแล้ว ๑ พระอานนทก็กราบทูลวิงวอนถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง พระองค์
 จึงตรัสถามว่า สทฺทหฺสิ ตฺวํ อานนฺท ตถาคฺตสฺส โพธิ์ ตูกรอานนท

ท่านเชื่อซึ่งบัญญัติว่าแห่งพระตถาคตเจ้าหรือ ฯ เอวัง ภาณเต ข้า
แต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เชื่อ ฯ อถ กัณฐกรหิ คุวั อานนท
คุณกรอานนท ถ้าท่านเชื่อฉนั้นแล้ว ไฉนมาบับคั้นแก่นไค้พระตถาคตเจ้า
ถึง ๓ ครั้งเด้า ฯ สัมมุขา เมตติ ภาณเต ภควา สุตฺติ ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้ฟัง ได้รับมา เฉพาะพระพักตร์แห่งพระผู้
มีพระภาคเจ้าว่า อธิชบาททัง ๔ ประการ ท่านผู้ใดผู้หนึ่งได้เจริญทำ
ให้มากช้านานญแคว่คดองเด้า ถ้าท่านผู้หนึ่งจางใจจะดำรงอยู่นานด้วย
รูปกายเด้าก็พึงตั้งอยู่ไค้กัปปิ ๑ บ้าง เหนืออกกว่ากัปปิ ๑ บ้าง ฯ อธิช
บาททัง ๔ นั้น พระตถาคตเจ้าได้เจริญแคว่คดองช้านานญเด้า ถ้าพระ
ตถาคตเจ้ามาปราณาจะตั้งอยู่ด้วยสัรรูประพินชนนไค้ ก็ะดำรงคอยู่
ต้นอายุกัปปิหนึ่ง หรือเกินกว่าอายุกัปปินนไค้ตั้งน ฯ เพราะเหตุฉนั้น
ข้าพระองค์จึงไค้กราบทูลวิงวอนอากาศนถึงสามครั้งเป็นกำหนดฉนั้น ฯ
พระผู้มีพระภาคตรัสถามพระอานนทอีกเด้าว่า สัททุทหสิ คุวั อานนท
คุณกรอานนท ท่านเชื่ออยู่หรือซึ่งอานุภาพแห่งอธิชบาทภาวนานน ฯ เอวัง
ภาณเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญข้าพระองค์เชื่อ ฯ ตสฺมาตีหานนท คุณกร
อานนท เพราะเหตุฉนั้น ขอซึ่งเมื่อพระตถาคตเจ้า ทำนิมิตรโอภาษอัน
หยาบ แดอานนทไม่สามารถจะรู้ไม่ได้วิงวอนพระตถาคตเจ้าแต่ครั้ง
ก่อน ๆ ซึ่งยังเป็นกาลอยู่ฉนั้น ก็เป็นความผิดของอานนทผู้เดียว ถ้าใน
คราวฉนั้น ๆ หากอานนทจะพึงวิงวอนพระตถาคตเจ้าไค้ พระตถาคต
เจ้าจะพึงห้ามเสียสองค้ำ ครนวารทสามพระตถาคตเจ้าก็ะพึงรบค้ำ

วิงวอนอาราธนา^๕ เพราะเหตุ^๕นี้ ซึ่งอาณนท^๕ไม่วิงวอนเสียแต่ยังเป็น
 กาดอยู่^๕ เป็นความผิดของอาณนท^๕ผู้เดียว ๑ ครั้นพระองค์ตรัสตั้ง^๕
 แล้ว แด่นิมิต^๕โรภาษอันหยาบเหนปาน^๕นั้น พระองค์ได้ทำแล้วแก่พระ
 อาณนท^๕แต่กาดก่อน ในสถานเท่าใด ^๕ต้นวารเท่าใด พระองค์ก็ทรง
 ประมวล^๕ญัสถาน^๕ทั้งปวง^๕นั้นนับได้ ๑๖ ตำบล มาแสดงแก่พระอาณนท^๕โดย
 พิสดาร ๑ แด่สถาน^๕ทั้ง ๑๖ ตำบล^๕นั้น เมืองราชคฤห์ ๑๐ ตำบล เมือง
 เวสาลี ๖ ตำบล ๑ ๑๐ ตำบลเมืองราชคฤห์^๕นั้น ภูเขาคิชฌกูฏ^๕เป็นที่ ๑
 โคตมนิโครช^๕เป็นที่ ๒ โจรูปปาท^๕เหว^๕ที่^๕ทั้ง^๕โจร^๕เป็นที่ ๓ ถ้ำ^๕ตัด^๕ค^๕บ^๕ณ^๕ณ
 คุหา^๕ข้าง^๕ภูเข^๕เว^๕ภาร^๕บรร^๕พต^๕เป็นที่ ๔ กภาพ^๕ลี^๕ดา^๕ข้าง^๕ภูเข^๕อ^๕ลี^๕ค^๕ิล^๕ิ^๕บ^๕รร^๕พต^๕
 เป็น^๕ค^๕าร^๕บ ๕ เงาม^๕ชื่อ^๕ว่า^๕ส^๕ปี^๕บี^๕โล^๕ณ^๕ท^๕ิก^๕า^๕ณ^๕ะ^๕ดี^๕ต^๕วัน^๕เป็น^๕ค^๕าร^๕บ ๖ ต^๕ไป^๕ทา
 ราม^๕เป็นที่ ๗ เว^๕พ^๕วัน^๕เป็นที่ ๘ ช^๕วก^๕ม^๕พ^๕วัน^๕เป็นที่ ๙ ม^๕ัท^๕ท^๕ก^๕ุ^๕จ^๕นิ^๕ม^๕ิค^๕ท^๕าย^๕วัน
 เป็น^๕ที่ ๑๐ ๑ สถาน ๑๐ ตำบล^๕อยู่^๕เม^๕ือง^๕ราช^๕ค^๕ฤ^๕ห์ ๑ แด่สถาน ๖ ตำบล
 เม^๕ือง^๕เว^๕ส^๕าลี^๕นั้น อ^๕ุ^๕ท^๕เท^๕น^๕เจ^๕ด^๕ย^๕เป็นที่ ๑ โค^๕ต^๕ม^๕ก^๕เจ^๕ด^๕ย^๕เป็นที่ ๒ ส^๕ัต^๕ค^๕ัม^๕พ
 เจ^๕ด^๕ย^๕เป็นที่ ๓ พ^๕หุ^๕ป^๕ต^๕เจ^๕ด^๕ย^๕เป็นที่ ๔ ส^๕าร^๕ัน^๕ท^๕เจ^๕ด^๕ย^๕เป็น^๕ค^๕าร^๕บ ๕ ป^๕า^๕ว^๕าด
 เจ^๕ด^๕ย^๕น^๕เป็น^๕ค^๕าร^๕บ ๖ ๑ รวม^๕เป็น^๕ ๑๖ สถาน^๕ด^๕ว^๕ย^๕ป^๕ระ^๕กา^๕ร^๕ณ^๕ ๑ ใน
 ว^๕าร^๕ท^๕ง ๑๖ คร^๕ง^๕น^๕น^๕เป็น^๕ก^๕าด^๕อยู่^๕ท^๕จะ^๕วิ^๕ง^๕ว^๕อน^๕พ^๕ระ^๕ต^๕ถ^๕าค^๕ค^๕เจ้า อา^๕ณ^๕น^๕ท^๕ก^๕็^๕มี^๕ได้
 รั^๕ไม่^๕ได้^๕วิ^๕ง^๕ว^๕อน^๕เด^๕่า ถ้า^๕ใน ๑๖ ว^๕าร^๕น^๕นั้น อา^๕ณ^๕น^๕ท^๕ได้^๕วิ^๕ง^๕ว^๕อน^๕แต่^๕ใน^๕ส^๕ถ^๕าน^๕ใด
 ส^๕ถ^๕าน^๕หนึ่ง^๕เด^๕ว^๕ไ^๕้ พ^๕ระ^๕ต^๕ถ^๕าค^๕ค^๕เจ้า^๕จะ^๕พ^๕ิง^๕ห^๕ำ^๕ม^๕เด^๕ีย^๕ส^๕อง^๕ค^๕ร^๕ง^๕ คร^๕ง^๕ที่^๕ส^๕ำ^๕ม
 ก^๕็^๕จะ^๕ร^๕ับ^๕อา^๕รา^๕ธ^๕นา ๑ น^๕เ^๕ห^๕ตุ^๕ใน ๑๖ ตำบล^๕น^๕นั้น^๕อา^๕ณ^๕น^๕ท^๕ไม่^๕ส^๕ำ^๕ม^๕า^๕ร^๕ถ^๕จะ^๕รั^๕ไม่

ได้วิงวอน เหตุ^๕นั้น ข้อ^๕นั้นก็^๕เป็นความผิดของอาณนทผู้เดียว ๆ นนุ
 เอว^๕ อาณนท มยา ปฏิก^๕จ^๕เจ^๕ว อก^๕ชา^๕ค^๕ิ ดุ^๕กร^๕อา^๕ณ^๕น^๕ท เราผู้ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ค^๕
 ได้บอกแล้วตั้ง^๕น^๕แต่^๕เด^๕ิม^๕หา^๕ไม่^๕ห^๕ร^๕ือ^๕ว^๕า ส^๕พ^๕เพ^๕ห^๕เว^๕ว บ^๕ี^๕เย^๕ห^๕ิ ม^๕นา^๕เป^๕ห^๕ิ น^๕า^๕น^๕
 ภา^๕ว^๕ อ^๕ณ^๕ณ^๕ถ^๕า^๕ภา^๕ว^๕ บ^๕ัน^๕ด^๕า^๕ส^๕ต^๕ว^๕ส^๕ัง^๕ชา^๕ร^๕เป^๕น^๕ที่^๕ร^๕ก^๕เจ^๕ริ^๕ญ^๕ใ^๕จ^๕ัง^๕ป^๕ว^๕ง^๕เท^๕ีย^๕ว
 ย^๕่อ^๕ม^๕เป^๕น^๕ต^๕าง^๕ ๆ พ^๕ล^๕ัด^๕พ^๕ร^๕าก^๕เป^๕น^๕อ^๕ย^๕าง^๕อ^๕ื่น^๕ไป ไม่^๕ค^๕ง^๕ท^๕น^๕ถ^๕า^๕ว^๕ร^๕อ^๕ย^๕ู่^๕ได้^๕ต^๕า^๕ม^๕ใ^๕จ^๕
 ป^๕ระ^๕ส^๕ง^๕ค^๕ ค^๕ิ ก^๕ุ^๕ค^๕เ^๕ต^๕ุ^๕ถ^๕ ด^๕พ^๕ภ^๕า อ^๕ัน^๕ด^๕ัง^๕ที่^๕เท^๕ย^๕ง^๕ซ^๕ึง^๕ส^๕ต^๕ว^๕ป^๕ระ^๕ส^๕ง^๕ค^๕อ^๕ย^๕ู่^๕น^๕ัก^๕น^๕ัน^๕
 ส^๕ต^๕ว^๕ท^๕ัง^๕ห^๕ต^๕าย^๕จะ^๕พ^๕ัง^๕ได้^๕ใ^๕น^๕ส^๕ัง^๕ชา^๕ร^๕น^๕ี้^๕แต่^๕ไ^๕น^๕เ^๕ด^๕่า ย^๕น^๕ค^๕ิ ช^๕า^๕ค^๕ิ ภ^๕ุ^๕ค^๕ิ ส^๕ัง^๕ช^๕ค^๕ิ
 ป^๕โ^๕ล^๕ก^๕ช^๕ม^๕ม^๕่ ส^๕ິ^๕ง^๕ใ^๕ด^๕เ^๕ก^๕ิ^๕ต^๕มา^๕เป^๕น^๕มา^๕อ^๕ัน^๕บ^๕ั^๕จ^๕จ^๕ัย^๕ป^๕ระ^๕ช^๕ุ^๕ม^๕ท^๕า บ^๕ั^๕จ^๕จ^๕ัย^๕ต^๕ก^๕ต^๕าง^๕ มี^๕
 ค^๕ว^๕า^๕น^๕ิ^๕บ^๕ห^๕าย^๕ไป^๕เป^๕น^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ด^๕า ค^๕ิ ว^๕ต^๕ มา^๕ ป^๕ล^๕ุ^๕ช^๕ุ^๕ช^๕ิ^๕ติ^๕ ซ^๕ึง^๕จ^๕ก^๕ร^๕า^๕ว^๕ร^๕อง^๕
 ป^๕ร^๕า^๕ถ^๕น^๕า^๕ท^๕ย^๕า^๕น^๕ไป^๕ว^๕า ข^๕อ^๕ด^๕ัง^๕น^๕ั้น^๕อ^๕ย^๕า^๕น^๕ิ^๕บ^๕ห^๕าย^๕เด^๕ย^๕ ด^๕ัง^๕น^๕ั้น^๕ เ^๕น^๕ค^๕ิ จ^๕า^๕น^๕ิ วิ^๕ช^๕ุ^๕ช^๕ิ^๕ติ^๕
 ร^๕ู^๕า^๕น^๕ที่^๕จะ^๕ใ^๕ห^๕่^๕ได้^๕ด^๕ัง^๕ใ^๕จ^๕ป^๕ระ^๕ส^๕ง^๕ค^๕น^๕ั้น^๕ไม่^๕มี^๕ ๆ ย^๕ิ โ^๕ช^๕ ป^๕เ^๕น^๕ค^๕ิ อา^๕ณ^๕น^๕ท^๕ ด^๕ุ^๕กร^๕
 อา^๕ณ^๕น^๕ท^๕ ก^๕ิ^๕ด^๕ัง^๕ใ^๕ด^๕เ^๕ด^๕พ^๕ระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ค^๕เจ^๕้า^๕ได้^๕บ^๕ริ^๕จ^๕า^๕ค^๕ด^๕เ^๕ว^๕ ค^๕า^๕ย^๕ด^๕เ^๕ว^๕ ป^๕ด^๕่^๕อ^๕ย^๕ด^๕เ^๕ย^๕
 ด^๕เ^๕ว^๕ ม^๕ด^๕ะ^๕ด^๕เ^๕ย^๕ด^๕เ^๕ว^๕ ส^๕ด^๕ะ^๕ค^๕ิ^๕น^๕ด^๕เ^๕ย^๕ด^๕เ^๕ว^๕ อ^๕า^๕ย^๕ส^๕ัง^๕ชา^๕ร^๕อ^๕ัน^๕ใ^๕ด^๕พ^๕ระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ค^๕เจ^๕้า^๕
 ส^๕ด^๕ะ^๕ด^๕ง^๕ป^๕ด^๕ง^๕ด^๕เ^๕ย^๕ด^๕เ^๕ว^๕ ว^๕า^๕จ^๕า^๕พ^๕ระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ค^๕เจ^๕้า^๕ได้^๕ภ^๕า^๕ษ^๕ิ^๕ต^๕ใ^๕ด^๕ย^๕ส^๕่ว^๕น^๕ด^๕เ^๕ย^๕ว^๕เป^๕น^๕ค^๕า
 ช^๕า^๕ค^๕ด^๕เ^๕ว^๕ว^๕า น^๕ จ^๕ิ^๕ร^๕ิ ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ค^๕ส^๕ด^๕ ป^๕ริ^๕น^๕ิ^๕พ^๕ุ^๕พ^๕า^๕น^๕ิ ภ^๕า^๕ว^๕ิ^๕ส^๕ด^๕ิ^๕ติ^๕ ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ป^๕ริ^๕น^๕ิ^๕พ^๕
 พ^๕า^๕น^๕ห^๕่^๕ง^๕พ^๕ระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ค^๕เจ^๕้า^๕จ^๕ก^๕มี^๕ไม่^๕ช^๕้า อ^๕ิ^๕โต^๕ ค^๕ิ^๕ณ^๕ณ^๕ิ มา^๕ส^๕า^๕น^๕ิ อ^๕จ^๕จ^๕เ^๕ย^๕น^๕
 ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕โต^๕ ป^๕ริ^๕น^๕ิ^๕พ^๕ุ^๕พ^๕า^๕ย^๕ิ^๕ส^๕ด^๕ิ^๕ติ^๕ โดย^๕ก^๕า^๕ด^๕ที่^๕ด^๕ว^๕ง^๕ด^๕เ^๕ว^๕ห^๕่^๕ง^๕ ๓ เด^๕ื่อ^๕น^๕ด^๕เ^๕น^๕ไป^๕
 พ^๕ระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ค^๕เจ^๕้า^๕จ^๕ก^๕ป^๕ริ^๕น^๕ิ^๕พ^๕ุ^๕พ^๕า^๕น^๕ด^๕ัง^๕น^๕ ๆ ต^๕ณ^๕จ^๕ ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕โต^๕ ช^๕ิ^๕ว^๕ิต^๕ห^๕เ^๕ต^๕ุ^๕ ป^๕จ^๕-
 จ^๕า^๕ค^๕มี^๕ส^๕ด^๕ิ^๕ติ^๕ เ^๕น^๕ค^๕ิ จ^๕า^๕น^๕ิ วิ^๕ช^๕ุ^๕ช^๕ิ^๕ติ^๕ ซ^๕ึง^๕พ^๕ระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ค^๕เจ^๕้า^๕จ^๕ก^๕ค^๕ิ^๕น^๕ก^๕ด^๕บ^๕มา^๕ย^๕ัง^๕
 ด^๕ัง^๕น^๕ั้น^๕ เ^๕พ^๕ระ^๕ห^๕เ^๕ต^๕ุ^๕ห^๕่^๕ง^๕ช^๕ิ^๕ว^๕ิต^๕ ด^๕ัง^๕น^๕ั้น^๕ ร^๕ู^๕า^๕น^๕ที่^๕ด^๕ัง^๕อ^๕น^๕ั้น^๕ไม่^๕มี^๕ ๆ ด^๕ว^๕ย^๕พ^๕ุ^๕ท^๕ช^๕

ภษิต^๕ ก็แสดงความจริงว่าพระตถาคตเจ้า^๕ มิได้ตรัส^๕ พระวาจา^๕ เป็นสอง ๗
 ขอน^๕ ก็แสดง^๕ คำที่^๕ เป็น^๕ พุทธ^๕ ภษิต^๕ พระ^๕ พุทธ^๕ เจ้า^๕ ได้^๕ ตรัส^๕ จริง^๕ แล้ว^๕ ซึ่ง^๕ จะ^๕ มี^๕
 ได้^๕ เป็น^๕ ดัง^๕ นั้น^๕ ไม่มี^๕ ตั้ง^๕ ไต่^๕ ที่^๕ พระ^๕ ตถาคต^๕ ตรัส^๕ ว่า^๕ เป็น^๕ โวทาน^๕ นิยะ^๕ ที่^๕ ตั้ง^๕ แห่ง^๕
 ความ^๕ บริสุ^๕ ทิ^๕ ช้อง^๕ แฉ้ว^๕ ตั้ง^๕ นั้น^๕ ก็^๕ คง^๕ เป็น^๕ ฉนั้น^๕ นั้น^๕ จริง^๕ ตั้ง^๕ ซึ่ง^๕ พระ^๕ องค์^๕ ตรัส^๕
 ว่า^๕ เป็น^๕ ดัง^๕ ก็^๕ เด^๕ ลึก^๕ ผัก^๕ ผ่าย^๕ แห่ง^๕ ความ^๕ เส^๕ รั^๕ หมอง^๕ ก็^๕ เป็น^๕ อย่าง^๕ นั้น^๕ จริง^๕ ข้อ^๕
 ปฏิ^๕ บัต^๕ ที่^๕ พระ^๕ องค์^๕ ตรัส^๕ ว่า^๕ เป็น^๕ มรรค^๕ วิถ^๕ ี^๕ ปฏิ^๕ ปทา^๕ แห่ง^๕ นิพพาน^๕ หรือ^๕ แห่ง^๕
 สุก^๕ คติ^๕ ภา^๕ พหรือ^๕ ออบาย^๕ ญุม^๕ กัด^๕ ข้อ^๕ ปฏิ^๕ บัต^๕ นั้น^๕ ก็^๕ เป็น^๕ ปฏิ^๕ ปทา^๕ มรรค^๕ วิถ^๕ ี^๕ ดัง^๕ นั้น^๕
 จริง^๕ ควร^๕ ที่^๕ ปราชญ^๕ ผู้^๕ มี^๕ วิจ^๕ าร^๕ ณ^๕ ปรี^๕ ชา^๕ จะ^๕ คำน^๕ ึง^๕ ตาม^๕ แล้ว^๕ ได้^๕ ความ^๕ เชื้อ^๕
 ความ^๕ เต็ม^๕ ใส^๕ ใน^๕ พระ^๕ ส^๕ ย^๕ ม^๕ ภู^๕ พุ^๕ ท^๕ เจ้า^๕ นั้น^๕ โดย^๕ ย^๕ ิ่ง^๕ ด้วย^๕ ประ^๕ การ^๕ ณ^๕ ๗

ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ

เมื่อ^๕ พระ^๕ ผู้^๕ มี^๕ พระ^๕ ภา^๕ ค^๕ ตรัส^๕ แก่^๕ พระ^๕ อาน^๕ น^๕ ท^๕ ณ^๕ นั้น^๕ แล้ว^๕ จึง^๕ เสด^๕ ็จ^๕ พุ^๕ ท^๕
 ดำ^๕ เน^๕ ร^๕ ย^๕ ัง^๕ กุ^๕ ฎา^๕ ค^๕ ร^๕ ค่ำ^๕ ตา^๕ บ้ำ^๕ ม^๕ หาว^๕ ณ^๕ ดำ^๕ รัส^๕ ตั้ง^๕ ให้^๕ พระ^๕ อาน^๕ น^๕ ท^๕ ให้^๕ หา^๕ ภิก^๕ ชุ^๕
 ทง^๕ หดา^๕ ย^๕ บัน^๕ ตา^๕ ที่^๕ อา^๕ ค^๕ ย^๕ เม^๕ อ^๕ ง^๕ เว^๕ ส่ำ^๕ ดี^๕ อยู่^๕ มา^๕ ประ^๕ ชุ^๕ ม^๕ ณ^๕ อุ^๕ บ^๕ ฐ^๕ ฐา^๕ น^๕ ค่ำ^๕ ตา^๕ โร^๕ ง^๕
 ณ^๕ โร^๕ ง^๕ เป็น^๕ ที่^๕ บำ^๕ รุง^๕ พร^๕ อ^๕ ม^๕ แล้ว^๕ พระ^๕ องค์^๕ ก็^๕ เสด^๕ ็จ^๕ พุ^๕ ท^๕ ดำ^๕ เน^๕ ร^๕ ไป^๕ เสด^๕ ็จ^๕ ณ^๕ ัง^๕ ณ^๕
 พุ^๕ ท^๕ อา^๕ ส^๕ น^๕ แล้ว^๕ จึง^๕ ตรัส^๕ ประ^๕ ทา^๕ น^๕ โอ^๕ วา^๕ ท^๕ ส^๕ อ^๕ น^๕ ภิก^๕ ชุ^๕ ส^๕ ง^๕ ฆ^๕ ด้วย^๕ อ^๕ ภิ^๕ ญ^๕ ญา^๕ เท^๕
 สิต^๕ ช^๕ ร^๕ ร^๕ ม^๕ ว่า^๕ ต^๕ ส^๕ มา^๕ ตี^๕ ห^๕ ภิก^๕ ช^๕ เว^๕ ดู^๕ ก^๕ ร^๕ ภิก^๕ ชุ^๕ ทง^๕ หดา^๕ เหตุ^๕ ไต่^๕ ทา^๕ น^๕ ทง^๕
 หดา^๕ ย^๕ มี^๕ ความ^๕ ป^๕ รา^๕ ถ^๕ นาน^๕ ก็^๕ จะ^๕ ให้^๕ เรา^๕ ผู้^๕ พระ^๕ ตถาคต^๕ ดำ^๕ ร^๕ ง^๕ อยู่^๕ นาน^๕ ด้วย^๕ อ^๕ ธิ^๕ ทิ^๕
 ภา^๕ ท^๕ ภา^๕ ว^๕ นา^๕ เพื่อ^๕ ประ^๕ โย^๕ ช^๕ น^๕ แด^๕ ความ^๕ สุข^๕ แก่^๕ ช^๕ น^๕ เป็น^๕ อัน^๕ มาก^๕ เหตุ^๕ ดัง^๕ นั้น^๕
 ช^๕ ร^๕ ร^๕ ม^๕ ทง^๕ หดา^๕ เหล่า^๕ ไต่^๕ เรา^๕ ผู้^๕ พระ^๕ ตถาคต^๕ ได้^๕ เท^๕ ศ^๕ นา^๕ แด^๕ ด^๕ ง^๕ ไว้^๕ ด้วย^๕ ั^๕ ญ^๕ ญา^๕

อนึ่ง แลดังไว้เพื่อจะตรัสรู้เฉพาะหน้า ดวงโตกียุอาณบัตตุโลกุตตรา
 ภิสัมมัย ชรรวมทั้งหลายเหล่านั้นท่านทั้งหลายผู้สาวกพุทธบริษัท ฟังเรียน
 ให้ดีให้สำเริงประโยชน โดยเอื้อเพื่อเคารพตามจริง แลพึงต้องเสป
 เจริญทำให้มากในสันดาน อนันนั้นก็พึงให้พรหมจรรย์ควรแก่กาดยาว
 ตั้งอยู่ได้นานไม่เสื่อมสูญ อนันนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แลความสุข
 แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อจะอนุเคราะห์ซึ่งสัตว์โลก เพื่อสิ่งที่ดีควรประสงค์
 เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพยดาแด่มนุษย์ทั้งหลาย
 เสียภัยที่ ชรรวมทั้งหลายที่เราผู้ พระศากยาคตแลดังด้วยบัญญัติยังนั้นเหล่า
 ไตเต่า ๆ คือศีลบัญญัติฐาน ๔ สัมมัตถิยฐาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕
 พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์อวยะ ๘ ประการ เหล่านี้ชื่ออภิญญา
 ญาเทสิตธรรม ท่านทั้งหลายฟังเรียนให้ดีแล้วต้องเสปเจริญทำให้มาก
 ในสันดานเถิด พระศากยาคตพุทธเจ้าจะดำรงอยู่เพื่อประโยชน์ใด ประ
 โยชนนั้นจักสำเริงได้แก่ประชุมชนเป็นอันมาก ทั้งเทพยตามนุษย์ทั้ง
 หลาย ๆ อถไซ ภควา ลำดับนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงตั้ง
 สอนในสังเวคกถาแต่อุปมาทธรรม จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า
 หนุตทานิ ภิกษเว อามนุชยามิ โว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ตามเถิด บัด
 นี้เราเรียกท่านทั้งหลายให้รู้ วยชมา สังขารา สังขารธรรมที่ปัจจุ
 ประชุมแต่ทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา อุปมาเทน สมุปาเทถ
 ท่านทั้งหลายจงให้ความไม่ประมาทถึงพร้อมบริบูรณ์ในสันดานเถิด ๆ
 ท่านทั้งหลายจงให้ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นถึงพร้อมบริบูรณ์ ด้วย

ไม่ประมาณเกิด ฯ ท่านทั้งหลายจงให้สักขาทั้ง ๓ คือ อธิศีล อธิจิตต์
 อธิปัญญา ถึงพร้อมบริบูรณ์ด้วยไม่ประมาณเกิด ฯ ความที่แห่งพระ
 ตถาคตเจ้าแต่จะปรินิพพานจักมีไม่ช้า โดยกาลที่ล่วง ๓ เดือน แตะไป
 พระตถาคตเจ้าจักปรินิพพาน ฯ อิทมโวจ ภควา สัมเด็จพระผู้ทรง
 พระภาคผู้ทรงพระกรุณาแจกคุณพิเศษแก่หมู่สัตว์ ได้ตรัสพุทธพจน์
 โดยไวยากรณบทจบแล้ว อิทํ วตฺวาน สุกโต พระองค์ผู้สุดคัมพะ
 วาจาไพเราะ ครั้นตรัสคำไวยากรณอันแล้ว อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา
 พระองค์เป็นคำสดุดีอันเวไนยสัตว์ ทราบว่าผู้ศึกษาตามจะจำทรง
 ความไวโดยง่าย ด้วยอุจนประพันธ์ ที่ผูกเป็นฉันทคาถา นิยมอักษรระ
 บท เหมือนสี่โลกพจน คำขับในโลก ได้ตรัสแล้วซึ่งคาถานิพนธ์
 แสดงความน้อมน้อมอีก ในลำดับไวยากรณภาษิตนั้นว่า ทหราบี ๑ เย
 วุฑฺฒา เย พาดา เย ๑ ปณฺธิตา เป็นต้น มีความว่า ชนทั้งหลาย
 เหล่าใดที่เป็นคนหนุ่มเป็นคนแก่เจริญวัย เหล่าใดที่เป็นพาด เหล่าใดที่
 เป็นบัณฑิต อชฺฐมา เจว ทพิทฺทา ๑ ทั้งคนมั่งคั่งแต่คนยากไร้ก็ดี
 สัพฺเพ มจฺจุปรายนา ชนทั้งปวงนั้นล้วนมีความตายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า
 ยถาปี กุมภการสฺส กตํ มตฺติกภาชนํ ภาชนะดินที่นายช่างหม้ออกระ
 ทำแล้ว ชุทฺทกณฺจ มหนฺตณฺจ ยมฺปกํ ยณฺจ อามกํ ทงฺเดกทงฺ
 ไหม้ทั้งสุกเผาแล้วแต่ดิบยังมีได้เผาก็ดี สัพฺพิ เกทปริยนฺตํ บันดาภาชนะ
 ดินทั้งปวงไม่ว่าขนาดไหน ล้วนมีความแตกทำลายเป็นที่สุด ฉนฺใด
 เหวํ มจฺจาน ชฺวิตํ ชฺวิตของสัตว์ทั้งหลายผู้มอันจะพึงตายเป็นธรรมดา

ก็มีความแตกทำลายประดัยพินาศเป็นที่สุด ฉะนั้น ๆ อถาปริ
 เขตทโวจ สัตถา พระองค์ผู้ศาสดาได้ตรัสแล้วซึ่งคาถาพินชนอนอก
 ในลำดับนั้น ปริปกโก วโย มยหิ วยแห่งเราผู้พระตถาคตแก้วรอบ
 แล้ว ปริคต มม ชีวิต ชีวิตแห่งเราผู้พระตถาคตน้อยแล้ว ปหาย
 โว คมิสุต้ามิ เราผู้พระตถาคตจักมละเสียซึ่งท่านทั้งหลายไป กต เม
 สรณมคฺตโน ที่พึ่งอันเราผู้พระตถาคตได้ทำแก่ตนแล้ว ๆ อปฺปมคฺตา
 สตีมนุโต สุตฺตา โหถ ภิกฺขโว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
 จงเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติมีคิดเป็นอันดีเกิด สุตฺมาหิตสงฺกปฺปา สจิตฺต-
 มนุรกุชถ จงมีความดำรงไว้เสมอด้วยดี ด้วยดำริในอันจะออกจากกาม
 แลจะให้พ้นพยาบาทแฉวิหิงสา จงตามรักษาซึ่งจิตตน ด้วยเครื่อง
 รักษาชอบคือสติปัฏฐานทั้ง ๔ โย อสมิ ฆมฺมวินเย อปฺปมคฺโต
 วิหริสุตฺติ บุคคลผู้ใดจักเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่ณธรรมวินัยนี้ คือจัก
 กระทำคามไม่ประมาทเป็นวิหารธรรมเครื่องอยู่แห่งตน ปหาย ชาตีส-
 สารี ทุกฺขสุตฺตํ กวิสุตฺติ บุคคลผู้หนึ่งจักมละเสียซึ่งชาติสังสาร ความ
 ท่องเที่ยวไปด้วยความเกิดจกทำที่สุดแห่งทุกขได้ บุคคลผู้ไม่ประมาท
 นั้น จกทำที่สุดแห่งทุกขมละชาติสังสารเสียได้ ๆ สมฺเตจฺพระสุคต
 บรมโลกนาถประกอบสาวกพุทธบริษัทในความสังเวชนแลความไม่ประ
 มาท ด้วยประการฉนี้ ๆ

อถโฆ ภควา ปุพฺพณฺหสมฺยํ นิวาเสตฺวา ปคฺตจิวรมาทาย

๑ ภาคต้นนี้ ถ้าจะแบ่งเทศน์ บันตอนกัณฐกที่ ๘

เวสาลี บิณฑุทาย ปาวีลี ฯ เวสาลียิ บิณฑุทาย จริตฺวา ปจฺจนภคฺตํ
บิณฑุทายปตปฏิกฺกนฺโต นาคาวโลกิโก เวสาลี อปโตเกตฺวา อายสฺมนฺตํ
อาณนฺทํ อามนฺเตสึ อิทํ ปจฺฉิมกํ อาณนฺท ตถาคตสฺส เวสาลียา
ทสฺสํ ภาวีสฺสตี อายาฆานนฺท เยน ภาณฺฑุคาโม เตนฺอุปสงฺกมิตฺสฺสามาติ ฯ

๕๕
ครั้งนั้น เวสาลี บุปผันห่มมัย เป็นภิกษุจารกาด สัมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคทรงนั่งห่มแล้ว ถือนิเวศนธาตุแล้ว เสด็จเข้าไป
ยังเมืองเวสาลีเพื่อบิณฑุทาย ฯ ครั้นปัจจนภคต พระองค์กลับจาก
บิณฑุทายแล้ว ทอดพระเนตรเมืองเวสาลีเป็นนาคาวโลกเสด็จกลับเยน
พระกายมาทงพระองค์เป็นมหาปฐิสอากาศ ครัสต์เรียกพระอาณนทว่า อิทํ
ปจฺฉิมกํ อาณนฺท ตูกรอาณนท ความที่พระตถาคตเจ้าเห็นเมืองไพศาลี
๕๕
ครั้งนั้นจักเป็นปัจฉิมทสฺสณะ เห็นเป็นที่สุดเป็นคราวภายหลังแล้ว
อายาฆานนฺท ตูกรอาณนท เรามาไปพร้อมกัน จะไปบ้านภณฺฑุคาม ฯ
สัมเด็จพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์พุทธชบวริวารเป็นอันมาก เสด็จ
พุทธดำเนิรบัดธุถึงบ้านภณฺฑุคามแล้ว เสด็จประทับอยู่ณบ้านภณฺฑุคาม
นั้น ครัสต์เทศนาแสดงศีลสมาธิบัญญัติเป็นอริยธรรม ๘ ประการว่า
จตุหนฺนํ ภิกฺขเว ชมฺมานํ อนนฺุโพชา อปฺปฏิเวชา ตูกรภิกฺษุทงฺหฺตาย
เพราะอาศัยความไม่ตามครัสฺรูไม่แทงตลอดซึ่งธรรม ๘ ประการ คือศีล
สมาธิ บัญญา วิมุตติ ที่เป็นอริยธรรม ส่วนประเสร์วิรูไปจากข้าศึก
๕๕
นั้นแต่เป็นเหตุ เราผู้พระคาสดาแต่ท่านทงฺหฺตาย ผู้สาวกจึงได้ทงฺเทยว
ด้วยภพกำเนิดคตสันกาดนนานนฺกอย่างน ฯ โมหะความหลงความมืดท

ปกปิดไม่ให้เกิดบัญญัติธรรมทั้ง ๕ นั้น เป็นเหตุทำให้เสวยสังสาร
 ทุกขอันวิจิตรเป็นอเนกประการ ๗ คยัท ภิกขเว อริยสี่ตฺถิ ดุกรภิกษุ
 ทงหลาย บดิน คีต สมาริ บัญญา วิมุตติ ซึ่งเป็นอริยธรรมส่วน
 ประเสริฐไปจากข้าศึกนั้น เราผู้พระศาสดาแลท่านทั้งหลายผู้สาวกได้ตาม
 ตรีธรรมาแล้ว ได้แทงตลอดแล้ว อัจฉินฺหา ภวตณฺหา ตณฺหาอันเป็น
 เหตุจะให้เกิดในภพ เราผู้พระศาสดาแลท่านทั้งหลายผู้สาวกได้ตัดชนเสีย
 แล้ว ชินา ภวเนตฺติ ตณฺหาที่เป็นเครื่องนำไปในภพดังเชือกผูกอยู่
 ในเท้าแห่งกาสินแล้ว ไม่สามารถจะทำภพอันใดอันหนึ่งได้ นตฺถิทานิ
 ปุนพฺภาโว บดินความเกิดอีกแห่งเราผู้พระศาสดาก็ดี แห่งท่านทั้งหลาย
 ผู้สาวกอันได้ตรีธรรมาซึ่งศีลสมาธิปัญญาวิมุตตินั้นแล้วก็ดี บมฺปิโตมฺมิ ๗
 เมื่อเราผู้พระศาสดาแลท่านทั้งหลายผู้สาวกผู้ตรีธรรมาซึ่งศีลสมาธิปัญญาวิมุตติ
 ส่วนประเสริฐนั้น ๆ จบสิ้นแล้ว ความเกิดอีกด้วยเป็นชั้น ๕ หรือ ๓
 หรือ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งบมฺปิโตมฺมิ ๗ อิทมฺโวจ ภควา สฺมเดจ
 พระผู้มีพระภาคตรัสเทศนาโดยไวยาภรณ์ดังนี้แล้ว ข้าด้วยนิกมคคาถา
 ว่า สี่ตฺถิ สมาริ ปญฺญา ๑ วิมุตติ ๑ อนุตฺตฺรา คีต ๑ สมาริ ๑
 ปญฺญา ๑ วิมุตติ ๑ ซึ่งเป็นส่วนประเสริฐไม่มีศีลสมาธิปัญญาวิมุตติ
 อันจะยิ่งกว่า อนุพฺพชฺชา อิเม ชมฺมา โคตเมน ยสฺสสฺสึนา ธรรม
 เหล่านี้ประการ พระโคตมเจ้าได้ตามตรีธรรมาแล้ว อิติ พุทฺโธ อภิญฺญา
 ชมฺมมกฺขชาติ ภิกฺขุณฺโณ พระพุทธเจ้าผู้ศาสดา มารู้อย่างด้วยประการดังนี้
 แล้ว ได้กล่าวธรรมสั่งสอนแก่ภิกษุทั้งหลาย ให้ได้บัญญัติธรรมตาม

ทุกขสุดนตกรโ สตุถา พระคำสดาผู้ทำที่สุดแห่งทุกขได้ จกขุม
 ปรีนิพพุโต พระองค์ผู้มีจักษุคืออนาวรณปรีชาญาณ พระองค์มาดับ
 รอบแล้ว ด้วยให้กิเลสอาสวะทั้งปวงดับเสียจากพระสันดานโดยไม่เหลือ
 เป็นผู้เป็นอยู่เป็นนิจกาด ๆ ตตฺรบี สุกฺโก ภควา ก็แต่เมื่อสมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเสด็จอยู่ณบ้านภณทุคามนั้น พระองค์ทำกรรมิกถาเสด็จ
 ไตรสิกขา คือศีล สมาริ ปัญญา ตั้งสอนภิกษุทั้งหลายมากกว่า
 กรรมิกถาอื่น แล้วเสด็จอาเนิสงส์ว่า สัตฺตปริภาวิโต สมาริ ศีลเป็น
 ที่ตั้งอันใหญ่แห่งคุณพิเศษเบื้องบน ประหนึ่งแผ่นดินเป็นที่อาศัยทำกิจ
 การที่จะพึงทำด้วยเรียวแรงฉะนั้น ศีลเมื่อบริบูรณ์ด้วยดีอบรมสมาธิแล้ว
 สมาธิก็มีผลมีอาเนิสงส์ใหญ่ยิ่ง เมื่อสมาธิได้อบรมปัญญาแล้ว ปัญญา
 ก็มีผลใหญ่หลวง เมื่อปัญญาอบรมจิตต์แล้ว จิตต์ก็วิมุตติหลุดถอนพ้น
 พิเศษ จากอาสวะทั้งหลายที่ติดองสันดาน คือ กามาสวะ ภวาสวะ
 อวิชชาสวะ ให้สรพรพอาสวะทั้งปวงปราศไปเป็นนิรินชนพินาศ ๆ สมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาค เมื่อเสด็จอยู่ณบ้านภณทุคามนั้น ครัสต์ประทานโอวาท
 ด้วยไตรสิกขานี้ มากกว่ากรรมิกถาอื่น ๆ เพราะเหตุว่าสิกขาทั้งสาม
 เป็นปฏิปทาทางแห่งวิมุตติ ๆ เป็นแก่นแห่งพระธรรมวินัย สāvกจะ
 บัดดูวิมุตตินั้นได้ก็ด้วยทำให้บริบูรณ์ในไตรสิกขานี้ ๆ

อถโฆ ภควา ภณทุคาเม ยถาภินฺตํ วิหริตฺวา ครั้งนั้นสมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาค เสด็จทำสัตตูปการกิจประทับณบ้านภณทุคามตาม

พุทธอัครยาจารย์แล้ว ก็เสด็จพุทธรักษาเนืองบ้านหัตถคามแด่บ้านอัมพคาม
 แด่ขัณฑ์พุกามดั่งไปตามลำดับ เสด็จจากบ้านขัณฑ์พุกามไปยังโกคนคร
 เสด็จประทับอยู่ณอาสน์นันทเจดีย์ในเขตต์โกคนครนั้น ครั้นเสด็จ
 มหาประเทศดี ฝ่ายพระสุตรสอนภิกษุบริษัทเพื่อจะเป็นเครื่องกำหนดรู้
 ซึ่งภาษิตนั้น ๆ ว่า เป็นกรรมเป็นวินัย เป็นสัตตสุคาสนา แด่มิใช่กรรม มิ
 ใช่วินัย มิใช่สัตตสุคาสนา ฯ ความในสุตตันติกมหาประเทศทั้งสี่นั้นว่า
 ถ้าจะมีภิกษุมาอ้างพระบรมศาสดาผู้ทรงพระภาคก็ดี อ้างดั่งขอ้างอิงณะ
 อ้างบุพคตก็ดี แด่แล้วแต่ดั่งว่า นเป็นกรรมเป็นวินัยเป็นสัตตสุคาสนาดังนี้
 แก่ผู้ใดแล้ว เชอผู้ใดฟังนั้น อย่าพึงรับยินดีรับภาษิตของผู้มาอ้างนั้น
 แด่อย่าพึงห้ามภาษิตนั้นก่อน ฯ ให้พึงเรียนบทพญชนะให้แน่นนอนแล้ว
 พึงให้หยั่งลงในสุตร พึงให้เห็นด้วยดี เทียบในวินัย ฯ ถ้าภาษิตนั้น
 ไม่หยั่งลงในสุตร ไม่เทียบให้ชอบในวินัยแล้วไซ้ พึงเข้าใจว่า ไม่ใช่
 คำของพระผู้มีพระภาค เชอผู้ใดถือเอาผิด จำมาเค็ดอนคตาดแน่แล้ว
 ดั่งนี้ ฯ ต่อเมื่อใดมาหยั่งลงในสุตร แด่เข้าเทียบในวินัย ก็หยั่งลงใน
 สุตรเทียบให้เห็นชอบในวินัยได้ไม่ผิดไม่เค็ดอนคตาด เมื่อนั้นพึงดั่ง
 ความสันนิษฐานว่า นคำของพระผู้มีพระภาคแน่แล้ว เชอผู้ใดถือเอา
 ด้วยดี ไม่วิปริตดั่งนี้ ฯ อนันความย่อในมหาประเทศที่อ้างใหญ่ดีอย่าง
 ฝ่ายพระสุตร ฯ ศตฺร สุทฺถํ ภควา แด่เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค
 เสด็จอยู่ณอาสน์นันทเจดีย์นั้น ก็ได้ตรัสธรรมีกถาแสดดงไตรสิกขาโดยนัย
 หนหลัง เป็นพาหุสตกถามากกว่าธรรมีกถาอื่นตามสมควรแก่เวไนยสัตว์
 แด่กาดลัมย์ ฯ

นายจุนทะถวายบังคมบิณฑบาต

โภคนคร เวชภิกขุ วิหริตวา เมื่อพระองค์เสด็จอยู่ณโภคนคร
ดำรงพระพุทธรักษา ค่ำเดือนวันก็ล่วงไป ๆ ใกล้เคียงกำหนดซึ่ง
นิยมไว้เมื่อปลงอายุสังขารว่า ล่วงแต่ไปสามเดือนนั้น ส้มแดงพระ
โลกนาถพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริวารเป็นอันมาก เสด็จพระพุทธร
ค้ำเนินถึงเมืองปาวานคร เสด็จประทับอยู่ณอัมพวันป่าไม้มะม่วงแห่ง
นายจุนทะบุตรแห่งนายช่างทอง ๆ อสุโสดี โข ฝ่ายนายจุนทะกัม
มารบุตร ได้ยินข่าวพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึงเมืองปาวาแล้ว บัดนี้
เสด็จอยู่ณป่าไม้มะม่วงแห่งเราดังนี้ ๆ จึงนายจุนทะกัมมารบุตรนั้น ไป
ยังทเฝ้าถวายอภิวัตบังคมพระโลกนาถแล้วนั่งณที่ควร ๆ ส้มแดงพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสธรรมีกถาให้นายจุนทะกัมมารบุตร เห็นในทาง
กรรมแต่วิบาก ให้ถือเอามั่นซึ่งกุศลจรรยา ให้กล้าหาญรื่นเริง ใน
ธรรมจรรยาดีมาปฏิบัติแล้ว นายจุนทะกัมมารบุตรจึงกราบทูลเชิญ
เสด็จเพื่อจะรับภัตตาหารณวันพรุ่งนี้ว่า อธิวาเสตุ เม ภนุเต ภควา
สุวาทนาย ภคตํ สทุชฺชํ ภิกขุสงฺฆเณ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้ากับภิกษุ
สงฆ์จงให้ภัตตาหารแห่งข้าพระองค์อยู่ที่ คีอรับนิมนต์ เพื่อบริโภค
แด่กุศลบิณฑบาตปรามิทยเครื่องต่ออันจะมีณวันพรุ่งนี้ ขอพระผู้มีพระภาค
กับภิกษุสงฆ์จงทรงรับซึ่งภัตตภิกษาหารของข้าพระองค์ เพื่อเครื่องต่อ
ณวันพรุ่งนี้ ๆ อธิวาเสตุ ส้มแดงพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์

ด้วยความเป็นผู้หนึ่งอยู่ ตามอนาคาริกมุนีวิสัย นายจุนทกัมมารบุตร
ทราบข่าวทรงรับแล้วดูจากอาสนะ ถวายอภิเวทบังคมทำประทักษิณ
แล้วหัดกลับไป ฯ

แต่นั้นที่นายจุนทกัมมารบุตรเชิญเสด็จพระโลกนาถนั้น เป็นวันนำ
แห่งวันที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน วันรุ่งขึ้นที่นายจุนทได้ถวายภัตตา
หารปัจฉิมบิณฑบาตทานนั้น เป็นวันพระองค์ดับขันธปรินิพพาน ซึ่ง
พระอรุณกถาจารย์เจ้าหากนิยามไว้ว่า เป็นมหามงคลสมัยวิเศษชบรณมี
ดิถีเพณฺพระจันทรเสวยวิเศษชบรณมี ให้บัณฑิตพึงสันนิษฐานในอภิ
ลักขิตสมัยกาลด้วยประการฉะนี้ ฯ

คำเนิร^๕เนอความในพระบาลีว่า อถโช จุนโท กมมารบุตรโต
ครั้งนั้นนายจุนทกัมมารบุตร โดยดวงราตรีนั้นแล้ว ให้ตกแต่งชานีเย
ของควรว^๕เคยว แดโภช^๕นียะของควรว^๕บริโภค อันประณีตแด่มังสะสุกร
อ่อน เป็นอันมาก ณีนิเวศ^๕นเคหส์ถานของตนเสร็จแล้ว จึงให้บุรุษไป
กราบทูลภัตตกาต แด่มเด็จพระผู้ทรงพระภาคว่า กาโล ภาณเต ช้า
แต่พระผู้^๕มีพระภาค บดิน^๕เป็นกาลควรว^๕ที่เสด็จพุทช^๕คำเนิร นิฏฐิต^๕ ภาต^๕
ภัตต^๕อาหารเสร็จแล้วดัง^๕น ฯ ถ้า^๕ด^๕บ^๕นั้น เวลา^๕เข้า^๕แด่ม^๕เด็จพระผู้^๕มี^๕พระ^๕ภาค
เจ้าทรงบาตร^๕จิว^๕รตาม^๕ล^๕ม^๕ณ^๕ว^๕ตร^๕พร^๕้อม^๕ด^๕ว^๕ย^๕ภ^๕ิก^๕ษ^๕ุ^๕ง^๕ฆ^๕พ^๕ุ^๕ท^๕ช^๕บ^๕ริ^๕ษ^๕ท^๕เป^๕น^๕อัน
มาก เสด็จจาก^๕อ^๕ัม^๕พ^๕วัน^๕ถึง^๕เค^๕ห^๕ส์^๕ถ^๕าน^๕แห่ง^๕นาย^๕จ^๕ุน^๕ท^๕ก^๕ัม^๕มาร^๕บุ^๕ตร^๕ เสด็จ
นั่ง^๕ณ^๕พ^๕ุ^๕ท^๕ช^๕อา^๕สน^๕ะ^๕แล้ว พระ^๕อง^๕ค^๕ผู้^๕ทรง^๕พระ^๕อน^๕า^๕ว^๕ร^๕ณ^๕ญ^๕า^๕ณ^๕ คร^๕วั^๕ส์^๕เร^๕ีย^๕ก
นาย^๕จ^๕ุน^๕ท^๕ก^๕ัม^๕มาร^๕บุ^๕ตร^๕ว่า ย^๕น^๕เ^๕เต จ^๕ุน^๕ท^๕ สุ^๕ก^๕ร^๕ม^๕ท^๕ท^๕ว^๕ ป^๕ร^๕ิ^๕ย^๕ค^๕ค^๕์^๕ ต^๕ุ^๕ก^๕ร

จนกระทั่ง มังสะลุกรอ่อนอันใด ท่านได้ตกแต่งไว้แล้ว เป็นไทยธรรม
 บิณฑบาตทาน เตน มัม ปริวิส ท่านจงองค์าคัดซึ่งเราผู้พระตถาคค
 ด้วยมังสะลุกรอ่อนนั้น ๆ เเบื้องว่าขาทนียโภชนียะสิ่งอื่นอันใด ท่านได้
 ตกแต่งไว้แล้ว เป็นวัตถุแห่งบิณฑบาตทาน ท่านจงองค์าคัดภิกษุสงฆ์
 ด้วยชัชชโภชนาหารสิ่งนั้นเถิด ฯ ปฏิบัติสุตฺวา นายจนฺทะรับสุคตาคณัตติ
 พจนพุทฺทบัญญัติแล้ว ก็ถวายมังสะลุกรอ่อนในพระผู้มีพระภาคพระองค์
 เดียว องค์าคัดภิกษุสงฆ์ด้วยชัชชโภชนาหารอื่น ๆ โดยนัยนั้น ๆ ครั้น
 เสร็จภักตกิจแล้ว พระโศกนาถครวัสเรียกนายจนฺทะให้นำเอามังสะลุกร
 อ่อนที่เหลืออยู่นั้นเอาไปฝังเสียในบ่อ เพราะเหตุผู้อื่นนอกจากพระตถา
 คคเจ้าแล้วไม่ควรที่จะบริโภคแล้วให้ย่อยไปได้ ฯ นายจนฺทกัมมาร
 บุตรก้ององค์าคัดภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทฺทเจ้าเป็นประธาน ด้วยชัชชโภชนาหาร
 อื่นประณีต ครั้นเสร็จภักตกิจแล้ว สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรง
 แสดงธรรมีกถาให้นายจนฺทกัมมารบุตร ชินชมในกุศลบญฺญจริยาแล้ว
 เสด็จพุทฺทดำเนียรไปกับภิกษุสงฆ์พุทฺทบริวาร ฯ

ทรงพระประชวร

เมื่อพระผู้มีพระภาค บริโภคภักตาคาหาร ของ นายจนฺทะ แล้ว ก็เกิด
 อาพาธกล้า ทรงพระประชวรลงพระโศกหิต เกิดเวทนากถ้านัก ใกล้เคียง
 แต่มรณทุกข ฯ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีพระสติสัมปชัญญะ
 ไม่ทรงดำบาก ทรงอดกถนซึ่งทุกขเวทนานั้นด้วยอริวาสันชนต์ ฯ

ชายส์มนต์ อานนท อามนฺเตติ ครั้นนั้น พระโศกนาถดำรัสเรียกพระ
 อานนทว่า อายามานนฺท ดูกรอานนทเรามาไปพร้อมกัน จักไปเมือง
 กุสินารา พระอานนทรับพุทธานต์ติพจน์แล้ว บอกแก่ภิกษุสงฆ์ให้
 ทราบทั่วกันเสร็จแล้ว ส้มแดงพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จโดยมรรคาลัย
 ซึ่งจะตั้งจรไปยังกุสินารานคร ฯ

ครั้นเสด็จพระพุทธรักษาเนิรณทามกตางมรรคา ทรงดำปากพระ
 กายนิก เสด็จแหวะลงจากหนทาง เข้าประทับร่วมพฤษาคำบดหนึ่ง
 แล้วดำรัสสั่งพระอานนทว่า อิงฺฆ เม ตฺว อานนฺท จตุคฺคณํ สํขมาภฺนึ
 ปญฺญาเปหิ ดูกรอานนท เรวเถติ ท่านจงปฐมาสั่งขมาภฺนึให้เปน ๔ ชั้น
 แก่เราผู้พระตถาคต เราผู้พระตถาคตดำปากกายเห็นตเห็นอยแล้ว จัก
 หนึ่งพิกรังกับความดำปากกาย พระอานนทปฐมาสั่งขมาภฺนึถวาย พระองค์
 เสด็จนั่งแล้ว ตรัสเรียกพระอานนทว่า อิงฺฆ เม ตฺว อานนฺท ปาณีย
 อาหาร ดูกรอานนท ท่านจงนำมาซึ่งน้ำฉัน แก่เราผู้พระตถาคต บี-
 ปาลีโตสฺมิ อานนฺท บีวิสฺสํสามิ ดูกรอานนท เราผู้พระตถาคตตรหาย
 หนักจกคิมรังกับความรหายให้สงบ ฯ พระอานนทจึงกราบทูลว่า อิทานิ
 ภาณฺเต เกวียนประมาณ ๕๐๐ เต็ม ลงณแม่น้ำดวงไปบัดนี้ ภาณแม่
 นาน อนจกรเกวียนตดแล้ว ก็นอยชุนนิกไม่ควรเปนนานิน อัย ภาณฺเต
 ชาติแต่พระผู้มีพระภาค แม่น้ำกกุชานท น มีน้ำใส่น้ำจืดน้ำเย็น มีท่า
 อนงามควรวิรมยอยู่ไม่ไกลนัก เชิญเสด็จพระผู้มีพระภาคดำเนิรไป

๑ ฉบับเปนนกุกุชานท แต่ขาดเปนนกกุชานท ดิงน ฯ

ณแม่นากกุชานที่นั้นเกิด ฯ จักได้เสวยแต่ทรงชำระพระกายให้เย็น
 เป็นสุขสำราญ ฯ พระโลกนาถก็ตรัสสั่งฉันถึงสามครั้ง พระอานนท
 กราบทูลทักทานสองครั้ง ครั้นวาระที่สามพระเถรเจ้ามิได้กราบทูลทัก
 ทานประการใด ด้วยพระเถรเจ้า มีสติวิตรึกว่า อันพระตถาคตพุทธ
 เจ้าทรงหลายซึ่งจะดำรงคงพระวาจาด้วยใช้เหตุนี้ไม่มี ปกติ คเหตฺวา
 พระอานนทรับสั่งคาถาณัตติพจนแล้ว ถือเอาบาตรเข้าไปยังแม่นานัน ฯ
 ครั้นนั้น ด้วยอำนาจพุทธฤทธานุภาพบุญวิบากสมบัติหากมาบังดาลให้
 เปนไป เปนอธิษฐานโดยควรพิศวงนัก เมื่อพระอานนทเถรเจ้า ถือเอา
 บาตรเข้าไปใกล้หวังจะตักอุทกวาริมาถวาย แม่นานันที่ชุนด้วยจักร
 เกวียนอยู่แต่เดิม ก็ได้สอาดไม่ชุนมัวควรเป็นมหัศจรรย์ ฯ พระ
 อานนทเถรเจ้าได้เห็นฉันนั้นก็เกิดปริวิตกว่า อจฺณริยํ วต โภ ความที่
 พระตถาคตเจ้ามีฤทธิเดชานุภาพใหญ่หลวง เป็นอัศจรรย์ ไม่เคยมีมา
 มชนใด แม่นานันชุนนัก เมื่อเราเข้าไปใกล้เพื่อจะตัก ก็ได้ไม่ชุนมัว
 ปกติ เสน ปานี้ยมาทนาย พระเถรเจ้าตักน้ำฉันด้วยบาตร แล้วบนเทียงจิตต์
 เข้าไปเฝ้าพระโลกนาถกราบทูลขออัศจรรย์นั้นแล้ว นำน้ำฉันเข้าไป
 ถวาย พระองค์เสวยตามพุทธประสงค์แล้วเสด็จประทับณร่วมพฤษ
 ษณ ฯ

เสน โข ปน สมนฺเณ ณสมฺมยฺนํ บุตรแห่งมัลลกะษัตริยราช
 หนึ่ง ชื่อปุ๊กกุสะเปนสาวกของอาฬารดาบสกาลามโคตร ออกจาก
 เมืองกุสินาราก็ไปยังปาawanคร เติรมายังประเทศนั้น ได้เห็นสมเด็จ

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จนั่งธรรมาสน์พร้อมพฤกษา จึงเข้าไปเฝ้าถวายอภิชาติ
 บังคมแล้วนั่งธรรมาสน์ พึงธรรมเทศนาเลื่อมใส^๑ น้อมค้อมผ้าสังคิวรรณ
 เข้าไปถวายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า อิทํ เม ภนุเต
 สังคิวรรณํ ยุกมฏฺจี ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผ้าเนื้อเกลี้ยงดีดังทอง
 สังคิของข้าพระองค์คุณ ชารณียํ เป็นค้อมผ้าพิเศษ อันข้าพระองค์จะพึง
 ทรงไว้ห่มแต่ธรรมาสน์ ๗ เป็นคราว ๗ เป็นของประณีตสังวณไว้ คํ
 เม ภคฺวา ปฏิคฺคณฺหาตุ อหุคมฺบํ อูปาทาย ขอสมเด็จพระผู้มีพระ
 ภาค จงอาศัยความอนุเคราะห์ ทรงรับค้อมผ้าสังคิวรรณนั้นของข้าพระ
 องค์เถิด ๗ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ถ้ากระนั้นท่านจงปักบัด
 เราผู้พระตถาคตด้วยผ้าสังคิวรรณผืนหนึ่ง จงปักบัดอาสนนทด้วยผ้า
 สังคิวรรณผืนหนึ่งเถิด ท่านจงให้เราผู้พระตถาคตห่มผืนหนึ่ง ผืน
 หนึ่งให้อาสนนทห่มเถิด ๗ ปุกกุสมัตตบุตรก็ถวายเป็นพุทธรูปโลก

๑ ในที่นี้ ของเดิมกล่าวถึงความถึงปุกกุสมัตตบุตรทุตธรรเสถีย
 สันตวิหาร คือการอยู่สงบของอาฬารดาบสผู้อาจารย์ มีแก้วนิม ๕๐๐
 ผ่านไปในที่ไกล ก็หาได้ยินไม่ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเสด็จ
 สันตวิหารของพระองค์ มีอดนี้ बातตกลงในที่ไกล พระองค์ก็หาได้
 ยินไม่ ๗ ปุกกุสะทุตธรรเสถียว่า พระองค์ประเสริฐกว่าอาฬารดาบส
 ในสันตวิหารนั้น แล้วใช้บุรุษให้ไปนำผ้าสังคิวรรณมาแล้ว จึงนำเข้าไป
 ไปถวายพระโศกนาถ ๗ ความหนักตเดียวช้านานแล้ว จึงลงตามแบบที่
 ตัดแล้วในชั้นหลัง ๗

แต่ฉันหนึ่ง ฉันหนึ่งถวายพระอาสนนทตามพุทธประสงค์คนนั้น ๆ ส้มแดง
 พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงธรรมีกถาให้ปุกกุสมัตตบุตรรื่นเริงในกุศล
 ธรรมจริยาตามสมควร ปุกกุสมัตตบุตรถวายอภิวัตบังคมทำประทักษิณ
 แล้วหัดกไป ๆ อถโฆ อายสฺมา อาสนนโท เมื่อปุกกุสมัตตบุตร
 หัดกไปไม่ช้า พระเถรเจ้าอาสนนท น้อมคู้ผ้าสังคิวรรณนั้นเข้าไปถึง
 พระกายแห่งส้มแดงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงนุ่งฉันหนึ่ง ทรง
 ห่มฉันหนึ่ง ๆ หตฺถจิกิ วีย ชายติ คู้ผ้าสังคิวรรณนั้น เมื่อพระ
 อาสนนทน้อมเข้าไปถึงพระกายถวายให้พระองค์ทรงนุ่งห่มแล้ว ก็ปรากฏ
 ประหนึ่งถ่านปราศจากเปลวณนั้น ๆ แท้จริงถ่านที่ปราศจากเปลวย่อมโชน
 ช่างสว่างโดยที่สุด ฉะนั้น คู้ผ้าสังคิวรรณนั้น เมื่อพระอาสนนทน้อม
 เข้าไปถึงพระกายแล้ว พรรณแห่งผิวพระกายแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
 บริสุทธิ์ผุดผ่องใส ๆ พระอาสนนทเถรเจ้า กราบทูลสรรเสริญพรรณ
 แห่งพระฉวีแห่งพระตถาคตเจ้าบริสุทธิ์นัยเป็นอัศจรรย์ ๆ พระองค์จึง
 ตรัสว่า เอวเมตํ อาสนนท ตูกรอาสนนท พรรณแห่งผิวแห่งพระตถาคต
 เจ้าบริสุทธิ์ผ่องใสจริงดังอาสนนทสรรเสริญ กายแห่งพระตถาคตเจ้าย่อม
 บริสุทธิ์ พรรณผิวผุดผ่องยิ่งนักในสองกาล คือเวดาราตรีที่จะตรัสรู้
 พระอนุตรตรัสสัมมาสัมโพธิญาณ แดเวดาราตรีที่จะปรินิพพานด้วย
 อนุภาทีเสถ์นิพพานธาตุ ในสองกาลนี้ กายแห่งพระตถาคตเจ้าย่อมเป็น
 กายบริสุทธิ์ยิ่งนัก พรรณแห่งผิวผ่องใสโดยพิเศษ อชฺช โฆ ปนาสนนท

ดูกรอานนท ในยามที่สุดแห่งราตรีณวันนั้นแล ความปรินิพพานแห่ง
 พระศากยโคตมเจ้า จักมีณรวางแห่งไม่วิ่งทั้งคฤณศิวินแห่งมัตถกษัตริย
 ทั้งหลาย เปนที่แหวะเวียนไปณเมืองกุสินารา อายามานนุท ดูกรอานนท
 เรามาพร้อมกันไปยังแม่น้ำกกุชานที ฯ พระอานนทรับพุทธานตติแล้ว
 บอกภิกษุสงฆ์ให้ทราบ ฯ

อถโฆ ภควา ตัจฉินัน สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อม
 ด้วยภิกษุสงฆ์พุทธบริวารเป็นอันมาก เสด็จพุทธานิเวศน์ไปถึงแม่น้ำ
 กกุชานทีแล้ว เสด็จลงตรงด้วยลำธาราญพระพุทธรักษาด้วย เสด็จขึ้น
 จากแม่น้ำกกุชานทีแล้ว เสด็จไปประทับยังอัมพวัน ครั้นเรียกพระ
 จุนทกเถระ ให้ปาดผ้าสังฆาฏิให้เป็นสี่ชั้นถวาย พระองค์ดำเรจดีห
 ไล่ยาसनโดยข้างเบื้องขวาตั้งพระบาทให้เหลื่อมกัน มีสติสัมปชัญญะ
 ทำในพระหฤทัยซึ่งอุฏฐฐานสัญญาความสำคัญในที่จะตักขณ ฯ พระ
 จุนทกเถระเจ้า นั่งเฝ้าอยู่ณที่เฉพาะพระพักตรณที่เสด็จดำเรจดีหไล่ยาसन
 นั้น ฯ

อถโฆ ภควา ตัจฉินัน สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ถึงแล้ว
 ซึ่งพิเศษในฐานาฐานญาณ จึงตรัสเรียกพระอานนทว่า ดิยา โข
 ปนนานนุท ดูกรอานนท ขอนจะฟังมีบ้าง ใคร ๆ ผู้หนึ่งจะทำวิปปฏิสาร
 ความเดือดร้อนให้เกิดชนแก่นายจุนทกัมมารบุตรว่า ตสฺส เต อากุโล
 จุนุท อตภา ตสฺส เต ทุตฺถุทฺธํ ดูกรนายจุนทกไม่เปนตาหมามากของ
 ท่านนั้นแล้ว ท่านนั้นได้ไม่แล้ว พระศากยโคตมเจ้าได้บริโภกซึ่งบิณฑ

นิก ๆ อายุสัณฺฑิตนิกั กกรรมทให้อายุ แด วรณะ แด สุข แด ยศ แด
 สวรรค์ แดความเปนอธิบดี เบนไป อันนายจุนทะผู้มีอายุได้ตั้งสมก่อ
 สร้างแล้ว จุนทสัส อานนท กัมมารปุตสัส เอวัง วิปปฏิสาโร
 ปฏิวิเนตพโพ ตูกรอานนท ความวิปปฏิสารเดืออวอนของนายจุนท
 กัมมารบุตร ท่านทงหลายพียงนำคินบ่าบัดเลียให้สงบวงบ ด้วยตถาคต
 ภาษิต ดงนเถด ๆ อถไซ ภควา ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาค
 เจารูแจ้งความนั้นแล้ว เปดงออกซงอุทานนณเวदानันว่า ททโต
 ปุณฺณํ ปวทฺตมฺติ บุญแห่งบุทคตผู้ให้บุริจากทาน ย่อมเจริญนิก
 สยมโต เวรํ น วิยติ เวรแห่งบุทคตผู้ดำรวมคืด อันบุทคตนั้นไม่
 ซักให้ยียดยาวไปได้ กุสโล ซหาคิ ปาปกํ บุทคตผู้ฉลาดบริบูรณแล้ว
 ด้วยญาณ มีคความเปนอธิบดีด้วยอริยมรรค ย่อมมละเสียดซึ่งกรรมที่
 เปนบาปเปนอกุศลอันตามก รากโทษโมหกุชยา นิพพุโต ท่านผู้ฉลาด
 แล้วนั้น ดับแล้วด้วยกิเลสนิพพาน เพราะสิ้นแห่ง รากะ โทสะ โมหะ
 อันเปนกิเลสภายใน ๆ อิติ สมปสัสมาโน สมเด็จพระผู้มีพระภาค
 เจา ทรงพิจารณาเห็นซึ่งทกชณาทาน เกรืองเจริญสุขสมบัติของนาย
 จุนทกัมมารบุตร แดทกชเณยสมบัติแห่งพระองค์ จึงเปดงออกซง
 อุทาน ด้วยประการฉนั ๗

มหาปริณิพพานสูตร กัณฑ์ที่ ๕

ภาคหลัง

กล่าวความจำเดิมแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จถึงนคร
กุสินาราทระทมอนุฐานไฉน มิได้คิดจะเสด็จลุกขึ้นอีกณรงไม่รัง
คู้ ณะค่าดวงของมัลลกษัตริย์ ตรัสสั่งพระอานนท์ให้เข้าไปแจ้งข่าว
ปริณิพพานแก่พวกมัลลกษัตริย์ ๆ พวกนั้นออกมาเฝ้า เป็นครั้งที่สุดแล้ว ๆ
สุภทัตตปริพพาชกมาจะขอเฝ้า ๆ พระอานนท์เห็นทรงลำบากพระกาย
หนักแล้วก็ห้ามไว้ สุภทัตตะก็อ่อนวอนจะขอเฝ้าให้จงได้ ๆ พระบรม
ศาสดาได้ทรงทราบ ก็ประทานโอกาสให้สุภทัตตะเข้าเฝ้า แด่เทศนา
โปรดให้เกิดศรัทธาเต็มใจได้ แด่ดวงตนเป็นอุบาสกแล้วทูลขอบรรพชา
อุปสมบท ตรัสสั่งพระอานนท์ให้รับเป็นอุปัชฌาย์ ๆ สุภทัตตะบวชแล้วไม่
ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ เป็นสาวกชั้นเสด็จสุดท้าย ๆ พระองค์
ประทานโอวาทแด่ตรัสสั่งการ แก่พระอานนท์บ้าง แก่พระภิกษุสงฆ์
บ้าง เสร็จแล้ว ก็มีได้ตรัสอีก ทรงทำปริณิพพานปริกรรม แล้วแต่
เสด็จดับขันธปริณิพพาน ณปัจฉิมยามแห่งราตรีวิคาลาชบรณมีมังกด
สมัย ๆ

อถไซ ภควา มหตา ภิกษุสงฺฆเณ สฺทฺธิ เยน หิริญญวติยา
 นทียา ปาวิมนฺตฺรึ เยน กุสินารา อุปวตฺตณํ มถฺดานํ สํถวณํ เตนฺอุป-
 สงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนตฺ อานนทํ อามนฺเตติ อิงฺฆ เม
 ตฺวํ อานนท อนุตฺเรน ยมกสํถานํ อุตฺตรสฺสํกํ มณฺจกํ ปณฺณเปหิ
 กิดนฺโตสฺมิ อานนท นิปชฺชิสฺสํสํมิตฺติ ฯ

เสด็จถึงเมืองกุสินารา ประทมอนุฐานไสยา

ครั้งนั้น สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก
 เสด็จพระพุทธดำเนินไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิริญญวดี ถึงเมืองกุสินารา
 แล้ว บัดถึงอุปวตฺตณคํวณมกคตสํถานแล้ว ตรัสเรียกพระอานนทว่า
 อิงฆ เม ตวํ อานนท ตูกรอานนท ท่านจงแต่งตั้งปูลาดซึ่งเตียงให้
 มีเบองดีสะณทิสฺสอฺตร ฌรวางแห่งไม้รังทังคฺว กิดนฺโตสฺมิ เภาพระ
 ตถาคตเป็นผู้เห็นดีเห็นชอบลำบากกายแล้ว นิปชฺชิสฺสํสํมิตฺติ จักนอนเป็น
 อิริยาบถรับความลำบาก ฯ ปฏิสฺสํสํสฺวา พระอานนทเถรเจ้า รับ
 พุทธาณตฺติโดยเคารพแล้ว ก็แต่งตั้งปูลาดซึ่งเตียงพระแท่นปริณิพพาน
 ไสยาสนฌรวางแห่งศาลพฤกษทังคฺว ฌนทิสฺสํเบองพระเคียรณทิสฺสอฺตร ฯ
 ทกฺขิเณน ปสฺสเถน สฺหเสยฺยํ กปฺเปติ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
 ดำรงซึ่งดีหไสยาสนโดยข้างเบองขวา ตั้งพระบาทเหนือมด้วยพระบาท
 มีสฺตติสฺมปชฺชัญญะ แต่มิได้มีอนุฐานสํญญามนสิการ เพราะเหตุเป็น
 ไสยาอวสานเรียกว่าอนุฐานไสยา ฯ

ทรงปรารภสักการบูชา ทรงประกอบพุทธบริษัทในสัมมาปฏิบัติ

เคน ไช ปน ส้มเย็น ส้มยี่นั้น ต้นรวงทงคู่ก็เผ็ดดอกในอัน
มิใช่ฤดูกาต เบิกบานโดยรอบพฤษภมณฑล ตั้งแต่บุตุรอกเบองต้น
คดอดยอด ก็ตาตาดด้วยดอกเปอนันเดียว ถ้วนเบิกบานควรเป
อศักรรย ๗ แดดอกค้ำดพฤษทงหลายนั้น หัดนดงยังพระสร้ระเพื่อจะ
บูชาพระตถาคคเจ้า ๗ ทงดอกมณฑารพเปของทิพยมีในเมือง
สวรรค์แดจรรณแห่งจันทรนคชาตของทิพย ก็ตกดงจากอากาศยัง
สร้ระแห่งพระตถาคคเจ้า ทงคณตรีทิพยเทพยเจ้ากับนดอประกอไมใน
อากาศ ทงดั่งคดเดียงขบของทิพยก็เปไปนในอากาศเปนมหานฤนาท
โกตาหต เพื่อจะบูชาสมเดจพระตถาคคทศพลในอวสานกาต ๗ อถไช
ภควา ถ้าคยนั้น ส้มเดจพระผู้มีพระภาคผู้พิเศษในทิพยจักษุทิพยได้ค
ญาณ ครัดเรียกพระอานนททวงแดดงทิพยบูชาสักการพิเศษแก่พระ
อานนทแล้ว จะทวงแดดงซึ่งความที่พระตถาคคเจ้า ไม่เปอนันบริษัท
สักการบูชาด้วยอามิษแม่มากเพียงเท่านั้น จึงครัดแก่พระอานนทว่า น
ไช อานนท เอศดาวตา ดูกรอานนท พระตถาคคเจ้า ไม่เปอนัน
บริษัทสักการนบนอบนบถอบุชาคำนบ ด้วยสักการพิเศษเพียงเท่า
โย ไช อานนท ดูกรอานนท ภิกษุ หรือ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
กดี ผู้ใดเด มาเปนผู้ปฏิบัติซึ่งกรรมไปตามแก่กรรม ปฏิบัติชอบยัง
ประพฤติซึ่งปฏิบัติกรรมไปตามแก่โลกุตตรกรรมใช้ ได้ ตถาคค

ดักกโรติ ผู้^๕นั้นมา^๕ดักการ^๕เคารพ^๕นอบ^๕นบน^๕นับ^๕ถือ^๕ซึ่ง^๕พระ^๕ตถาค^๕ต^๕เจ้า^๕ด้วย
 บูชา^๕อย่าง^๕ยิ่ง^๕ ฯ ต^๕ล^๕มา^๕ติ^๕ห^๕าน^๕น^๕ท^๕ ดู^๕กร^๕อา^๕น^๕น^๕ท^๕ เพราะ^๕เห^๕ต^๕ุ^๕น^๕ัน^๕ ใน^๕กา^๕ร^๕ที่^๕
 ดัก^๕กา^๕ร^๕บู^๕ชา^๕พระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ต^๕เจ้า^๕น^๕ ท่าน^๕ท^๕ง^๕ห^๕ดา^๕ย^๕ผู้^๕ด^๕า^๕ว^๕ก^๕พ^๕ิง^๕ด^๕ำ^๕เห^๕น^๕ี^๕ย^๕ก^๕ต^๕น^๕ว^๕า
 ฌ^๕ม^๕มา^๕น^๕ุ^๕ฌ^๕ม^๕ป^๕ฏิ^๕ป^๕น^๕า วิ^๕ห^๕ริ^๕สุ^๕ด^๕ำ^๕ม^๕ ส^๕ำ^๕มี^๕จิ^๕ป^๕ฏิ^๕ป^๕น^๕า อ^๕น^๕ุ^๕ฌ^๕ม^๕มา^๕จา^๕ริ^๕โน^๕ เ^๕ว^๕า
 ท^๕ง^๕ห^๕ดา^๕ย^๕จ^๕ก^๕เป^๕น^๕ผู้^๕ป^๕ฏิ^๕ป^๕ต^๕ไป^๕ตาม^๕แ^๕ก^๕ะ^๕ร^๕ร^๕ม^๕ ป^๕ฏิ^๕ป^๕ต^๕ช^๕อ^๕บ^๕ย^๕ิง^๕ ป^๕ฏิ^๕ป^๕ต^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ส^๕ม^๕
 ค^๕ว^๕ร^๕แ^๕ก^๕โ^๕ด^๕ก^๕ุ^๕ต^๕ร^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ ด^๕ิง^๕น^๕ เ^๕อ^๕ว^๕ณ^๕ห^๕ิ^๕ โ^๕ว^๕ อ^๕า^๕น^๕น^๕ท^๕ ส^๕ิก^๕ข^๕ิต^๕พ^๕ุ^๕ดู^๕กร^๕อา^๕น^๕น^๕ท^๕
 ท^๕ำ^๕น^๕ท^๕ง^๕ห^๕ดา^๕ย^๕พ^๕ิง^๕ค^๕ึก^๕ษ^๕า^๕ด^๕ำ^๕เห^๕น^๕ี^๕ย^๕ก^๕อ^๕ย^๕ำ^๕น^๕เ^๕ก^๕ิด^๕ เ^๕อ^๕ว^๕ น^๕ิ^๕โย^๕เซ^๕ติ^๕ ส^๕ม^๕เด^๕จ^๕พระ^๕
 ส^๕ัม^๕มา^๕ส^๕ัม^๕พ^๕ุ^๕ท^๕ช^๕เจ้า^๕ ผู้^๕เป^๕น^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ิ^๕ส^๕ร^๕า^๕ช^๕ิ^๕บ^๕ดี^๕ ท^๕ร^๕ง^๕ป^๕ระ^๕ก^๕อ^๕บ^๕ด^๕ำ^๕ว^๕ก^๕พ^๕ุ^๕ท^๕ช^๕บ^๕ริ^๕ษ^๕ท^๕
 ใน^๕ช^๕ร^๕ร^๕มา^๕น^๕ุ^๕ช^๕ร^๕ร^๕ม^๕ป^๕ฏิ^๕ป^๕ต^๕ ซึ่ง^๕พระ^๕อ^๕ง^๕ค^๕ป^๕ระ^๕ด^๕ง^๕ค^๕แ^๕ด^๕ส^๕ำ^๕มา^๕ร^๕ถ^๕จะ^๕ให้^๕ค^๕ำ^๕ส^๕ำ^๕น^๕า
 ส^๕ถ^๕า^๕พ^๕ร^๕ด^๕ำ^๕ร^๕ง^๕อยู่^๕ไ^๕ด้^๕ด^๕ว^๕ย^๕ป^๕ระ^๕กา^๕ร^๕ณ^๕น^๕ ฯ

ทรงเสด็จความเป็นไปแห่งเทวดา

เ^๕น^๕ โ^๕ช^๕ ป^๕น^๕ ส^๕ม^๕เ^๕น^๕ ส^๕ม^๕ย^๕น^๕ัน^๕ พระ^๕ผู้^๕เป^๕น^๕เจ้า^๕อ^๕ุ^๕ป^๕วา^๕ณะ^๕ผู้^๕มี^๕
 อ^๕าย^๕ ย^๕ืน^๕ถ^๕ว^๕าย^๕อยู่^๕ง^๕าร^๕พ^๕ัด^๕อยู่^๕ณ^๕ที่^๕แ^๕น^๕เ^๕ว^๕า^๕พระ^๕พ^๕ัก^๕ต^๕ร^๕พระ^๕ผู้^๕มี^๕พระ^๕ภ^๕า^๕ค^๕ พระ^๕
 อ^๕ง^๕ค^๕มา^๕ช^๕บ^๕พระ^๕ผู้^๕เป^๕น^๕เจ้า^๕อ^๕ุ^๕ป^๕วา^๕ณะ^๕ผู้^๕มี^๕อ^๕าย^๕น^๕ัน^๕เ^๕ด^๕ี^๕ย^๕ว^๕า อ^๕เป^๕ห^๕ิ ภิ^๕ก^๕ช^๕ ดู^๕กร^๕
 ภิ^๕ก^๕ษ^๕ ท^๕ำ^๕น^๕จ^๕ง^๕ห^๕ด^๕็ก^๕ไป^๕ ท^๕ำ^๕น^๕อ^๕ย^๕ำ^๕ไ^๕ด^๕ย^๕ิน^๕ณ^๕เ^๕บ^๕อ^๕ง^๕หน้า^๕แ^๕ห^๕ง^๕เ^๕ว^๕า^๕ผู้^๕พระ^๕ต^๕ถ^๕า^๕ค^๕ ฯ
 คร^๕ง^๕น^๕น^๕พระ^๕อ^๕า^๕น^๕น^๕ท^๕เ^๕ก^๕ิด^๕ป^๕ริ^๕ว^๕ิต^๕ก^๕ว^๕า พระ^๕อ^๕ุ^๕ป^๕วา^๕ณะ^๕ผู้^๕มี^๕อ^๕าย^๕อ^๕ง^๕ค^๕น^๕ เป^๕น^๕ผู้^๕
 อ^๕ุ^๕ป^๕ฐ^๕ำ^๕ก^๕อยู่^๕ไ^๕ก^๕ด^๕เ^๕ย^๕ง^๕ส^๕ม^๕เด^๕จ^๕พระ^๕ผู้^๕ท^๕ร^๕ง^๕พระ^๕ภ^๕า^๕ค^๕เจ้า^๕มา^๕น^๕า^๕น^๕แ^๕ด^๕ว^๕ คร^๕น^๕เ^๕น^๕
 ก^๕า^๕ด^๕ที่^๕สุ^๕ด^๕พระ^๕ผู้^๕มี^๕พระ^๕ภ^๕า^๕ค^๕เจ้า^๕มา^๕ท^๕ร^๕ง^๕อ^๕ป^๕ด^๕ำ^๕ท^๕ร^๕ุ^๕ก^๕ร^๕า^๕น^๕ให้^๕ห^๕ด^๕็ก^๕ไป^๕ ไ^๕ม่^๕ให้^๕ย^๕ิน^๕
 ณ^๕ที่^๕แ^๕น^๕เ^๕ว^๕า^๕พระ^๕พ^๕ัก^๕ต^๕ร^๕เ^๕ว^๕า เ^๕ห^๕ต^๕ุ^๕บั^๕จ^๕จ^๕ย^๕ไ^๕น^๕น^๕ห^๕น^๕อ^๕ ฯ พระ^๕อ^๕า^๕น^๕น^๕ท^๕

คิดแล้วจึงกราบทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแต่งตั้งเหตุว่า
 เขภยฺยเยน อานนทฺ ตูกรอานนทฺ เทพยดาทงฺหฺตายในหมื่นโลกชาตุ
 มาประชุมแล้วโดยมาก เพื่อจะเห็นพระตถาคตเจ้า ยาว อานนทฺ ตูกร
 อานนทฺ เมืองกุสินาราค่าสวนแห่งมัลลکشตริยทงฺหฺตาย เปนทแฉะ
 เวียนไปเพียงเท่าใด โดยรอบ ๑๒ โยชน์เปนกำหนด ในที่เพียงเท่านั้น
 ประเทศนั้นตั้งเท่าที่จดลงแห่งปตฺตยชนทราย ซึ่งเทพยดาทงฺหฺตายผู้มี
 คักดาใหญ่ไม่ถูกต้องมิได้มี ย่อมยึดยึดเคียดเคียดกันแน่นด้วยเทพยดาทง
 หฺตายผู้มีคักดาใหญ่ทวมณฑลสถาน รอบค่าสวนโนทยาน ๑๒ โยชน์ ฯ
 เทวดา อานนทฺ อสุภมายนุติ ตูกรอานนทฺ เทพยดาทงฺหฺตายยกโทษ
 อยู่ว่า เราทงฺหฺตายได้มาแล้วแต่ที่ไกลหวังจะเห็นพระตถาคตเจ้า กทาจิ
 กรหฺจิ ตถาคตา พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทงฺหฺตาย ย่อมบัง
 เกิดขึ้นในโลกณกาลบางครั้งบางคาบ อชฺเชว รัตติยา ปจฺฉิเม ยามเ
 ความปรินิพพานแห่งพระตถาคตเจ้า จักมีณยามที่สุดแห่งราตรีวันนั้นแน่
 อยฺยจ มเหตฺกฺโข ภิกฺขุ กัแต่ภิกษุคักดาใหญ่ของคน มายนกันอยู่ณเบื้อง
 หน้าแห่งพระผู้มีพระภาค น มยํ ฎภาม เราทงฺหฺตายไม่ได้เพื่อจะเห็น
 ซึ่งพระตถาคตเจ้าในกาลเป้นที่สุดภายหลังถึงณบัดนี้ ฯ เทพยดาทงฺหฺตาย
 มายกโทษอยู่อย่างนี้ เราผู้พระตถาคตแจกอนุตตริยคุณแก่เทพยดา
 มนุษยเวไนยนิกร จึงอุปสาทรุกรานชบอุปวาณภิกษุเดียวจากทเบื้องหน้า
 ด้วยประการฉะนี้ ฯ พระอานนทเถรเจ้ากราบทูลถามประวัติแห่งเทพยดา

ว่า กถมัญญา ปน ภนฺเต เทวตา ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ก็เทพยดา
 ทั้งหลายเป็นอย่างไร ทำในจิตต์ไฉนเล่า ฯ สันตानนฺท เทวตา คุ
 กรอานนท มีอยู่เหล่าเทพยดาทั้งหลายมีความสำคัญวิปลาศในอากาศ
 ว่าเป็นปฐพี บางเหล่าชาวภูมิสถาน สำคัญในแผ่นดินว่าแผ่นดิน^๑ ดงนี้
 แด้วต่างองค์ก็ย้ายถม ยกเขนทั้งสองกตั้งเกดออกไปมา ประหนึ่งมี
 เท้าอันขาด คร่ำครวญถึงพระตถาคตนั้นว่า อติชิปปํ ภควา ปริณิพ
 พายิสฺสตี พระผู้มีพระภาค ทรงพระกรุณาแจกคุณพิเศษแก่หมู่สัตว์
 ตามควรแก่อุปนิสัย จักปริณิพพานเรวณัก อติชิปปํ สุกโต ปริณิพ
 พายิสฺสตี พระสุกตสยัมภูพุทธเจ้า ผู้เสด็จไปแล้วดีด้วยกายวาจาจิตต์
 ครบไตรทวาร จักปริณิพพานเสยเรวณัก อติชิปปํ จกฺขุ โถเก อน
 ตรชาวยิสฺสตี ดวงจักษุจักอันตรธานหายเสยในโลกเรวณัก ดงนี้ ฯ ยา ปน
 ตา เทวตา แต่ฝ่ายเทพยดาทั้งหลายเหล่าใดที่มีราคะอันปราศแล้ว คือ
 เปนอนาคามีแเดอรหันต สตา สัมปชานา เทพยดาเหล่านั้นก็มีสติสัม
 ปชัญญะอดกถันโดยธรรมสังเวชนว่า อนิจฺจา สงฺขารา สงฺขารธรรม
 ที่เปนนัจจัยประชุมแต่ทั้งหลายไม่เที่ยง ตํ กุเตตฺถ ตพฺภา สิ่งทีเที่ยง
 ซึ่งสัตว์ประสงค์คนกันนั้น สัตว์ทั้งหลายจะพึงได้ในสังขารนั้นแต่ไฉนเล่า ฯ
 สัมเดจพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงประวัติแห่งเทพยเจ้าซึ่งมาประชุม
 ณครังนั้น แก่พระอานนทด้วยประการนั้น ฯ

๑ บาดี้เดิมก็เป็นเช่นนั้น น่าจะเห็นว่าคำพลาต ควรจะเป็น "ว่า
 อากาศ" จะได้อีกดื่บกับความข้างต้น ฯ

ทรงเสด็จสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล

ครั้นพระอานนทเถรเจ้า กราบทูลว่า บุปุเพ ภนฺเต ทิสฺสํ
วสุธํ วุคฺคา ภิกฺขุ ในกาลก่อนภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาอยู่ในทิศต่าง ๆ
สิ้นไตรมาสตามวินัยนิยมนแล้ว ย่อมมาเฝ้าพระศากยตเจ้าโดยอาจิณณ
วัตร ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เพื่อจะเห็นแลเข้าไปใกล้ ซึ่งภิกษุทั้งหลาย
อันให้เจริญจิตต์ ๆ ก็ด้วยดวงไปแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระ
องค์ทั้งหลายจักไม่ได้เห็นจักไม่ได้เข้านั่งใกล้สักจนา กับภิกษุทั้งหลาย
ที่ให้เจริญจิตต์ เหมือนเมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนมอยู่นั้นแล้ว ๆ เหว
วุดฺเด เมื่อพระอานนทกราบทูลดังนี้แล้ว พระโศกนาถทรงแสดงสถาน
สี่ตำบลเป็นที่ควรจะดู ควรจะเห็น ควรให้เกิดสังเวชนแห่งกุกฺกุตฺตภูมึ
ศรัทธา คือสถานทีพระศากยตเจ้าบังเกิดแล้ว คือประสูติจากพระครรภ์
ตำบล ๑ สถานทีพระศากยตเจ้าตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
ตำบล ๑ สถานทีพระศากยตเจ้าให้พระอนุตรธรรมจักรเป็นไปตำบล ๑
สถานทีพระศากยตเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาทีเสถ์นิพพานชาตุ
ตำบล ๑ สถานทั้งสี่ตำบลนี้เป็นที่ควรจะเห็น ควรจะดู แลควรให้เกิด
ความสังเวชน ของกุกฺกุตฺตภูมึศรัทธา อากิมิสฺสํนฺติ โช อานนฺท ภิกฺขุ
ภิกฺษุณฺโณ อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธา จักมายังสถานสี่ตำบลนั้น ด้วยมี
ความเชื่อว่าพระศากยตเจ้าบังเกิดแล้วณทณ พระองค์ตรัสรู้พระอนุตร
สัมมาสัมโพธิญาณแล้วณทณ พระองค์ได้ให้พระอนุตรธรรมจักรเป็น

ไปแล้วณที่นี้ พระองค์เสด็จปริณิพพานด้วยอนุปาทีเสถ์นิพพานธาตุแล้ว
 ณที่นี้ ๆ เย หิ เกจิ อานนท ตูกรอานนท ชนทั้งหลายเหต่าใดเหต่าหนึ่ง
 เทียวไปยังเจตียจาริกอยู่ จักเป็นคนเต็มมได้ทำกาถกิริยาตง สุกคิ สุกคิ
 โดกั อุปปชชิสัสันติ ชนเหต่านั้นจักเข้าไปถึงซึ่งสุกคิโถกสัวรรค ๆ
 สัมเดจพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเสด็จสถานลัตาบตว่า เป็นที่ควรเหนควร
 ดูควรให้เกิดสังเวชนของกุดบุตรผู้มีศรัทธา ด้วยประการฉนี้ ๆ

อิช จิตฺวา สัทธสัส กุตฺตฺตสัสสาคิ ปาติยิ วุตฺตวณฺโณ อารพฺภ
 ตทนุรูปาธิปฺปาเยน อตฺถโถ ปปณฺเจตพฺโพ

อาการอันภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติในสตรีกภาพ

ถ้าตบนั้น พระอานนทเถรเจ้าทอดถามด้วยอันจะพึงปฏิบัติในสตรีก
 ภาพทั้งหลายว่า กถิ มยิ ภนฺเต มาตุคามะ ปฏิปชฺชาม ช้าแต่พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า ช้าพระองค์ทั้งหลายจะปฏิบัติในมาตุคามเป็นไฉน ๆ
 อทสฺสนิ อานนท ตูกรอานนท ความไม่เห่นไม่ดูเป็นความปฏิบัติใน
 มาตุคาม คือว่าอย่าเห่นอย่าดูเสียแล้ว เป็นความดี เป็นการห่างนักแล้ว ๆ
 ทสฺสเน ภควา สติ ช้าแต่พระผู้มีพระภาค เมื่อความเห่นความดู
 ความประสัพมฺชน ช้าพระองค์จะพึงปฏิบัติไฉนเถ่า ๆ อนาธาโป อานนท

๑ นเป็นคำของท่านผู้แต่งแณะนิกเทศน แปลว่า อันผู้เทศนาคควร
 อยู่ตณฺทนแล้ว ทาวคัททกถาวในบาถิว่า ของกุดบุตรผู้มีศรัทธาตงนหน
 ต้าแดงอรรถให้พิสดารด้วยอธิบายอันสมแก่ค่านั้น ๆ

ดูกรอานนท ถ้าเห็นแล้ว ความไม่เจรจาเป็นปฏิบัติสมควร ๆ อาตมเน
 ปน ภาณเต ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เมื่อเจรจาแล้ว ข้าพระองค์จะพึง
 ปฏิบัติไฉน ๆ สติ อนนท อุปฏฐเปตพพา ดูกรอานนท ถ้าประโยชน์
 ที่จะต้องเจรจาด้วยสามารถธรรมิกถาเป็นต้นนั้นแล้ว สติความรดักอัน
 ท่านทั้งหลายพึงตั้งไว้ใกล้ ท่านทั้งหลายพึงตั้งสติไว้ อย่าให้แปรปรวน
 ด้วยราคค้ำฤๅษณา^๑ แด่อาการกายวาจาที่ตเกิดจากวาจาของสมณะได้ ๆ
 ทรงตั้งสอนในกาลที่ภิกษุจะพึงปฏิบัติในสัตว์ภาพ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

วิธีปฏิบัติในพระพุทธรูป

ลำดับนั้น พระอานนทเถรเจ้า ทูลถามถึงการจะพึงปฏิบัติในพระ
 รูปแห่งพระโคตมมาจารย์เจ้าว่า กถา มยํ ภาณเต ตถาคตัสสํ รูปเว
 ปฏิปชฺชาม ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทั้งหลายจะพึงปฏิบัติใน
 พระรูปแห่งพระตถาคตเจ้าเป็นไฉน ๆ อพฺยวณฺเณ ตุมฺเห อานนท โหถ
 ตถาคตัสสํ รูปบุชฺชาย ดูกรอานนท ท่านทั้งหลายเหล่าภิกษุสงฆ์ธรรมิก
 ภิรัชฺชทจฺงอย่าชวนชวาย เพื่อจะบูชารูปแห่งพระตถาคตเจ้าเลย อิงฺฆ
 ตุมฺเห อานนท ดูกรอานนท เราตักเตือนท่านทั้งหลาย ๆ จงสืบต่อ
 อนุโยคพยายามในประโยชน์ของตนเถิด สทตฺเถ อปฺปมตฺตา ท่านทั้ง
 ุหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทในประโยชน์ของตน เป็นบุพคตมมีความเพียรให้
 กิเลสแดบาชกรรมเร่าร้อน เป็นบุพคตมที่ตนส่งไป มุ่งต่อที่สุดแห่งพรหม

^๑ นเป็นศัพท์ไทยแสดงจากคฤๅษณาในภาษาดั้งเดิมได้แก่คันทนา ฯ

จรรย อยู่ทุกอิริยาบถเกิด ๆ สันตानนุท คุกรอานนท กษัตริยพราหมณ
 คฤหบดีทงหลาย ผู้บณฑิตซึ่งได้เต็มได้ในพระตถาคคเจ้าม้อยู่มาก ๆ
 บัณฑิตคฤหศีลชนม์กษัตริยเปนตนเหตานั้น จักทำซึ่งสักการบูชาสัตว์ระ
 แห่งพระตถาคคเจ้า ๆ เมื่อพระองค์ตรัสว่าการบูชาพระสัตว์ระแห่งพระ
 ตถาคคเจ้า เปนกิจของคฤหศีลกษัตริยเปนตนดังนเดว ครันถึง
 กาดส์มยเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปริณิพพานเดว กษัตริยพราหมณ
 คฤหบดีผู้บณฑิตจะทำสักการบูชาพระสัตว์ระให้ตองตามพุทธาธิบาย ก็
 จะพึงไต่ถามพระอานนทอัครพหุสุตพุทธรูปฐาก เมื่อเปนดังนเดว จะ
 อ่างเดียวว่า พระองค์ห้ามว่าไม่ใช้การของสหกรรมิกบรรพชิต เราจึง
 ไม่ทูลถาม ดังนี้ หากสมควรแก่บัณฑิตผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุไม่ ควร
 จะทูลถามไว้เปนเนตติปทัฐฐาน เมื่อกราบทูลถามเดวหากไม่ทรง
 แล่ดงไซ้ ก็จะได้อ่างตามเหตุเดิมว่าได้ทูลถามเดว พระองค์ไม่ทรง
 ปริยายดังนจึงจะชอบ จะไม่เกิดครหาแต่ผู้ใดได้ เมื่อทูลถามเดวจะ
 ทรงแล่ดงนใด ก็ควรทรงไว้ฉนั้น เมื่อบัณฑิตกษัตริยเปนตนมา
 ไต่ถาม จะได้แล่ดงตามพุทธาธิบาย ตลฺมา เหตุการณ์ดังนั้น พระ
 อานนทเถรผู้มคตชิตอนเดดจึงกราบทูลถามว่า กถมฺปน ฆนฺเต ช้าแต่
 พระผู้มพระภาคเจ้า ก็บัณฑิตกษัตริยเปนตน เมื่อจะบูชาฉนั้น จะพึง
 ปฏิบัติในพระสัตว์ระแห่งพระตถาคคเจ้าอย่างไรเด่า ๆ ยถา โช อานนท
 คุกรอานนท ชนทงหลายยอมปฏิบัติในสัตว์ระแห่งจักรพรรดิราชาเจ้าฉนั้นใด
 ผู้จะบูชาพึงปฏิบัติในสัตว์ระแห่งพระตถาคคเจ้าฉนั้นเกิด ๆ กถิ ปน

ภนฺเต ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ชนทั้งหลายปฏิบัติในสรีระของ
 จักรพรรดิราชอย่างไรเล่า ฯ รมฺโณ อานนฺท จกฺกวัตฺตีสฺส ตูกร
 อานนฺท ชนทั้งหลายพ้นซึ่งสรีระของจักรพรรดิราชด้วยผ้าไหม้แล้วขับ
 ด้วยส่าดีแล้วห่อด้วยผ้าไหม้ โดยอุบายนี้ ห่อด้วยผ้าห้ารอยคู่ อย่สาย
 เสดโทณียา ปกฺขิปิตฺวา แด้วเชิญพระสรีระลงประดิษฐานณรางเหล็ก
 อันเต็มด้วยน้ำมันแล้วปิดครอบด้วย รางเหล็กอันเป็นฝาแล้ว ทำจิตกา
 ธารด้วยไม้หอมแล้ว ทำฌานกัจจกายพระเพลิงพระสรีระพระ
 เจ้าจักรพรรดิราชแล้ว เชิญพระอัฐวิธาคุบฺัญฺจุทำสถูปไว้ณที่ประชุม
 แห่งถนนใหญ่ทั้งสี่ ฯ ชนทั้งหลายย่อมปฏิบัติในสรีระแห่งพระเจ้าจักร
 พรรดิราช ด้วยประการฉนี้ ฉนฺได ผู้ซึ่งจะบูชาสรีระแห่งพระศากย
 เจ้าพึงปฏิบัติในพระศากยเจ้า ฉนฺนํนํเถติ ฯ จากุมฺมหาปเถ ศกฺกตฺสฺส
 ฏฺโปก กาทพฺโพ พิงฺทำสถูปแห่งพระศากยเจ้าตั้งไว้ณที่เป็นที่ประชุม
 แห่งถนนใหญ่ทั้งสี่ เพื่อเป็นที่ไหว้แด่สักการบูชา แห่งมนุษย์นิกรอัน
 สันญฺจมาแต่ดีทศ ให้ได้เกิดความเต็มใจแห่งจิตตํสังมอนุสฺสตา
 นุตตริยกุศฺลแลบุชามัยฺบุญฺราดี ฯ ศคฺถ เย มาดี วา คนฺธิ วา
 จุณฺณกํ วา อาโรเปสฺสฺสนฺติ ชนทั้งหลายเหล่าใด จักยกชนซึ่งรเบียบ
 ดอกไม้หรือของหอมสุกัณฺชชาติ หรือจฺรณกัถิ ฌนฺสฺถูปนํ อภิวา
 เทสฺสฺสนฺติ วา หรือจักอภิวาทกราบไหว้พระสฺถูปนํ เป็นนิจจการ
 จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสฺสนฺติ หรือจักให้จิตตํเต็มใจในพุทฺธคุณ เพราะ
 เหนพระสฺถูปนํเป็นทตงกัถิ เสดสนฺตํ ภวิสฺสฺสตี ทิมฺรตฺตํ หิตาย

ผู้ชาย อันนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนเหล่านั้น
ต้นกาลนาน ฯ

อุบายรหุคคต

เอวี่ ทสฺเสตฺวา สฺมเดจพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสวิธิปฏิบัติ
ในพระธรรมแห่งพระตถาคตพุทธเจ้าแด่จักรพรรดิราช แด่ดวงส่อง
อัจฉริยมนุษย์บุรุษรัตน เป็นอุบายรหุคคตควรแก่ประดิษฐานตั้ง
แล้ว จึงทรงแสดงอุบายรหุคคตทั้ง ๔ โดยพิสดาร ฯ คือพระตถาคต
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า ๑ ตถาคตสาวก
อรหันต ๑ พระเจ้าจักรพรรดิราช ๑ สิบทุกคพิเคษนี้ เป็นอุบายรหุคคต
ซึ่งตั้งบัญญัติอุทฺธิชาตุไว้ให้เป็นที่ไหว้สักการบูชาด้วยเต็มใจ ก็สามารถ
จะเป็นชนกบฏจัญญาให้สัตว์เกิดในสุคติโลกสวรรค์ ตามกำลังความ
เต็มใจแห่งจิตซึ่งเป็นไปในสัจจะแห่งอุบายรหุคคตทั้ง ๔ นั้น อิติ จต-
ตาวโร อุบายรหุ ทสฺเสตฺตี สฺมเดจพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดง
อุบายรหุคคตทั้ง ๔ แก่พระอานนทเถรเจ้า ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ประทานโอวาทแก่พระอานนท

อถโฆ อายสฺมา อานนฺโท ครังนั้นพระอานนทผู้มีอายุ เข้าไป
ยังวิหารเห็นยวซึ่งกบฏีดีสะ คือทัพพสัมภารมีสติฐานคล้ายกับดีสะพานร
คำโบราณปลงความว่าสลักเพชร ยืนร้องให้อยู่ว่า อหฺมฺหฺมฺหิ เสโฆ

สกธณโย เราก็ยังเปนแต่ชบทุกคตมิกิจจำจะต้องทำยังไม่เสร็จ พระ
 ศาสตร์ดาองคโตเปนผู้อนุเคราะห์ซึ่งเรา พระศาสตร์ดาองคณนแห่งเรา ก็
 ปรีนิพพานเสียแล้ว ๆ อามนุเตลิตี ครงนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาค
 ตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลาย ถ้ามถึงพระอาณนท ๆ ภิกษุทั้งหลาย
 กราบทูลว่า เข้าไปยังวิหารเหนียวสลักเพชยนรืองให้อยู่ จึงดำรัส
 สั่งให้หาพระอาณนทมายังที่เฝ้าแล้วจึงตรัสว่า อต อานนท ดูกรอาณนท
 อย่าเลย ท่านอย่าเสว้าโศกอย่ารำไร เราผู้พระตถาคตได้บอกแล้วอย่าง
 นี้แต่เดิมหาไม่หรือว่า สัพพะเหว บีเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว
 อณณภาภาโว ความเปนต่าง ๆ ความมีเวิน ความเปนอย่างอื่น จาก
 สัตตวสังขารที่รักที่เจริญใจทั้งปวงนั้นแลมิได้วางเวิน ตี กุเตตถานนท
 ดพภา ดูกรอาณนท สิ่งทีเที่ยงถาวรซึ่งสัตตวประสงค์คนกันนั้น สัตตวทั้ง
 หตายจะพึงใดในสังขารนี้แต่ไหน ยนคตี่ ซาตตี่ สิ่งใดเปนของเกิดของ
 มชนอนบัจจยประชุมแต่ง มีความฉิบหายเปนธรรมดา ซึ่งบุคคลผู้ใด
 จะปราถนาว่า ขอสิ่งนั้นอย่าฉิบหายเลยดังนี้ ฐานที่ตงนั้นไม่มี ๆ
 ที่ขรคตี่ โช เต อานนท ตถาคต ปจจุปฏฐิจิต ดูกรอาณนท
 ท่านได้อุปฐากบำรุงปฏิบัติพระตถาคตเจ้า ด้วยกายกรรม วจกรรม
 มโนกรรม ที่มีเมตตาให้สำเร็จประโยชน์ชนความสุข เปน กาย วจิมโน
 กรรมอันไม่เปนสองไม่มีประมาณมาสันกาลนานแล้ว กตปุณโยติ
 อานนท ดูกรอาณนท ท่านเปนบุคคลมีบุญได้ทำแล้ว ปชานมณฺญุช

ท่านจงประกอบตามซึ่งความเพียรเกิด ชิบป์ โหหิติ อนาคตโน ท่าน
 จักเป็นผู้ไม่มีอาสวะฉับพลัน คือจักได้บรรลุอาสวะกัษยเป็นอเสขอรหันต์
 โดยเร็ว ฯ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ถึงซึ่งวิเศษในพระอดีตคา
 นาคทั้งสัญญาณ ได้ตรัสพยากรณ์พระอานนท ด้วยประการดังนี้ ฯ

ตรัสสรรเสริญพระอานนท

อถโฆ ภควา ลำดับนั้น สัมเด็จพระผู้มีพระภาค ตรัสเรียก
 พระภิกษุทั้งหลาย ทรงแสดงซึ่งความที่แห่งพระอานนทเป็นพุทธอุปฐาก
 อย่างยิ่งว่า เยบี เต ภิกขเว อเหตุํ ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้องคพระ
 อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่มีแล้วในอดีต ภิกษุอุปฐากของ
 พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น เป็นอย่างยิ่ง ประหนึ่งอานนท
 ผู้เป็นอุปฐากแห่งเราผู้พระตถาคตณกาลบัดนี้ เยบี เต ภิกขเว ภวิสฺ-
 สันติ ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้องคพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ไต จักมีในอนาคตเบื้องหน้า ภิกษุอุปฐากของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
 ก็เป็นอย่างยิ่งประหนึ่งอานนทเป็นอุปฐากแห่งเราผู้พระตถาคตณกาลบัด
 นี้ ปณฺทิตโต ภิกขเว อานนฺโท ดูกรภิกษุทั้งหลาย อานนทเป็นบัณฑิต
 ดำเนรด้วยปัญญา ย่อมรู้ว่า กาดนเป็นกาดที่บริษัทจะเฝ้าพระตถาคต
 เจ้า กาดนเป็นกาดแห่งภิกษุ กาดนเป็นกาดแห่งภิกษุณี กาดนเป็น
 กาดแห่งอุบาสก กาดนเป็นกาดแห่งอุบาสิกา กาดนเป็นกาดของพระ
 ราชามหากษัตริย์ กาดนเป็นกาดของราชมหาอำมาตย์ กาดนเป็น

กาดของเดียรถีย์ กาดนเปนกาดของสาวกเดียรถีย์ ดึงน ๗ อานนท
 ย่อมรู้ ซึ่งกาดทบวิษททงดี แดพระราช แดราชมหาอำมาตย แดเดียรถีย์
 แดสาวกเดียรถีย์จะเฝ้าพระศถาคคเจ้า ถ้วนถี่ทุกประการณ ๗ แต่
 นนพระองค์ทรงแสดงข้ออัครยดีประการในพระอานนทโดยพิสดาร ๗
 เมื่อใดภิกษุบริษท หรือภิกษุณับริษท หรืออุบาสกบริษท หรือ
 อุบาสิกาบริษท เข้าไปใกล้เพื่อจะเห่นพระอานนท บริษทนนัน แม้
 แต่ได้เห่นเชอแต่ก็มัจคตยินดี ถ้าอานนทแสดงกรรมเด่า บริษทนนก
 มัจคตยินชม ด้วยภาษิตของอานนท ไม่อิมไม่เบือด้วยกรรมกถาที่
 อานนทแสดงนนเดย ครังนนครนอานนทนึ่งหยุดกรรมกถา บริษททัง ๔
 ซึ่งได้ดัดบนั้น ก็มีจคตยินดีแต่ไม่อิมไม่เบือ ประหนึ่งพระเจ้าจักรพรรดิ
 ราช อันให้เกิคความชื่นชมแต่ไม่อิมด้วยภาษิตแก่กษัตริยพราหมณ
 คฤหบดีสัมณบริษทนนัน ๗

ตรัสเรื่องเมืองกุสินารา

เอว วุคเต อายส์มา อานนุโท ภควนุคเ อตทโวจ เมื่อสัมเดจ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสสรเสัญพระผู้เปนเจ้าอานนทด้วยประการณ
 แด้ว พระอานนทผู้มีอายุ จังกราบทุดอาราธนาจะเชัญเสด็จไปปรินิพ
 พานณพระมหานครอนว่า มา ภนุเต ภควา อิมส์มี ชุททกนกรเก
 อุชชงคตนกรเก ส่าชนกรเก ปรินิพพายิ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า อย่าเสด็จปรินิพพานณเมืองเด็กเมืองคองกิงเมือง

ยาวกว้างโดยประมาณนี้ ๗ กุฎาวดี อานนท ดุกรอานนท เมือง
 กุฎาวดีเป็นราชธานีสมบูรณ์ มั่งคั่งเบิกบาน มีชนมาก มีมนุษยนิกร
 เกิดออกด้นคืบคั่ง มีภิกษาหารแฉวงได้ง่ายโดยสดวกดี เป็นรมณีย
 ถานที่บนเทงจิตต์ ดังอาดกมันทาราชธานีที่พยนครของเทพยเจ้าเหต่า
 จาคุมหาราชิกนิกายณนั้น อวิวิตตา อโหสิ กุฎาวดีราชธานีนั้น กิก
 กองนฤนาททั้งกลางวันแตกตางคืนไม่สงบ ด้วยลำเนียงทั้ง ๓๐ คือ
 เตียงคชสาร เตียงอัสสพาชี เตียงรถ เตียงเกวี่ เตียงตโพน เตียง
 พิณ เตียงขบร้อง เตียงก้งสาด เตียงสังข ทั้งลำเนียงประชุมชน
 เรียกกันบริโภคอาหารเป็นเตียงกำรบ ๓๐ ๗ กุฎาวดีราชธานีย่อมหัก
 ก้องสนั่นด้วยเตียงทั้ง ๓๐ นี้ มิได้สงบเงียบทั้งกลางวันแตกตางคืน ๗

ตรัสสั่งให้แจ้งข่าวปรีนิพนพานแก่พวกมัลลक्षัตริย์

เอวี่ ทลู่เตควา ส้มเตจพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแ่ดตงซึ่งความ
 ที่แห่งเมืองกุสินาราเป็นราชธานีใหญ่ ที่เตจอยู่แห่งพระเจ้ามหาสุทศัน
 จักรพรรดิราช แต่ในกาลปางก่อน ให้พระอานนททราบณแ่ดว ต้ารัส
 ตังพระอานนทให้เข้าไปบอกมัลลक्षัตริย์ให้ทราบว่า พระตถาคตเจ้า
 จักปรีนิพนพานณยามที่สุดแห่งราตรีวณนี้ อย่าให้มัลลक्षัตริย์ทั้งหลาย
 มีความเด้อดร้อนณภายหลังว่า พระตถาคตเจ้าได้ปรีนิพนพานแ่ดวณ
 ความเซตต์ของเรา ๗ ทั้งหลายไม่ได้เห็นพระตถาคตเจ้าใน กาลที่สุด เต่า
 ดิงนี้ได้ ๗ ปาวีสิ พระอานนทเถรเจ้ารับสุคตาคณตติแ่ดว ก็ถอบาตร

จักรเข้าไปยังเมืองกุสินารา พอมืดดกษัตริย์ทั้งหลายมาประชุมอยู่ณ
 สันฐานาคารศาลาด้วยกิจอันหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจึงเข้าไปยังโรงที่ประชุม
 นั้น แล้วแจ้งความว่า อชช โชวาสีฏจา คูกรวาสีฏฐะอุคฺคโคตรทั้งหลาย
 ความปริณิพพานแห่งพระตถาคตเจ้า จักมีอนยามที่สุดแห่งราตรีในเวลานั้น
 อภิกกมถ วาสีฏจา อภิกกมถ วาสีฏจา คูกรวาสีฏฐะอุคฺคโคตร
 ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงรีบออกไปเถิด ฯ อย่าได้มีความเสียใจ เมื่อ
 ภายหลังว่าไม่ได้เฝ้าในกาลที่สุดดังนี้เลย ฯ อิทมายสุมโต อานนทสฺส
 สุกฺวา เมื่อมืดดกษัตริย์กับโอรสแสนสี่แสนแปดแสนได้ฟังคำนี้แห่ง
 พระอานนทผู้มีอายุแล้ว ก็ทรงพระกำสรวลโศกาครุรเสวยทุกขโทมนัส
 สยายผมยกแขนทั้งสองชนแต่คร่ำครวญตมกดังเกิดดอก ประหนึ่ง มีเท้า
 อันขาด ราวไรว่าพันถึงพระโศกนาถว่า อติชิปฺปํ ภควา ปริณิพฺพา-
 ยิสฺสตี สมนฺเตจพระผู้ทรงพระภาค ผู้ทรงพระกรุณาในหมู่สัตว์ แจก
 ธรรมวิภาคให้พิสดารสอนสาวกให้ขัดดุจธรรมพิเศษตามอุปนิสัยดี พระ
 องค์จักปริณิพพานเสียพลันนัก อติชิปฺปํ สุกโต ปริณิพฺพายิสฺสตี พระ
 สุกตเจ้า ผู้เสด็จไปได้แล้ว ดำเนิรแต่ในกิจที่ประกอบด้วยประโยชน์
 พระองค์จักปริณิพพานเสียเร็วนัก อติชิปฺปํ จกฺขุ โสเก อนฺตรชಾಯิสฺสตี
 ดวงจักขุจักอันตรธานในโลกเสียฉับพลันนัก ฯ มืดดกษัตริย์ทั้งหลาย
 ก็ราพันรำลึกสมเด็จพระทศพลเจ้าด้วยประการต่าง ๆ พร้อมทั้งโอรส
 แสนสี่แสนแปดแสนโดยทุกขโทมนัสโศกาครุรอยู่ณนั้น เสด็จไปถึง
 ศาลวันยังสำนักแห่งพระอานนท ฯ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าคิดเห็นว่า ถ้าจะให้

ขอนบงเกิดแล้วแก่เราก็ม้อยู่ เราก้เป็นผู้เต็มใจอย่างนั้นว่า พระสมณ
 โคดม เธอสามารถอยู่เพื่อจะแสดงธรรมให้เรามละความสงสัยนั้นเสีย
 ได้ ๆ ควรที่จะรีบออกไปเฝ้าพระโคดมเจ้าผู้สมณะเสียโดยพลันณราตรี
 วนั้น ๆ อถโฆ ถ้าดับนั้น สุกัททปริพพาชกจึงไปยังศาลวันถึงสำนัก
 พระอาณนท แล้วเล่าความตามที่ตนปริวิตกนั้นให้พระอาณนทฟังแล้ว
 วิงวอนจะขอเฝ้าพระผู้มีพระภาค ๆ พระอาณนทเถรเจ้าจึงทักท้วงว่า
 อถ อากุโธ สุกัทท ดูกรสุกัททะผู้มีอายุ อย่าเลย ท่านอย่าได้เบียด
 เบี่ยนพระตถาคตเจ้าให้ลำบาก พระผู้มีพระภาคทรงลำบากพระกาย
 อยู่แล้ว ๆ ทุกฺขิมฺมึ โฆ คคฺขิมฺมึ โฆ สุกัททปริพพาชกวิงวอนพระ
 อาณนทถึงสองครั้งสามครั้ง พระอาณนทก็ทักท้วงไว้ฉนั้น ๆ อถ โธสิ
 โฆ ภควา สัมเตจพระผู้มีพระภาค ทรงไดยินพระอาณนทเจรจากับ
 สุกัททปริพพาชกแล้ว คารสเรียกพระอาณนทว่า อถ อาณนท ดูก
 อาณนท อย่าเลยอาณนทจงอย่าห้ามสุกัททะ ๆ จงได้เห็นพระตถาคต
 เจ้าเถิด ๆ สุกัททะจักถามปัญหาอันใดอันหนึ่งกะเราผู้พระตถาคต ก็
 จักเป็นคนมุ่งความตรัสรู้ทวถึงแล้วแต่ถามซึ่งปัญหาทั้งปวงนั้น จักไม่
 เฟ่งความเบียดเบียนให้พระตถาคตเจ้าลำบาก อนึ่งเราผู้พระตถาคต
 อันสุกัททะได้ถามแล้ว จักพยากรณ์เนอความอันใดแก่สุกัททะนั้น
 สุกัททะจกรู้ทวถึงซึ่งเนอความนั้นนับพลัน ๆ อถโฆ ถ้าดับนั้นพระ
 อาณนทเถรเจ้าจึงเตือนสุกัททะว่า คจฺจนากุโธ สุกัทท ดูกรสุกัททะ
 ท่านจงไปยังที่เฝ้าเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทำโอกาสประทานช่องแก่

ไม่เข้าไปได้ คือไม่มีไม่เกิดขึ้นในกรรมวินัยนั้น ยสฺมิญฺจ โช สุกฺกท
 ษฺมฺวินเย ตูกรสุกฺกทฺทะ ก็แต่มรรคามีองค์อวยะ ๘ อย่าง เป็นอริยะ
 ไปจากข้าศึกเป็นมรรคาประเสริฐ อันบุคคลยอมเข้าไปได้ คือมีอยู่
 ด้วยเป็นปฏิปทาเดือกีสมฺย ในกรรมวินัยคำสั่งสอนอันใดแล้ว สมนะ
 ท่านผู้ให้ก็เกิดบาปกรรมรังบได้จริง ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ อันบุคคล
 ยอมเข้าไปได้ คือเกิดขึ้น ในกรรมวินัยนั้น ๆ อสฺมิ โช สุกฺกท
 ษฺมฺวินเย อริโย อฏฺฐจฺกโก มคฺโค อุปฺลพฺภติ ตูกรสุกฺกทฺทะ มรรคา
 มีองค์ ๘ ประการ เป็นอริยะไปจากข้าศึก เป็นมรรคาอันประเสริฐ
 อันบุคคลยอมเข้าไปได้ คือมีอยู่จริงด้วยเป็นปฏิปทาเดือกีสมฺยใน
 กรรมวินัยนั้น อีเชว สุกฺกทฺท สมนฺเณ ตูกรสุกฺกทฺทะ สมนะท่านผู้ให้
 ก็เกิดบาปกรรมรังบได้จริงที่ ๑ ก็ในกรรมวินัยแห่งเดียว สมนะ
 ที่ ๒ สมนะที่ ๓ สมนะที่ ๔ ก็ในกรรมวินัยแห่งเดียว สมนะท่าน
 ผู้ให้ก็เกิดบาปกรรมรังบได้จริง ที่ ๑ คือได้ด่าบั่นบุคคล ที่ ๒
 คือสํกทาคามีบุคคล ที่ ๓ คืออนาคามีบุคคล ที่ ๔ คือฉันทาจารย์เห็นค
 ย่อมมีจริงในกรรมวินัยสมฺยเดียวเท่านั้น ๆ สฺมฺเณฯ ปรปฺปวาทา
 สมนฺเณหิ อณฺเณภิ ปวาทคฺอสมฺยตฺทชฺเป็นทสั่งสอนแห่งผู้ อื่นนอกจาก
 พระสมฺมาสมฺพุทฺทเจ้าแล้ว เปด่าไปจากสมฺณะผู้รู้ทวถึง คือจะสั่งสอน
 ไปด้วยประการไร ๆ สมนะพิเศษดีเหล่านี้ไม่มีขึ้นเลยในสมฺยตฺทชฺอื่น
 จากสุคตกรรมวินัย ๆ อีเม จ สุกฺกทฺท ภิกฺขุ สมนฺมา วิหเรยฺย
 ตูกรสุกฺกทฺทะ ก็ถ้าหากว่าภิกษุทั้งหลายเหล่านี้ จะพึงอยู่ดีอยู่ชอบแล้ว

ใช้ อสุภโฆ โดโก อสฺส อรหุเตหิ โดกกัจจะไม่พึงสูญเปล่าจาก
 พระอรหันตทั้งหลาย ฯ อิทมโวจ ภควา สัมเด็จพระผู้มีพระภาค
 ตรัสเทศนาแสดงธรรมวินัย^๕ ว่าเปนนิยานิกะเป็นที่เกิดแห่งสมณะ
 พิเศษอธิบายบุคคลดีจำพวกนั้นแล้ว จึงตรัสพุทธนิพนธ์คาถาว่า เอกุณ-
 ติสฺสวสา สุกฺกาท ยํ ปพฺพชํ กิกฺกุสฺสณฺเณติ ตูกรสุกฺกาทะ เรา
 ได้ตามสืบหย่อนหนึ่งโดยวัย ได้บรรพชาแล้ววงหาว่าอะไรเป็นกุศล ฯ
 ตังหนฺนโต วสุตฺตานิ ปณฺณาสํ สมาริกานิ ยโต อหํ ปพฺพชิตฺโต
 สุกฺกาท ตูกรสุกฺกาทะ เราได้บรรพชาแล้วแต่กาลใดมาจนบัดนี้ นับปี
 ได้หาสืบยังด้วยปีหนึ่ง ฃายสฺส ชมฺมสฺส ปเทสฺวตฺตํ อิตฺโต พหิทฺฐา
 สมนฺเณปี นตฺถิ แม้สมณะผู้เป็นไปในประเทศแห่งธรรมที่เป็นเครื่อง
 นำออกไป ไม่มีณภายนอกแต่ธรรมวินัย^๕ สมณะ ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓
 ที่ ๔ ไม่มีณภายนอกแต่ธรรมวินัย^๕ สุกฺกเณ ปรบฺปวาทา สมนฺเณหิ
 อณฺเณภิ ตทฺธิสฺมัยเปเนเครื่องตั้งนอนแห่งผู้อื่น เปด่างไปจากสมณะ
 ผู้รู้ ทวฺง อิมํ สุกฺกาท กิกฺกุ สมฺมา วิหเรยฺยู ตูกรสุกฺกาทะ ถ้า
 กิกฺกุทงฺหลายเหล่านี้ จะพึงอยู่ดีอยู่ชอบแล้วใช้ อสุภโฆ โดโก
 อสฺส อรหุเตหิ โดกกัจจะไม่พึงว่างเปล่าจากพระอรหันตทั้งหลาย ฯ
 เอวํ วุคฺเต เมอสมฺเด็จพระผู้มีพระภาค ตรัสธรรมเทศนาดังนั้นแล้ว
 สุกฺกาทปริพพาชกสรรเสริญความเลื่อมใสแด่ธรรมเทศนา แสดงตนเป็น
 อุบาสกแล้ว ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยว่า ตเถยฺยํ ภาณฺเต
 ภควโต สนฺตฺติเก ปพฺพชชํ ตเถยฺยํ อุปสมฺบตํ ช้แต่พระผู้มีพระภาค

ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบท ในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาค ฯ
 เขตทิวา พระโศกนาถจึงตรัสแสดงวิธิตติขยปริวาสตามวินัยนิยามว่า
 โย โช สุกทฺท อณฺเณตติขยปุพฺโพ ตูกรสุกทฺทหะ ผู้ใดเป็นอัญญ
 เตยวถียอยู่ในก่อน มาปรารถนาบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ผู้
 หนึ่งยอมอยู่ปริวาสสี่เดือน ต่อดวงสี่เดือนแล้ว ภิกษุทั้งหลายมีจิตก่อน
 เตยวถียเท่านั้นให้ยินดีได้แล้ว เชอจึงให้ผู้นั้นบรรพชาอุปสมบทเพื่อ
 ความเปนภิกษุ อปฺปิจ เมตฺถ ปุคฺคตเวมตฺตตา วิทิตา คุณคือความ
 ที่แห่งบุคคลมีประมาณต่าง เราผู้พระตถาคตได้รู้แจ้งแล้ว ในตติขยปริ
 วาสนั้น คือรู้ว่าผู้นั้นเป็นบุคคลพิเศษไม่ควรจะอยู่ตติขยปริวาสดังนี้ ฯ
 สุกทฺทปริพพาชกกราบทูลตามความเต็มใจแห่งตนที่เป็นไปกล้าหาญว่า
 สเจ ฆนฺเต อณฺเณตติขยปุพฺโพ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ถ้าตติขย
 ปริวาสมีกำหนดสี่เดือนนั้นแล้ว ข้าพระองค์จะอยู่ให้นานถึงสี่ปี ต่อ
 ดวงสี่ปีภิกษุทั้งหลายจึงให้ข้าพระองค์บรรพชาอุปสมบท เพื่อเปนภิกษุ
 เกิด ฯ อถโช ภควา ถ้าตบนั้น สมฺเตจพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพระ
 อานนทว่า เตนหานนฺท สุกทฺทํ ปพฺพาเชถ อุปสมฺปาเทถ ตูกรอานนท
 ภาระนั้นท่านทั้งหลายจึงให้สุกทฺทหะบรรพชาอุปสมบทเกิด ฯ ปจฺจสุโสสิ
 ถ้าพระอานนทเถรเจ้ารับพุทธานุคตติพจน เพื่อจะให้สุกทฺทหะบรรพชาอุป
 สมบทโดยพุทฺทชฺประสงค ฯ จึงสุกทฺทปริพพาชกสรรเสริญพระอานนท
 ว่า ซึ่งพระอานนทอันพระศาสดาได้ทรงอภิเชกด้วยอันเตวาสิกาทิเชกใน
 กิจให้รับบรรพชาอุปสมบทข้าพเจ้านั้น เปนตมามากของพระอานนท ฯ

ได้ตั้งแต่ ๗ อตตฤ โข สุกัททปริพพาสกได้ตั้งแต่ซึ่งบรรพชาอุปสมบท
 ในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาค ๗ อจิรูปสมฺปนฺโน โข ปนายสฺมา
 สุกัทโท พระผู้เป็นเจ้าของสุกัททะผู้มีอายุ อุปสมบทแล้วไม่นาน ท่านได้
 หลีกออกจากหมู่ ตั้งอยู่แต่ผู้เดียว เมื่อเป็นภิกษุไม่ประมาณที่ความ
 เพียรให้กิเลสเร้ารอนมีตนส่งไป มุ่งต่ออธิศีลมัยเป็นเบื้องหน้าอยู่ ไม่นาน
 เดย ก็ทำให้แจ้งซึ่งอาสวักขยอรหัตตผล เป็นพระอรหันตองค์หนึ่ง ๗
 โส ภควโต ปจฺฉิโม สกฺขิสาวโก อโหสิ พระผู้เป็นเจ้าของสุกัททะนั้น
 ได้เป็นสักขีสาวกภายหลังแห่งพระผู้มีพระภาค เป็นสาวกต่อตา สาวก
 ประจักษมีณภายหลังแห่งพระผู้มีพระภาค ๗. แดข้อซึ่งสุกัททะได้
 อุปสมบทแล้วสำเร็จพระอรหัตตเมื่อใดนั้น ในพระบาติแต่ดงแต่เพียงว่า
 อจิรูปสมฺปนฺโน ท่านอุปสมบทแล้วไม่นานแล้ว น จิรสฺสํ ไม่นาน
 เทยว ดงน ไม่ได้แต่ดงตรงเฉพาะว่า สำเร็จพระอรหัตตในราตรีนั้น
 ดงน แต่คำว่า อปเรณ สมฺเยน ต่อสมฺยอื่น กาลอื่น ครังอื่นดงน
 ก็มีได้แต่ดงไว้ในพระบาติกล่าวแต่ว่า อจิรูปสมฺปนฺโน ท่านอุปสมบท
 แล้วไม่นานดงนเท่านั้น ๗ คำเบื้องหลังชื่อว่า โส ภควโต ปจฺฉิโม
 สกฺขิสาวโก อโหสิ ท่านนั้นได้เป็นสักขีสาวก สาวกต่อตาที่สุดแห่ง
 พระผู้มีพระภาค ดงน ควรที่จะสันนิษฐานว่าสำเร็จพระอรหัตตในราตรี
 นั้น พระธรรมสังคากเถรเจ้า จึงแสดงในพระบาติว่า ภควโต ปจฺฉิโม
 สกฺขิสาวโก ดงน ๗ ในคัมภีร์สมังคกวิดาสินีอรรถกถาที่ขนิทาย
 พรรณนาเนื้อความในมหาปรินิพพานสูตรที่นั้นว่า เถโร กิร เอกมนุคฺ

เนตฺวา ดังได้สดับมา พระอานนทเถร นำไปซึ่งสุภัททปริพพาชกนั้น
 ที่ควรส่วนหนึ่งแล้ว อุตกคฺมุพฺโต ปานีเยน ลีลํ เตเมตฺวา เอาน้ำ
 ฉน์แต่กระบอกน้ำชุบสี่ส่าให้ดมชุ่มแล้ว ตจฺปญฺจกมฺมุจฺจํ กเถตฺวา
 กถาวชิ่ง กรรมฐาน มีประชุมแห่งอาการห้า ททฺถน กำหนด ด้วยหนึ่ง เปน
 อารมณแล้ว เกสฺมสฺสํ โอบาเวตฺวา ปดงตงซึ่งผมແแหหวดแล้ว
 กาสายานี วตฺถานี อจฺฉนาทาเปตฺวา ให้นุ่งผ้า้อมด้วยน้ำฝาดทั้งหลาย
 แล้ว สฺรณานี ทตฺวา ให้ซึ่งสฺรณะทั้งหลายให้สำเริงสำเฆนบรรพชา
 แล้ว ภคฺวโต สฺนตฺกํ อาเนตี นํมายังสำนักแห่งพระผู้มีพระภาค ภคฺวา
 อุปสฺมปาเทตฺวา สฺมเดจพระผู้มีพระภาค ให้สุภัททนั้นอุปสฺมบทแล้ว
 กมฺมุจฺจํ อาจิกฺขี ทรวงบอกซึ่งกรรมฐาน โส คํ คเหตุวา พระ
 สุภัททภิกษุนี้ถือเอาซึ่งกรรมฐานนั้นแล้ว อุตฺยานสฺสํ เอกมนฺเต จงฺกมํ
 อธิฏฺฐาย อธิษฐานซึ่งจงกรมณส่วนข้างหนึ่งแห่งส่วนค้ำตวัน ขมฺเณนฺโต
 วายมนฺโต วิปสฺสนํ โสเชนฺโต ทานลึบต้อพยายามมิได้หยุดชำระ
 วิปสฺสนาบัญญัติให้บริสุทฺธิจากอุปกิเลส สห ปฏฺฐิสฺมภิกฺทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา
 บัดถึงซึ่งพระอรหตฺตพร้อมด้วยปฏฺฐิสฺมภิกฺทาทั้งหลายแล้ว อากมฺม
 ภคฺวตฺตํ วนฺทิตฺวา นิสฺสํ มาแล้วถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วหนึ่งอยู่
 คํ สฺนุชาย พระธรรมสังคาคหฺกเถรเจ้า อาศฺยเนอความดังกถาวนนั้น
 ทานจึงได้กถาวบทพยัญชนไวยากรณว่า อจิริอุปสฺมปฺนฺโน โช ปนายสฺมา
 สุภัทฺโท จนถึง อรหตฺ อโหสิ ดังนี้ ในพระบาติมมหาปริณิพพานสูตร
 นั้น ๆ พระอรรตฺกถาจริยเจ้าพรรณนาด้วยบรรพชาอุปสฺมบท แด

ความต่ำเรจพระอรหัตต์แห่งพระผู้เป็นเจ้าสุภทัตถะนั้น ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์

อถ โข ภควา ถ้าตบนั้น สัมเด็จพระผู้มีพระภาค ตรัสเรียก
 พระอานนทให้เป็นผู้รับเทศนาประทานพุทธโอวาทแก่ภิกษุบริษัท เพื่อจะ
 ให้มีความเคารพต่อธรรมแลวินัย ตั้งไว้ในที่แห่งพระศาสดาว่า ดียา
 โข ปนानนท ตุมหากัง เอวมสัสสุ ตูกรอานนท ความปรวิตถกตังน
 จะพึงมีบ้างแก่ท่านทั้งหลายว่า อดีตตถุฏัก ปาพจัน นตถิ โน สตถุถา
 คำสั่งสอนเป็นประธานมีพระศาสดาดวงแล้ว พระศาสดาแห่งเราทั้งหลาย
 ไม่มี ดงน เมื่อพระตถาคตเจ้าปรินิพพานดวงไปแล้ว ท่านทั้งหลายเหล่า
 ภิกษุบริษัทจะพึงคิดไปอย่างหนึ่งบ้างว่า ปาพจันคำสั่งสอนที่เป็นประธาน
 มีพระศาสดาผู้สั่งสอนดวงไปแล้ว พระศาสดาแห่งเราทั้งหลายไม่มี ดงน
 น โข ปเนต อานนท เอว ทฏฐจัพพ ตูกรอานนท ขอนั้นท่าน
 ทั้งหลายไม่พึงเห็นอย่างนี้ ด้วยมาตรว่า เราผู้พระศาสดาดวงไปแล้ว
 ซึ่งท่านทั้งหลายจะมาเข้าใจว่าศาสดาคำสั่งสอนมีพระศาสดาดวงไปเสีย
 แล้ว เราทั้งหลายไม่มีพระศาสดาดงนนั้นมิชอบมิดควรเลย ฯ โย โว
 อานนท มยา ชมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญตโต ตูกรอานนท ธรรม
 กต วิญญกต อ้นโต อ้นเราผู้พระตถาคตได้แต่ดงแล้ว ได้บัญญัติแต่
 ตั้งไว้แล้ว แก่ท่านทั้งหลาย ได้ โว มมจฺจเยน สตถุถา ธรรมแลวินัย
 นั้น เป็นศาสดาแห่งท่านทั้งหลาย โดยกาลที่ดวงไปแล้วแห่งเราผู้พระ

ตถาคค เมื่อเราผู้พระตถาคคดวงไปแล้ว ชรรณเดวินัยนั้นเป็นคำสาธดา
แห่งท่านทั้งหลาย ฯ

สัสมเดจพระผู้มีพระภาค ทรงสั่งสอนให้ภิกษุบริษัทเกิดความ
ดำคัญซึ่งชรรณเดวินัยโดยเป็นคำสาธดาด้วยประการดังนี้แล้ว อนาคเต
จาวิตตํ ทสฺเสนุโต เมื่อจะทรงแสดงซึ่งจาวิตในอนาคตให้ภิกษุร้องเรียก
ซึ่งกันและกันโดยสมุททาจารย์โฆหารอันสมควรแก่ภิกษุผู้มีพรชายุภาตมาก
แต่น้อย จึงตรัสแก่พระอานนทว่า ยถา โช ปนानนุท เอตริหิ ภิกขุ
คุกรอานนท บดินภิกษุทั้งหลายย่อมร้องเรียกซึ่งกันและกัน ด้วยวาทะ
ถ้อยคำว่า อาวุโส ๆ ทั้งแก่หนุ่มเฒ่ามอกัน ฉนฺได ด้วยดวงไปแห่งเรา
ผู้พระตถาคคแล้ว ท่านทั้งหลายอย่าพึงเรียกกันและกัน ฉนฺนินฺเดย ฯ
ภิกษุผู้เถระแก่พรชากาตพึงเรียกภิกษุที่หนุ่มกว่าตนโดยชื่อหรือ หรือ
โดยโคตรหรือโดยคำว่าอาวุโส ก็ตาม ฯ ฝ่ายภิกษุใหม่ที่หนุ่มโดย
พรชากาตพึงเรียกภิกษุเถระที่มีพรชากาตแก่กว่าตนว่า ภทนุเต หรือ
หรือว่า อายสฺมา ดังนี้ ผอนผันตามควรที่เป็นคารวสมุททาจารย์โฆหาร ฯ
อากงฺขมาโน อานนุท สงฺโฆ คุกรอานนท ถ้าสงฆมาจำนงใจปราถนา
จะถอนสิกขาบทน้อยแต่น้อยโดยลำดับเสียบ้าง เมื่อเราผู้พระตถาคคดวง
ไปแล้ว ก็จงถอนเถิด ฯ ฉนฺนสฺส อานนุท ภิกขุโน มมจฺเจย
พฺรหฺมทณฺโฑ กาทพฺโพ คุกรอานนท เมื่อเราผู้พระตถาคคดวงไปแล้ว
สงฆพึงทำพรหฺมทณฺฑแก่ฉนฺนภิกษุเถิด ฯ พระอานนททูลถามว่า
กตโม ปน ภนุเต พฺรหฺมทณฺโฑ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พรหฺมทณฺฑ

เป็นไฉนเล่า ฯ พระองค์ตรัสว่า อนุโน อานนุท ภิกขุ ยัม อิจฺเจยฺย
 ตํ วเทยฺย ตูกรอานนท ฉินฺนภิกษุจะพึงปราณาเจรจาคำใด ก็พึง
 เจรจาคำนั้น ได้ ภิกขุหิ เหนว วตฺตพฺโพ น โอวทิตพฺโพ น
 อนุตฺตาสิตพฺโพ ฉินฺนภิกษุณฺนอฺนภิกษุทั้งหลายไม่พึงว่า ไม่พึงโอวาท
 ไม่พึงสั่งสอนเลย อนนฺนชอว่าพรหมทัณฺฑ ฯ

อถโฆ ภควา ถ้าดับนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้ง
 หลายนว่า สียา โฆ ปน ภิกขเว เอกภิกขุสุตฺตบี ตูกรภิกษุทั้งหลาย
 ถ้าหากความสงสัยหรือความเคียดแค้นในพระพุทธเจ้าหรือ หรือใน
 พระธรรม หรือในพระสงฆ์ หรือในมรรค หรือในปฏิปทา จะพึงมี
 บ้างแก่ภิกษุองค์หนึ่งไซ้ ปุจฺจนถ ภิกขเว ตูกรภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้ง
 หลายนจงถามเถิด ท่านทั้งหลายจงอย่าได้เป็นคนมีความเคียดร้อน ณ
 ภายหลังจากว่า พระศาสดาเจ้าอยู่เฉพาะหน้าแล้ว เราทั้งหลายไม่สามารถ
 เพื่อจะถามพระผู้มีพระภาคที่เฉพาะพระพักตร์ ดังนี้ ฯ คุณฺเห อเหตุ
 เมื่อพระองค์ตรัสปวารณาให้ทุกถามตั้งนั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็นั่งอยู่ ฯ
 เมื่อทรงปวารณานั้นถึงสามครั้ง ภิกษุทั้งหลายก็นั่งอยู่ ดั้นทุกองค์
 ในพุทธบริวารมณฑลนั้น ฯ จึงพระอานนทเถรเจ้า กราบทูลว่า อจฺจนริย
 ภาณฺเต อพฺภูตํ ภาณฺเต ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอนเป็นอัครราชของ
 ไม่เคยมี ข้าพระองค์มาเดื่อมได้แล้วว่า ภิกษุซึ่งจะมีความสงสัยเคียด
 แค้นในพระรัตนตรัยมรรคและปฏิปทา แม้แต่องค์หนึ่งไม่มีในภิกษุ

สงฆหมุ่นแล้ว ฯ พระองค์ตรัสว่า ปสาธา โข ติว อานนุท วเทตี
 ดุกรอานนท ท่านมากถ้าวบดินเพราะความเต็มใจจริงแล้ว เภาณเมว
 เหตุอานนุท ตถาคตัสส ดุกรอานนท ญาณแห่งพระตถาคตเจ้าก็หยิ่ง
 รัในข้อนั้นตามเป็นจริงว่า ความสงสัยเกิดออบแคงในพระพุทธรเจ้าหรือ
 หรือในพระธรรม หรือในพระสงฆ หรือในมรรค หรือในปฏิปทา
 ไม่มีแม่แก้กษุของคหนึ่ง ในกษุสงฆหมุ่น อิมสฺส หิ อานนุท ปณฺณนํ
 กษุชฺชุตานํ ดุกรอานนท เพราะว่ากษุทั้งหลายหาร้อยัน กษุใดมี
 ฌณายหลังตำโดยคุณพิเศษ ได้ ได้ตาปนฺโน เชนัน เปนได้ตาบั้น
 มีอันไม่ตกนียบหายไปเป็นกรรมตา อันอริยมรรคหากินยมา มีอันจะ
 ตรัสรู้เองซึ่งอริยมรรคผลเบองบนเป็นที่ไปณเบองนำ เชนองหาร้อยัน
 ด้วนแต่อริยบุคคลไม่เจือปนด้วยปุกุชนเลย ฯ

อถ โข ภควา ตํตบั้น สมเตจพระผู้มีพระภาค ตรัสเรียก
 กษุทั้งหลายประทานปัจฉิมโอวาทว่า หนุททานิ กษุเว อามนุตยาม
 โว ดุกรกษุทั้งหลาย ตามเถิด บดิน เราผู้พระตถาคตเรียกท่าน
 ทั้งหลายให้รู้ วยชมา สงฺขารา สงฺขารธรรมที่ปัจจุยประชุมแต่ง
 ทั้งหลาย มีความเต็มความนียบหายไปเป็นกรรมตา อปฺปมาเทน สม-
 ปาเทถ ท่านทั้งหลายจงให้กิจทั้งปวง คือประโยชน์ตนแต่ประโยชน์
 อื่น แต่ไตรสิกขา ถึงพร้อมบริบูรณ์ในสันดานด้วยไม่ประมาทเถิด ฯ
 อยฺย ตถาคตัสส ปจฺฉินมา วาจา อนันเปนวาจา มีณกาตภายหลัง
 วาจาที่สุดแห่งพระตถาคตเจ้า เพียงเท่านั้น ฯ อิติ ภควา สมเตจพระ

ผู้ทรงพระภาค เด็ดจบรรทมณพระแท่นเป็นที่ปรินิพพาน พระองค์ได้
รวบรวมซึ่งโอวาททั้งปวงที่ได้ประทานแล้วสิ้น ๔๕ พรรชานั้น ลงใน
ความไม่ประมาทอันเดียวกันนี้แล ประทานแก่ภิกษุสงฆ์พุทธบริษัทใน
อวสานกาล ด้วยประการฉนี้ ฯ

นิพพาน

แต่นั้นพระองค์มิได้ตรัสอันใดอีกเลย ทรงทำปรินิพพานบริกรรม
ด้วยอนุบรรพวิหารสี่มาบตทั้ง ๘ พระธรรมตั้งคาหกเถรเจ้าทั้งหทัย
แลตั้งไวคังนี้ อภโช ภควา ลำดับนั้น สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาค
ทรงเข้าปฐมฌานออกจากปฐมฌานแล้ว ทุคิยฌาน ตคิยฌานแล้ว
จตุตถฌาน ครอบรูปาพจรสี่มาบตทั้ง ๔ ตามลำดับนั้น ออกจากฌานที่สี่
แล้วเข้ารูปสี่มาบตทั้ง ๔ คืออากาศ้านัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ
อากิญจัญญาตนะ เหวตัญญานาตัญญาตนะ ตามลำดับ ออกจาก
เหวตัญญานาตัญญาตนะสี่มาบตแล้ว ทรงเข้าตัญญาเวทียคินิโรธ
มาบต คับจิตตสังขารคือตัญญาตนะเวทนา ฯ พระองค์ทรงเข้าอนุ-
บรรพวิหารสี่มาบตทั้ง ๘ ด้วยประการฉนี้ ฯ อภโช อายสุมมา อานนุโท
ครังนั้นพระอานนทผู้มีอายุถามพระผู้เป็นเจ้าอนุรุทธเถระว่า ปรีนิพพุโต
ภนฺเต อนุรุทธ ภควา ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าอนุรุทธ สัมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า ปรีนิพพานแล้วหรือ นาคูโล อานนุท ภควา ปรีนิพพุโต
ตุกรอานนทผู้มีอายุ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังไม่ปรีนิพพานก่อน

พระองค์ทรงเข้าซึ่งสัญญาเวทียคินิโรธสมบัติ อถไซ ภควา ลำดับ
 นั้น ส้มแดงพระผู้มีพระภาค ดำรงอยู่ในนิโรธสมบัติตามกาตที่พระ
 องค์ทรงกำหนดแล้ว เสด็จออกจากนิโรธสมบัติ แล้วเข้าสู่แนวสัญญา-
 ญาณาสัญญาายคณะแล้ว อากิญจัญญาายคณะแล้ว วิญญาณัญญาายคณะ
 แล้ว อากาถาญญาายคณะ เป็นปฏิโตมถอยหตังจนแล้วเข้าสู่รูปาพจร
 ฌานทั้ง ๔ เป็นปฏิโตมตามลำดับ คือจตุตถฌานแล้ว ตติยฌานแล้ว
 ทุติยฌานแล้ว ปฐมฌาน ปจมา ฌานา วุฏฐหิตวา ครั้นเสด็จออก
 จากปฐมฌานแล้ว ก็ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้ว เข้า
 สู่ตติยฌาน ออกจากตติยฌานแล้ว เข้าสู่จตุตถฌาน จตุตถา ฌานา
 วุฏฐหิตวา พระองค์เสด็จออกจากจตุตถฌานแล้ว สมนนุตรา ปริณิพ-
 พายิ พระองค์ปริณิพพานแล้ว ฌรวางเสมอ ลำดับแห่งความพิจารณา
 องค์แห่งจตุตถฌานนั้น ด้วยภวังคจิตต์เป็นพยากฤตทุกขสังข ด้วย
 อนุภาติเสถสนิพพานธาตุณปัจฉิมยามแห่งราตรี วิศาชบุรณมิมหามงคต
 สมัย ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ปริณิพพุเต ภควติ สห ปริณิพพานา ครั้นเมื่อส้มแดงพระผู้มี
 พระภาค ผู้คคอจณริยมนุษยอนาคาวิกปฐิสรัน เสด็จปริณิพพาน
 ด้วยอนุภาติเสถสนิพพานธาตุแล้ว ก็บังเกิดมหัคัจจรรยแผ่นดินไหวใหญ่
 สเทอนส์ทำน เกิดการโลมชาติชันสยดสยของ กตองทิพยกกับนดิอตัน
 สนั่นต่ำเนียงในอากาศ พร้อมกับกาตปริณิพพานแห่งส้มแดงพระบรม
 โลกนาถสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นมหาโกตาหต ในปัจฉิมกาลดำเรจ

โดยธรรมเนียมหากบันดาให้ไป ในปรินิพพานสมัย ด้วยประ
การ^๕ ดงน ๑

แต่เมื่อสมัยพร้อมกับปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคนั้น ท้าว
สัทัมบดีพรหมได้กล่าวคาถาแสดงความสังเวชจนแต่เดือมได้แห่งตนว่า ๑

สพเพ ว นิกขิบีตฺสนฺติ ภูตา โดเก สมุตฺตยั
ยตฺถ เอตาทีโส สตฺถา โดเก อปฺปฏิกฺคโต
ตถาคโต พตฺตปฺตฺโต สฺมพฺพุโช ปรินิพฺพุโต ๑

มีความว่า บันดาตัวทั้งปวงถ้วนหน้าไม่มีเหลือในโลก ถ้วนจะ
ทอดทิ้งซึ่งร่างกายไว้ถมปฐพีพิศุชาติด ในโลกไรเด่า แต่องค์พระ
ตถาคต ซึ่งเป้นพระศาสดาทรงพระคุณอันใหญ่หลวงเช่นนี้ ไม่มีผู้ใด
จะเปรียบปาน ทรงพระสยัมภูญาณตรัสรู้โดยดำพัง พระองค์ถึงซึ่ง
กำ^๕ ดงคือทศพตญาณแล้ว ยังมีถาวรมันคงดำรงอยู่ได้ ยังมาดับขันช
ปรินิพพานเสียแล้ว ควรจะสังเวชจนสุดคนัก ๑ ส่วนท้าวโกสิยเทวราช
ได้กล่าวพระคาถาว่า

อนิจฺจา วต สฺงขารา อฺปฺปาทวชฺชมฺมีโน
อฺปฺปชฺชิตฺวา นิสฺสนฺติ เตสํ วุปฺสโม สฺสุโช ๑

มีความว่า สฺงขารธรรมทั้งหลายที่ปัจจุยประชุมแต่ังไม่เที่ยงหนอ
มีธรรมดาคือเกิดชนแต่เดือมสิ้นไปเป้นปกติ ย่อมเกิดชนแต่ดับไปไม่
ยังย่นถาวรมันคงดำรงอยู่ได้ ความที่สฺงขารนามรูปเบญจขันชเหล่านี้
รับเสียวิเศษมิได้เป้นไป นำมาซึ่งความสุช เหตุสฺงขารทุกชคือ ชาติ

ชราภรณ์จะมีได้มีมากครอบงำ ฯ ฝ่ายพระอนุรุทธเถระเจ้าผู้มีอายุ ได้
กล่าววาทองพระคาถาว่า

นาหุ อัสสาสปัสสาโส จิตจิตตัสส ตาทิโน
อเนญโช สันติมารพภ ยิ กาดมกริ มุนิ
อัสตตีเนน จิตฺเตน เวทนี อชฺฌวาสยิ
ปชฺโชตสเสว นิพพานิ วิโมกฺโข เจตโส อหุ ฯ

มีความว่า พระพุทธเจ้ามีจิตตอันยั่งยืนเช่นนั้น ในโลกธรรม
ทั้ง ๘ ท่านไม่หวั่นไหว ตมอัสสาสะหายใจก่อน แต่บัสสาสะหายใจ
กตบัตบัตสันไม่มีแล้ว พระมุนีโลกนาถมิได้หวั่นไหวสทกสท้าน ด้วย
มรณธรรมอันใดอันหนึ่งทรงพระปรารภทำซึ่งสันติ ความสงบคืออนิพ
พานเป็นอารมณ์ทำแล้วซึ่งกาลอันใด อันพันวิสัยสามัญญุตสว พระ
องค์มีจิตตมิได้สทกสท้านหุดหู่พรันพริ้งต่อมรณธรรมเลย ได้ออกกตสัน
ซึ่งทุกขเวทนาด้วยสติสัมปชัญญะอันอุดม ความพ้นแห่งจิตตด้วยอนุ
ปาทีเสถสนิพพานได้มีแล้ว ประหนึ่งประทีปอันไฟโรจชชวาทดับไป
ฉนั้น ฯ ส่วนพระอานนทได้กล่าวพระคาถาว่า

ตทาสี ยิ ภิสฺนํกํ ตทาสี โดมฺหิสฺนํ

สพฺพภาการวรูปเต สฺมพฺพุทฺเต ปรีนิพฺพุเต

ดังนี้ มีความว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยอาการ
อันประเสริฐทั้งปวง ดับขันธปริณิพพานแล้ว มหัตศจรยอันให้สัตย
ตยของสตุ้งหวาดแต่ให้โถมชาติชู้ชู้ ได้เกิดมีแล้วณครั้งนั้น ปราภฏ

แก้เทพยตามนุษยทั้งหลาย ๗ ท่านทั้ง ๕ องค์ได้ก่ดาวคาถาแสดง
ความสังเวชแห่งตน ๆ ด้วยประการฉะนี้ ๗

ก็แต่กถาแสดง เรื่อง นิพพาน แห่ง สัมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า นั้น
ควรเป็นสังเขปนियารมณ ที่ตั้งแห่งความสังเวชแต่ไม่ประมาท ของ
สาธุชนบัณฑิตชาติผู้สดับโดยนิจการ จะก่อให้เกิดศรัทธาวิริยอุตสาห
ยถากุศลที่สิ้นนะ หยั่งรู้สภาพปกติแห่งสังขารนามรูปเบญจขันธ์ โดย
เป็นอนิจจตาภิธรรมมิได้ มีความถาวรมั่นคงดำรงอยู่ได้ ต้วนเป็นของ
มีความพิโยคแปรผันเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เพราะว่าอันอุปาทินนกะ
สังขารร่างกาย ที่มีเวทนาสัญญาตะเจตนาครอบงำ ย่อมตกอยู่ในวิสัย
แห่งชรามรณะถ่ายเดียวมิได้ มีผู้ใดดวงพัน แม้แต่องค์พระศากย
ทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระศาสดาผู้ประเสริฐในโลกล มิได้มี
ผู้ใดจะเปรียบปาน ยังมาแต่ระดับชั้นขปรินิพพาน มิถาวรดำรงอยู่ได้
ควรแต่ที่สาธุชนจะพึงมีความสังเวชแต่ไม่ประมาท แลวงหาอุบายที่
พึงแก้ตนในทางอริกุศลธรรมมานุโยคปฏิบัติ อันจักสำเร็จเป็นปฏิปทา
มรรคาหนทางแห่งสุคติสวรรค์แดนนิพพาน ด้วยอำนาจแห่งอัปปมาท
ธรรมโดยกาลเป็นนิจนิรันตร ด้วยประการฉะนี้ ๗

เทศน์นาฏฐานกถา

สำหรับวิชาขบถนมี

เอตตวาทา ภาควโต	ปวตฺติทึปิกา กถา
ชาติโต ยาว นิพฺพานา	สฺมาเตเนว นิฏฺฐิตา
เหตุสมฺปทาทีกึ	ทีปยนฺตี คฺถา ตถา
สมฺปทํ ทิวริํ สฺมฺมจฺ	อิมํ ชาเรนฺตุ สฺมาชโว
สฺเว สฺเว นิสฺเสนฺตุ	สมฺพทฺธานุสฺสตี อิมํ
ตมฺมุเขเนว ฐมฺมสฺส	สงฺฆสฺส ๑ ตโต ปรํ
อนุสฺสตาใจึ นิสฺเสนฺตุ	ยถา คํ รัตนตฺตยํ
วตฺถโต นานาโหนฺตมฺมึ	ปฏฺวิพทฺชว อตฺถโต
สฺกฺเขตฺตาคีตฺสยญฺเจตํ	ปฺฐาทิมตฺสึทฺธิยา
วिरากาย นิโรธาย	นิพฺพานาย ๑ วตฺตตี
นรामรา อตฺถกามา	อิมสฺมึ รัตนตฺตเย
ทพฺหึ ปสฺสาทํ โวเปนฺตุ	รกฺขนฺตุ คํ สฺโรปิตํ ๑

พุกุเช ปสนุณา สุปสนุนจิตตา
ชมเม จ สงฺเขบีจ ตนฺนิตพุกุเช
สุปนฺนณกามา สุตโต ตภยยุ
อาสาय สิทฺธิ อถ ทุกฺขโมกฺข ๑

ยํ ยํ อูปจิตํ ปุณฺณํ	ธํชฺฐิ ชมฺมกามิณี
สํพุกุชฺสกฺขิเจเตยฺสํ	สํกฺการาโรปนฺน ๑
จิตฺตปฺปสาทสํมฺภูต—	ปฺุชาภิวาทเนภี ๑
กาตานุคตชมฺมสฺส	สํกฺกจฺจํ สํวเนน ๑
พุกุชฺฐาทิกุณฺโหมคฺคยฺห	สํมฺนุสฺสํวเนน ๑
เจโตปฺปสาทสํมฺภูตํ	อคฺคสฺมึ รัตนตฺตเย
ตสฺส เจทานิ กตสฺส	ยานิ จณฺณานิ อณฺณทา
ทาเนน ยถิ ตึเตน	ภาวนาย ยถารหิ
อนฺนกา สณฺนจิตานิ	นิจฺจํ วา สํมเขบี วา
เตสํบี ภาคิโน โหนฺตุ	สฺตฺตา ภาวตฺตเย จิตฺตา
สํกฺกจฺจํ อนฺุโมทนฺตุ	กตฺยาเนเนว เจตสา
ตายนฺ เตสํ สมิชฺฌนฺตุ	สํปตฺติโย ยถิจฺฉิตฺตา
เทวาทโย ๑ ตทฺธาน	ปุณฺณปฺปตฺติมิมี สํภํ
เมตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐจฺเปนฺตุ	ปตฺติทายนฺกสํชฺฐํ
ตโต เต อนฺุกมฺปนฺตุ	กตฺยาเนเนว เจตสา

อหิตานิ อุปเนนตุ	หิตานิ อุปเนนตุ ๑
สํกุกจจณฺจุปตฺถมฺเภนตุ	สํมมาสํมพุทฺธสํสํ
สํวิชนตุ ๑ อารกฺข	สํชฺชนํ ชมฺมจารินํ ๑
อนนฺตาปริเมยฺยา ๑	สํพฺพตฺถ สํพฺพปาณิน
นิจฺจํ กตฺถยาณสํกฺกปฺปา	อฺยุยฺยตฺตา ปุณฺณสํณฺเจ
คจฺจนตุ สํคคํ สํคคํ	โตกํ คตฺตรูปปตฺติยา
โมกฺกชมคคํ สํมารุยฺห	ทฺกฺขสํสํนํ กโรนตุ ๑ ๑
เย วา ชลาพุชา สํตฺตา	เย ปาณา อนฺทชาบี ๑
เย ๑ สํเสทชา ชนตุ	เย ภูตา โฉปฺปาติกา
สํพฺเพบี เต อเวรา ๑	นิตฺทุกฺขา โหนตุณฺตีกา
สํฐิ สํมมา ๗ อตฺตานํ	ปรีรฺกชนตุ สํพฺพทา
สํพฺเพ ภาทฺรานิ ปสํสํนตุ	มา กิณฺจํ ปาปมาคมา ๑
จิรํ ๗ ติฏฺจคํ ชมฺโม	ตถาคตฺปฺปเวทิต
โตกฺยโตกฺตฺตฺรํ มคคํ	โตกสํสํ สํมปฺโชตยํ ๑
สํมมา ชารํ ปเวจฺจนฺโต	กาเต เทโว ปวสํสํ
วฺจุสํปชฺชิวฺภูตํ	อฺปการาย สํชฺชนํ ๑
มาตา ปิตา ๑ อตฺรชํ	นิจฺจํ รกชนฺติ ปตฺตํ
เฮวํ ชมฺเมน ราชาโน	ปชํ รกชนตุ สํพฺพทา ๑

กถาแสดงปวัตติ แห่งพระผู้มีพระภาค อังคิรสํคักยมนํโคตมํ
 สํมมาสํมพุทฺธเจ้านัน จํเติมแต่ชาติคความเกิดด้วยรูปกายชรรวมกาย ๑น

ถึงปริณิพพาน ด้วยอนุปาทีเสถสนิพพานธาตุ จบโดยย่อด้วยกถามรรค
 ที่ได้อธิษฐานมาเพียงเท่านั้น ๗ กถาแสดงประวัติแห่งพระผู้มีพระภาค ซึ่ง
 ได้อธิษฐานมานั้น แสดงพระคุณคือสัมปทาทั้งสาม เหตุสัมปทา ๑ ผล
 สัมปทา ๑ สัตตูปการสัมปทา ๑ ๗ เหตุหนึ่งคือมหากรุณาต่อมาโยค
 ความประกอบโดยเอื้อเฟื้อด้วยดี ซึ่งพระกรุณาใหญ่ในสัตว์เป็นอันมาก
 ไม่มีประมาณ ยั่งยืนในพระรัตนทานมิได้คั่นกลาง เป็นเหตุเบื้องต้นประ
 การ ๑ ๗ ความชวนชวนเพิ่มพูนโพธิสัมภาร ตั้งสัมภุศลพุทธการก
 ธรรมเป็นอเนกประการพิจิตร อันสัตว์อื่นยากที่จะกระทำได้ สิ้นกาด
 นาน อันจะพึงนับด้วยโกฏีแห่งกัปป์เป็นอันมาก เป็นเหตุประการ ๑ ๗
 กิจทั้ง ๒ นั้นเป็นเบื้องต้น จะให้สำเร็จผลแต่สัตตูปการ จึงชื่อว่าเหตุ ๗
 ผลเป็น ๕ คือ ญาณสัมปทา ปหานสัมปทา อานุกาฬสัมปทา รูปกาย
 สัมปทา ๗ พระปริชาญาณอันตรัสรู้แจ้งชัดในมรรคทั้ง ๘ เป็นที่ตั้งแห่ง
 พระสัมปญญาญาณ แดญาณอันมีทศพตญาณเป็นต้น พระญาณอัน
 สามารถในไฉยธรรมโดยสดวก อันธรรมอันใดอันหนึ่ง มีอาจกระทบ
 กันกันในรวางได้ พระญาณทั้งปวงนี้ ชื่อว่าญาณสัมปทา ๗ ซึ่งพระ
 องค์ทำก็เด็ดกับทังวาสนาให้พินาศ มีอันเกิดขึ้นอีกในรัตนทานมิได้เป็น
 ธรรมตา ชื่อว่าปหานสัมปทา ๗ แดซึ่งพระองค์เป็นอธิบดี แดแล้ว
 คดองไม่ขัดขวางในการจะกระทำฤทธิ เป็นอิสสระในจิตต์ให้สิ่งซึ่ง
 ประสงค์สำเร็จได้ทุกประการ ชื่อว่าอานุกาฬสัมปทา ๗ ความบริบูรณ์
 แห่งอิตถภาพ อันประกอบด้วยมหาปุริสลักขณะแลอนุพยัญชนะ อัน

เปนหนยานาภิเศกของสกลโลก ชื่อว่ารูปกายสัมปทา ฯ คุณทั้ง ๕ อย่าง
 คือญาณสัมปทา ปหานสัมปทา อานุภาวสัมปทา รูปกายสัมปทาน
 ถึงพร้อมบริบูรณ์จนเพราะเหตุทั้ง ๒ นั้น จึงชื่อว่าผล ฯ สัตตูปการ
 กระทำอุปถัมภกเกอกุศลแก่สัตว์นั้นเป็น ๒ คือ อาตยะแดปโยคะ ฯ ซึ่ง
 พระองค์มีพระหฤทัยเยือกเย็นด้วยความกรุณา ปราถนาประโยชน์คุณ
 อยู่เป็นนิตย แม้ในสัตว์ที่ผิดมีเทวทัตต์เป็นต้น ชื่อว่าอาตยะสัมปทา ฯ
 แดซึ่งพระองค์มีพระหฤทัยมิได้หวังต่ออามิษแล้ว เทศนาแด่สงฆกรรม
 ตั้งสอนสัตว์ด้วยญาณตรัยคือ คีต สมาธิ ปัญญา อันเป็นปฏิปทา
 ทางพระนฤพาน เบ็ดเผยจำแนกกระทำให้คนชนซึ่งกรรมนั้น ๆ ให้สัตว์
 ผู้มีอุปนิสัยสยเข้าใจแล้ว ดำเนิรตามตรัสรู้ในโลกุตตราริยสมบัติ
 มรรคผลชื่อว่าปโยคสัมปทา ฯ สัตตูปการสัมปทาเป็น ๒ ด้วยอาตยะ
 แดปโยคะนั้น บริบูรณ์แล้วในพระศถาคตเจ้านั้น ฯ ขอสาธุชนทั้ง
 หตายจงจำทรงสัมปทาคุณทั้งสามนี้ไว้ด้วยดีอย่าให้เค็ดอนคตาด จง
 ต้องเล่พ พุทธธานุสัสติ ความรดีกถึงพระพุทธรเจ้าโดยพระคุณนเเอง
 นิตย ทุกทีพาราตริกาด ฯ เมื่อมารดีกพระพุทธรคุณแจ้งชัด ถ้าเรจ
 เปนมุขอุบายแล้วจงเล่พข้มมานุสัสติ รดีกถึงคุณพระกรรม ตั้งขา
 นุสัสติ รดีกถึงคุณพระสงฆพุทธรสาวก ให้เจริญพิเศษต่อไป ฯ
 เพราะรัตนทั้งสามคือ พระพุทธรเจ้า พระกรรมแดพระสงฆน แม้ถึง
 ต่าง ๆ กันโดยวัตถุ ก็เเองกันเป็นอันเดียวโดยเเองความ ฯ เมื่อบุทคต
 มาตามรดีกคุณพระพุทธรเจ้า แจ่งประจักษแก่จิตต์แล้ว แม้คุณพระ

ธรรมพระสงฆ์ปรากฏเนื่องประพันธไป ฯ เมื่อมาตามรตักถึงคุณ
 พระธรรมแจ้งแก่ใจแล้ว แม้ถึงคุณพระพุทธเจ้าคุณพระสงฆ์ปรากฏ
 ชาติ ฯ อนึ่ง เมื่อมาตามรตักคุณพระสงฆ์พุทธสาวก เป็นอารมณ์
 โดยประจักษ์แล้ว แม้ถึงคุณพระพุทธเจ้าคุณพระธรรมก็ประจักษ์ชัด
 เนื่องประพันธไป รัตนทั้งสามแม่ต่าง ๆ โดยวัตถุก็เนื่องโดยเนื้อความ
 ด้วยประการฉะนี้ ฯ อนึ่งรัตนทั้งสามนั้นเป็นเขตค่อนดียงใหญ่เป็นไป
 เพื่อจะสำเร็จผลพิเศษแห่งบุญ มีบูชาเป็นต้นแก่ผู้บำเพ็ญด้วยจิตศรัทธา
 เต็มใจได้ ฯ อนึ่งพระรัตนตรัยเป็นไปเพื่อวิโรคะ จะสลายคลายกิเลส
 อันย้อมจิตต์ให้ปราศไป แดนิโรชดับสิ้นแห่งเพลิงกิเลสแตกองทุกข์
 เป็นไปเพื่อจะให้กิเลสอันเผาผลาญนาคันค้ำดวงบัพไป ฯ เพราะเหตุนี้ ขอ
 เทพตามนุษย์ทั้งหลายผู้ปราถนาประโยชน์ จงปลุกความเต็มใจลงใน
 ในพระรัตนตรัยให้มั่น รักษาความเต็มใจที่ได้ปลุกลงแล้วนั้นไว้ด้วย
 ดี อย่าให้เสื่อมคลาย ฯ ขอเทพตามนุษย์ทั้งหลายที่ได้เต็มใจในพระ
 พุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สามรัตนันต์ สันดานดี ปราถนาบุญ
 กุศลสมบัติ อาศัยได้สดับคุณพระรัตนตรัยเป็นเหตุเบื้องต้นแล้ว ฟัง
 ได้สำเร็จความปราถนาในสุขประโยชน์ ฟังประสพบรมรรณสุข พัน
 ลังสารทุกข์ทั้งปวงตามประสงค์แห่งตน ๆ ฯ ก็แต่กุศลบุญราศีส่วน
 ไต่ ๆ พุทธมามกสาธุชนได้บำเพ็ญนวมงคลสมัยวิเศษกาถน ด้วยยกสัก
 การบูชาภักตยปฏิบัติแปลบุบผชาติเป็นต้น อันเป็นพุทธบูชาณพระเจดีย์
 สถานนกกต ด้วยสดับพระธรรมเทศนาส่วนธรรมส่วนมัย แดรตักพระ

พุทธคุณเปน พุทธานุสัสติ รดีกคุณแห่งพระธรรมพระสงฆเนื่องด้วย
 พุทธรัตนัน ^๕ ส่วนอนุสัสตานุตตริยคุณ ^๕ ซึ่งเสด็จด้วยเต็มได้ในพระ
 รัตนตรัยกดี ^๕ ๗ อนึ่งกุศลบุญชั้นชเปนอเนกวิจิตรส่วนอื่น ๆ ไตซึ่งได้
 เปนไปโดยมุข ^๕ คือ ทานศีลภาวนากดี ^๕ ของประชานิกรอันสถิตในภพ
 คติกำเนิดทุกสัตวิสัย ^๕ จงรับส่วนกุศลนั้น ๆ ด้วยกตยาณจิตต์ส่วน
 อนุโมทนามาย ^๕ ให้เปนไปณสันดานแห่งตน ๆ ขอเทพยดาแดนคนธรรพ
 กุมภันชนจคยักษอารักขเทพยดาแควตฤเทพยดาทุกมณฑล ^๕ จงได้มี
 ส่วนโดยธรรมทายาทในกุศลสุขพิชบุญราศีนั้น ๆ อนุโมทนาโดยเคารพ
 เพื่จะสำเร็จแห่งสมบัติทงปวงซึ่งตนปราถนา ขอสมบัติสุขพิเคษส่วน
 มบุญผลตามประสงค์ ^๕ จงสำเร็จแต่เทพยเจ้าเหล่าภูตนิกรทงหลายนั้น
 ด้วยบัตตานุโมทนามัยกุศลเจตนาเปนเหตุ ^๕ จงเกษมโสมนัสปรีดาทุก
 ทิพาราตรีกาด ^๕ อนึ่งจงตั้งไมตรีจิตต์ ^๕ ในพุทธศาสนิกสาธุชนธรรมจารี
 บริษั ^๕ อภิบาลรักษาด้วยธรรมิการักชาวรโณบาย ^๕ นำอนิฎฐะส่วน
 มิใช่ประโยชน์ทงหลายเสียให้พินาศ ^๕ นำอรรถสุขประโยชน์เข้าไปไกดี
 ตามประสงค์ ^๕ อนึ่งขอเทพยดาเจ้าทงหลายจงอุปถัมภพระพุทศาคาสนา
 ให้ดำรงเปนไป ^๕ เพื่อประโยชน์แดความสุขแก่สัตวโลกสันกาดนาน
 อนึ่งจงตั้งอารักขาคุ่มครองสาธุชนผู้ประพฤติธรรมทงหลาย ^๕ ให้สัตว
 ในประโยชน์คนแต่ผู้อื่นทุกประการ ^๕ ๗ ก็แต่สัตวทงหลายเหล่าใดพวก
 ชดาพุชะกำเนิดเกิดณบุ่มเบือก ^๕ เปนคัพภไต้ยกลัตวอนนณครรภมารดา
 แดอณทชะกำเนิดเกิดในฟอง ^๕ ส้งเสทชะกำเนิดเกิดในเท่าไคด ^๕ แดอุปปา

คิกะกำเนิดตั้งดอยมาเกิดเจริญในทันใดเช่นเทพยดา เหล่าสัตว์ ๕ กำเนิด
 ทั้งปวงนั้นจึงอย่ามีเวรอย่ามีทุกข์จงนิรโรคอุบายอันตราย จงเห็นแต่
 สรรพกายวจีมนโภกรรมทั้งหลายที่ไม่มีโทษ อย่าได้พ้องพานการบาป
 ทุกจริตอกุศลทุรพลพิบัติ อันประกอบด้วยโทษที่จะพึงเว้นเลย ฯ
 ขอพระสังฆกรรมที่พระศากาคตพุทธเจ้าได้ทรงแต่งตั้งประกาศไว้ จงส่ง
 มรรคาโลกียโลกุตระให้สว่างไสวแก่สัตว์โลกสถิตดำรงอยู่สันกาดนาน ฯ
 ขอมหาเมฆจงให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพิ่มพูนพรุษาทั่วพสุธาต
 ให้มนุษย์นิกรแดงสุสว่างอาศัยซึ่งแผ่นดินพึงฝน ใดเลี้ยงชีพด้วยบุพ
 พินณาปรินณผลแด่บุตรหลาน สัมบูรณ์โดยสัตว์ทุก สุกสถานทั่ว
 เมทนมณฑล อย่าให้พิบัติการด้วยธัญญาหารแด่พฤษวัตต์ดีดตามผล
 เกิดมีชนได้ ฯ ขอพระเจ้าแผ่นดินทุกรัชชดีมาอาณาเขตต์ จงรักษา
 ไฟร์ฟ้าประชาชนโดยธรรมอยู่ทุกสรรพภาค ประหนึ่งมารดาบิดารักษา
 โอรส เป็นที่รักด้วยเปรมจิตต์เป็นนิตยกาลณันน์ ฯ ขออานุภาพพระ
 รัตนตรัยเกษมสรณุตตมมงคล แด่อานุภาพกุศลส่วนทานศีลภาวนามัย
 แด่อานุภาพอิทธิวิสัยแห่งเทพยดาทั้งปวง จงอภิบาลคุ้มครองบรมบพิตร
 พระราชสมภารพระเจ้าแผ่นดินสยามให้ทรงพระสถาพรนฤมต ในพระ
 สิริราชสมบัติ ทรงเจริญด้วยพระชนมสุขพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนามง
 คดศุภอรรณอิฐวิบุลผล ตั้งพระราชหฤทัยประสงค์ทุกประการ เทอญ ฯ

ธาศูวิภังชันกถา กัณฑ์ที่ ๑๐

กล่าวความจำเดิมแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จดับขันธ
ปรินิพพานแล้ว พระอนุรุทธกับพระอานนทกถาวรรวมิกถาพยุงจิตตักขุ
บริษัท ตลอดจนคราตรอนเห็ดออกอยู่นั้น ครั้นสว่างแล้วพระอนุรุทธตั้งพระ
อานนทให้ไปแจ้งข่าวปรินิพพานแก่พวกมัลลกะศตริยให้ทราบ ฯ พวก
มัลลกะศตริยออกมาสู่ที่ปรินิพพาน เตรียมการจะถวายพระเพลิงพระ
พุทธรูปว่าจะเสด็จจากตถวงไปถึงเจ็ดวัน เชิญพระพุทธรูปไปถวาย
พระเพลิงณมกุฏพันธนเจดีย์ ด้วยมโหฬารสักการ ตามแบบอย่างพระ
บรมศพพระเจ้าจักรพรรดิราชา แล้วเก็บพระสารีริกธาตุรักษาไว้โดย
กวดขัน ฯ ฝ่ายกษัตริย์แคว้นพราหมณ์เจ้าพระนครนั้น ฯ ได้ทราบข่าว
ปรินิพพาน ต่างก็ส่งทูตไปขอส่วนพระสารีริกธาตุ ฯ มัลลกะศตริย
ไม่ยอมแบ่ง จนทูตไปคบบังคับถึงเจ็ดพระนครแล้ว ฯ ต่างจะเอาให้
ได้ โทณพราหมณ์จึงไต่เกตุยชักนำให้ตั้งอยู่ในสามัคคีธรรม แด
แบ่งพระสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนแจกกันไป ฯ ต่างเชิญบุญใจไว้
ณพระสถูปที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่สักการบูชาสำหรับพระนคร ฯ จึง
เกิดมีพระสถูปขึ้นเป็นเดิมมา ฯ ต่อมาบรรณนาถึงประเภทแห่งสัมมา
สัมพุทธรูปเจดีย์แตกถ้าวถึงพระธรรมวินัยที่เป็นมาอย่างไร ตั้งแต่พุทธรูป
จนถึงได้จางลงเป็นอักษร เป็นแบบฉบับนำสืบกันมา จนกาลทุกวันนี้
นี้แล ฯ

คาถาปรารภ

วิชาขุณฺณมัย โย จกฺขมา ปรีนิพฺพุโต
อรหํ สฺมมาสมฺพุทฺโธ ภควา โคตมวฺหโย
สุทฺธานนุตทยาณาโน สตฺถา โดเก อนฺุตฺโร
ตฺสเสวตฺตมสฺตฺถสฺส สฺนิพฺพุตฺส ตาทิโน
สฺวีรชฺฌาปนํ อาสิ อพฺภูตจฺเจวสฺสเวหิตํ
อนเเกหิ สกฺกาเวหิ ทิพฺเพหิ มานุเสหิ จ
โโดเกกฺตฺตมภูตฺส นรคฺคสฺसानุรูปโต
ปฺฐาสฺมมานสงฺฆจฺจํ ตโต ปุณฺณมิโต ปรํ
อนุปฺพพวตฺตาย ปกฺขสฺสจฺจํมียํ อิติ
โปราเณหาจฺริเยภิ กาโต ววตฺถิโต อัยํ ฯ
อิมนฺทานิ อนุปฺปตฺตา ตกฺกาสฺสํทิสํ ทินํ
สุจฺริมฺบิ นินฺพุตฺนตํ ปสฺสาทฺน อนฺุสฺสรํ
อัยมฺปิ ปรีสา สฺพพา ปสฺสนฺนา ชมฺมกามินิ
เจโตปสฺสาทฺสมฺภูต- สฺมมานนบฺปกาสฺสเก
ทีปฺชฺฐปาทีสกฺกาเว อภิสฺชช ยถารหํ
เตหิ ปุเชตฺเว หจฺจ- ตฺถจฺจา อิช สฺมาคตา
ตฺสเสว สกฺขิภูตฺสํมึ เจตฺติเย อภิโรปฺปีย

อภิวุทติ ปุเชติ	คัม สัมพุทฺธมฺนุตฺตรํ
คุโณฆะภี ฆรณฺตํ ๑	สํสเนนบี สณฺจิตํ ๑
ยโต จิตฺตปฺปสํสาทน	พุทฺธเช ๑ พุทฺธสํสวเก
อปฺปกาบี กตา การา	จิรํ สุขปฺปผลาวหา
ติฏฺฐสฺนเต นิพฺพุเต จาบี	สเม จิตฺเต สมนํ ผลํ
นตฺถิ จิตฺเต ปสฺนนฺนมหิ	อปฺปกา นาม ทกฺขิณา
ตสฺมา สุปฺปณฺณกเขตฺตตสฺมา	ปฺปชฺชํ กโรนฺติ สํสวโ ๑
ตสฺสเอวารหโต สมฺมา-	สมฺพุทฺธสฺส สิริมโต
สรีเร ปฏฺฐิตฺตคฺคเญจ	สรีรชฺฌาปนมฺบี ๑
สมฺพุทฺธสํสํวริกาณํ	ชาตุนฺนเญจ วิภชฺชนํ
ปสฺนเนหิ กเต ญฺเป	กตํ ญฺปนฺนมหมฺบีจ
เจตฺตยารหานิ วตฺตญฺนิ	ทสฺสยฺนตฺตา ยถารหํ
ชมฺมํ กถํ กริสฺสํสาม	สํทฺธสํสเวคฺควทฺตมฺนํ
ตสฺมํ ทพฺพปฺปสํสาทาย	ปฺปญฺญาภิวทฺตมฺนาย ๑ ๑
สํมาหิตา นิสํสเมนฺตฺ	สํสวโ พุทฺธมามกา
เอวณฺหิ จิรกาโต โส	อาสฺนโน วิย เหนฺสฺสติ
ตโต ปสํสาทอ ติฏฺฐเจยฺย	สมฺพุทฺธคฺคณฺนนิสฺสํสโต
อภิวทฺตมฺเมยฺย ภियโย ๑	โส สํสวโโก หิตาวโ
ตโต ปสํสาทกาธาบี	อชฺฌตฺตคฺคิกา ๑ พาหิรา
ตสฺสโสวาทน สํสํสว	สํมมเทว ปวตฺตยฺนุติ ๑

คำปรารภ

สมเด็จพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนาม
ตามพระโคตรว่าโคตมผู้มีจักษุ คือพระปรีชาวิเศษกว่าสัตว์อื่น มี
พระกรุณาแต่พระญาณไม่มีที่สุดบริสุทธิด้วยประการทั้งปวง เป็นพระ
ศาสดาไม่มีผู้ใดในโลกจะยิ่งขึ้นไปกว่าได้ พระองค์ได้เสด็จดับขันธ
ปรินิพพานแล้วณวิคชาชบรณมีสมัยมหาสังคตาทิถกชิตกาล พระโปรา
ณาจารย์เจ้าทั้งหลาย กำหนดกาถถวายพระเพลิงพระศรีระแห่งสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคพระองค์นั้นว่า ได้มีแล้วณตถกตครบ ๘ แห่งบักษเบอง
นำแต่วิคชาชบรณมีนั้นมา เป็นสมัยพิเศษควรที่พุทธบริษัทอันมาถึงแล้ว
จะปรารภรำพึงเป็นอารมณ์ ตั้งสมก่อดสร้างกุศลสมภารด้วยยกบูชา
ภิमानนัสกการ ณพระสถูปแต่พระปฏิมากรเป็นต้น รดักพระคุณแห่ง
สมเด็จพระทศพลนั้น ให้เจริญกุศลขันธอันไพศาล เพื่ออุชพิเศษณภพ
ภพหน้า ๑ พุทธบริษัทผู้เลื่อมใสปราถนาธรรม ครนถึงตถกตครบ ๘
อันมาตามลำดับ นับแต่วิคชาชบรณมีนั้น จนนคตายกบกาถถวายพระ
เพลิงพระพุทศศรีระนั้นแล้ว มาตามรดักถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เมื่อนิพพานแล้วนาน พระองค์นั้นโดยความเลื่อมใส มาตกแต่งบูชา
ภิमानนัสกการมีประทบรูปเทียบบุบษชาติเป็นต้น อันแต่ดงความนับถือ
เกิดแต่ความเลื่อมใสแห่งจิตต์ตามสมควร วันเวิงด้วยกุศลปริตามา

พร้อมณพระสัมพุทธชปฏิมากรรมณฑลสถานนี้ เพื่อจะบูชาดมเด็จพระ
โลกนาถเจ้าด้วยสักการามิสนั้น ประดิษฐานณพระสัมพุทธชปฏิมากร
อุทเทสิกเจดีย์ ซึ่งเป็นพยานแห่งพระสัมมาสัมพุทธชเจ้านั้นแล้ว อภิวัต
นมัสการแดบูชาโดยเคารพ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธชเจ้าซึ่งไม่มีผู้ใดเทียบ
ถึง อันเสด็จปรินิพพานแล้วยังดำรงอยู่ด้วยพระอสาธาณคุณ ใหญ่
หลวงดังห้วงชดาธาร ทรงสถิตอยู่ด้วยส่าสนกรรมคำสั่งสอน พระองค
นั้น ตามความเชื่อความเลื่อมใส ๆ ก็แต่สักการบูชาในพระพุทชเจ้า
แดพุทชสาวก ส่าชุนมาทำด้วยเลื่อมใสแห่งจิตต์เม้นอย ก็นาคความสุข
ซึ่งเป็นผลมาแก่ผู้ทานนสนกาดนาน เมื่อพระพุทชเจ้าทรงพระคุณเป็น
อนัญญุส่าธาณนนั้น ยังเสด็จสถิตดำรงอยู่ด้วยพระกายหรือเสด็จดับขันธ
ปรินิพพานแล้วก็ดี ครนจิตต์ของผู้ทำสักการบูชานั้นได้เลื่อมใสเต็มอ
อยู่แล้ว ทกชณาคือบูชาสักการเครื่องเจริญ์สุด่มบัตจะชอว่านอยนนั้น
ไม่มี เพราะเหตุนี้ ส่าชุนผู้บัณฑิตทั้งหลาย จึงทำสักการบูชาใน
พระรัตนตรัย ซึ่งเป็นบุญเขตค่อนดี ด้วยประการฉนนี้ ๆ บดินจะ
กล่าวธรรมกถาแต่ดงเรองที่ชคตยาทบัณฑิตได้ปฏิบัติในพระพุทชส์วัระ
แดถวายพระเพลิงพระพุทชส์วัระ แดแจกพระส่าวัริกชาคู แดพระส่าญปล
ซึ่งกษัตริยแดพราหมณผู้เลื่อมใสได้ประดิษฐานดงไว้ แดมหกรรมการ
นดองพระส่าญปล แดวัตถุซึ่งควรเป็นเจดีย์สถานตามส่มควร เป็นธรรม
กถาให้เจริญ์ศรัทธา เดคความสังเวชนแก่ส่าชุนพุทชบริษัท เพื่อจะให้
ความเลื่อมใสของบัณฑิตชนนั้นคงในพระสัมมาสัมพุทธชเจ้านั้น แดจะ

ให้บุญแห่งผู้บูชาแด่รี้ดักถึง เจริญยิ่งเป็นกุศลชั้นอันใหญ่ ๆ ขอ
 สำนุชนทั้งหลายผู้นับถือพระรัตนตรัย จงตั้งจิตตพิงปวัตติกถาแสดง
 เรื่องตถาคตส์รวิปฏิบัติเป็นต้นนั้น โดยเคารพ เพราะว่าเมื่อได้ทราบ
 ปวัตติ ความซึ่งได้เป็นไปแล้วในปางนั้นแจ่มชัด แม้ถึงกาลที่สมเด็จพระ
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เกิดในโลก แต่ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัม
 โพธิญาณ แด่ปรีนิพพานแล้ว ผู้เลื่อมใสเชิญพระสรวิระไปถวายพระเพลิง
 แด่แจกพระสรวิราชาคุประติษฐานพระสรูปเป็นต้นนั้น ถ่วงดับไปนานไกล
 แล้ว ก็จักเป็นเหมือนกาลไกล เพราะว่าความเลื่อมใสที่อาศัยพุทธคุณ
 เป็นอารมณ์ ก็จะมีตั้งอยู่แต่เพียงเจริญทวีมากยิ่งขึ้นไป เป็นมหากุศล
 ชั้นของบุญใหญ่นำมาซึ่งประโยชน์ แต่นั้นปฐกการซึ่งพุทธบริษัททำ
 ด้วยเลื่อมใส ภายในคือความเคารพนอบนบด้วยกายวาจาจิตต์ ภายนอก
 คือสักการามิสัประที่ปฐกเทียสนุคุณชาติเป็นต้น ก็จะมีสำเร็จตาม
 โอวาทของสมเด็จพระทศพลเจ้านั้น เป็นไปโดยชอบเพื่ออิฏฐวิบุตผล
 ทางสุคติสวรรค์แดนสุพาน ตามควรแก่วิบากสามารถนั้น ๆ ด้วยประการ
 ๕
 ๕

อันประเสริฐทั้งปวง พร้อมด้วยอัจฉริยภาพคุณธรรม เปนกาดกิริยาให้
 ประชุมชนเป็นอันมากเดือดร้อนตาม ฌบัจฉนิยามแห่งราตรีสมัยนั้น
 แล้ว ส่วนราตรียังเหลืออยู่ยังไม่สว่าง พระอนุรุทธกับพระอาณนทก็
 หยุดยงอยู่ด้วยกรรมิกภาให้บริษทชนจิตต์ ด้วยสังเวชนแต่เดิมได้ตาม
 รูปแห่งกาดแต่บริษทตลอดราตรียังเหลืออยู่นั้น ครั้นสว่างแล้วพระ
 อนุรุทธเถรเจ้าบัญชาพระอาณนท ให้ไปบอกแก่มัตถกษัตริย์เมืองกุสินา
 ราให้ทราบข่าวปรินิพพาน ฯ ครึ่งนั้นมัตถกษัตริย์ทั้งหลายมาประชุม
 พร้อมกันอยู่ณสถูปคารศาลาน ด้วยกรณียเนื่องด้วยเรื่องปรินิพพานนั้น
 อย่างเดียว ทรงรำพึงการคอยปฏิบัติตามพระพุทธรูประสังคแต่เถรอาชบาย
 เกิดอกจะมานราตรีสมัย จึงมาพร้อมอยู่ณที่ประชุมชนนั้น ฯ พระอาณนท
 เถรเจ้าไปถึงสถูปคารศาลา แสดงให้มัตถกษัตริย์ทราบว่า ส้มแดง
 พระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ฯ พอมัตถกษัตริย์ แดโอรสแดสุณิดา
 แดปชาบดีได้สดับคำพระอาณนทแสดงว่า ส้มแดงพระผู้มีพระภาคปริ
 นิพพานแล้วดังนี้ แล้วทุกขโทมนต์กำสรดได้กาตุร โดยกำตั้งความ
 เด็ดมได้ในพระองค์ แดประสังคจะให้ทรงสถิตอยู่ต้นกาดนาน พระ
 องค์เป็นดวงจักษุมาอันตรธานเสียน โลกฉับพลันนัก ฯ ครึ่งนั้น
 มัตถกษัตริย์ทั้งหลาย จึงดำรัสให้บุรุษทั้งหลายไปประกาศทั่วพระนคร
 กุสินารา บันดาลผู้คนชาติของหอมแถมมาดารเบียบบุนบวิกิตแต่ตาพาวจร
 คนตรม้เท่าใด ให้มาประชุมพร้อมแล้ว มัตถกษัตริย์ก็นำเอาผู้คนชาติ
 แดมาตยแต่สรรพคนตรกับผ้าห้ารอยพับ แล้วไปยังศาลวันที่เด็ดจ

ปรีณิพพานทำสักการบูชาพระสร้อยระเห่แห่งพระผู้มีพระภาค ด้วยพ่อนรำ
 ชับร้องประโคมดนตรีแด่มาตย์สุคนษชาติเป็นอเนกประการโกดาดหุดาด
 เพดานประดับด้วยพวงดอกไม้ ตกแต่งมณฑลมาพักโรงสถานกถมทั้ง
 หาดาย เป็นเครื่องประดับบริวารในพุทธสร้อยวิธานมณฑลนั้นก็ดั่งไป
 วันหนึ่ง มัตถกษัตริย์ทั้งหาดายดำริว่าอนันตผลค่าเสียแล้ว ต่อพวงน
 เกิด เราทั้งหาดายจึงจกถวายพระเพลิงพระสร้อยระเห่แห่งพระผู้ทรงพระ
 ภาคเจ้า แต่มัตถกษัตริย์ทั้งหาดายทำพุทธบูชาในพระสร้อยระเห่ด้วยมโหฬาร
 สักการโดยนัยนั้นดั่งไป ๖ วันแล้ว ครั้นถึงวันที่ครบ ๗ มัตถกษัตริย์
 ทั้งหาดายปลุกษากันว่า เราจะเชิญพระสร้อยระเห่แห่งพระผู้มีพระภาคไป
 โดยทักษิณแห่งพระนคร ถวายพระเพลิงณทิศทักษิณนภายนอกพระ
 นครเกิด ๆ ครึ่งนั้นมัตถปาโมกข ๘ องค์ ทรงกำดั่งมาก สรรเสริญ
 พระกายให้บริสุทธทรงผ้าใหม่ พร้อมกันเข้าเชิญพระสร้อยระเห่ ก็มีอำนาจ
 จะให้สเทือนจากสถานได้ มัตถกษัตริย์แปลกใจไต่ถามพระอนุรุทธเถร
 เจ้า ท่านแสดงเหตุว่า เทพยดาทั้งหาดายคิดจะเชิญพระสร้อยระเห่ไปโดยอุตร
 ทิศแห่งพระนคร เข้ายังพระนครโดยอุตรทวาร เชิญไปท่ามกดาวพระ
 นครออกโดยทวารทิศบูรพา เชิญพระสร้อยระเห่ไปประดิษฐานถวายพระ
 เพลิงณมกุฏพันธนเจดีย์ ณด้านตะวันออกแห่งพระนครกุดินารา เทพยดา
 ประสงค์อย่างนั้น ฝ่ายท่านผู้มัตถกษัตริย์ดำริอย่างอนันตของกัน เหตุ
 ดั่งนั้นจึงมีอาจเชิญพระสร้อยระเห่ให้สเทือนจากสถานได้ ๆ มัตถกษัตริย์
 ทั้งหาดายผ่อนผันตามประสงค์เทพยดานั้น ครั้นเตรียมการจะเชิญพระ

สร้กระไปโดยอุตตราวุฒิมิให้ชดกับเทวชิบาย ๑ ส้มยกาดครึ่งนั้น
 พวงดอกมณฑารพของทิพยมีณเมืองสุวรรณค อันเทพยดาหากบันดาด
 ให้ตกลงมา ทำพุทชบูชาดาดในกุสินารานครทุกสถานโดยประมาณ
 สูงท่อมชาณุมณฑล ๑ ดาดบนนเทพยดากับมัตตกษัตริยทงหลาย
 พร้อมกันทำสักการบูชาพระสร้กระ ด้วยพอนราชบร้องประโคมคณตรี
 แดมาดาสุคนชชาติ ทงของทิพยแดของมนุษย์ เอ็กเกริกเปนมหาโกดก
 หด ๑ เชิญไปโดยอุตริทศแห่งพระนคร เข้าณภายในโดยทวารด้าน
 อุตริทศ เชิญไปณท่ามกดาวพระนครออกโดยทวารด้านบูรพา ไป
 ประดิษฐานณมกุฏพนชนเจดีย์ ซึงเปนมงคดสถานทมัตตกษัตริยทง
 เครื่องประดับประดิษฐานพระสร้กระพร้อมด้วยสักการบูชา ตามท
 ส้มมคิว่าเปนอย่างสูงณพระนครนั้น ในกาดนั้นเสร็จแล้ว มัตตกษัตริย
 ทงหลายประสงคจะทราบการปฏิบัติในพระสร้กระให้ตองตามพระพุทช
 ชิบายจึงตรัสถามพระอานนท ท่านก้แสดงพุทชานุมิต ซึงให้ปฏิบัติดัง
 ในพระสร้กระพระเจ้าจักรพรรดิราช ตามนยดังทได้ดัดบมาณทเฉพาะ
 พระพักตรนั้น ถวายให้มัตตกษัตริยทราบทุกประการ ๑ มัตตกษัตริย
 ทงหลายก้ทงประพฤติตามพุทชชิบายนั้น ห่อพระสร้กระด้วยผ้าใหม่
 แดวซบด้วยดาด แดวห่อด้วยผ้าใหม่ แดวซบด้วยดาดโดยนยนั้นตาม
 กำหนดว่าถึงหารอยชน แต่มัตตกษัตริยทงห่อแดวซบ ๗ นั้น ก้จะทง
 พอควรจะเชิญลงพระโทณได้ หรือจะห่อให้ครบ ๕๐๐ ชน เสร็จโดย

อิทธิวิสัยเทวานุภาพบ้าง ๆ เสร็จแล้วเชิญตั้งประดิษฐานณรางเหล็ก
 เต็มด้วยน้ำมัน ปิดด้วยรางอื่นเป็นฝาทำจิตกาธารเชิงตะกอนด้วยสุวรรณ
 ไม้หอม แล้วเชิญชนประดิษฐานณเชิงตะกอนไม้หอมนั้น เตรียมจะ
 ถวายพระเพลิง ครั้นนมัสตปาโมกข์ & องค์รงนำดาเกด้าให้พระ
 กายบริสุทธ ทรงผ้าใหม่ นำเพลิงปกติเข้าไปยังเชิงตะกอนใน & ทิศ
 ก็ไม่สามารถจะจุดให้เพลิงติดณเชิงตะกอนได้ มัดกษัตริย์ทั้งหลาย
 เผลื่อยวพระหฤทัยสงสัยว่าจะเป็อิทธิขานุภาพเทพยดา จึงตรัสถามพระ
 อนรุทธเถรเจ้า ท่านแสดงว่าเทพยดาทั้งหลายประสงค์จะให้หยุดยั้ง
 ให้พระมหากัสสปเถรถวายบังคมพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยเคียว
 เกด้าก่อน จึงจะถวายพระเพลิงได้ ๆ มัดกษัตริย์ทั้งหลายทรง
 ประพฤติตามเทวาทิบาย ๆ

ก็แต่สมัยนั้นพระมหากัสสปเถรเจ้า ยังมาหาถึงมกุฏพันธนเจดีย์
 ไม่ ยังดำเนินทางไกลมาแต่ป่าวานครนั้น พร้อมด้วยภิกษุบริวารประ
 มาณห้าร้อยองค์ แดงจากหนทางเข้านั่งพักผ่อนพฤชาตำบลหนึ่ง
 ได้เห็นอาชีวกผู้ใดคนหนึ่ง ถือเอาดอกมณฑารพเดินมาแต่ไกลหวังจะไป
 ยังเมืองปาวา พระเถระเจ้าถามถึงพระผู้มีพระภาคว่าท่านยังทราบพระ
 ศาสตร์แห่งเราทั้งหลายบ้างแต่หรือ ๆ อาชีวกบอกว่าเราทราบอยู่
 พระสัมณโคดมปริณิพพานได้ ๗ วันณวันนั้นแล้ว ดอกมณฑารพของเรา
 เก็บมาแต่ที่ปริณิพพานแห่งพระสัมณโคดม นั้น เย เต อวิตราคา
 ดาดบนัน พระภิกษุทั้งหลายใดที่มีราคะยังมีปราศจากสันดาน บาง

เจ้าพวกก๊กกัณฑ์ตงต้องชนปริเวณการเกิดออกกตั้งไปมารำพึง ถึง พระ
 ผู้มีพระภาค ส่วนท่านที่มีราคะอันปราศแล้ว ก็มีสติสัมปชัญญะอด
 กตินโดยธรรมสังเวชน ๆ เคน โข ปน สมนเยน สัมยักรังนั้น มีอุทม
 บรรพชิตผู้บวชเมื่อปัจฉิมวัย นามชื่อสุภททะ ได้ตามพระเถรเจ้ามา
 หนึ่งอยู่ในบริษัทนั้นด้วย จึงร้องห้ามพระภิกษุทั้งหลายว่า อติ อาวุโส
 ดูกรอาวุโส หยุดท่านนั้นเถิด ท่านทั้งหลายอย่าเสว้าไศกร้าไรถึงพระ
 สมันณะนั้นเลย สุมุตตา มยิ เราทั้งหลายได้พ้นเสียแล้วด้วยดีจากพระ
 สมันณะนั้น ด้วยเขอดีงสอนว่าสิ่งนี้ควรสิ่งนี้ไม่ควร เราเกรงก็ต้องทำ
 ตามเป็นความลำบากนัก ก็บัดนี้เราจะทำสิ่งใดหรือมิพอใจทำสิ่งใด ก็
 ได้ตามความปรารถนา จะต้องเกรงแต่บัญญัติของผู้ใดเล่า ๆ เออ
 สัตตคาหปรีนิพพุเต นันแต่แต่สมันเตจพระธรรมสามัคคีระดับชั้นชปรีนิพพาน
 ไม่ทันช้า เพียง ๗ วันเท่านั้น ยังมีอดชชปาปชนอาชญาฆาตวงครหา
 ต่อพระธรรมวินัยได้ไม่เกรงขาม ๆ ฝ่ายพระมหากัสสปเถรเจ้า ได้ตัดับ
 แล้วจะยกเป็นอธิกรณชนท่านคคกรรมเดา ก็เห็นว่ายังมีควรก่อน
 จึงมีเถรวาทห้ามภิกษุสงฆ์แต่โดยทางธรรม แล้วพาพระภิกษุสงฆ์
 สัญจรหวังจะไปถวายบังคมพระบาทยุคตแห่งสมันเตจพระทศพล สมันมา
 สมันพุทธรเจ้า อันประดิษฐานด้วยพระสรวิระนั้น ๆ จตคาโร ปน มตต
 ปาโมกขา ฝ่ายมัตตกษัตริย์ทั้งหลายเมื่อเชิญพระสรวิระชนประดิษฐาน
 ณเบ้องบนจิตกาธารเสร็จแล้ว จึงมัตตปาโมกข ๕ องค์ สรงน้ำดำ
 เกด้าชำระพระกาย ทรงภูษาใหม่ นำเพลิงสามัญเข้าไปใกล้จิตกาธาร

ทั้ง ๕ ทิศ ก็มีอาจจุตให้เพลิงติดในจิตกาธารได้ ด้วยเทพยเจ้า
ประสงค์จะให้พระมหากัสสปเถรเจ้า ซึ่งยังดำเนินอยู่ในมรรคานั้นได้
ถวายเป็นภิกษุพระบาทยุคนก่อน จึงบันดาลด้วยเทวฤทธิ์อิทธิวิสัยห้าม
มัตตปาโมกข์ไว้ ด้วยประการฉะนี้ ๗ ครั้นมัตตกษัตริย์ได้ทราบแต่
พระอนุรุธเถรเจ้าจึงผ่อนผันตามเทวธิบาย ๗

เมื่อพระมหากัสสปเถรพาพระภิกษุสงฆ์บริวาร มาถึงมณฑล
สถานมกุฏพันธเจดีย์แล้ว ดำเนินเข้าไปใกล้จิตกาธาร ทำผ้าอุตตรา
สังคบบ้างสักจุดจีวรเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ยกอัญชดักระพุ่มหัตถประณมนมัส
การทำประทักษิณเวียนขวาซึ่งจิตกาธารล้อมรอบ ปาตโต วิวิริตวา
เบ็ดเตล็ดของพระบาท ถวายเป็นภิกษุพระบาทแห่งพระผู้มีพระภาคด้วย
เคี้ยวเกด้าแห่งตน ถ้าเรจด้วยกำลังอธิษฐานแต่อิทธิวิสัยเป็นอธิษฐาน
ควรที่จะคำนึง ๗ ตานีบี โข ปณฺณจกิกขุสฺสทานิ แม่พระภิกษุห้าวร้อย
องคนนั้น ก็ทำอุตตราสังคเฉียงบ่าข้างหนึ่งประณมกรทำประทักษิณ
จิตกาธารล้อมรอบแล้ว ถวายเป็นภิกษุพระบาทแห่งพระผู้มีพระภาคด้วย
เคี้ยวเกด้าแห่งตน ๗ ๗

อนฺทิตเต จ ปนายสุมตมา มหากัสสปเณ พอพระมหากัสสปเถร
เจ้ากับภิกษุสงฆ์ห้าวร้อยได้ถวายเป็นภิกษุพระบาทแล้ว จิตกาธารแห่งพระผู้มีพระ
ภาคเจ้ากรุ่นเรืองชัชวาลโพลงชนโดยดำฟังตน แลตั้งปาฏิหาริย์ให้ปรา
กฏ พระอรุณฤกษ์เจ้าแลตั้งว่าเพลิงที่พวยเกิดขึ้นด้วยเทวฤทธาณ
ภาพ ๗ ฉายมานัสส โข ปน เมื่อพระสรณะแห่งพระผู้ทรงพระภาค

อันเพลิงไหม้อยู่ที่ ส่วนใดคือพระฉวีหนึ่งผิวภายนอกแดพระจัมมะ
 หนึ่งภายใน แดพระนหารูเอ็นเส้นน้อยใหญ่ทั้งปวง แดพระตติกาไข
 ซอกกุดหมดไปด้วยกำลังเพลิง จะมีเท่าหรือเขมาปรากฏหามีได้ ประ
 หนึ่งดับดับแต่น้ำมันอันเพลิงผลาญไม่มีเท่าเขมาปรากฏนั้น แต่ส่วน
 เปนพระสร้อยคือพระอัญสู แดพระเกศา พระโถมาพระ นขาพระทันตาทัง
 ปวง เหลืออยู่สิ้นเพลิงมิเผาผลาญ กับผ้าคู่หนึ่งเหลือเป็นปกติอยู่
 เป็นเครื่องห่อพระสารริกธาตุ นอกนั้นเพลิงเผาให้พินาศสิ้น ๆ ททฺฑเม
 โข ปน ภควโต สรีเร ครั้นเมื่อพระสร้อยแห่งพระผู้มีพระภาคเสด็จ
 ฌาปนกิจแล้ว อุตกขาราที่หน้ากัโหดหดจากนภากาศ ลงมาดับจิตกา
 ธาร ชโลทกวาริพุชฺชนจากพระยารังศาตพฤษณันดับจิตกาธารแห่งพระ
 ผู้มีพระภาค แม้มลลกษัตริย์เจ้ากรุงกุสินาราก็นำมาซึ่งสรพสุคนษ
 วาริดับจิตกาธารแห่งพระผู้มีพระภาคนั้นเสด็จแล้ว จึงเชิญพระสารริก
 ธาตุไปประดิษฐานในสถูปาคารศาลาณภายในกุสินารานคร กระทำ
 สัตตปิณฑุชรวรือนรเบียบหอกรอบสถูปาคารสถาน ทหารถือธนูศร
 พิทักษ์เป็นกำแพงณภายใน หวังพระหฤทัยจะเกียจกัณมิให้กษัตริย์
 สำนัทรราชต่างพระนคร ยกพยุหเส่นยากรมาซึ่งพระสารริกธาตุได้
 ทรงทำสักการบูชาด้วยพื่อนรำดุริยสังคีตประโคมขับ แดบุบผามาด้วย
 ดุคนชชาติเป็นอเนกประการวิจิตร เต็นสาธุก็พนนักรชัตตฤกษ อิกเกริก
 ก้องโกธาทสนกาดเจ็ดวันเป็นกำหนด ๆ

แจกพระสารริกธาตุ

อตุโลตี โข ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้ามาคชินทศราธิบดีเวเทหิ
โยรสอชาตศัทรุราช ผู้ผ่านสมบัตเอกจากในกิริพชราชกฤหมหานคร
แดกษัตริย์ดิจณวิซึ่งดำรงอิศรภาพณไพศาลีนคร แดกษัตริย์สากิยพระ
ประยูรญาติกรุงกบิลพัสดุ์ราชธานีแดกษัตริย์ผู้ชบตีในอดดกัปปนคร
แดโกติยกษัตริย์ในรามคาม แดมหาพราหมณเจ้าเมืองเวฐสูที่ปกนคร
แดมัตตกษัตริย์ผู้ครองพระนครปาวา กษัตริย์ทั้ง ๖ พระนคร กับมหา
พราหมณ ๓ เปน ๙ ตำบลนได้ทราบกิตติศัพท์ว่า สมเด็จพระผู้ทรง
พระภาค เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณศาลวโนทยาน กรุงกุสินาราราชธานี
กษัตริย์ทั้ง ๖ พระนครก็ส่งทูตเชิญราชค้ำสน มายังมัตตกษัตริย์ ณพระ
นครกุสินารา ในราชค้ำสนว่า ภควาบี ชตติโย มยมบี ชตติยา
สมเด็จพระ โลกุตตมาจารย์ผู้ทรงพระภาค พระองค์ก็เป็นกษัตริย์ สมมติ
วงศ์ เราทั้งหลายก็เป็นชตติยชาติอันอุดม เราทั้งหลายสมควรอยู่ที่จะ
ได้ส่วนพระสารริกธาตุแห่งพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เราทั้งหลายจักได้
ประดิษฐานพระสถูปกระทำมกรรมการบูชาให้มโหฬารไพศาล ฯ ฝ่าย
มหาพราหมณ เจ้าเมืองเวฐสูที่ปกนคร ก็ส่งพราหมณทูตเชิญพราหมณ
ค้ำสนมาเฝ้ามัตตกษัตริย์ ในพราหมณค้ำสนว่า ภควาบี ชตติโย สมเด็จ
พระผู้ทรงพระภาคก็เป็นกษัตริย์วิสุททวงศ์ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ
ชาติสูงมหาศาล ควรจะได้รับพระราชทานส่วนพระสารริกธาตุแห่งพระ

โคตมศาากโยรสบ้าง จักได้ประดิษฐานพระสถูป แดกระทามห
 กรรมการบูชาตามก่าตั้งทวีปยแแต่ศรัทธาประสาทเดื่อมได้ ๆ เตะ ทูตา
 ล้วนราชทูตพราหมณทูตมาแต่ ๗ พระนคร ก็พากันเข้ามาสู่ที่เฝ้ามัตต
 กษัตริย แแต่ดงคำสอนตามตำรัส เดบัญชาตวายทุกประการแล้ว ก็ตั้งอยู่
 แน่นหนาเปนคณานิกกรคบคังพร้อมด้วยพยุหพต ๆ อถไซ ตำดับนั้น
 มัตตกษัตริยทงหลายจึงตำรัสแก่หมู่ทูตานุทูตทง ๗ พระนครว่า ภควา
 อมูหากั คามกเขตตะ ปรีนิพพุโต ส้มเตจพระผู้ทรงพระภาคเจ้า แแต่จ
 ดับขันชปรีนิพพานในคามเขตต์สถานอาณาปวัตติแห่งเรา น มยั ทลู่สำม
 เราทงหลายจะไม่ยอมให้ซึ่งล้วนพระตำราวิกริชาตุ แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ปางเมื่อทูตานุทูตนิกรมาทูลขอล้วนพระตำราวิกริชาตุอยู่ณนั้น มัตตกษัตริย
 ทงหลายผู้ครองพระนครกุสินารา ก็ตรัสชติซึ่งไม่โอ่นอ่อนว่า ส้มเตจ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าแแต่จปรีนิพพานในคามเขตต์แห่งเราแล้ว เราทง
 หลายจักไม่แบ่งล้วนพระตำราวิกริชาตุให้ดังนี้ เปนสูรนาทโหวหารคงอยู่
 อย่างเดียวณนั้น ๆ ในที่นี้ให้ปราชญ์ผู้มีปรีชา ฟังสัันนิษฐานโดย
 ตำรูปปยุตตินัยณนี้ พระนครกุสินารานักเปนสาชนครอุชชังคตสถาน
 เปนแต่อาณาเขตต์น้อย มัตตกษัตริยทรงทำนุบำรุงโดยสังฆคณา
 นุคำสอนตามล้ำมคักรรม ไม่เปนราชธานีพิศาตที่แแต่จอยู่ของบรม
 กษัตริยมฤชาภิชิตเอกราช ดังพระนครราชคฤหแแต่พระนครดำวัตถิ
 เปนต้น แม้ถึงพระเถรวานนทอัครพหุสุตพุททชอุปฐาก ก็ได้กราบทูล
 ทัดทานเชิญแแต่จพระผู้ทรงพระภาค หวังจะให้แแต่จไปปรีนิพพานณ

พระนครใหญ่ ๆ คือเมืองจัมปาแต่เมืองราชคฤหเมืองสาวัตถิมือง
 สาเกตเมืองโกสัมพีเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นราชจังหวัดอาณาเขตต์แห่ง
 สัมเด็จพระมกษัตริยมฤชาภิษิตเอกราชนั้น ๆ กษัตริยพราหมณคฤหบดี
 ซึ่งเปนมहाสัตว์เดือมิได้แล้วใน พระศตาคตเจ้า มีอยู่ มาก ณมหานคร
 เหล่านั้น จึงได้ทำการบูชาพระสัตว์ระแห่งพระศตาคตเจ้าให้เปนมโหฬาร
 ลักการใหญ่ ควรแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นอนาคาริกบุรุษรัตน
 อัจฉริยมนุษย์ในโลก ฯ สัมเด็จพระผู้มีพระภาคผู้ทรงพระอนาวรรณ
 ญาณ ไม่เสด็จพระพุทธรักษาเนียรย้ายสถานตามคำพระอาณนท ก็เสด็จ
 ดับขันธปรินิพพาน ณศาลวโนทยานเมืองกุสินารานั้นจึงได้ ฯ อาศัย
 เมืองกุสินาราเป็นสาขนคร มัดดกษัตริยทรงครอบครองด้วยสังฆคณา
 นุศาสตร์นนน เมื่อทูตานุทูตเชิญราชศาสตร์นพราหมณศาสตร์นมาขอส่วน
 พระสัตว์ราชาตุครังน ควรที่มัดดกษัตริยจะทรงประพฤติโดยพระราช
 อุบายผ่อนผัน แบ่งส่วนพระสัตว์ราชาตุ ส่งไปส่งไป ถนอมพระอชยาศัย
 ของสามันตราช รักษาพระราชไมตรีไว้โดยราชธรรม บ้องกันภัยพิบัติ
 อันตรายให้เห็นห่าง อย่าให้มีมาแกวชชสี่มามณฑลสาขนครนั้นได้
 จึงจะชอบตามรัฐฐานูปาดนโยบายราชธรรม ก็แต่มัดดกษัตริยทั้งหลาย
 ซึ่งครองนครกุสินารานั้นตรัสแก่ทูตานุทูตนั้นทั้ง๗ พระนคร คงพระวาจา
 อยู่ว่า สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ในคาม
 เขตต์สถานอาณาปวัตติแห่งเราแล้ว เราจักไม่แบ่งส่วนพระสัตว์ราชาให้
 ดึงน เป็นสุรพจนอกภิกษนาทโฆหารณนนั้น ฯ จะพึงเปนด์้วยไม่ทรงตั้ง

นิษฐานสดวกพระหฤทัยในที่จะแบ่งสั้นให้เสร็จส่งบดงได้บ้าง แดความ
 มั่นพระหฤทัย เชื้อต่อพระพุทธรักษาอนุภาพบ้าง ๆ แท้จริงมีลตกษัตริย์
 ทงหลายทรงเห็นว่า เมื่อทูตานุทูตเชิญราชค้ำนพราหมณค้ำนเนื่องๆ
 มาขอส่วนพระตำรับรักษาตุหลายพระนครนี้ เราจะแบ่งสั้นให้ไปให้ไป
 โดยเร็วทุกหมู่เหล่าแล้ว การขอส่วนพระตำรับรักษาตุหนักยากที่จะหยั่งรู้
 ว่าจะเสร็จส่งบดงลงแต่เท่านี้ หรือจะมีทูตานุทูตมาแต่พระนครใดอีก
 เด่า ๆ อนึ่งเราจะรับแบ่งสั้นพระตำรับรักษาตุถวายส่งไป โดยราชค้ำน
 พราหมณค้ำนทุกทูตานุทูต ก็ยากอยู่ที่จะผ่อนผันให้ต้องอักษาศัย
 ความประสงค์ของเจ้าพระนครทั่วทุกองค์ได้ ๆ อนึ่งเป็นความไม่สดวก
 พระหฤทัย จะพึงเป็นเหตุภายในมีกำลังอยู่สถานหนึ่ง ๆ อนึ่งมีลต
 กษัตริย์ผู้ครองกุสินารานครทรงเห็นว่าทูตานุทูตนิกร ซึ่งได้รับราชานัต
 แดบัญชา เชิญราชค้ำนพราหมณค้ำนมาขอส่วนพระตำรับรักษาตุทั้งปวง
 นี้ ครั้นไม่เสร็จประสงค์นั้นแล้ว ก็จะมีร้องดูกาตลัมย์แดชของอัน
 ควรก่อน ซึ่งจะรับร้อนกลับไปโดยเร็ว หรือจะหักห้ามเหยมหาญเข้า
 ทำสงคราม ก็ยังไม่สามารถโดยดำฟังตนถ่ายเดียวได้ทั้งสองสถาน เมื่อ
 เรารวมพระตำรับรักษาตุรักษาไว้ ยังไม่เฉพาะแบ่งสั้นให้เป็นส่วนส่งไป
 แก่เจ้าพระนครองค์ใด ดำรงอันเวยปฏิบัติอนุโลมตามพระพุทธานุเมต
 อยู่ณน ภัยพิบตอันตรายอันใดอันหนึ่งก็จะยังไม่พึงมีมาแก่พระนครได้ ๆ
 อันองค์พระศถาคตอรหันตลัมมาลัมพุทธรเจ้าอัครคัจฉริยมนุษยอนาคาวิก

รัตน ทรงพระอนาวรรณญาณ เห็นกาดน่านล้วนอดดีตอนาคคบั้จจุบัน
 ทั้งพระมหากรรณาในพระสันดาน ก็ไฟศาลพิเศษเพนไปในหมุ่สัตว์ไม่มี
 ประมาณ ดบตันดวงอัญญสัตว์วิสัย พระองค์ทรงประพฤติด้วยทวาร
 ตรีย ล้วนแต่ในกิจการที่ประกอบด้วยประโยชน์ ทรงอนุเคราะห์ซึ่ง
 สัตว์โลกเป็นอาจิณณจริยานุโยคกิจ ชรอยพระองค์จะทรงเห็นอำนาจ
 แห่งประโยชน์ เกษมสุขสมบัตประจักษชดด้วยพระญาณแล้วเป็นแม่น
 มั่น จึงตั้งทรงพระอุตสาหะเสด็จพระพุทธานิรจากปาวานครโน้น มา
 เสด็จดับขันธปรินิพพานในคามเขตต์ของเรา ประทานพระสารีริกธาตุ
 ไข้แก่เราเหล่ามัตถกษัตริย ผู้รักษาอาณาปวัตติโดยกำลังสามัคคี
 ธรรมเป็นผู้น้อย ใช้มฤชาภิษิตเอกราช ดั่งนี้ ซึ่งจะทรงประกอบใน
 อันไซ้ที่ให้เราผู้มัตถกษัตริยครองสาชนครกุดีนารานี้ ได้ความทุกขภยัน
 ตราย เพราะล้วนพระสารีริกธาตุทั้งหลายนั้น ไม่มีแล้วเป็นมั่นคง ซึ่ง
 เรามาดำรงปฏิบัติอนุโลมตามพระพุทธานุमतอยู่ณ เป็นประโยชน์
 สมบัติธรรมการรักษาวรรณพิชอันพิเศษประเสริฐนัก สามารถจะบ้อง
 บิดศัตรูหมุ่บั้จจามิตร ปฏิบัติให้สงบวิหิงสาอาฆาตจิตต์ เดียวไม่กำเริบ
 กถ้าเกิดสงครามสัมประหารได้ ๆ มัตถกษัตริยทั้งหลายนั้น ไม่ได้
 สันนิษฐานในที่จจะแบ่งปัน แดมาเชื่อมั่นในพระศถาคคเจ้า เป็นความ
 อุ่พระหฤทัยมีกำลังอยู่ณ จึงตรัสแก่ทูตานุทูตทั้ง ๗ พระนครคองพระ
 วาจาว่า สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานในคามเขตต์แห่ง
 เราแล้ว เราทั้งหลายจักไม่แบ่งล้วนพระสารีริกธาตุให้ดั่งนี้ เป็นสุรนาท

ชั้นซึ่งไม่โอนอ่อน หย่อนยอม ที่จะแบ่งส่วน พระตำรับรักษาตุ ถวายแต่เจ้า
พระนครพระองค์ใดเลย ฝ่ายทูตานุทูตนิกรหมู่ใหญ่ทั้ง ๗ พระนครนั้น
ก็มีท้อถอย จวนจะเกิดวิวาทเป็นสงครามล้มประหารใหญ่ ๆ

ครั้งนั้น โทณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ มีปัญญาสามารถฉลาด
ในที่จะผ่อนผัน ให้ต้องตามคติโลกคดียุทธวิธี มีถ้อยคำเป็นสุภาษิต
เป็นที่เชื่อฟังของประชุมนั้น สามารถจะแสดงเหตุห้ามวิวาทโกธาคฤหา
สงบโดยสามัคคีธรรม ครั้นได้ฟังสุนทรนาทหีกหัวแห่งมัลลกะษัตริย์นั้น
จึงดำริการเห็นว่า ซึ่งมีลลกะษัตริย์มาขัดขวางไว้ ไม่ยอมแบ่งส่วนพระ
ตำรับรักษาตุถวายแต่เจ้าพระนครซึ่งส่งทูตมาขอนั้นไม่ชอบ เพราะพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้ามิใช่ญาติสาโลหิตเผ่าพันธุ์แห่งเราทั้งหลาย เราทั้งหลาย
ได้นับถือพระองค์ก็ด้วยเป็นผู้ส่งสอนข้อปฏิบัติเป็นเหตุ ถึงสามันตราช
ทั้งหลายที่มาขอส่วนพระตำรับรักษาตุครั้งนั้น ก็อาศัยข้อปฏิบัติ จึง
นับถือพระองค์เหมือนเราณนั้น เมื่อมัลลกะษัตริย์ไม่ยอมถวายส่วนพระ
ตำรับรักษาตุหนตตทางไมตรีให้ขาดไม่ควรเลย ๆ อนึ่งพระผู้ทรงพระ
ภาคไม่ได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนไว้ เพื่อให้เราพยายามสู่เป็นสงคราม
ดังนี้เลย โอวาทานุศาสน์ของพระองค์เป็นไปโดยทางสันติอดกถัน แด
สามัคคีธรรมไกลจากวิหิงสาแผลอามาต ฯ อนึ่งเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคยังดำรงพระชนมอยู่ ชนทั้งหลายเป็นอันมากก็ได้เห็นได้บูชาสักการ
พระองค์ในที่ต่าง ๆ . ครั้งนั้นพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระ
ตำรับรักษาตุนี้จะได้เป็นที่ไหว้สักการบูชาของพระองค์อยู่สืบกาลนาน

ดำรงประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลาย ปนอันมาก แดกกาตกรงนักพร้อมด้วย
 หมู่กษัตริย์แด่พราหมณ์ถ้วนมหาศาลดุจขุมธาตุอันประเสริฐ เมื่อเรา
 จัดสันแบ่งส่วนพระดำริรักษาทำให้เป็นส่วนเท่ากัน ทั้งเจ้าพระนครแต่ต่าง
 พระนครไปในบัดนี้เสร็จแล้ว แม้จะมีทูตานุทูตมาอีกในภายหลัง ก็จะไม่
 ได้อ้างว่าส่วนพระดำริรักษาที่จะพึงแบ่งนั้นไม่มีแล้ว ได้พร้อมเพรียง
 กันแบ่งสันเสียเสร็จแล้ว ก็จะไม่กำเริบทางพระราชไมตรี เดิมภัย
 อันตรายแก่เราเพราะเหตุดังนี้ได้ สงครามใหญ่จักเกิดขึ้นครั้งนั้น เพราะ
 เหตุส่วนพระดำริรักษา แห่งพระมหามุนีอุดมสุดคเจ้าซึ่งจะได้เชิญไป
 ประดิษฐานพระสถูปบัญญัติไว้เป็นที่ไหว้สักการบูชาเท่านั้น แต่ซึ่งจะ
 ประดิษฐานพระสถูปบัญญัติพระดำริรักษาไว้ ก็เพื่อเป็นที่นมัสการกราบ
 ไหว้ ให้เกิดความเลื่อมใสรักพุทธคุณเป็นอารมณ์ทำตามพุทธโอวาท
 เป็นศาสนปฏิบัติประกอบบาปวิรัตเว้นจากบาปกรรมกร อกุศล ทุจริต
 บำเพ็ญบุญกิริยาสร้างกุศลให้พิเศษไพศาล เมื่อประสงค์คุณานิสงส์
 ผลสุขประโยชน์ดังนี้ แด่จะก่อให้เกิดกุศลราศีด้วยอำนาจมานะอหัง
 การ เพราะเหตุปุชนี้ยวัตถุนั้นไม่ควรเลย เราจะแต่ตั้งพระคุณคือขันติ
 วาท แด่ความพร้อมเพรียงแห่งมหิศรราชให้หมู่ใหญ่น้อยเห็นโดยเหตุ
 อันมั่นคงพันทศุใดจะคิดคาน แด่แบ่งสันส่วนพระดำริรักษาให้ได้
 เท่ากันทั้ง ๘ พระนครเถิด ก็จะเป็นคุณอันดีเลิศควรสรรเสริญโดยคดี
 โลกคดีธรรมทั้งสองสถาน ฯ ท่านโทณมหาพราหมณ์คิดแล้ว จึง
 ได้กล่าวต่อพระคาถาว่า สุนนุตุ โภนุโต มม เอกวากุย์ เป็นต้น

มีความว่า ขอคนานุกรเจ้าผู้เจริญ จงฟังวาจาเอกวาจาโดยอาการ
 อันเดียว อันจำจะต้องทำตามไม่คิดคำนัดเม็ดใดของข้าพระองค์ทรง
 สัมเด็จพระพุทธรเจ้าผู้เบิกบานแล้วด้วยสรรพคุณ เปนสัตว์ที่พึงแห่ง
 เราทั้งหลาย พระองค์เปนชั้นศิวาทกต่างสรรพเสถียรชั้นดีความอดกต
 ทนทานต่อพาหิรทุกขแต่ก่าตั้งกิเลส ซึ่งมาปรารภส่วนพระดีระแห่ง
 พระองค์ ผู้อัครรัตนอุดมเปนต้นเหตุ แล้วจะเกิดสัมประหารต่อผู้ด้วย
 คัสตราวุธภินทเปนสงครามชนไม้ดีไม่งามเลย ข้าแต่พระองค์ผู้กษัตริย์
 เจ้าผู้เจริญ บันดาเราทั้งปวงทั้งเจ้าพระนครเดิมแต่ต่างราชธานี จง
 พริกพร้อมสามัคคีชมชื่นเกษมสำนาค แบ่งพระตำรับรักษาตุออกเปน ๘
 ส่วน ให้เล่มอกันทุกพระนครเถิด วิภูจาริกา โหนตุ ทิสาสุ ฐูปา
 ขอพระสถูปบัญญัติพระตำรับรักษาตุจงแพร่หลายกว้างขวางทั่วทุกทิศ จัก
 ให้สำเร็จประโยชน์แด่สุขแก่นิกเรตต์วสันกาดนาน พหู ชนา จกขุมโต
 ปล้นนา ด้วยชนทั้งหลายซึ่งเดอมได้ แต่พระองค์ผู้มีญาณจักษุณัน มี
 อยู่มากพันที่จะคณนา ฯ โทณพราหมณกต่างคาถาแต่ดงชั้นศิวาทแต่
 สามัคคีธรรม ด้วยประการฉนี้ ฯ

ลำดับนักษัตริย์แต่พราหมณทั้ง ๘ พระนคร ได้ลำดับมธุรภาษิต
 กทรงพระอนุมตเห็นชอบในสามัคคีธรรม พร้อมกันมอบขุระให้โทณ
 พราหมณเปนอธิบดีแบ่งส่วนพระบรมชาติ ฯ เอว โภติ โข ฝ่าย
 โทณมหาพราหมณรับราชบัญญัติ ถือเอาคุมพะทนานทองดวงพระ

๑ บาดักต่างแต่เพียงว่า สงขานัน คณานัน หมู่เหต่า เท่านั้น ฯ

บรมชาติได้ ๘ ส่วนเท่า ๆ กัน ถวายแก่กษัตริย์แถมหาพราหมณ์ ๘
พระนครเสร็จแล้ว จึงทูลขอคุมพระอินทร์ดวงพระบรมชาติควรแก่เจดีย์
สถาน กษัตริย์แถมพราหมณ์ทั้งหลายก่อนุญาตพระราชทานให้ ฯ

อสุโอสสุ โข ครั้นนั้นโมริยกษัตริย์เมืองบีฬพลีวัน ได้ทราบข่าว
พระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานณกรุงกุกุสินารา จึงส่งราชทูต
มาถึงมัตตกษัตริย์ขอส่วนพระบรมชาติ ฯ ฝ่ายมัตตกษัตริย์ตรัสแก่
ราชทูตเมืองบีฬพลีวันว่า นตถิ สรรีภาโค ส่วนพระสรีระบคนไม่มี
เราได้แบ่งสันเป็นส่วนเสียเสร็จแล้ว ท่านทั้งหลายจงเชิญพระอังคารไป
บัญญัติในสถูปสถานทำสักการบูชาเถิด ฯ

ประเภทแห่งสัมมาสัมพุทฺธเจดีย์

อถโฆ ลำดับนั้น กษัตริย์ทั้ง ๒ พระนคร กับมหาพราหมณ์ ๓
เป็น ๘ ตำบล เมื่อได้ส่วนพระบรมชาติแล้ว ต่างองค์ต่างก็เชิญไป
ด้วยมโหฬารสักการะ ยังอาณาเขตคั่นครสถาน สร้างพระสถูปบัญญัติ
ไว้ตามหกรรณการบูชาเอิกเกริกโกตาหุด ฯ ฝ่ายมัตตกษัตริย์กรุง
กุกุสินาราก็ทรงสร้างพระสถูปบัญญัติพระบรมชาติตามหกรรณ ด้วยมโห
ฬารสักการะสำราญพระฤทัย ฯ รวมพระชาติสถูปเป็น ๘ สถาน
ด้วยประการฉะนี้ ฯ ฝ่ายโทณพราหมณ์ก็เชิญคุมพระอินทร์ไปก่อพระสถูป
บัญญัติไว้ มีนามว่าคุมพสถูป เสร็จแล้วตามหกรรณการฉลองด้วย
สักการพิเศษไพศาล ฯ ฝ่ายกษัตริย์เมืองบีฬพลีวันก็เชิญพระอังคาร

ไปสู่พระนคร สร้างพระสถูปบังญูไว้ ปราบภูนามว่าพระอังคารสถูป
 เสร็จแล้วทำมหารวมการสมโภชด้วยอเนกสักการ ๗ เอมเมต ภูตบุพพิ
 เมื่อต้นปฐมกาลมีพระสถูปเจดีย์สถานเป็น ๑๐ ตำบล ด้วยประการฉะนี้ ๗
 หนึ่งเมื่อปริณิพพานสัมยนั้น พระอานนทเถรเจ้าได้ทูลว่าในกาล
 ก่อน ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาอยู่ในทิศต่าง ๆ สิ้นไตรมาสตามวินัย
 นิยมแล้ว ย่อมมาเฝ้าพระตถาคตเจ้าโดยอาจินณวัตร ข้าพระองค์ทั้ง
 หลายได้เพื่อจะเห็นแต่เข้าไปใกล้ภิกษุทั้งหลายให้เจริญจิตต์ ก็ด้วย
 ด่วงไปแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายจักไม่ได้เห็น
 จักไม่ได้เข้าไปใกล้สักัจฉา กับภิกษุทั้งหลายที่ให้เจริญจิตต์ เหมือนเมื่อ
 พระองค์ยังดำรงพระชนมชนนแล้ว ๗ เมื่อพระอานนทกราบทูลฉะนี้แล้ว
 พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแต่งตั้งเวชนียสถาน ๕ ตำบล ที่ควรจะดู
 จะเห็นควรจะให้เกิดสังเวชนแห่งกุดบุตรผู้มีศรัทธา คือสถานทีพระ
 ตถาคตเจ้าเกิดแล้ว คือประสูติจากพระครรภ์ตำบล ๑ สถานทีพระ
 ตถาคตเจ้าตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณตำบล ๑ สถานทีพระ
 ตถาคตเจ้าให้พระอนุตรธรรมจักรเป็นไปตำบล ๑ สถานทีพระตถา
 คตเจ้าเสด็จปริณิพพานแล้วด้วยอนุปาทีเสด็จนิพพานธาตุตำบล ๑ สถาน
 ๕ ตำบลนี้ เป็นที่ควรจะเห็นจะดูแต่ควรจะให้เกิดสังเวชน ของ
 กุดบุตรผู้มีศรัทธา แล้วทรงแต่งตั้งอำนาจแห่งประโยชน์ว่า ภิกษุ
 ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาจักมายังสถาน ๕ ตำบล นั้น
 ด้วยความเชื่อว่าพระตถาคตเจ้าเกิดณที่น พระตถาคตเจ้าได้ตรัสรู้พระ

อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วณที่นี้ พระองค์ได้ให้พระอนุตตรธรรม
จักรเป็นไปแล้วณที่นี้ พระองค์เสด็จปรีนิพพานด้วยอนุปาทีเสถ์นิพพาน
ชาตแล้วณที่นี้ ชนทั้งหลายเหต่าใดเหต่าหนึ่งเที่ยวไปยังเจดีย์จาริกอยู่
จักเป็นผู้ มีจิตต์เต็มใจได้ทำกาถกิริยาตง ชนเหต่านั้นจักเข้าไปถึงซึ่ง
สุคติโลกสวรรค์ ฯ สัมเด็จพระผู้ทรงพระภาค ทรงแต่งตั้งสถาน ๔
ตำบลนั้นว่า เป็นที่ควรเห็นควรให้เกิดสังเวชนของกุดบุตรผู้มีศรัทธา
ด้วยประการนั้น ฯ

โดยปริยายนี้ ได้เจดีย์เป็นสอง คือชาตเจดีย์ ๑ บริโภคเจดีย์ ๑ ฯ
พระดำริรักษาตุงทั้ง ๘ ส่วนซึ่ง โทณมหาพราหมณ ได้แบ่งปันแล้วเชิญไป
ประดิษฐานพระสถูปบัญญัติไว้เป็นที่นมัสการกราบไหว้ทำ สักการบูชา
เป็นชาตเจดีย์ ฯ ฝ่ายคุมพสถูปอังคารสถูปแต่งตั้งสังเวชนียสถานทั้ง ๔ นั้น
เป็นบริโภคเจดีย์ ฯ เมื่อจะอ้างบุชนียสถานตามพุทธานุมัต แดคุมพ
สถูป อังคารสถูปซึ่งพุทธานุมนิกบริษัทได้ตั้งอย่างประดิษฐานแต่เบื้อง
คั่นนั้น ได้สัมมาสัมพุทธานุมนียสถานเป็น ๒ ด้วยประการนั้น ฯ ก็แต่ด้วย
พุทธานุมนียสถานทั้ง ๔ แดอ้างคุมพสถูปอังคารสถูป
โดยเป็นบริโภคเจดีย์นี้ ให้เกิดความสันนิษฐานแก่วิญญชนว่า บาดร
แดจิวรแดบริกขารพิเศษมีขมกรกเป็นคั่น ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธานุมนียสถาน
ทรงพุทธานุมนียสถานทั้ง ๔ แดสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ที่พระพุทธานุมนียสถาน
พุทธานุมนียสถานด้วยดำเรจอิริยาบถ มีนงนอนเป็นคั่น ก็เป็นบริโภค
เจดีย์คั่น ฯ

ใน ๒ เจดีย์ประเภทนี้ ยังมีได้กล่าวพระพุทธรูปปฏิมากร ส่ง-
 เควาะห์ในประเภทใดไม่ เพราะมิได้มีมาในพุทธชาวมุต เป็นแต่พุทธ
 ศาสนิกบริษัท ซึ่งมีความเต็มได้ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น จึงได้ทำ
 ในจิตต์คิดเห็นอำนาจแห่งประโยชน์ว่า เป็นเครื่องระลึกถึงพระสัมมา
 สัมพุทธเจ้าได้ แห่งสาธุชนบางเหล่าโดยปริยายบ้าง เป็นต้นจึงได้
 สร้างประดิษฐานไว้เป็นบุษนียวัตถุ เพื่อจะให้เกิดอนุสฺสทานุคตริยา
 ทิคุณ สร้างเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงนิยมนามว่าอุทเทสิกเจดีย์ ฯ
 เมื่อจะแสวงหาอากาศสถานสักในคัมภีร์ ก็มีที่พรรณนาอยู่บ้างบาง
 สถาน มีวัตถุนิทานในคัมภีร์อรรถกถาว่า พระปุตฺสเทวเถระอยู่ กาดัน
 ทवादวิหารกवादสถานพระเจดีย์เป็นอาจิณณวัตร วันหนึ่งได้เห็นรูปพระ
 พุทธเจ้าซึ่งมารณฤมิต ได้พุทธานุมนปีติแล้วเจริญวิปัสสนาบรรดุดุพระ
 อรหัตตผล ฯ พระพุทธรูปปฏิมากร เป็นเครื่องระลึกถึงสมเด็จพระทศ
 พดแห่งสาธุชนบางจำพวกด้วยประการนั้น ฯ พุทธศาสนิกบัณฑิตได้
 อาศัยอำนาจแห่งประโยชน์โดยเป็นเครื่องระลึกให้เกิดพุทธานุมนปีตินั้น
 เป็นต้นหรือแต่ จึงได้สร้างพระพุทธรูปปฏิมากร ด้วยมหัศจรรย์อัน
 ถาวรคือเงินทองแต่แก้วมณีเป็นต้นบ้าง ด้วยศิลาแต่โลหะแต่อิฐปูนแต่
 ไม่แก่นเป็นต้นบ้าง วิจิตรมากหลากหลายประการ ตั้งไว้เป็นบุษนียวัตถุ
 เพื่อให้เกิดอนุสฺสทานุคตริยาทิคุณ ฯ

อนึ่งวิญญูชนบางจำพวกไม่สามารถจะสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร

ได้ หรือไม่มีฉันทจรุจิอชยาศัยในพระพุทธรูปปฏิมากร ประสงค์แต่จะ
 สว่างพระสถูป แลวงหาพระดำริรักษาตุไม้ได้ จึงบัญญัติไปตามที่ได้
 จารึกพุทธวจนะปริยัตถกรรม มีปฏิมาเจดีย์รูปบาทเป็นต้นลงเข้าไว้ใน
 ต่างพระธาตุ ประดิษฐานเป็นพระสถูปตั้งไว้เป็นปูชนียวัตถุบ้าง เกิด
 เจดีย์สถานต่าง ๆ ชนในพุทธศาสนิกมณฑลตณน ๗

เพราะฉนั้น เมื่อจะรวมเจดีย์ซึ่งแต่ตั้งไว้ในพระบาตี้แต่คัมภีร
 อรรถกถาแต่ฎีกาเข้ากล่าวโดยสังเคราะห์อันเดียวแล้ว ก็ได้เจดีย์ประ
 เภทเป็น ๔ อย่าง คือธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุทเทสิก
 เจดีย์ ด้วยประการฉนั้น ๗

แต่ปูชนียวัตถุเจดีย์สถานนั้น ซึ่งพุทธศาสนิกบัณฑิตจะพึงประ
 ดิษฐานสร้างขึ้นใหม่แต่เจดีย์สถานเก่าอันชำรุดไป จะปฏิสังขรณ์ให้เป็น
 ปกติแต่ไฟโรจรุ่งเรืองขึ้นก็ดี ก็เพียงเพื่อจะให้สำเร็จประโยชน์แก่
 เทพยดาแด่มนุษย์ที่ไต่เห็น ก็จะได้เกิดความสังเวชนแต่เดิมได้ รดึก
 ถึงคุณพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ แลตั้งสมกุศลทานค้ำถาวรนาให้
 บริบูรณ์ในสันดาน เพื่อสุขพิเศษอันไพศาลในมนุษย์สุคติแต่โลก
 สวรรค์เบื้องหน้า แลจะได้เพิ่มพูนบำเพ็ญบุญจรรยา ส่วนวิวิธกุศล
 กุศล ทางนฤพานเป็นประโยชน์เท่านั้น ๗

ก็แต่ปูชนียวัตถุเจดีย์สถาน ซึ่งเนื่องด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 เป็นไปโดยประการต่าง ๆ ยกเยื้องตามความประพฤติของผู้เดิมได้
 ในสถานนั้น ๆ โดยลำดับฉนั้น ๗ แต่เดิมพระพุทธรเจ้าก็ทรงพระอนุญาต

ให้บัญญัติพระสาวรรักษาทำสถูปประดิษฐานที่ประชุมแห่งถนนใหญ่ทั้ง
 & เชนส์สถานกลาง ซึ่งจะให้ชนเป็นอันมากได้เห็นได้บูชา พระสถูปนั้น
 มีพระสาวรรักษาบัญญัติไว้ในภายใน ประชุมชนผู้เห็นก็เชื่อให้จิตต์เดอม
 ใต้ รัดถึงพุทธคุณเป็นอารมณ์ กราบไหว้แต่ทำสักการบูชา พระ
 สถูปเป็นเครื่องเตือนให้ประชุมชนผู้เห็นรัดถึงพุทธคุณนั้น ๆ แม้ถึง
 ถึงเวชนียสถานทั้ง & ก็เป็นเครื่องเตือนจิตต์ แห่งผู้เห็นเหมือนนั้น ๆ
 ครั้นกาลล่วงไปนานพระสาวรรักษาหายาก ผู้สร้างพระสถูปก็สร้าง
 มาก มีพระธาตุบัญญัติบ้างไม่มีพระธาตุบัญญัติบ้าง จารึกแต่พระปริยัติ
 ธรรมปฏิเจดส์มุปบาทอริยส์จัจ โพิชกัชยธรรมเตือน ๆ ซึ่งเห็นว่าเป
 พระพุทธภาษิตแท้ตั้งในแผ่นดินทองแผ่นดินศิลาแต่โบราณเป็นต้น เข้า
 บัญญัติไว้ในบ้าง พระสถูปที่มีได้บัญญัติพระธาตุจริง เป็นแต่ผู้ประสงค์
 บุญกุศลโดยฉันทอาการบริกต่าง ๆ สร้าง ๆ ขึ้นไว้บ้าง ๆ ผู้เห็นถ้า
 คิดว่ามีพระธาตุจริงแล้วกราบไหว้ทำสักการบูชาด้วยเดอมได้ก็จะให้เกิด
 บุญได้ เพราะความเดอมได้แห่งจิตต์ซึ่งเกิดชนเป็นไปนั้น ๆ เมื่อผู้
 เห็นรู้เห็นว่า ภายในพระสถูปไม่มีได้บัญญัติพระธาตุหรือมีบัญญัติไว้แต่
 จะเปพระธาตุจริงหรือมิใช่พระธาตุจริง แคนงใจฉนั้นแล้วก็ไม่เดอม
 ใต้ ๆ อนึ่งผู้ทหน้าตั้งของนั้น ๆ กรวดบ้างคิดบ้างมาแต่ดงว่าพระธาตุ
 ดงนี้ ก็มีมากในสถานบ้านเมืองนั้น ๆ จนประชุมชนไม่ทราบว่พระ
 ธาตุแทนนอย่างไร ๆ พระสถูปที่สร้าง ๆ ขึ้นไว้ ก็มีชนมากหนาไป
 ผู้เห็นก็จิตต์ไม่เดอมได้ ๆ พระสาวรรักษาเป็นสังหาริมนำไปได้ณ

จริยเจ้ากำหนดไว้ว่า วันโทณพราหมณ์แจกพระสาวรรักษาตุนเป็นภิกษุ
 ด้สนิบัติใหญ่ พระมหากัสสปซึ่งเปนเถระในสงฆ หวังจะให้เกิด
 ด้งเวชนแด้วอุตถาสหลังคายนาพระธรรมวินัย จึงนำความติเตียนพระ
 ธรรมวินัย สุกัทธิกฤษณบวรพชิต เจริจากับภิกษุทั้งหลายนับแต่พุทช
 ปรีนิพพานเพียง ๗ วันนั้น มาแด้วแด้วชกชวณว่า กระนั้นเราทั้งหลายจง
 ด้งคายนาธรรมแด้ววินัยเกิด วาตะที่มีใช้ธรรมมิใช้วินัยจกรุ่งเรือง ธรรม
 วินัยจกดับเดือน บาบชนจกห้ามนำคนเด็กถอนเดี่ยวก่อนแด้ว บุคคล
 ผู้กล่าววาตะมิใช้ธรรมมิใช้วินัยจะมีก่าด้งกถ่า บุคคลผู้กล่าวธรรมแด้ว
 วินัยจะเลื่อมถอยน้อยก่าด้งเดี่ยวก่อนแด้วณน ฯ

กัแด้เมื่อวันปรีนิพพาน พระองคตรัสเรียกพระอานนทให้เป็นผู้รับ
 เทศนา ประทานพุทชโอวาทแก่ภิกษุบริษัท เพื่อจะให้มีความเคารพ
 ด้อธรรมแด้ววินัย ด้งไว้ในที่แห่งพระค้ำสดาว่า เมื่อเราผู้พระศถาคตปรี
 นิพพานด้วงไปแด้ว ธรรมแด้ววินัยเป็นค้ำสดาแห่งท่านทั้งหลาย ฯ

อนึ่งเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังดำรงพระชนมอยู่ ครัง
 หนึ่งพระองคเสด็จจาริกณมัตถชนบทถึงเมืองปาวา มัตถกษัตริย์เมือง
 ปาวา เจริญเสด็จไปประทับณอุพภตกถ์ณฐาคารสถานซึ่งสร้างชนใหม่
 พระองคเสด็จไปพร้อมด้วยภิกษุด้งฆ ทรงแด้งด้งธรรมักถาแก่มัตถ
 กษัตริย์เมืองปาวา ด้วงราตรีเป็นอันมากแด้ว ด้งมัตถกษัตริย์ให้
 กถับไป พระองคทอดพระเนตรเห็นภิกษุปราศจากถันมิตชควรด้บ
 ธรรมักถา ตรัสเรียกพระสาวรรบุตรให้สอนพระภิกษุบริษัท พระองค

ดำเรจสี่หได้ยาดน ฯ พระดำริบุตรนำเรื่องนิกณฐนาฏบุตรทำกาละแล้ว
 สววกแตกทำตายวิวาทแก้กันแตกัน มาแต่แก้ภิกษุทั้งหลายแล้วแต่ดง
 ธรรมวินัย ให้ภิกษุบริษัททราบโดยเป็นธรรมอันดี ธรรมนอพระผู้มี
 พระภาคแห่งเราทั้งหลายแล้วแล้ว ให้รู้แจ้งประจักษ์ดีแล้ว เป็น
 นิชยานิกะนำผู้ประพฤติตามออกไปได้จริง เป็นไปเพื่อความสงบ อัน
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกาศให้ รู้แจ้งประจักษ์ เห็นว่าพุทธสาวกทั้งสัน
 ด้วยกัน พึงตั้งคายนาชบพร้อมไม่พึงวิวาทกันในสวากขาตนิชยานิก
 ธรรมนั้น ฉนใด พรหมจรรย์จะพึงทนกาลไกลตั้งอยู่นาน ชอนั้นจะ
 พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ความสุขแก่ชนมาก เพื่อจะไหวตามสัตว์โลก
 เพื่ออรรถहितแต่ความสุขแก่เทพยดาแด่มนุษย์ทั้งหลาย ฯ พระดำริ
 บุตรเถรเจ้าเริ่มกถาฉนแล้ว แต่ดงธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสเทศนา
 นั้น โดยหมวด จำเดิมแต่ธรรมหนึ่ง ๆ จนถึงธรรม ๑๐ ประการ ๆ
 ว่า ให้ภิกษุเป็นต้นเหล่าพุทธบริษัทพึงตั้งคายนา ไม่พึงวิวาทกันใน
 พุทธภาษิตธรรมเหล่านั้น ๆ เพื่อประโยชน์คุณให้พรหมจรรย์ตั้งอยู่
 นาน เป็นสุขประโยชน์แก่ประชุมชนเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย ฯ ครน
 จบตั้งคัปปิยาย ส้มเด็จพระผู้มีพระภาคประธานสาธุการสรรเสริญว่า
 ซึ่งดำริบุตรได้ภาษิตตั้งคัปปิยายแก้ภิกษุทั้งหลาย ดีแล้ว ชอบแล้ว ฯ
 ความที่พระพุทธสาวกมาชบพร้อม กถาแบบเดียวไม่วิวาทในพุทธ
 ภาษิตธรรม เป็นคุณดีงาม พระคำสวดสรรเสริญทรงอนุมัตมมิตที่ส่นะ
 ตั้งในตั้งคัปปิยายเป็นต้นฉน ฯ

พุทธภาษิตซึ่งแสดงว่า เมื่อพระพุทธเจ้าผู้คำสั่งดาต้วงแด้ว ธรรม
 วินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงบัญญัติแก่สาวกทั้งหลายนั้นแต่ เป็น
 คำสั่งดาแห่งสาวกทั้งหลาย ในกาลเมื่อพระคำสั่งดาต้วงแด้วหนักดี พระ
 พุทธานุโมตอนุโมทนาว่า ตั้งจิตเป็นกิจชอบซึ่งจะนำไปให้พรหมจรรย์ตั้ง
 อยู่ยาวนานนักดี ก็จักได้แจ้งชัดแก่พระเถระเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้นพระ
 เถรวุทธานุพุทธสาวิการิยสังฆ องคอรหัต ๕๐๐ หวังจะให้พระธรรม
 วินัยปาวจนะ สถิตที่พระคำสั่งดา แดจะให้ดำรงอยู่ได้นาน ด้วยการ
 ตั้งกายนา ท่านจึงได้ปรึกษาร่วมกันณเมืองราชคฤหยกชนตั้งจิตวาระ
 แรก กำหนดกาลแก่พระพุทธเจ้าปรีนิพพานล่วงไปได้ ๓ เดือน พระโ
 ภินาจารย์เจ้า กำหนดว่า นานถึง ๗ เดือน จึงเสร็จจบปฐมตั้งกายนา ฯ

แต่นั้นมาพุทธสาวกภิกษุบริษัทเป็นต้น ผู้บริสุทธอัสมาตย์ธรรม
 ทายาทจำทรงนำมาโดยกำลังมุขปาฐะ ก็ให้ประโยชน์ความดีสุดสำเรจ
 แก่ประชุมชนเป็นอันมาก ปราศจากข้าศึกเดียนหนาม ประดิษฐานใน
 มัชฌิมชนบทตลอดกาลชั่วปรีศยุคนั้น ฯ

ครั้นถึงสมัยนับแต่ปรีนิพพานมา ๑๐๐ ปี เหล่าภิกษุวัชชบุตรชาว
 เมืองเวสาลี มีโธตะโทษฝ่ายอามิสทายาทกต่าในสันตानมาแสดงวิตถ
 ๑๐ ประการ ตเมิดจากพระธรรมวินัยชนนเมืองเวสาลี มีผู้ฝ่าย
 สหธรรมมิกแดคฤหัสถ์เห็นว่าควรชอบตามไปด้วยมาก ยากที่จะคิด
 คำน องคพระอรหัต ๗๐๐ มีพระยัสเถรกาถนบุตรเป็นประธาน ได้
 พริกพร้อมกันณวาติถารามเมืองเวสาลี ชำระวิตถ ๑๐ เดียนหนาม

พระธรรมวินัยนั้นเสียให้สูญโดยอาณาสังฆ ประดิษฐานธรรมวงศ์ให้
บริสุทธิสืบมาใหม่ชยมนชนบทสันกาดนาน ฯ

ครั้งเมื่อรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ผ่านสัมมัตตเอกราชยณ
ปาฏดัตตบุตรนคร นับแต่พุทธปรินิพพานมา ๒๓๖ ปี เกิดเดือนหนามชนแก่
พระธรรมวินัย แต่เหตุดังนี้ซึ่งมาปลดอมบรรพชาอุปสมบทอยู่ณ
ภิกษุบริษัทมณฑล พระโมคคัลลบุตรดิศสเถรเจ้า ได้ฟังราโชปถัมภ
ในพระเจ้าอโศกมหาราช กัจจัตเตยรถียเหตุนั้นออกเสียจากภิกษุ
มณฑลได้แล้ว พริกพร้อมภิกษุพหุสูตรทรงธรรมวินัยเป็นอันมาก
ชำระวาทะซึ่งเป็นมตทินแห่งพระธรรมวินัยออกเสียได้แล้ว ประดิษฐาน
ธรรมวงศ์ให้ดำรงสืบมา ฯ

ครั้นณบทธศวรรษ ๒๓๖ นับกาลแต่พระผู้มีพระภาคปรินิพพานมา พระ
มหามหินทเถรเจ้า ได้นำพระธรรมวินัยสุกตศาสดาไปประดิษฐานใน
สี่หัพทวิป^๑ พุทธบริษัทชาวสี่หัพได้จำทรงนำพระธรรมวินัยมาโดยมุข
ปาฐะคงอยู่เหมือนอย่างเดิมได้นาน ท่านกำหนดพระศาสดายุกาถว่า
๔๕๐ ปี พระอรหันตเจ้าทั้งหลายเห็นความเสื่อมถอยบัญญัติของกุตบุตร

๓ ในคราวเดียวกันนี้ พระโมคคัลลบุตร ได้ส่งพระเถรอื่น ๆ
ไปประกาศพระศาสดาณประเทศอื่น ๆ ด้วย ทิวแดนดินอันไกลเคียงกับ
มัชฌมประเทศ ฯ แต่ฝ่ายพระคัมภีร์ของเรา ได้สืบกันมาแต่แบบดังกา
ที่อ้างว่าถ่ายพระมหินทเถรเจ้า อันกล่าวความเฉพาะเรื่องทีเผลอต่อมา
ทางฝ่ายนี้ จึงรูกันเพียงเรื่องราวของฝ่ายนี้ ฯ

ซึ่งจะทรงโดยดำพึงปากอย่างเดิมนั้นไม่ได้ จึงได้ประชุมในอาโถกเด
 ณะสถาน อันสถิตในมถยชนบทณดังกล่าวแล้ว ให้เขียนพระปริยัติ
 ธรรมเป็นอักษรจารึกลงไว้ในใบลาน คด้ายกับการสังคายนาที่ครบ ๔
 ภายหลัง นักปราชญ์ได้แต่งคัมภีรอรชรกถาฎีกา กับทั้งสังคายนาคำศัพท์
 เป็นอุปการแก่ผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเจริญขึ้น ๆ ตามลำดับ จนประ
 ชุมชนในนานาสถานซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา ได้นำมาประดิษฐานไว้
 เป็นเจดีย์ที่เคารพเด่าเรียนศึกษา แลสร้างขึ้นให้แพร่หลายณพุทธ
 ศาสนิกมณฑล ด้วยประการฉะนี้ ฯ

จบเรื่อง

เทศนานิฎฐานกถา

สำหรับวันอัฐมี

เอตตาวตาทา ภควโต	สุนิพพุตต์ส ตาทิโน
โตนกอกจกขุฏฐตต์ส	นิพพานมคคเทตีโน
ปรีนิพพุตกาตมฺหา	ปญฺติ ยาว ฉาปนา
บุพฺพกาเต จ ญฺพานํ	ตตฺถ ตตฺถเวจ จาปนา
สํตฺถยฺยตฺติกปาจาญ-	รูปปฺปวตฺติที่ปนา
กถา ปสํทสํเวค-	ชนิกา ปรีโยตีตา
สํปทํ ทิวีจํ จาบี	ที่ปยนฺตี ยถารหํ ฯ
ยา เหตุสํปทา เจว	ยา จาบี ผลสํปทา
สํห สํตฺตูปกาเรน	ทิวีชา สํปทา อัย
เอตาย สํปนฺโน พุทฺโธ	สํพฺพาย ทิวีชายบี
สํปทาย ทิวีชา	สํปนฺนํ ตํ นรําสํ
สํทฺธาปสํทวฺทฺตมฺยตฺถ	อนฺนุสํสฺรณฺตฺถ สํทว
เตน สํเทตีตํ ชมฺมํ	สํรณฺตฺถ อนฺนุพฺพโธ
ชมฺมทฺธารกสํจฺจญฺจ	สํรณฺตฺถ ตตฺถ สํวกํ
อคฺคปฺผลาวเห อคฺเค	สํวฺเชตฺเต รตฺนตฺตเย

ปัสสนา อตฺถกามา เย โสตฺวนุโต นรามรา
ชฺมมิกายานวชฺชาย อาสาเย ปตฺถนาย เต
ลิตฺถํ ปปฺโปนฺตฺถุ สฺมมา ว ทฺถุชฺโฌกฺขํ ยถิจฺฉิตฺ๑

กถาแสดงปวัตต์แห่งพระผู้มีพระภาค ผู้ทรงตาที่คุ้นเป็นดวงจักษุ
เอกในโลก แสดงมรรคาแห่งนฤพาน ซึ่งดับดับมีนิพพานชาติเป็นอนุปา-
ทีเสถ์ แสดงความจำเดิมแต่เมื่อเสด็จปรินิพพานแล้ว จนจึงถวายพระ
เพลิงแล้ว ถึงสมัยเมื่อกษัตริย์พราหมณผู้เบียดเบียน ซึ่งเดื่อมได้ได้เจริญ
พระสารีริกธาตุบังนุจรุประดิษฐานพระสถูปไว้ อนุภูมิประเทศอาณา
เขตตรัสขจัดมามณฑลนั้น ๆ ผนกาดเบืองต้นเป็นที่สูง แสดงไปตาม
แนวพระบาตกับอธิบายที่ชอบแก่ความ เป็นกถาให้เกิดสังเวชนแตกความ
เดื่อมได้แก่สาธุชนผู้สดับ โดยนฤปัจจการจบลงโดยกถามรรคเทศนา
วารเพียงเท่านั้น แสดงเหตุผลตัดอุปการครบสัมปทา ๓ ตามควร ๆ
ขอสาธุชนบัณฑิตชาติ จงตามระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้ง
โคอยู่ในหมู่รชนพร้อมสัมปทาคุณอัครรรย ตั้งพรรณาโดยเอกเทศน์
พระองค์นั้นเป็นพุทธธานุสัทธิภาวนามัยอนุตตรียกุศล เพื่อจะให้ความเชื่อ
แด่เดื่อมได้เจริญในสันดานแล้วระลึกถึงธรรมที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดง
ไว้ดี เป็นธรรมานุสัทธิตามลำดับไป ระลึกถึงสังฆสาวกแห่งพระพุทธร
เจ้าซึ่งได้ทรงธรรมที่ชอบไว้ด้วยอภิสัมยแล้ว เป็นสังฆานุสัทธิภาวนา

๑ ถ้าจะเทศนาให้พิสดาร จงนำคาถาให้ส้วนบุญที่หน้า ๒๔๓ เริ่ม
ว่า “ยํ ยํ อูปจิตํ ปุญญํ” จนถึง “ปชํ รกฺขนฺตฺถุ สฺพพทา” มาต่อตรงน ๆ

มัยบริโภค รัตนทั้ง ๓ ด้วยกรรมบริโภคโดยเป็นอาภรณ์ ด้วยประ
 การณ^๕ ก็เป็นบุญนฤชัศุภผลตากรให้ดำรงสถาพรในสรณคมน หยั่งตง
 ยังกำลั้งสอนตถาคตกรรมวินัย ปลุกความเชื่อแตกความเดื่อมใสในพระ
 รัตนตรัยให้มั่นคง ก็สามารถจะให้สุขพิเศษซึ่งประสงค์สำเร็จได้ทุก
 ประการ ๗ เทพยตามนุษยผู้มีไศรตปราณาประโยชน์คุณซึ่งประสงค์
 เหล่าใดได้เดื่อมใสในรัตนทั้ง ๓ ซึ่งเป็นเขตต์ดำเลิศควรเดื่อมใส นำ
 ผลเลิศมาแก่ผู้ใดเดื่อมใสเป็นอิฐวิบาก ขอเทพยตามนุษยทั้งหลายนั้น
 จงบัดถึงซึ่งประโยชน์สำเร็จแห่งความหวังความ ปราณาที่ เป็นกรรม
 ปราศจากโทษ บัดถึงอมตกรรมพ้นจากสังสารทุกข์โดยชอบตาม
 ปราณาแห่งตน ๆ เทอญ^๑ ๗

๑ ถ้าจะเทศนาให้พิสดาร จงกล่าวความให้ถ้วนบุญ ที่หน้า ๒๔๕
 เริ่มว่า “ก็แต่กุศลบุญราศีส่วนใด ๆ” จนถึง “ตั้งพระราชหฤทัย
 ประสงค์ทุกประการ เทอญ” ต่อตรง^๕ ๗

